

KERTÉSZ LAJOS

LÉGY HŰ MINDHALÁLIG
MOZAIKOK EGY ZENEPEDAGÓGUS, ZONGORAMŰVÉSZ,
TEOLÓGUS ÉLETÉBŐL

A hátsó borítón Kertész Lajos fiatalkori képe látható.

KERTÉSZ LAJOS

LÉGY HŰ MINDHALÁLIG

Mozaikok egy zenepedagógus, zongoraművész,
teológus életéből

A szövegeket gondozta
Arany János

A kötetet szerkesztette
Győri L. János

Ajánlás
Fekete Károly

A technikai szerkesztésben közreműködött
Szatmári Andrea

Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerület
Debrecen, 2021

REFORMÁTUS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI FÜZETEK
10. szám

A Református Művelődés- és Iskolatörténeti Kutatóintézet
kiadványa

Sorozatszerkesztő: Győri L. János

Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerület
Felelős kiadó: Dr. Fekete Károly

© Tiszántúli Református Egyházkerület

ISSN: 2060-8233
ISBN 978-615-5909-09-2

Nyomdai előkészítés és kivitelezés: Printart-Press Kft., 2021

Tartalom

Ajánlás	7
Előszó	10
Önéletrajz	12
Gyülekezeti szolgálat	15
Előadások, újságcikkek	83
Hangversenyeket megnyitó gondolatok	201
Zongorapedagógia	225
Arcképek	245
Szívközelben	265
Magamról	291
Függelék	331

Ajánlás

Kertész Lajosról először édesapámtól hallottam, aki teológus korában, 1951–1955 között a Debreceni Református Kollégium Oratóriumában rendszeresen kántorkodott a diákistentiszteleteken. Az egyik szombat esti hétzáró istentisztelet (praeces) előtt éppen készült odaülni a hangszerhez, amikor megjelent a karzaton egy fiatalember és megkérdezte, hogy odaülhet-e az orgonához, szeretné megszólaltatni. Egy J. S. Bach prelúdium és fugát játszott el lélegzetelállító biztonsággal, technikailag tökéletesen és hajlékony muzikalitással. Amikor befejezte a művet, megköszönte a lehetőséget és bemutatkozott: „Kertész Lajos zongoraművész, egykor itt végzett teológus vagyok.” Édesapám egy életre megjegyezte a nevét és később is szívesen találkozott vele és hallgatta koncertjeit, nekem pedig évtizedekkel az első találkozásuk után is áradozva beszélt a Kertész Lajostól kapott élményről.

Csak később tudtam meg, hogy 1956-os kiállása a forradalom ügye mellett és lelkeszi képesítése sokáig beárnyékolta a pályáját. Mindvégig ragaszkodott a Jézus Krisztustól származó követelményhez: „Légy hű mindhalálig, és neked adom az élet koronáját.” (Jel 2,10)

A kezünkben lévő könyv bizonyosága Kertész Lajos bilentyűhöz és Bibliához, zongorázáshoz és igehirdetéshez való hűségének. Pályáján mindkettő megtalálta a maga értelmét, és egymást gazdagítva váltak hozzá tartozó valósággá.

A Kertész Lajos igehirdetéseit és beszédeit tartalmazó kötet szépen érzékelteti, hogy mire taníthatja a zene az igehirdetőt? A zene impulzusokat adhat, sajátos módon „taníthat” homileti-

kai finomságokra. A zenélés rávezetheti az igehirdetőt a forma-érzékre, gondolati-érzelmi-formai ellenpontozásra, arányokra, a téma-vándorlás lehetőségeire, a variációk gazdagságára, improvizációs készségre, a szabad és kötött részek komplementaritására, analógiákat kelt, segíti a gondolatársítást, figyelmeztet emocionális szükségleteinkre, fejleszti az ízlést, növeli az érzékenységet.

Ugyanakkor az igehirdető Kertész Lajos visszahatott az ő zongorázására is, mert a zenében is fontos a beszédszerűség, a zenei mondatok megformálása, a művek tolmácsolása-lefordítása-megszólatatása és az érzékenység. Ebben sincs hiány Kertész Lajosnál, melynek bizonyosságai a vele készült hangfelvételek. Ezek a művészi vonások is segítették abban, hogy Bartók és Kodály művészetének hiteles interpretálója lett.

A művészi és az igehirdetői hűség fontos kulcsszavak Kertész Lajos életművében. Mivel a legnehezebb időkben sem lazult meg a magasságos Istennel a kapcsolata, ezért nem lazultak meg a barátaihoz, tanítványaihoz és pátriájához fűződő kapcsolatai sem. A hűséges Istenből telt neki bőven arra, hogy folyamatosan ápolja kötődéseit. Kertész Lajos hűségének erőforrása az Istentől származó hit. Aki hisz Istenben, annak könnyebb hűnek lenni ezen a földön is. Aki így él, az meglátja: Isten nem marad senkinek semmivel adósa. A Hozzá való hűség jutalma nem marad el: megkapja az élet koronáját.

Isten hűséges boldog emberei harcot, próbát, kísértést megjáró emberek, akik eközben meggazdagodnak, mert máshol meg

nem szerezhető ismeretekre tesznek szert: megtanulnak kitar-
tani, áldozatot vállalni, Isten cselekedeteit átélni, türelemmel
győzelemre várni. Ez a boldog ember élménye!

A kipróbált hit jutalma az élet koronája. Az ókori görög világ
ünnepi pillanatainak elmaradhatatlan kellékei voltak a virágko-
ronák, koszorúk, babérok. Virágkoszorút viseltek olyan öröm-
teli alkalmakon, mint az esküvők és ünnepi lakomák. Ez volt a
jele a királyi méltóságnak. Babérkoszorú volt a versenyek győz-
teseinek a díja. Innen való a Jel 2,10-ben átvett kép, az „élet ko-
ronája” kifejezéshez. Szerencsés ez a kifejezés, mert amit a kép
eredeti jelentése egyébként is kiábrázolt, az mind érvényes ke-
resztyén szempontból, hiszen az Isten színe előtt élő, járó ember
élete ünnepi élet, amelyben a menyegző örömét elővételezi; Is-
ten gyermekének lenni királyi méltóság, Istenhez tartozni min-
den időben kitüntetés; útmutatását betartva élni tisztességet és
bölcsséget ad. Mindezek együtt adják az összefoglaló jelzőt,
ami az élet koronájának a vonása. Akik a megpróbáltatásokban
mindvégig kitartanak, azok a legnagyobb „versenydíjat”, az
örök életet kapják.

Kívánom az Isten hűségét elfogadó és az iránta való hűséget
tanúsító Kertész Lajosnak, hogy hálaadásra méltó pályafutását
tetőzze be a Krisztustól kapható „élet koronája”.

Debrecen, 2021. Reformáció hava

Fekete Károly
püspök

Előszó

Ebben a könyvben testvérbátyám, Kertész Lajos református lelkész, zongoraművész, konzervatóriumi, főiskolai tanár, a Liszt Ferenc Társaság, a Magyar Kodály Társaság tagja gondolatait olvashatja a kedves Olvasó.

Hitvallását, életfilozófiáját ő maga így fogalmazza meg: „A hűség gondolata vezérelt életutamon. Hű akartam maradni minden körülmények között Istenhez, hazához, ahhoz a szellemi, erkölcsi örökséghez, melyet szüleimtől, tanítóimtól, tanáraitól és református gyülekezetem pásztoraitól kaptam.”

Testvérem azon kevesek közé tartozik, akinek megadatott, hogy 95. születésnapját testi és szellemi frissességben érhesse meg. Bennünket – családot, hűséges tanítványokat és barátokat – már régóta foglalkoztatott a gondolat, hogy Lajos bátyám értékrendjét, világnézetét tükröző veretes gondolatait közkinccsé tegyük. Így kapnak helyet a könyvben prédikációi, a zenész szakma, a koncertlátogató közönség számára értéket jelentő zenei előadások, írások, emlékbeszédek, visszaemlékezések. Csatlakoznak hozzájuk a zongoratanításról megfogalmazott elvi, tartalmi, módszertani javaslatok, a több évtizedes hazai és külföldi tanítás tapasztalatai. Megismerhetjük a művészeti élet kiválóságait, a közvetlen művészbarátokat, teológiai tudós prédikátorokat, akik jelentős hatással voltak művésztanári pályájára, életére, személyiségének alakulására. „A magamról és mások rólam” c. fejezetbe – biztatásomra – belekerültek kollégái köszöntő beszédei és a zongoraművészi játékát méltató sorok, hogy akik személyesen nem hallhatták őt, képet kaphassanak művészi hitvallásáról, zongorajátékáról.

A testvér szeretetével és tiszteletével idézem végül Kertész Lajos boldog életének ars poeticáját: „Ez a boldogság az örökkévalóság távlataiban gondolkodó, a kozmikus, egyetemes szeretet erőterében élő embereknek a megelégedettsége. Merjünk hűek lenni!”

Kertész Attila

Önéletrajz

Gyulán születtem 1925. november 2-án. Első zongoraleckéimet Édesapámtól kaptam, aki néptanító, énektanár, orgonista és kórusdirigens volt. A zene 16 éves koromban kezdett komolyabban érdekelní, és elkezdtem rendszeresen gyakorolni Dubányi Klára irányításával.

Elemi és gimnáziumi tanulmányaim befejeztével 1943 őszén a debreceni Tisza István Tudományegyetem hallgatója lettem, a hittudományi fakultáson. Ezzel párhuzamosan a Debreceni Zenedében Galánffy Lajos, Szabó Emil, Erdész Mihály tanítványaként folytattam Gyulán megkezdett zenei tanulmányaimat. A Zenede hangversenyein, sőt 1948-ban Budapesten, majd 1949-ben Debrecenben országos ifjúsági zongoraversenyeken sikeresen szerepeltem.

A református lelkészi oklevél megszerzése után 1949-ben a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola¹ zongoraszakos hallgatója lettem. Tanárain voltak: Kodály Zoltán, Antal István, Banda Ede, Bartha Dénes, Járdányi Pál, Szabolcsi Bence. Zongoratanárom Antal István volt. 1954 tavaszán, még a művész-tanári diplomahangversenyem előtt – ugyancsak a Zeneakadémia nagytermében – előadtam az Állami Hangversenyzenekar kíséretével és Vaszy Viktor vezényletével Liszt Haláltáncát. Ezek után friss diplomával a budapesti Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában² a zongora főszak tanára

¹ A felsőfokú magyar zeneoktatás legjelesebb intézménye, neve az alapítástól Magyar Királyi Zeneakadémia, 1945-től Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, ma Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem; közismert rövid neve: Zeneakadémia.

² A legismertebb magyar középfokú zeneoktató intézmény Budapesten; közismert rövid neve: Konzervatórium.

lettem. Ettől kezdve tanári munkám együtt haladt előadó-műveszi tevékenységemmel (szólóhangversenyek, rádiószereplések, közreműködések). 1956-ban – mint a Konzervatórium Forradalmi Bizottságának tagja – hitet tettem a nemzet szabadságáért vívott küzdelem és annak értékei mellett. 1972-ben Japánban, 1983–84-ben Ausztriában végeztem pedagógiai tevékenységet és mint előadó, Svájcban, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Németországban és az Egyesült Államokban népszerűsítettem a kiemelkedő magyar szerzők műveit. 1982-től 1991-ig a Zeneakadémia Zenetanárképző Intézetének tanára voltam. 1987-től 1995-ig a Konzervatórium zongora tanszakának vezetését vállaltam el. 1986-ban Liszt Weinen, klagen... variációinak eljátszásával és elemzésével Eisenstadtban szerepeltem az EPTA Liszt-kongresszusán.

Országszerte (mint népnevelő) szolgáltam az ifjúság zenei nevelésének ügyét. Sajátos koncertprogramjaimmal és azok ismertetésével a nehéz politikai körülmények között is erősítettem a nemzeti tudatot és a magyar zene szeretetét. Hivatalos tanári munkásságomat 1995-ben fejeztem be. 70. születésnapomon a Zeneakadémia nagytermében rendezett hangversenyen a konzervatórium igazgatója ünnepélyesen búcsúztatott.

A Magyar Liszt Társaság összejövelelein gyakran szerepeltem előadásokkal és zongorajátékkal Budapesten és vidéken. Alapító és tiszteletbeli tagja vagyok a Magyar Kodály Társaságnak, hosszú éveken keresztül részt vállaltam az elnökség munkájában. A kodályi örökség megőrzésén, ápolásán fáradoztam szóval, írással, zongorajátékkal. Házasságot még 1958-ban kötöttem Irházi Rózával, két lányom és négy unokám van. 1995 nyarától 2013-ig feleségemmel együtt Keszthelyen éltünk, ez idő alatt ismét teljesítettem lelkeszi szolgálatot. 2013 augusztusában Szentendrére költöztünk.

Gyülekezeti szolgálat

Templomban elhangzott imádságok, prédikációk, előadások,
hangversenyek, írások

Zákeus

*Igehirdetés, Zalaegerszeg, 1999. október 3.,
alapige: Lk 19, 1–10*

Úgy gondolom, testvéreim, egyetértetek velem abban, hogy a mai ember semmiben sem más vagy különb, mint a 2000 évvel ezelőtti, Jézus korabeli ember. Ők akkor más történelmi folyamatban, az ismereteknek, a tudománynak alacsonyabb fokán, más gazdasági, társadalmi szerkezetben éltek a Jordán vidékén, de emberi mivoltukban semmiben sem különböztek tőlünk. Hiába adott a kétezres éves keresztyén kultúra az emberiségnek Michelangelót, Beethovent, Shakespeare-t, Petőfit, Assisi Szent Ferencet, Kálvin Jánost, Gandhit, Albert Schweitzert, Bartókot, Teréz anyát..., az ember és közössége maradt olyannak, amilyen volt. Az ember ugyanolyan Budapest főutcáján, vagy itt, Zalaegerszegen, a Rákóczi úton, mint mikor Jézus, a vándortanító Jerikó forgalmas útjain káromkodó tevehajcsárok, mohó kereskedők, erőszakos koldusok, testüket áruló nők között járt. Tehát a felolvasott bibliai történet, Isten ígéje testünkre szabott, aktuális, sőt idő feletti. Ez az irodalmi nyelven elmondott történet, ez a miniatűr dráma, mint a zene világában egy Chopin-prelűd a maga szűkre markolt, izgalmas mondanivalójával, nekünk személy szerint szóló evangélium. Ha Isten megengedi, ennek a sokrétű isteni üzenetnek több adódó alkalommal is szeretnék tolmácsolója lenni.

Jerikó, a világ egyik legrégebb városa egy trópusi klímájú oázison feküdt, közel a Jordán folyóhoz és a Holt-tengerhez. Nevezetes volt jó illatú kertjeiről, virágerdőiről, gyógy- és illatszer-kereskedelméről. Stratégiai szempontból is fontos volt,

mert itt lehetett jól ellenőrizni azt a karavánoktól forgalmas, zajos utat, amely Keletről Palesztinába vezetett. Mai szemmel nézve különösen érthető, hogy Jerikóban erős volt a vámellenőrzés, a vámhivatal. Ennek feladata volt a megszálló római hatalom felügyelete, ellenőrzése mellett az átmenő áruk átvizsgálása és a szigorúan kiszabott vám behajtása. Ezt a munkát a vámszedők, a helyi zsidók végezték el. Amit a római hatalom által kiszabott díj felett be tudtak vasalni, az volt a vámszedők jövedelme. Már ez az elv is pokolian aljas volt, hát még annak alkalmazása, végrehajtása! Ez a hamisan kipréselt összeg gyakran többszöröse volt a római állam által kiszabott adónak. Abban a politikai helyzetben ez a piszkos munka hazaárulásnak számított és a nép szemében megvetett volt. Súlyosbította a foglalkozás erkölcstelenségét a vallásos zsidók szemében az is, hogy adókiivetési, vámszedői joga hagyományosan csak a templomnak és a főpapnak volt. Mi, magyarok, akik a padlásseprést, a kilakoltatást, a rekvirálást, annak embertelen, sötét korszakát átéltük, történelmünk közeli tapasztalatai alapján reálisan el tudjuk képzelni, milyen emberek voltak a cinkosok, akik a megszálló római hatalommal, azok helytartóival cimboráltak, akik az érvényesülésnek, a jövedelemszerzésnek ezt a módját választották.

Zákeus, a jerikói vámtisztviselő különösen megbízható lehetett a hatalom szemében, ha a prokurátor³ fővámszedői ranggal tüntette ki. Zákeus kíméletlen, önző, kegyetlen ember volt, aki népe tragédiáját, vértestvérei kiszolgáltatott helyzetét a maga gyors meggazdagodására használta ki. Ezt az alacsony termetű, rettegett zsarnokot, Zákeust Jerikóban mindenki ismerte. Azért rajzoltam meg részletesen, egy kicsit a naturalizmus eszközével

³ Prokurátor: helytartó; a római birodalom tartományaiban az államigazgatás ügyeinek intézője; *pro|curator* (lat): „előre gondoskodó”.

a bibliai történet háttérét, hogy bennünket is döbbentsen meg az a tény: Jézus Zákéusért ment Jerikóba. Döbbentsen meg Jézus értelem feletti szeretete, annak minden misztifikált ragyogásától mentes, kendőzetlen valósága, hogy ő egy rongy emberért ment Jerikóba, a testileg, lelkileg törpe Zákéusért.

Elképzelhetjük, hogy a szájtató tömegből, a féltékeny írástudókból, a gyógyulásra váró betegekből, a rongyos koldusokból milyen csalódást váltott ki Jézus váratlan viselkedése. Milyen indulatos szavak, káromkodások röpködhettek a levegőben, amikor felemelt, ökölbe szorult kezek emelkedtek Zákéus és Jézus felé: „Hát ez az a mindent tudó híres próféta, a jövőbe látó, aki csak éppen azt nem tudja, hogy kicsoda Zákéus? Nem tudja, hogy a város utált szégyene, élvezetekben, ételben, italban, nőkben dúskáló, hatalmát fitogtató kéjenc, bűnös ember? Hát ki ez a próféta, ez a Jézus, akinek érkezését nagy híre már messze megelőzte?” De ha ez mégse így van, ellenkezőleg, nagyon is tudja ez a próféta, hogy kicsoda Zákéus, akkor az még szörnyűbb Jerikó lakosaira nézve. Akkor ez a Jézus bennünket, becsületes polgárokat, a törvény tisztelőit, a hagyományok őrzőit, Jáhve imádóit semmibe sem veszi. Jézusnak a tömeg lelkiállapotát megérző ellenségei máris felismerték a váratlan fordulatban a megfelelő lehetőséget, az alkalmat a manipulálásra. A farizeusok, írástudók hatásosan léphettek fel. Ugye, hogy nem kacska az a hír, amiről beszélnek, hogy ez a Jézus a bűnösök, a paráznák, a vámszedők barátja! Ez a szent ember, a törvény tisztelője, aki komázik, barátkozik a társadalom megvetettjeivel, sőt együtt eszik, iszik is velük? Ebben a helyzetben nem volt nehéz a Jézust váró sokaság hangulatát Jézus ellen fordítani, rendkívüliségét kisebbiteni, rossz hírét kelteni. Sajnos, mi, magyarok, jaj, de ismerjük közéletünkben a manipulálásnak ezt a módszerét, hogy miként lehet

a fehéret feketének láttatni, a rútót, csúnyát szépnek, a szentet profánnak minősíteni!

A kistermetű, de nagy tekintélyű ember mindenáron látni akarta Jézust. Bele akart vegyülni az útszéli sokaságba úgy, hogy inkognitóban maradhasson. Hirtelen végigmorajlott a hír, itt van, jön Jézus, de ő nem látott semmit. Kétségbe, pánikba esett, idegesen futkosott, félve, hogy lemarad valami rendkívülről. Előre futott és egy váratlan ötlettel felkapaszkodott egy görcsös törzsű, ágazatú szikomorfára, egy nagy levelű vadfügefára. Itt próbált meg úgy elhelyezkedni, hogy ő lásson, de őt ne lássák. Micsoda komikus jelenet: a fővámszedő, mint egy csínytevő gyerek a fán! Milyen rajta kívül álló, teljesen ismeretlen erő vehette hatalmába, hogy tekintélyét is kockáztatva ott lapul a morajló tömeg feje fölött a fán! Azt már nem veszi észre, hogy közben pillanatról pillanatra valamilyen titokzatos metamorfózison esik át, csak a mindent legyőző vágy fűti: a vándortanítót, orvost, akiről annyi mindent beszélnek, neki látnia kell! De olyan képtelenség még felfokozott lelki állapotában sem juthatott a fejébe, hogy Jézus őt megláthatja, sőt mint ismerőst mindenki füle hallatára nevéen szólíthatja. Villámütésként érte Jézus hangja: „Zákeus, szállj le hamar, mert ma a te házában kell megszállnom”. Nem hitt a fülének, szemének, mintha látomása volna, vagy álmodna. Ott állt alatta az izgalomtól túlfűtött kíváncsiskodók között a várva várt férfi, Jézus, aki reá szegezte tekintetét, amiből delejes kisugárzás, erő áradt; valami földöntúli, boldogító szeretet, amely Zákeust átforrósította. Nem érdekelte már az alatta lökdösődő, meglepődött utca népe, gúnyos mosolya, alakoskodása, sőt a saját hiúsága, hatalmának tudata sem, mert Jézus hangjára megzendült benne a Mennyország harmóniája.

A történet megmutatja, hogy Jézus nem személyválogató, nem tesz különbséget ember és ember között, nem úgy, ahogy

mi szoktuk osztályozni az embereket: bőruk színe, nemzeti hovatartozása, vallása, világnézete, vagyoni állapota, műveltsége, társadalmi helyzete, képességei, külalakja, erkölcsi magatartása szerint. Amikor emberekről, másokról beszélünk, mindig ott van a nyelvünkön, hanghordozásunkban, nyíltan kimondott szóban, vagy burkoltan: az osztályozásunk. Úgy beszélünk sokszor a másikról, mintha nem is ember volna. Jézus – velünk ellentétben – minden emberben az embert látja; benned is, bennem is Isten elrejtett arcának a tükörképét. Így vagyunk mi mindannyian egyformák az ő szemében, szívében. Jézus látja a bennünk levő jót is, a minden emberben rejtőző jót. Mert nemcsak eredendő bűn van, hanem eredendő jóság is. Mi azonban állandóan a rosszat halljuk, látjuk, mondjuk az emberről, a társadalomról, nemzetünkről. Mintha már nem is volna hősiesség, áldozathozatal, szilárd jellem, szépség, tisztaság, könyörületesség, szeretet e világon. A televízió, a rádió, az újságok is mind a rossz jelenvalóságát, hatalmát hirdetik, erősítik. Jézus is szenvedett, és szomorú volt az őt körülhullámzó tisztátalanság, gyűlölet, rosszindulat, az emberi szeretetlenség miatt. De ő abban, ami körülvette, mindig azt kereste, ami jó, amiben lehet bízni, amire lehet építeni.

Zákeusra sem rontott kemény szavakkal, nem szidta meg, nem olvasta fejére bűneit, hanem értelem feletti szeretettel, együttérzéssel, egyszerű, tisztán csengő hangjával szólította meg. Szentségével nem eltaposta, hanem fölemelte a mélyre süllyedt embert. Ezzel a fővámszedőben a bűnbánat és a jóság forrását fakasztotta fel.

Jézus szeretete ma sem dekázza ki vétkeinket, rangsorolja bűneinket, önmagunkkal és embertársainkkal szemben elkövetett mulasztásainkat, hanem ráébreszt isten-arcúságunkra, visszaadja emberi méltóságunkat, fölerősíti a bennünk szunnyadó jót. Sze-

ret bennünket az Isten. Nem büntet, ha nem sikerült karriert csinálnom, ha nem sikerült a házasságom, ha fillérekből kell megélnem, ha testi fogyatékoságot kell elviselnem, ha elvesztettem azt, akit a legjobban szerettem, ha nem tudok rejtett vagy ismert rossz tulajdonságaimtól, bűneimtől megszabadulni, ha csak bukácsolok a jóvá-levés nagy küzdelmében. Nem gáncsol az Isten, nem büntet. Együtt érez veled, ugyanazzal az előlegezett bizalommal, megbocsátó szeretettel keres és talál meg téged is, mint Zákeust. Az a Jézus, aki az örökkévalóság útján érkezik onnan, ahol még sem ég, sem föld nem volt formálva. Áthalad a történelem végtelen rónáin, Jerikó főútján, itt, a Kossuth Lajos utcán és ebben a templomban megáll előtted, mélyen a szemedbe néz, és tiszta, érthető emberi hangon neveden szólít: Zákeus – Péter, Lajos, Ilona, Mária –, szállj le hamar, mert ma a te házában kell megszállnom. Az a Jézus, aki meghalt és feltámadott érted, aki legyőzte a halált, hogy félelem nélkül nézhess sírod fenekére.

Ne feledd: ez a földi pálya Isten üdvözítő tervében csak egy parányi szakasza annak a hatalmas útnak, mely fölött sorra gyűlnak ki a szeretet fényei. Világosságuknál az érthetetlen érthetővé, a ma méltánytalansága megbecsüléssé, szegénységed gazdagsággá, rútságod szépséggé, a gyász és a fájdalom örömmé, kudarcod győzelemmé válik. Ennek a halállal megpecsételt szeretetnek a bizonyosságával, emelt fővel, reménységgel távozzunk istentiszteletünkről, mert mindannyiunkat, akik rejtőzködünk a fűgefái között, jól ismer, sőt nagyon szeret Jézus. Ámen.

Kánai menyegző

*Igehirdetés, Budapest, Gyulai Pál utcai református gyülekezet,
2001. július 22.; alapige: Jn 2, 1–12*

A Kánában történt lakodalmi eseményről, s ott a víznek borrá válásáról nem tudósítanak a szinoptikusok⁴, Máté, Márk, Lukács írásai. János evangélista az első század végén tartja fontosnak leírni vagy lediktálni ezt a történetet, melyben felragyog Isten fiának dicsősége.

Jézus kilépett a világba. Még megvolt a családi kötöttsége, de már elkezdte meredek ívű váltság-művének megvalósítását. Kána 8-9 kilométerre volt Názárettől. Mivel Mária és Jézus a meghívottak közé tartozott, föltehető, hogy közeli rokonságban állottak a menyegzőjüket tartó párral, sőt nagyon is jó viszonyban lehettek, hogy Jézus tanítványai is meghívást kaptak. Abból pedig, hogy a bor idő előtt elfogyott, gondolhatunk arra, hogy a vendéglátók valószínűleg szegény emberek voltak. Nagy volt a szívük, kicsi a pénztárcájuk. De szegénységük nem gátolta őket abban, hogy szeretetüket létszámtervezés nélkül kifejezzék. Zsidó szokás szerint a lakodalom hét napig tartott, így a készlet hamar elfogyhatott. Mária mint rokon, segített a lakodalom sok-sok tennivalójában, s mint gyakorlott háziasszony, nyitott szemével észrevette, hogy fogytán a bor. Azonnal átérezte a kínos helyzetet, s féltette a felsüléstől a kedves házigazdákat. Ezért avatkozott bele jó szándékkal az események menetébe. Fiához fordult bizalommal. Ha azt nem tudta is, hogy miként, de azt

⁴ Szinoptikusok: Az első három evangélium szerzőinek (Máté, Márk és Lukács), illetve írásuk összefoglaló neve. Leírásuk, történetük nagyjából egybevág, egységes szemléletű. *syn|op-ticus* (gör-lat): „együtt|látó”.

igen, hogy fia valami módon megmenti a kényes helyzetet. Bibliafordításunk alapján meglepően barátságosnak tűnik Jézus válasza. Kálvin szerint Jézus azzal, hogy az édesanyját asszonynak szólítja, besorolja Máriát a többi asszony közé. Ezzel Kálvin évszázadokra érvényes és kötelező tanítást ad, hogy nem szabad Jézus isteni fényét elhomályosítani az édesanyjának mérték nélküli tiszteletével. Az újabb bibliakutatás alapján protestáns és katolikus magyarázók az asszony „megszólítást” aráimizmusnak ítélik meg, amely éppen a tiszteletadás jele volt. Így szól le Jézus a keresztről is, amikor Jánosra utalva asszonynak szólítja Máriát. Jézus szavának indulatát a szerető édesanya hirtelen föl sem foghatta, és nem is veszi a szívére. Ő ott és akkor csak a vőlegény családját féltette a kellemetlenségtől, de fiában változatlanul bízik. Ezért szólítja fel a szolgákat: „tegyétek, amit a fiam majd mond nektek!”

A zsidóknál előírás volt, hogy étkezés előtt, közben és utána tisztálkodást, tisztulási mosakodást végezzenek. A lakodalmas házban is volt hat hatalmas kőkorsó, amely a mosakodást szolgálta. A szolgák ezeket csordultig megtöltötték vízzel. A zsidó lakodalmakban a násznagy szerepe más volt, mint nálunk, magyaroknál. Ő a házigazda szerepét töltötte be, irányította a lázas sürgést-forgást, a felszolgálást az étkezéseknél, a vendégek kiszolgálását. Ő volt a bor és a bor adagolásának felügyelője. Ő ügyelt a bor minőségére, megszabva a vízzel hígítás arányát is. Erre – az ottani meleg légköri viszonyok miatt – egészségügyi okokból, no meg a hosszúra nyúlt mulatozás miatt is szükség lehetett. Palesztina borteremelő vidék volt, a vidám ivászat, poharazgatás szorosan hozzátartozott az ünnepi együttlétekhez. (Ha a borhígítás szokását a mi magyar őseink is meghonosították volna, mennyi féktelen, hírhedt duhajkodásnak, szégyent hozó

dáridózásnak lehetett volna elejét venni!) A kánai menyegzőben a vőlegényt – aki éppúgy, mint a násznagy, nem tudta, mi történt a kőkorsókkal – még szemrehányás is érte, hogy a zsidó szokástól eltérően a jó bort nem a lakodalom elején kínálta fel, hanem akkor, mikor már emelkedett volt a hangulat, s néhányan talán már túl rózsaszínűnek látták a világot.

Jézus – föltehetően – elsősorban nem a vendéglátók kényes helyzetét akarta megmenteni. Ha erre törekedett volna, akkor előbb észrevétlenül megcselekszi a csodát. Jézus cselekedete engedelmisségben mindig az Atya akaratának volt a következménye. Ebből a kapcsolatból, egységből született a kánai menyegző csodája is. Abban a vidám, falusi társaságban ki gondolhatta, hogy Jézus, aki tanítványaival együtt természetes egyszerűséggel kapcsolódott a beszélgetésükbe, falatozásukba, poharazgatásukba, a kellő pillanatban az ő órájára való hivatkozással a menyegyet hozza le a földre, az ő istenségét, istenfiúságát ragyogtatja fel dicsőségben? Ennek a nagy pillanatnak megvolt a maga ideje; és ez nem Mária utasításától függött, hanem kizárólag az Atyaisten akaratától, aki abban az órában, a hit számára, az ő dicsőségét csodában tette megtapasztalhatóvá. Gondolkodjunk el a násznagy szavain: *„Minden ember a jó bort adja fel először, és amikor megittasodtak, akkor a silányabbat...”*. Ez akkor kötelező szokás volt. Majd így folytatta: *„...te pedig mostanáig tartogattad a jó bort”*. Jézus olyan bort öntet a korsókba, amely sokkal jobb, mint ami előtte volt bennük. Jézus most is, mint minden esetben, egészen másképpen cselekszik, mint ahogy mi tennénk hasonló helyzetben. Jézus megfordítja a sorrendet, a jó után nem rosszabbat, hanem még jobbat kínál. A mi világunk először a jó bort adja, azután a rosszabbat. A mámor után adja a kiábrándulást, a gondtalan ifjúság után az öregség, a magány kilátás-

talanságát, a hivalkodó szépség után a rútság szégyenét. Jézus azonban olyan bort önt a korsónkba, amely sokkal jobb, mint ami volt benne. Az Ószövetség után hozta az Újszövetséget, a törvény után a kegyelmet.

Egy nagy hatósugarú tudós, lobogó hitű pedagógus, „homo christianus” – akit sokszor hallgattam Debrecenben az egyetemen és konferenciákon is⁵ – hitéletének kezdeti szakaszában így próbálta elméje számára a kánai csodát elfogadhatóvá tenni: A kémia ismeretében a víz borrá válása elképzelhetetlen. Mi is történt hát akkor? A násznép a bortól már emelkedett hangulatban fogadta Jézust. Ám közben a bor elfogyott, ennek ellenére a jókedv mégis fokozódott. A vidámságot tehát már nem a narkotikum, hanem a jelen levő Jézus okozta, aki bekapcsolódott a jókedvű társaságba. A professzor később, amikor hite már megerősödött, a kánai menyegzőben azt tartotta a legnagyobb csodának, hogy Jézus nem prédikációt tart, mikor bort kérnek tőle, hanem bort ad, sőt jobbat, titokzatos, természetfölötti hatalommal; nagyobb, mint amit ember embernek adhat. Jézus nem mondta a násznépnek: „ne igyatok, ne daloljatok”.

Jézus a lakodalomban való természetes jelenlétével igazolja nő és férfi kapcsolatának, a szerelemnek, a házasságnak a létjogosultságát. A házassággal megpecsételt szerelem Isten ajándéka, földi létünknek talán legnagyobb boldogsága. A szüzesség magasabbrendűségét nem Jézus hirdette meg, csak az egyházatyák, akik ezzel az elmúlt kétezer év alatt testtel és vérral vívott, legtöbbször eredménytelen harcba kényszerítettek sok-sok értékes hívő nőt és férfit. Mit tanított Pál apostol? „...*jobb házasságban élni, mint égni*”⁶. Jézus lakodalmi jelenléte is mutatja, hogy

⁵ A szerző itt nyilván Karácsony Sándor professzorra utal. (Szerk. megjegyzése.)

⁶ 1Kor 7, 9

ő nem híve az örömöktől megfosztott, visszavonult életnek. Ő lakodalmi jelenlétével is evangéliumot hirdetett. Az élet aján-
dékba kapott teljes gazdagsága, óriási horizontú, sokszínű lehetősége a mienk, éljünk vele! De hogyan? Mindig és mindenben a természetnek rendje szerint, mértékkel, Istennek tetszően.

Ma már kezd öröndetes szokássá válni egyes gyülekezetekben, ahol van virágzó ifjúsági élet, hogy az ott egymásra talált fiatalok lakodalmukat a gyülekezeti teremben tartják. Nincs féktelen mulatozás, de ott is van emelkedettség, szeretet, boldogság, mert Jézus a meghívott vendég közöttük. Milyen nagyszerű, követendő dolog, hogy azok az ifjak, akik a bibliaórán közösen hajolnak a Szentírás lapjai fölé, a lakodalomban is együtt tudnak lenni és önfeledten örövendezni! Vannak gyülekezetek, ahol a testvérek szilveszter éjszakáján, amikor tizenkettőt üt az óra, úrvacsorát vesznek. Az óesztendő búcsúztatását, az újesztendő köszöntését, a szilveszteri hangulat meghatódottságát, emelkedettségét nem a bőven fogyasztott pezsgő vagy a televízió sokszor alacsony színvonalú műsora teremti meg, hanem a jelen lévő Jézus testvéri közösséget átforrósító szeretete. Gondolhatunk arra is, hogy az utolsó vacsorán Jézus borral kínálta meg tanítványait, majd zsoltárokat énekeltek. Milyen szép és jó volna, mennyivel tartalmasabbak lehetnének családi ünnepeink – lakodalom, név- és születésnap, valamilyen jubileum –, ha Jézus is meghívott vendége lenne ezeknek az életünket színesebbé tevő alkalmaknak. Gondolok itt egy-egy perces elcsendesedésre, imádkozásra, éneklésre. Ezt mi, templomba járó keresztyének megvalósíthatjuk, sőt kötelességünk is, hogy így tegyünk.

János leírása a kánai menyegzőről ezzel a mondattal zárul: „Ezt tette Jézus első jelként a galileai Kánában, így jelentette ki di-

*csőségét és tanítványai hittek benne.*⁷ Jézus dicsősége ma is, mint akkor, csak a hit számára ragyoghat fel. Én hiszem ezt a csodát. Ha hisszük, hogy miénk a kegyelem, mely kifogyhatatlan, mint a lakodalmi bor, mindannyiunknak jut belőle. Jézus részt kér földi életünkől, hogy szeretetét megmutathassa. Engedjük, hogy részt vehessen földi életünk küzdelmeiben, szenvedéseiben, örömteli ünnepeinkben, vidám szórakozásainkban is! Engedjük, hogy mindezekben velünk legyen, és ő adjon irányt, ő szabjon mértéket! Így, ezzel a hittel nyújtunk neki nap mint nap életünk poharát!

Evangeliumában János nemcsak Jézus rendkívüli tettét akarta megrajzolni, hanem ennél többet: Jézusban Istennek felragyogó dicsőségét. Ez a kánai menyegző történetének evangéliuma. Ámen.

⁷ Jn 2, 11

Az Úrnak zengedezzetek

Igebírdetés, Zalaegerszeg, 2003. január 5.; alapige: Zsolt 150, 1–6

Mai istentiszteletünkön a zene jelentősebb szerepet kap, mint más vasárnapi alkalommal. Nem azért, mintha az ige elerőtlenedett, az istentisztelet rendje pedig megkopott volna. Az ige ma is Isten szava, a liturgia művészi rendje pedig ma is méltó a Jézussal való találkozásra. Most Teremtőnk egyik legkedvesebb adományának, a zeneművészetnek szentelünk nagyobb figyelmet, és a gyülekezetet élő zenével ajándékozunk meg.

Hány ezer évnek kellett elteltie addig, amíg az ősember indulati kitörése, a sírás, jajongás, az artikulálatlan kiáltás megismételhető hangmagasságokban, valamilyen ritmusban énekké, dallammá rendeződött? Mi minden történt a történelemben, amíg az emberiség kultúrája a primitív zenei megnyilvánulásoktól eljutott Palestrina, Bach, Mozart, Liszt, Bartók művészetének magasságáig? Az ember érzelmi világa a gazdagodás során az énekes vagy hangszeres zenében találta meg azt a kifejezési formát annak elmondására, amire a szó, a beszédben megfogalmazott gondolat már kevésnek bizonyult. Ravasz László⁸ a zenét hercegnőnek, a szív királyának nevezi. A zenének királyi méltósága van, kiváltságosan és tökéletesen alkalmas az érzelem hullámozásának kifejezésére.

Sajnos korunk, a technika fejlettsége, a pénz szerelme, az őrült hajsza, láрма nem kedvez a művészeteknek, benne a zenének sem. A zene műveléséhez lelki igény, élvezetéhez csend és belső nyugalom szükséges. Ma a repülő bűgása vagy a táskarádiók

⁸ Ravasz László (1882–1975), református lelkész, kiváló igehirdető, teológiai tanár, 1921-től 1948-ig püspök; az MTA tagja.

zaja még az erdők mélyén is utoléri a csendet kereső embert. A városban, a lakásokban, a szórakozóhelyeken a zenegépek felfokozott hangereje bombázza a dobhártyánkat, tompítja, károsítja érzékszerveinket.

Mi, keresztyének hisszük, hogy a zene Isten ajándéka, de szomorúan kell tapasztalnunk, hogy – mint annyi minden jó – a zene is eltorzul az ember kezében, sőt gyakran a rontás, a rombolás eszközévé válik. Az a zene, amely ma ifjúságunkat hatalmában tartja, ezt a munkát végzi. Az üzleti profitéhség, a könnyen szerezhető nagy pénzek törvénye elárasztotta a világot azzal az értéktelen, fertőző szövegű kommersz zenével, amely elkábítja, érzéketlenné, igénytelenné teszi ifjúságunkat. Bartók és Kodály országában ide jutottunk.

Most azt nézzük, mi a zene rendeltetése református egyházunkban. Az egyháztörténelem nagy fordulataiban, a reformációban a kálvinizmus a templomaiban megvált a képzőművészeti alkotásoktól, a néma szobroktól és festményektől. Azóta fehér falúak templomaink. A művészi zene is csak akkor lehet jelen az istentiszteleten, ha az hitvallás és igehirdetés is egyben. Ennek a követelménynek felel meg legtökéletesebben a közösségi ének-lés, a bibliai vagy biblikus szövegű egyházi ének. Kálvin János a zenét Isten ajándékának vallotta, de hozzátette még azt is, hogy egyedül Isten dicsőségére kell vele élnünk. Kodály egy ifjúsághoz intézett beszédében így buzdított a kottaolvasás elsajátítására: „... *Isten ajándékához szerzitek meg vele a kulcsot, amit semmi más nem pótol, s ami az élet értékét megsokszorozza*”⁹.

Mit jelent a zene a hívő ember számára? A művészi muzsika a kozmosz, a teremtés és a teljes emberi élet kibeszélhetetlen tit-

⁹ Kodály Zoltán: *Éneklő ifjúság – Bevezető cikk a folyóirat első számában*; in: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés I.*, Zeneműkiadó, Budapest, 1982, 117.

kait ébreszti fel, zendíti meg bennünk. Isten nemcsak a Biblián keresztül tud velünk kapcsolatot teremteni, hanem sok láthatatlan hullámhosszon, így a zenén keresztül is. Lelkünk vevőkészüléke legyen nyitott, fogékony a zenében érkező isteni jelzések, csodák befogadására! Liszt Ferenc a zenét az ember lelkébe oltott olyan képességnek tartotta, ami összekötő erő, hatalom ég és föld között. Nekem a zene mindennapi szellemi táplálék, fenséges antifóna, mély értelmű párbeszéd. Imádság, olyan létra, amelyen a nagy pillanatokban a magasabb rendű világ harmóniája, Isten szava érkezik a szívembe: kiengesztelődés, öröm, békesség.

Ezek után – gondolom – természetes, hogy a templomban is csak olyan zene szólaljon meg, amely hidat tud teremteni Isten és a gyülekezet között. Olyan zene, amire illik a vallásos, a szent megnevezés: „musica sacra”. De mitől szent, mitől vallásos, mitől egyházi a muzsika, egy zenei alkotás? A műfajától, a címetől, vagy az énekszólam bibliai vagy valamilyen vallásos, költői szövegétől? Meggyőződésem, hogy elsősorban nem ezekről, hanem a zenemű szellemétől, a komponista hitétől, Istentől kapott indíttatásától, küldetésétől. A zenetörténet legnagyobbjai istenfélő emberek voltak, akiknek lelkülete az alkotás misztériumában átszellemítette a világi műveiket is. Mi vigyázzunk arra, hogy a templomban felhangzó orgonaszó, a gyülekezeti ének, az időnként felcsendülő hangszeres muzsika vagy szólóének tartalmában, szellemében és az interpretálás nemes egyszerűségében, művészi színvonalában megfeleljen az evangélium, az irodalom és a zene magas mércéjének!

Az utóbbi időkben református egyházunk zenei életében örövendetes változás, gazdagodás tapasztalható. Új orgonák épülnek, vagy a régiek felújítás alatt állnak. Megjelent egy nagyszívrűen képzett, fiatal orgonaművész-nemzedék. Kiváló kórusok,

tehetséges, magasan képzett kórusvezetők, elméleti szakemberek fáradoznak azon, hogy a templomi zene mind magasabb színvonalon képviselje a kálvini gondolatot: „Egyedül Istené a dicsőség”. A zalaegerszegi református gyülekezet is él Kálvin tanításával, él az ének, az élő muzsika Isten-dicsőítésével. Ezt bizonyítja mai istentiszteletünk is. Legyünk hálásak Istennek azért, hogy megérthetjük a zsoltár üzenetét: *„Az Úrnak zengedezzetek, / Sípokban, orgonákban, / És más szép muzsikákban, / Örvendjétek az Istennek.”*¹⁰

¹⁰ Szenci Molnár Albert: 150. zsoltár, 2. vers.

Kételkedés

*Igehirdetés, Zalaegerszeg, 2004. április 12., húsvét másnapja;
alapige: Jn 20, 24–29; textus: Jn 20, 29*

Pilinszky János költő, mélyen gondolkodó, hívő keresztyén az Új Ember hetilapnak írt rövid eszmefuttatásában ezt írja: *„Az ember, de főképp a modern ember történetét nyugodtan meg lehetne írni a kételkedés története címszó alatt.”*¹¹ Testvéreim! Ennek igazságát most különösen érezzük, amikor eresztékeiben recseg-ro-pog körülöttünk a világ – világnézetek, erkölcsi normák, íratlan törvényeken alapuló emberi kapcsolatok. A mi magyar társadalmunk élete, légköre is melegágya lett a kételkedésnek. A jelenlegi labilis anyagi és devalválódó szellemi élet kikényszeríti belőlünk a sok kételkedő kérdést, amely már értékeinket, múltunkat, eszményeinket is kikezdi. Belecsúsztunk a hazudozás vermébe, az emberi szónak, szónoklatoknak velejárója lett a kételkedés. Már egymás szavában, magatartásában sem bízunk, kapcsolataink elveszítették őszinteségüket. A kételkedés mai életünk egyik ragályos betegségévé vált. Ha ezt az állapotot természetesnek vesszük, ha megbékülünk vele, akkor az ebből adódó nagyfokú bizonytalanság aláássa emberi méltóságunkat és megmérgezi társadalmi életünket.

A kételkedésnek azonban nemcsak negatív hatása van. A modern ember nem érzi magát otthon, biztonságban a földön, nincs harmóniában az őt körülvevő világgal, szembefordul a természeti és a természetfeletti erőkkkel, törvényekkel. Az ebből származó elégedetlenség, hiányérzet – ha kételyektől göröngyös úton is – önmagunk és világunk megismerésére sarkall és vezet

¹¹ Pilinszky János: *Tamás, a kételkedő*; in: Új Ember, 1961. december 24.

bennünket. Tehát van pozitív előjelű kételkedés is: ez az egészséges értelmi képességű, gondolkodó ember sajátja. Ha Kopernikus¹² a 16. században nem kételkedik, ha nem vonja kétségbe a geocentrikus világtér igazságát, akkor nem következik be a nagy horderejű tudományos felfedezés, hogy naprendszerünkben nem a Nap forog a Föld körül, hanem fordítva: a Föld s a többi bolygó forog a Nap körül. El kell fogadnunk, hogy a gondolkodás egyik egyetemes alkotóeleme a kételkedés. Bennünket az a kételkedés érint a legérzékenyebben, amely megkérdőjelezi Isten létezését, Jézus istenségét, feltámadását, a Szentlélek gyülekezetformáló erejét, a keresztyén élet minőségi többletét.

A bölcs, gondolkodó ember a büszke, magabiztos „homo sapiens”, az emberiség óriási tömege csak azt tudja elfogadni a világ jelenségeiből, amit lát, hall, megtapint, megtapasztal, kiszámít, bebizonyít. Ami túlmutat a valóságon, az számára nincs, az számára közömbös, azt kategorikusan elveti. Ezt teszik az ateisták, a materialisták, amikor hittételeinket elutasítják, a Bibliát a legendák, a mondák, a mesék, sőt durván a babonák közé sorolják. Az embereknek van egy, számunkra rokonszenvesebb rétege is, amely szintén nem hisz, de nem tesz kategorikus kijelentéseket, nem mondja ki megkérdőjelezhetetlen bizonyossággal, hogy nincs; hanem vannak olyan pontok, ahol logikusnak vélt gondolkodása megbicsaklik, meghökken, mert szembe találja magát – mint véges ember – a végtelennel, és elkezd kételkedni.

Tamás, a kételkedő, Jézus tanítványainak kis csoportjához tartozott. Gondolkodó ember volt, egyéniség, aki azt is megsejtette, hogy Jézus útja Jeruzsálemben a halálba vezet. Ő nem festette rózsaszínűre a jövőt. Mégis, őt is megdöbbenettette Jézus

¹² Mikolaj Kopernik, latinus néven Nicolaus Copernicus (1473–1543), lengyel csillagász, a heliocentrikus, azaz Nap-központú világtér megfogalmazója.

halála. Elképzelhető, hogy a nagypénteki tragédia után búskomorságba esett, került az embereket, még talán tanítvány-társai is terhére voltak, nem is volt velük, amikor Jézus váratlanul megjelent közöttük. Később az elhagyatottság, félelem, szomorúság érzésével kopogtatott azon az ajtón, amely mögött a tanítványok tartózkodtak. Ilyen lelkiállapotban találta őt a tanítványok eufóriája, amire sötét árnyat vetett az ő objektivitása: *„Ha nem látom a kezén a szegek helyét, és nem érintem meg ujjammal a szegek helyét, és nem teszem a kezemet az oldalára, nem hiszem.”*¹³ Tehát egyszerűen kijelentette, hogy a személyes megtapasztalás valóságát akarja.

Nem rokonunk nekünk ez a Tamás? Én úgy gondolom, igen; sőt ennél is több. Tamás – mi vagyunk. A keresztyénség történetében kétezer év leforgása alatt mi minden történt! Hatalmas fénylő csodák, óriási hőstettek, de szégyenletes bűnök is, miközben felépült a keresztyén európai kultúra katedrálisa, de a magát Jézus tanítványának valló ember azóta sem változott semmit. Tovább örökölte, megőrizte a kételkedő Tamás minden jellemző rokoni vonását.

Egy kiváló református teológus szerint Tamás volt az első protestáns hívő ember, aki nem hitt a tekintélynek, aki személyesen maga akart meggyőződni az igazságról, megtapasztalni a valóságot. Vannak vallások, melyekben csak az egyház tudja, s papjai mondják meg a híveknek, hogy mit tegyenek, ha üdvözülni akarnak. Mi, protestáns Tamások azért kételkedünk, mert személyesen akarjuk megtapasztalni a valóságot. Amikor kételkedve meditálunk nehezen érthető hittételeinkről, a Szentháromság tanáról, a Bibliánk dialektikus feszültségben levő sok-

¹³ Jn 20, 25

sok ellentmondásosnak tűnő ígéről. Testvéreim, ezt valóban a gazdagabb tudás, a szilárdabb hit érdekében tesszük?

Milyen súlyos kérdéseket vet fel a mindennapi élet? Az Isten végtelen szeretetében vetett hitünket nem kezdi ki a kételkedés? Nem rettent a természet vad törvénye, hogy egyik élet felfalja a másikat, hogy egy darabig élni tudjon? Nem rettentenek a borzalmas természeti katasztrófák, az égre kiáltó társadalmi igazságtalanságok, a véres terrortámadások, fiatal családanyák-apák tragikus halála, hátrahagyott vagy elhagyott, bűnnek és nyomornak kiszolgáltatott, szenvedő gyermekek? Hívó gondolkodásunkat nem bizonytalanítja el az a sok akadály nélkül reánk zúduló, negatív vagy pozitív előjelű szellemi termék, mely a könyvekben, az elektronikus médiumokon vagy a hamis próféták és Krisztusok szavában érkezik el hozzánk?

Testvéreim! Ha keresztyénségünk nem langymeleg magatartás, külsőségeiben megnyilvánuló üres vallásosság, hanem halálosan komoly, sőt a legfontosabb ügy ebben a földi siralomvölgyben, akkor fájdalmasan nehéz ezekre a bennünk felvetődő súlyos kérdésekre, kételkedésekre választ adni. Egyáltalán lehetséges-e a fizikai és szellemi élet síkján mozgó bonyolult események, szellemi áramlatok között, mindennapi életünk útvesztőiben eligazodni, kételkedéseink ellenére is Istenbe kapaszkodó hitünkben megmaradni? Alázattal és hálaadással hirdetem nektek, hogy lehetséges!

Lehetséges, mert ez nem tőlünk függ: a segítség felülről jön. Nem Tamás ment Jézushoz, hanem a feltámadott Jézus jelent meg határozott céllal, lelki testében Tamás előtt.

Lehetséges, mert földi dimenzióknak félelemmel, szenvedéssel, kételyekkel bezárt ajtaját kinyithatja, kitárhhatja Isten lelkének valóságosan megtapasztalható ereje.

Lehetséges, mert a halált legyőző Jézus egy váratlan pillanatban – átlépve kételkedésünk falán – megjelenhet énünk közép-pontjában úgy, ahogy megjelent a tanítványok padlásszobájában. A félelemtől bezárt ajtók mögött a tanítványok sem tudták, hogy hogyan, mint ahogy mi sem tudjuk. Ez természetfeletti, emberi értelemmel felfoghatatlan. Ez a kegyelem; Isten megmentő szeretetének misztériuma, nagy titka.

Az első keresztyének nagy erővel prédikálták, hogy Jézus föltámadt. A keresztyén egyház kimagasló alakjai (Szent Ágoston, Assisi Szent Ferenc, Kálvin, Luther) hatalmas életművükben reánk hagyták meggyőző bizonyosságukat a feltámadott Jézusról. Mindez azonban csak történelem, teológia, magasztos emberi beszéd akkor, ha nem személyesen éljük meg a szívünk falán, a bezárt ajtón átlépő Jézus valóságát. Akkor megmarad továbbra is a kételyek békességünket fenyegető szorítása, a félelem, a bizonytalanság, az elcsüggedés.

Amikor Tamás szemével, tapintásával meggyőződött a feltámadott Jézus valóságáról, feltört belőle a bizonyosság hangja, egy diadalmas vallomás: *„Én uram és én Istenem”*. Erre válaszolt Jézus: *„Mivel látsz engem, hiszel. Boldogok, akik nem látnak, és mégis hisznek”*¹⁴. Jézus a testi szemmel nem látó, hívő ember boldogságáról beszél. Ez a boldogság egy erős identitástudat: az örök hazához, a megváltottak seregéhez, Isten királyságához való tartozás tudata. Ez a boldogság a mindennapi élet sokszor nagyon fordultatos körülményeiben, jó vagy rossz sorsunk változásában is megmarad.

Ez a boldogság nem az, amit a modern, önmagát megvalósítani akaró ember lázasan keres. Ez nem a siker, a népszerűség, a karrier, a gazdagság, az egészség mulékony boldogsága. Ez

¹⁴ Jn 20, 8a–29

egészen más, és több azoknál. Ez a csendes boldogság akkor is a mienk, amikor elvesztett kedveseinket siratjuk, ha súlyos betegségben, kórházi ágyban fekszünk, és látjuk orvosunk aggódó tekintetét, szereteteink kétségbeesett arcát. Ez a boldogság az örökkévalóság távlatában gondolkodó, a kozmikus, egyetemes szeretet erőterében élő embernek a megelégedettsége.

Ha hitünkkel egyszer megérintettük Jézus testén a szegek helyét, amelyet bűneinkkel mi ütöttünk, de elfogadtuk Jézus halál feletti győzelmét, és átjárt bennünket Isten szeretetének melege, akkor a megválaszolatlan kérdések nem zavarják meg, nem gyengíthetik hitünket. Az, hogy ez nem illúzió, szemfényvesztés, mások becsapása, önámítás, múló röpké hangulat, annak látható, megtapasztalható bizonyossága van, és ez a megelégedett, hálaadó, jó cselekedetekben gazdag élet és a testvéreinkért érzett, áldozatokra is képes szeretet. A boldogság jó cselekedetekben fénylő világossága, a másik ember szolgálata az egyetlen meggyőző, hiteles igehirdetés, misszió az ateisták és az Istenben kételkedők között. Ezt a boldogságot nem lehet csak magunkban pátyolgatni, önzően szívünkbe zárni, mert ezt csak sugározni, mással megosztani, széjjelszórni lehet. A keresztyén élet így működik, ez a félreismerhetetlen ismérve a mélyen emberi, krisztusi életnek. Ez a testi szemekkel nem, csak a lélek szemével látó hívők boldogsága.

Húsvétot ünneplünk. Jézus feltámadt. Ha Krisztus nem támad fel, „...*hiábavaló a mi prédikálásunk, de hiábavaló a ti hitetek is*”¹⁵ – írta Pál a korintusiaknak. Boldogan hirdetem nektek, hogy Jézus Krisztus él és uralkodik! A XIII. században keletkezett erőteljes, ősi keresztyén énekünk soraival fejezem be igehirdetésem: „*Krisztus feltámadott, kit halál elragadott; örvendezzünk, vigadjunk, Krisztus lett a vigaszunk*”. Ámen.

¹⁵ 1Kor 15, 14

Én Uram és én Istenem

Igebírdetés, Zalaegerszeg, 2005. március 28. Húsvét;

alapíge: Jn 20, 24–29, textus: 1Kor 15, 14

Az a szűk világ, társadalmi, politikai, vallási közeg, amiben Jézus működött, s amire – rendkívüli személyiségéből sugárzó isteni hatalmával – hatást gyakorolt, nem értette, nem fogadta el más-ságát és erőszakosan halálba kényszerítette. Valljuk meg szomorúan és szégyenkezve, hogy Jézus földi pályájának megrendítő kódájában, a manipulált tömeg „feszítsd meg!” ordítózásában nem egy faj, egy politikai vagy vallási hatalom arca rajzolódott ki, hanem az emberé; az örök emberé, aki deformálódott lelki állapotában ma is keresztre feszítené Jézust.

Jézus ellenségei úgy gondolták: azzal, hogy arimáthiai József a halott testet a saját sírboltjában helyezte el, és követ gördített a sír szájára, s azzal, hogy a főpapok örökkel lepecsételtették és őriztették a sírt, a Jézus-ügy egyszer s mindenkorra el van intézve, be van fejezve. De nem ez lett, mert a halott Jézussal valamilyen rendkívüli, minden eddigi megszokottól gyökeresen eltérő, hihetetlen dolog történt. Jézus feltámadt, testén a szegek ütötte sebek helyével új életre kelt. Pneumatikus lényként¹⁶, lelki, szellemi testben áttörte a természet törvényeit – anélkül, hogy annak szilárd rendjét megzavarta volna. A csoda következtében Tamás – ujjaival megtapasztalva Jézus élő valóságát – fölismerte mesterében az Istent: „Én Uram és én Istenem!”

Alighogy Jézust levették a keresztről, máris elkezdődött a

¹⁶ Az Újszövetség magyar fordítása a lélek megjelölésére még mindig több kifejezést is használ. A görög *pszüché* és a „*pneuma*” (lélek és szellem) kettőssége össze van keverve. A „*pneuma*” Isten szelleme, szent szellem.

csalárd játék annak érdekében, hogy a feltámadás csodája maradjon ki Jézus történetéből. A főpapok rá akarták venni Pilátust – aki akkor már torkig volt a „zsidók királyával” –, hogy katonáival őriztesse a sírt, nehogy éjjel a tanítványok ellopják a halott testet és másnap a feltámadás hírért keltsék. Amikor bekövetkezett, amitől annyira féltek (a nyitott üres sír), a megszegyenült főpapok és vének a sír megriadt, de jól megfizetett őreivel elterjesztették az előre már kitervelt hazugságot. A vallás vezetői ezzel megzavarták nemcsak a Jézust személyesen ismerő, de a Jézust csak névről ismerő zsidókat és a máig kételkedő, Isten-kereső embereket is. A feltámadás csodáját nem lehet bizonyítani, de megcáfolni sem. A tudomány megpróbálta földi dimenzióknak határain belül – különösen a lélektan eszközeivel – a feltámadás tényét megcáfolni, s a tanítványok és az első keresztyén közösségek hitére valamilyen magyarázatot adni. De – minden ilyen kísérlet és próbálkozás ellenére – több, mint kétezer év elteltével is él a diadalmas hit: Jézus feltámadt.

A feltámadás megtapasztalt ténye nélkül lehetséges lett volna a nagypénteken megrémült és csalódott tanítványok húsvéti eufóriája, félelmet megvető hitvalló bátorsága, az a boldog bizonyosság, amiből erőt merítettek? Ha Jézus nem támad fel, akkor azt a kicsiny, Jézust követő sereget a hatalmas ellenséges erő eltaposta volna, és Jézus neve az idő múlásával még azokban is elhomályosul, akik őt nagyon szerették. Képesek lettek volna az első keresztyének a feltámadott Jézusba vetett hit nélkül zsoltárokat énekelve az őrjöngő tömegek kereszttüzében, a kiéheztetett oroszlánok közé menni, vagy a felállított fakeresztekre feküdni? Az egyetemes történelem folyamatában a hit hősei, hitvalló őseink – halált megvető bátorsággal – hűek tudtak volna maradni a feltámadás hite nélkül? Két évezred eltelt, és én itt és

most nektek mégis a halált legyőző Jézus Krisztusról prédikálok. Milyen prédikációt mondhatnék én, ha Krisztus nem támad fel, ha a diadalmas csoda csak a felfokozott képzelet terméke volna? Milyen húsvétot ünnepelhetnénk, ha az evangéliumok olvasásában, Jézus követésében csak a kővel lezárt, lepecsételt sírig jutotunk volna el? Keresztyén emberek sokféle választ adhatnak arra a kérdésre, hogy miben vagy kiben hisznek. Ha valaki komoly érdeklődéssel kérdi tőlem, hogy két-három szóban határozzam meg, mi a hitem lényege, mi az, amit hiszek, akkor azt válaszolom: hiszem, hogy Jézus feltámadt. Tudom, hogy ez a legvakmerőbb hit, a legdiadalmasabb vallástétel. Nagyon alázatosan és hálaadással mondom: Isten engem elvitt a nyitott sírhoz. Ha Istennek ebben a végtelen szeretetében nem részesültem volna, akkor most nem mernék elétek állni, s nektek prédikálni. Akkor ez csak színészi produkció, értelmetlen, fölösleges időtöltés volna, hiábavalóság. De a ti hitetek is hiábavalóság a feltámadott, élő Jézusba vetett reménység nélkül. Mert milyen hit az, amiből kimarad a feltámadás csodája? Ha csak a feltámadás előtti Jézusban hiszünk, lehetünk a világ szemében derék, megbecsült, valóságos emberek, de nem igazi keresztyének. Bármilyen keményen hangzik is, vegyük tudomásul, hogy a fel nem támadt Jézusba vetett hittel keresztyénségünk nem sokat érne.

Lehet ismerni, sőt kedvelni Jézus életének az evangéliumokban töredékesen felvázolt történetét, be lehet építeni az általános műveltségünkbe, lehet igazodni a Jézus szájából származó erkölcsi tanításhoz, ami nélkül nem lehet emberséges, emberi életet élni, de ha csak a kővel lezárt, lepecsételt sírig tudunk eljutni, akkor keresztyénségünk erőtelen, hamis. Ahogy Pál apostol mondja: „hiábavalóság”. Ha Jézus nem támadt fel, akkor halála csupán egy rendkívüli ember megdöbbentő tragédiája, mint annyi hőse

a világtörténelemben, akik valamilyen szent ügyért szenvedtek mártíromságot.

Milliók nemhogy Jézus feltámadásáig, még nevének ismeretig sem jutnak el. Néhány héttel ezelőtt a televízióban szellemi vetélkedőn egy talpraesett, a világ dolgaiban jártas, jól informált hölgy egy kérdésre gyorsan és frappánsan fölidézte egy nyugati film rendezőjének nevét, de azt, hogy húsvétot miért ünnepeljük, kínos, jó szándékú segítség ellenére sem tudta megmondani. Szégyenpírral az arcunkon, de mentségére el kell mondanom, hogy ez a tudatlanság és a szívekben eluralkodott félelem az elmúlt évtizedek diktatúrájának eredménye volt. Olyannyira, hogy nemhogy az iskolában, de még a szülői otthonban sem ejtették ki Jézus nevét. Nemzedékek nőttek fel Jézus és a keresztyén hit ismerete nélkül. Ennek a nemzet lelkét megüresítő, megrontó ördögi ténynek a valósága nap mint nap fájó ütésekkel csap az arcunkba. Nekünk, fogyó, megmaradt keresztyéneknek kell tenünk valamit, hogy hírül vigyük azoknak, akik nem hallották meg a húsvéti harangszó hívogató hangját, akik kívül maradtak a templom falain, hogy csoda történt: Jézus feltámadt, Isten beavatkozott a történelem folyamatába, az emberiség lineáris mozgásába, végtelen hatalmával, szeretetével legyőzte a bűnt és a halált.

Lehetséges ez hiteltelen világunkban? És ha igen, hogyan? Lehetséges, de csak személyes példamutatással. A nagy sötétségben csak hitünk lángocskájának fényére figyelhetnek fel embertársaink. Ahhoz azonban, hogy személyes hitünk mécslángja ki ne lobbanjon, nemcsak ma, nemcsak vasárnaponként, hanem minden nap – mint az első keresztyének – húsvétot kell ünnepeelnünk. Ha szomorú, csalódott, depressziós keresztyének vagyunk, mint a tanítványok nagypéntek és húsvét között, akkor

ne várjuk, hogy oszlani fog körülöttünk a sötétség, megváltozik a kegyetlen, dzsungel-erkölcsű világ. De ha a feltámadott Jézussal való találkozásunk nagy élménye átjárja, átformálja egész életünket, ha a húsvét örömének meleg fénye ott ragyog személyiségünk aurájában, felebarátainkkal való kapcsolatainkban, szeretetszolgálatunkban, akkor – de csak akkor – fogja érdekelni a világot Jézus és a mi keresztyénségünk.

Jézust, az ő értünk hozott áldozatát nem megérteni kell, mert az lehetetlen. Jézussal találkozni kell! A belőle áradó erőt kell a szívünkbe fogadni – és ez lehetséges. A hívő embernek a szíve mindig nyitott a feltámadott, élő Jézus szeretetének a befogadására. Nézzünk magunkba, kit és mit hordozunk a szívünkben. Tudjuk, hogy mi van benne? Félelem? Szomorúság? Reménytelenség? Vagy a húsvét győzelmének az öröme? A mammon, a pénz szenvedélyes szerelme vagy örök értékű kincsek szeretete? A világ dolgainak elementáris csábítása vagy a feltámadott Jézusban megkapott kegyelem szilárd valósága? Ezekre most adjunk választ, testvéreim, mert ezt nem szabad elodáztatni, nem lehet megkerülni. De akárki és akármi is van a szívünkben, itt a nagy lehetőség, hogy egymás kezét megfogva – mint Tamás – meghatottan és boldogan mi is elrebegjük Jézusnak a legcsoválatosabb húsvéti vallomást: „Én Uram és én Istenem!” Ámen.

Jubileumi szolgálat – prédikáció előtti imádság

Gyula, 2014. május 11. Anyák napja

Mennyei Édesatyánk, imádságban hajtunk fejet előtted, a mindenség Teremtője, Ura előtt. Nem tudjuk felfogni, sem megköszönni, hogy a magad képe, hasonlatosságára embernek formáltál bennünket és nekünk adtad a csillagok milliárdjainak egy parányi bolygóját. Köszönjük, hogy téged, a Mindenhatót atyánknak, sőt kedvesebben – „Abbá” – Édesapánknak is szólíthatunk. Gyermekeid vagyunk, akik bizalommal kérjük, bocsásd meg rossz cselekedeteinket, álcázott titkainkat, gondolatainkat, vétkeinket, amiket családukbán, munkahelyünkön, iskolánkban elkövettünk. Ó, hányszor megbántottuk még azokat is, akiket szeretünk, tisztelünk. Tudjuk, hogy mindez neked is fáj; könnyörülj rajtunk!

Édes Atyánk, te nagyon szeretsz bennünket, Te magad vagy a szeretet. A kereszten Jézussal értünk szenvedtél iszonyatos fájdalomban. Azt, ami a kereszten történt, azt, ami a nyitott sírban lett valósággá, felfogni sem tudjuk. Megrendülten csak egyet tehetünk, mélységes alázattal: hálaadással dicsérünk, magasztalunk Téged.

Kérünk, hogy itt és most Szent Szellemed erőterében, a gyülekezet közösségében halljuk és értsük meg a személy szerint nekünk szóló, időszerű üzenetedet. Add, hogy gazdagabb lélekkel, megújult reménységgel távozhassunk házadból, mint ahogy idejöttünk! Jézusért kérünk, hallgass meg bennünket! Ámen.

Jubileumi szolgálat – prédikáció

Igehirdetés, Gyula, 2014. május 11.; Anyák napja;

alapige: Lk 2, 41–52; textus: 1 Jn 4, 8–9

Kedves Gyülekezet, kedves Gyerekek!

Engedjétek meg, hogy rendhagyó bevezetéssel indítsam igehirdetésemet. Gyermek- és ifjúkorom sok-sok emléke kapcsol a gyulai református templomhoz és harangjának hívó szavához. Az, hogy most ennek a templomnak a katedráján állok, életemnek meseszerű szép eseménye. 18 évesen, 1943-ban léptem fel először erre a szószékre, mint a debreceni Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Fakultásának elsőéves hallgatója. Azóta hét évtized telt el. Lehet, hogy most ugyanerről a szószékről mondom az utolsó prédikációm is. Nekem olyan ez a szószék – képletesen szólva –, mint két hatalmas pillér, amely mintha nem a papi pálya, hanem egy hittel megharcolt zongoraművészi-tanári-népművelői életút hosszan kifeszített hídját kötné össze. Ezért most magas életkoromra tekintettel is nagy a felelősség rajtam, hogy mit mondjak nektek, felnőtteknek, és nektek, iskolás gyerekek eleven seregének, amikor az édesanyákra emlékezünk.

Az élet Ura, a Teremtő Isten úgy indított el bennünket földi utunkra, hogy mindannyian édesanyánk testéből szakadtunk ki. Így az ő teste, vére, csontja vagyunk. Ez egy felséges misztérium, természetfeletti titok. Az én édesanyámnak, akinek négy fia volt, az anyaság volt a legnagyobb öröme, Istentől kapott méltósága. Édesanyám az Istentől kapott szeretetet, az anyaság éltető dinamizmusát nekem és testvéreimnek is átadta.

A mai lányok, asszonyok közül sokan ezt másképpen látják. Félnek az anyaságtól, mert úgy gondolják, hogy gátolja karri-

erjüket, netalán a jól fizetett állásukat. Az anyasággal, a szülés, szoptatás következtében elveszíthetik csinos alakjukat, erotikus varázsukat. Attól is félnek, hogy a gyermekek vagy a gyermekekkel való mindennapi foglalkozás, folyamatos gondoskodás véget vethet szabadságuknak, gondtalanságuknak. A családi fészek építését, szépítését, a háztartás kézben tartását fantáziátlannak, unalmasnak gondolják. Ilyen szemlélettel, ilyen önzéssel – úgy gondolom – nem is szabad gyermeket vállalni. Egy ilyen emberi magatartásnak, döntésnek pedig nagy a kockázata, mert az idő szalad, és lehet, hogy a gyökeres szemléletváltás már későn érkezik. Egy bizonyos életkorban ezt a mulasztást már nem lehet jóvátenni, nem lehet édesanyává válni.

Az sem véletlen, hogy ma a kismamákat, akik az új életet szívük alatt hordják, sokan „terhes”-nek mondják. Az én gyermekkorom szóhasználatában a várandós anyák „áldott” állapotban voltak. Az angol bibliában az áldott szó és a *boldogság* egyet jelent. Igen, a boldogság áldott állapot. Mária áldott, tehát boldog állapotban szülte meg gyermekét, Jézust.

A gyermek, a csecsemő a Teremtő csodálatos ajándéka. Mi, keresztyének valljuk, de hirdessük is, hogy a gyermeket kihordani, anyának lenni áldott, boldog állapot. Boldog az az édesanya, aki tud gyönyörködni gyermekében, áldott az a hívő édesanya, aki kisgyermeké mosolyában, könnyecsepppektől maszatos arcában meglátja az Isten országát.

Amikor leányunokám négyéves volt és önfeledten csendben játszott a szobájában a maga teremtette képzeletvilágban (édesanyja ezalatt a konyhában éppen mosogatott), kis unokám egyszer csak váratlanul beszaladt a konyhába, megállt az édesanyja előtt és csak ennyit mondott: „Édesanya, én szeretem Jézust”. Meglepődött leányunkat olyan boldogság kerítette hatalmába,

hogy azonnal fogta a telefont és elmondta nekünk, nagyszülőknek, hogy mi történt. Egy keresztyén szülőnek ma sem lehet annál nagyobb öröme, mint az, hogy gyermeke nyíltan kijelenti: ő szereti Jézust. A család szeretetlégköre, a mesék, lefekvéskor a napi események felidézése, megbeszélése, a közös imádság meghozta a gyönyörűséges eredményt.

Szüleim engem, testvéreimmal együtt, áldozatos szeretettel, de kálvini szigorral neveltek. Bizony, ha mi átléptük viselkedésünkkel a családban uralkodó íratlan szabályokat, a nádpálca a szekrény tetejéről könnyen édesapám kezébe került. Én a négy elemi osztályt – kedves gyerekek – a ti iskolátok jogelődjében jártam. Édesapám volt I–II. osztályban a tanító bácsim. Az osztályteremben szigorú fegyelem, rend uralkodott, nem volt kivételezés, édesapám minden egyes tanulót egyformán szeretett. Ti ezt már el sem tudjátok képzelni, ti, akik megpróbáltok engedetlenséggel, követeléssel szüleitek és tanítóitok fölé kerülni. Sajnos erre már sok a példa, néhány családban, iskolában olyan szomorú helyzetek alakulnak ki, amelyeket mi, öregek a szüleinktől és nevelőinktől kapott tekintélytiszteletünkkel megdöbbentőnek találunk. Élesen rajzoltam meg a múltat és a jelent, a nádpálca és a „mindent szabad” ellentétében. Két véglet, egyik sem helyes, a kettő között kell keresni az igazságot.

Segíthet nekünk az eligazodásban a 12 éves Jézus története. Mi, szülők, egy ilyen helyzetben hogyan viselkednénk, amikor kétségbeesve keresett, elveszettnek hitt gyermekünkre rátalálunk? Bizonyára felzaklatott állapotunkban, ingerülten felelősségre vonnánk, talán egy nyaklevest is adnánk neki. Mária, aki nyílt, bensőséges kapcsolatban lehetett serdülő fiával, Jézussal, éppen egy ilyen különleges helyzetben mutat példát hasonló korú gyerekekkel küszködő mai édesanyáknak. Fia keresése

közben Mária mindenre gondolhatott, de arra bizonyára nem, hogy kisfia a zsidó teológia tudósaival beszélget. Ezt látva, milyen tapintatosan vonja kérdőre gyermekét! Ha valakinek, hát a 12 éves Jézusnak volt oka öntudatos magatartásra, még a méltatlankodásra is. A gyermek Jézus rendkívüli szellemi képességeivel, a transzcendens világra való nyitottságával, a zsidó vallás törvényeiben való jártasságával, mint egyenrangú fél beszélget a hittudomány, a zsidó vallás tudós doktoraival. Amikor szülei megjelennek, nem él vissza kitüntetett helyzetével, nem szegül ellen, hanem a „tiszteld atyádat és anyádat” parancsával a szívében engedelmeskedik és elindul szüleivel haza, Názáretbe. Kedves gyerekek, a 12 éves Jézus engedelmessége minden szüleit szerető, tisztelő keresztyén gyermeknek, így nektek is legyen követendő példa!

Kedves Testvérek! Ma nagyon nehéz édesanyának lenni a megélhetési gondok, a családok széthullása, a válások miatt is. Pedig az elvárás ma is az, hogy az édesanya legyen elsősorban példás anya, legyen kitűnő háziasszony, a munkahelyén megbízható dolgozó, fizikai vagy szellemi munkás, vonzó feleség. Hogyan lehet ezt az emberi erőt meghaladni látszó sokféle igényt, szerepet betölteni? Akármilyen hűséges, mindenben segítő az édesapa, akkor is a nagyobb, jelentősebb súly az édesanya vállán nyugszik – természetesen a nevelésben is. Nincsenek bevált receptek a pedagógia, a gyermeknevelés patikájában. Minden gyermek más és más, szuverén egyéniség, amit tiszteletben kell tartani. A családi élet, a nevelés folyamatában adódhatnak sokszor váratlanul kirobbanó drámai helyzetek, konfliktusok, amelyeket csak szeretettel, higgadt bölcsességgel lehet megoldani.

A lázadó, szabadon szárnyalni akaró kamasz gyermekek a látszat ellenére – sokszor durcásan vagy szemérmesen vissza-

húzódva – tisztelik, szeretik szüleiket, ha családjukban Istennek van a legnagyobb tekintélye. A kamasz gyermek, ha olykor mást mutat is, mégis szereti édesanyját, és annak áldozatos életéből kihallja az Isten szeretetének zengő himnuszát. Az *imádkozó* édesanyától a világ a mai liberális szellem hatása alá került gyermekeket sem tudja elrabolni. Augustinusért¹⁷, a nagyon tehetséges, de ledér, kicsapongó életet élő fiáért Mónika, az édesanya évtizedeken keresztül imádkozott. Végül fia megtért, és az egyetemes egyház történetének egyik legnagyobb alakja lett. Mónika töretlen hittel mondott imádsága nemcsak fia életét változtatta meg, hanem egyháztörténelmet alakító tényezővé magasztosult. Ilyen hatalma van a hittel, a szüntelen imádkozással karban tartott anyai szeretetnek.

A világ nyelveinek tarkaságában páratlan, sajátos fénnnyel ragyog ez a gyönyörű magyar szó: édesanya. Nem anyu, anyuci, mutti, hanem édesanya. Van-e az emberi szívben, lehet-e annál erősebb érzés, mint az anyai szeretet, amely képes mindent odaadni és cserébe nem akar érte semmit?

Édesanyák – ennek a csodálatos névnek tulajdonosai –, válllajátok boldogan a gyermekeket, mert a teremő Isten munkatársai vagytok és az élet Urának különös védelme alatt álltok! Ti, gyermekek, tiszteljétek, szeressétek édesanyátokat, szüleiteket, akiknek a lelke tükréből szüntelenül Isten arcának fénye vetődik reátok! Legyen ez a reményteljes, gondolatokat ébresztő biztatás záró mondanivalója istentiszteletünknek, anyák napi igehirdetésnek. Ámen.

¹⁷ Augustinus Aurelius – Szent Ágoston (354–430), hippói püspök, vallásfilozófus.

Öröm a zenében

Előadás, Budapest, pasaréti református gyülekezet; Joó Sándor lelkészége idején

Mi, keresztyének, mint mindig, most is az evangélium fókuszába helyezzük felvetett kérdésünket. Elöljáróban mindjárt le kell szögeznünk, hogy mindennapi életgyakorlatunkban, társalgásainkban, gondolatainkban az öröm átfogó fogalmába sok minden belefér. Az öröm elkoptatott, eredeti csillogását elveszített szó, ami ritkán fedí a valóságot hétköznapi szóhasználatunkban. Pedig minden mással, apró-cseprő kis örömökkel szemben mi hisszük és valljuk, csak a Krisztusban megváltott és megszentelt lélek öröme az öröm. Igazán örülni csak a hívő ember tud.

Ezért a könnyebb tájékozódás kedvéért beszéljünk most *jókedv*-ről és öröm-ről. Természetesen nem lehet mindig éles határvonalat húzni a kettő közé, mert van öröm, amibe jókedv is vegyül és fordítva. Jókedve mindenkinek lehet, de a mi meggyőződésünk szerint öröme csak a Jézusban hívő embernek adatik. A jókedvben lehet, hogy nincs öröm, de az örömben jókedv is lehet.

A vidámság, a jókedv mulandó, sokszor csak tiszavirág-életű. Többször meglátogathatja az embert, mint vándor, mint kedves vendég, de házat sohasem épít ott magának. A jókedv, mint egy csillogó váza, bármely pillanatban széjjeltörhet. A hívő ember öröme ezzel szemben maradandó, állandó lelki állapot, melyet még megrázó katasztrófák, tragikus veszteségek sem tudnak eltiporni. Az öröm sugara a szomorúság sötétségét is át tudja törni, a hívő ember, mint a kisgyermek, könnyeken keresztül is tud mosolyogni.

Minél nagyobb valakinek a bánata, annál nagyobb lehet a vidámsága. Sebzett lelkű, tragikus sorsú emberek tudnak féktelen mámorban, hirtelen jókedvre lobbanni. Ezzel próbálják életük tragédiáját, szomorúságát narkotizálni, egy rövid időre elfelejteni. A jókedv, mint felhalmozódott feszítő érzés, teret kíván magának: társakat keres, közli magát, környezetére vetíti sugarát. Hát még az öröm! Ez az örökkévalóságot érintő kozmikus delejességű nagy indulat, mely nem tud egy szívben maradni, kiömlik, magával ragad, életteret, gyülekezetet, egyházat keres. Titkon, magányosan örömet nem lehet hordozni, mert abba belehal a szív. Igazán, diadalmasan örülni, örvendezni csak közösségben lehet.

Az örömet és a szomorúságot egy művészet sem tudja olyan hűen és érzékeny finomsággal ábrázolni, mint a zene. A muzsika az örömet és annak ellentétét olyan megragadó realitással fejezi ki, amilyenre a legőszintébb szó, mimika, gesztus, mozgás sem képes. A zene a legőszibb időktől fogva kísérője az ember érzelmeinek. Eleinte természetesen csak tagolatlan felkiáltásban, nyöszörgésben, feljajdulásban vagy heves kurjongatásban és csak jóval később gregoriánban, ritmikus dalban vagy szimfóniában. Mi magunk is – foglalkozásunktól függetlenül – telve muzsikával. Hangunk, beszédünk, mozdulataink, szívünk dobbanása is csupa zene. A vígságot is felismerhetően hordozzuk beszédünk lejtésében, tagoltságában, tempójában, dinamikájában, hangunk színében. Énekünkéből, dalolásunkból úgy csap ki az öröm, mint virágból az illat.

A muzsika – még az ismeretlen zene is, de különösen az, amihez már élményünk is tapad – vidámmá tud tenni bennünket. Nos, keressük most az öröm sok szépséges arcát a zenében! Természetesen a zene világirodalmának áttekinthetetlenül gazdag

anyagából csak néhány művet vagy részletet ragadhatunk ki, s azt is inkább csak az ismertebbek közül.

Nézzünk először egy példát a jókedvre! Beethoven VII. A-dúr szimfóniája utolsó tételében a magyar verbunkos téma elementáris erejű. A tragikus sorsú német titán ebben a zenében mulat, táncol, s vele mindazok, akikben élet, egészség, erő feszül. Ez a féktelen, eruptív erejű vígság túlnő a szoba, a kocsma falain, mert csizmája sarkantyújával a mindenség pádimentumát döngeti. Az alkotó művész lázas víziójában az erős izmú test, az akarni tudó lélek fergeteges tánca, kedve, viharos tombolása ez a muzsika. Jókedv, amely már annyira feszít, hogy majdnem örületbe visz. Hallgassuk most meg Beethoven A-dúr szimfóniájának 4. tételét!

* Ludwig van Beethoven: *VII. A-dúr szimfónia, op. 92 – 4. Allegro con brio*

Menjünk egy lépéssel közelebb a zenében az igazi öröm felé! Az a Mozart-tétel is, amit most fogunk hallani, csupa élet, erő, vidámság, de valami más is van benne, ami az imént hallott Beethoven-műből hiányzott. Nem harsog világot döngető szenvedéllyel, mint előbb a tánc apoteózisa. Hallgatása közben nem szorul ökölbe a kezünk, nem acélozódik harcra az akaratunk, mint az imént, de kisimulnak gondterhes ráncaink, simogatásra nyílik a kezünk, az élet szeretete ömlik át a szívünkön, benne fénnel, szépséggel, virágbomlással. Mozart is tragikus sorsú művész volt, de küzdelmekben, szenvedésekben megneemesedett lelkében gyermeki gondtalanság, harmónia lakozott. Mozart dalol, mint a madár, a hangjában angyalok szava csendül. Vidámságára elmosolyodik az ég, jókedvét bearanyozza az öröm. Hallgassuk csak Mozart Kis éji zenéjéből a 4. tételt!

* Wolfgang Amadeus Mozart: *Egy kis éji zene K. 525 – 4. Rondo, Allegro*

Ezután ünnepi, emelkedett, felemelő hangú zenét fogunk hallani. Beethoven gondolatainak közlésére kevésnek találta a zenekart, és szokatlan forradalmi újtásként szólóéneket és kórust alkalmazott IX. szimfóniájának utolsó tételében. A kórus, a zenekar és a négy szólista az emberiség nagy közösségét jelképezi, amely a csillagvilág, a makrokozmosz alkotójának lábai előtt Schiller ódájának szavaival (Freude, Freude – öröm, öröm!) dicséri az örömet, amely az egész emberiséget faji és vallási különbség nélkül egy boldog, testvéri közösségbe vonja. Most hallgassuk meg a szimfónia 4. tétele öröm-témájának néhány variációját és a tétel diadalmas lezárását!

* Ludwig van Beethoven: *IX. d-moll szimfónia, op. 125 – 4. „Az örömhöz”*

A bevezetőben említettük, hogy az igazi, maradandó öröm kudarcokból, csalódásokból, fájdalomból születik. Igen, az örömnek, a keresztyén szív boldogságának bűnbánat a bölcsője.

A bűnös ember sírása, bánkódása, szomorúsága Krisztus keresztyén alatt növekszik szinte elviselhetetlenül nagyra. A bűnbánat megrázó élmény, mert átborzong rajta a Krisztus csúfos halálának, elhagyatottságának lelkiismeretünket tépő gondolata. Jaj, ott a kereszt közelében mi mindent kell látni, hallani, átélni, amíg a hit szemében a meggyalázott, rozsdás szegeken lógó Jézus dicsőségesen és hatalmasan a világ urává, az élet megváltójává magasztosul. Még könnyes a szem, de az öröm már emeli Jézus vállára királyi palástját. Ezt az ébredező, világot átfogni készülő örömet fogjuk most megérezni Bach zenéjéből. Isten itt nemcsak a világmindenség ura – akit csak sejteni lehet, mint az előbbi Beethoven-zene örömében –, hanem hittel tapintható

élő személyiség. Megváltó, aki halálon, szenvedésen át hirdeti ki lelkünk feletti hatalmát. Krisztus szenvedéseinek sora lezárult, a sírt lepecsételték, de Bach zenéjében a gyülekezetet, az egyházat jelképező kórus hangjában már benne remeg a vigasztalás, az üdvösség, a megbékéltség öröme is. Így hallgassuk most Bach Máté-passiójának záró kórusát!

* Johann Sebastian Bach: *Máté-passió BWV 244 – 68. Wir setzen uns mit Tränen nieder*

Végezetül olyan muzsika fog felhangozni, amelyben minden benne foglaltatik, amit mi az evangélium alapján örömmel vallunk. Ez az öröm felelet Istennek, a személy szerint nekünk tett szerelmi vallomásra: „megváltottalak, becses vagy az én szememben, szeretlek”. Ez a zene az öröm. A hívő közösség túlárado, tiszta érzelmi feszültsége szétveti a tér és idő korlátait és Isten dicséretét, diadalmas ujjongását. Az örökkévalóság gránitszikláit visszhangozzák: „Halleluja, halleluja, mert Isten Úr e földön örökké! Halleluja! Ő a Király, a föld, az ég, a mindenség övé és Krisztusé! Uralkodik örökkön örökké. Nagy Király, urak Ura, királyok Királya, a nagy Isten, Ő az istenek felett!” Kedves gyülekezet, az apostol is erre biztat: „Örüljete az Úrban mindenkor, ismét mondom, örüljete!”¹⁸ Örömmel nyitott lélekkel hallgassuk most Händel Messiás című oratóriumának második részéből a Halleluja-kórust!

* Georg Friedrich Händel: *Messiás HWV 56 – II. rész – 44. Hallelujah*

¹⁸ Fil 4, 4

Bartók hazatért

*Istentiszteleti előadás¹⁹, Budapest, Gyulai Pál utcai
református gyülekezet, 1988. július 3.*

Kedves Testvérek!

Bartók Béla Amerikából hazaérkező hamvainak végső nyugalomra helyezésére napjainkban kerül sor. Gyülekezetünk a mostani istentiszteletünkön adózik népünk nagy fia, a világ minden táján ismert és elismert Bartók Béla emlékének.

Kodály 1955-ben elmondott – Bartókra emlékező – ünnepi beszédének záró mondataiban megfogalmazta hő óhaját, reménységét: „Bartók diadalmas, végleges hazatérésének feltétele..., hogy zenéje azokhoz is eljusson, akiktől ered, hogy itt egy zeneileg művelt, boldog ország legyen.”²⁰

Bartók hazatérése csaknem fél évszázaddal halála után valóra válik, de a kodályi álom beteljesedése nélkül. Bartók hazatérése diadalmas ugyan, mert a világ népeinek figyelme, tisztelete most is feléje fordul. Neve a földkerekség minden pontján fénylik, ahová zenéje eljut, ahol az emberségért, a népek méltóságáért, az igazságért, a nemzetek testvériességéért, a haladásért harcolnak. De diadalmas útjára sötét árnyék vetődik, mert zenéje nem juthat el oda, ahonnan ered. Mert a hazatérő Bartókot egy etnikai egységében, kultúrájában korlátozott, hitében megrendült, széttépett nép, boldogtalan ország fogadja. Én hiszem, hogy Istennek célja van a mi kis népünkkel, amelynek vérzivataros, démoni erővel áthatott századunkban is lángelméket adományozott.

¹⁹ Az előadás az istentisztelet keretében, a prédikáció után hangzott el.

²⁰ Nem szó szerinti idézet Kodály rádiós beszédéből, illetve írásából: *Bartók emlékezete*; in: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés II*, Zeneműkiadó, Budapest, 1982, 463.

Többek közt egy olyan üstököst, mint Bartók Béla.

Emlékezzünk most reá, hallgassuk meg tolmácsolásomban Bartók két Siratóénekét.

* Bartók Béla: *Négy siratóének op. 9a, BB. 58 – 1. Adagio, 2. Andante*

Vallomásom 1956-ról

*Előadás²¹, Budapest, Gyulai Pál utcai református gyülekezet,
1999. október 24.*

Tisztelt Gyülekezet, kedves Testvérek!

Ünnepi megemlékezésünket egy vallomással kezdem. Én október 23-át Budapesten, 31 éves fiatalemberként éltem meg. Ez a nap életem talán legsodálatosabb napja, ezért az egy napért érdemes volt magyarnak születnem. Emberi magatartásomnak Krisztus-hitem mellett máig is október 23. a legerőteljesebb meghatározója. Azóta 43 év telt el. Azok a gyerekek, akik akkor vakmerő bátorsággal – a benzines üvegekkel – néhány perc alatt örökre elnémították az óriás szovjet tankokat, s akiktől az orosz katonák – saját szavaikkal élve – úgy félték, mint az ördögöktől, ma 55–60–65 évesek. Persze csak akkor, ha nem lettek gyilkos golyó és távoli orosz fogolytáborokban elviselhetetlen szenvedések áldozatai, vagy 18 éves korukat elérve nem a magyar börtönökben lelték halálukat. Annak a Forradalmi Bizottságnak, aminek tagja voltam, rajtam kívül már csak egy élő szemtanúja van. Halottakra, élőkre, fiatal hőseinkre gondoljunk most hálás szeretettel.

A Rákosi és Sztálin dicsőítésében élő 1956-os tanuló ifjúság fejét a legdurvábban eltorzított, meghamisított magyar történelmi és irodalmi ismeretekkel tömték tele. Szívében mégis ott élt – tudat alatt, vagy tudatosan – a szabadság és igazság vágyának olthatatlan parazsa; oxigénre, a megfelelő történelmi pillanatra várva, hogy lángra lobbanhasson.

²¹ Az előadás az istentisztelet keretében, a prédikáció után hangzott el.

„A Rákosi-rendszerben lépésről lépésre lopták ki talpunk alól az országot, és hazugságból, vérből emelt börtönfalak közé szórítottak bennünket”²² – Déry Tibor így fogalmazott az akkor megjelent Irodalmi Újságban. Ahogy a lefojtott, forrásban levő must egy váratlan pillanatban szétveti az üveget, úgy szabadult fel a nép a hatalmas, tragikus politikai nyomás alól. De a forradalom egészét tekintve mégsem állt bosszút véreskezű elnyomóin, pedig egy ilyen, a történelemben is ritka forradalomnak az egész népfelkelés logikájából természetes következménye ez lett volna.

A szenvedés, a félelem, a megpróbáltatás tüze iszonyatos áron, de kiégette lelkünkben a salakot és egy nagy testvéri közösségbe kovácsolt bennünket. Az, hogy október 23-án a különböző helyekről váratlanul érkezett, teherautókról leugráló, más-más korú fiatalok, munkások, katonák, parasztok, a vonuló egyetemisták hömpölygő áradata órák leforgása alatt minden előkészület, stratégia, tervezés, vezéregyéniség irányítása nélkül hatalmas egységgé, félelmetes hatalommá, szent akarattá rendeződött, az ennek a megtisztult, közösségi erkölcsnek volt köszönhető. Annak a csodálatos, morális magaslatnak, amelyre egy nép, egy nemzet talán csak egyszer emelkedhet fel történelme folyamán. „*Amit a maroknyi magyarság most művelt, azt nyolc napon át lángoló glóriaként csavarta maga körül a Föld-golyó...*”. Így fogalmazott Szabó Lőrinc egy akkori újságban²³.

Ezt a csodálatos, tiszta közösségi erkölccsel megvívott forradalmat, az „emelkedő nemzetet” – írta akkor Németh László –, amelyben jövődönk, felemelkedésünk elképzelhetetlen nagy lehetőségei rejtőztek, Amerika jóváhagyásával a szovjet világhatalom kegyetlen katonai gépezete eltaposta. Erre jött a rettenetes

²² Déry Tibor: *Barátaim*, in: Irodalmi Újság, 1956. november 2.

²³ Szabó Lőrinc: *Ima a jövőért*, in: Irodalmi Újság, 1956. november 2.

megtorlás, a több mint három évtizedes „gulyás-kommunizmus”, amely megtévesztett, elkábított népünk identitástudatában, nemzetméltóságában, kultúránkban, gazdasági életünkben, erkölcsünkben mérhetetlen pusztítást vitt végbe. Ezt a pusztítást csak a legnagyobb nemzeti katasztrófáinkhoz tudom hasonlítani, s mértékét még ma sem tudjuk igazán megítélni.

Az 56-os forradalom a világ történelmében is fontos esemény, határkő, amelynek el kell foglalnia méltó helyét a történelemkönyvekben, elsősorban tisztuló nemzettudatunkban, gyermekeink, unokáink fejében, szívében. Ifjú testvéreim, nem kell szégyenkeznetek amiatt, hogy magyarok vagytok. Legyetek arra büszkék, hogy nekünk nemcsak Arany Jánosunk, Munkácsynk, Bartókunk, Semmelweisünk, Széchenyink, Kossuthunk, felsorolhatatlan nagyjaink vannak, hanem olyan hőseink is, akik hasonló korban, mint ti, gyermek és ifjú életüket vakmerő bátorsággal kockáztatták vagy áldozták fel a hazáért.

A történelem folyamán súlyos áldozatokkal a magyar református egyház is kivette részét a haza védelmében, szellemi, lelki értékeink megmentésében. Ám arcpirulással kell megvallanunk, hogy az elmúlt évtizedek megalkuvása, teológiája nem volt méltó a magyar református egyház múltjához. Ha a most kapott történelmi lehetőségünkben kivonjuk magunkat a nemzet lélelmentésének a szolgálatából, időszerű nemzettudatunk megtisztításából és megerősítéséből, akkor a történelem Urát tagadjuk meg. Ha nem vesszük komolyan magyar nyelvünk, ősi gyökerű európai kultúránk, közéletünk, gazdasági életünk aktuális sorsdöntő feladatait, ha még mindig sunyik és gyávák vagyunk, amikor oda kellene kiáltanunk Zrínyivel és Kodállyal: „ne bántsd a magyart!”, ha nem merünk tiszta, érthető szóval, jézusi lelkülettel politizálni, akkor küldetésünket tagadjuk meg, mert Isten a

világ és egészen pontosan a magyar élet megszentelésére állított ide bennünket.

Nem beszédben áll az Isten országa, hanem erőben. Képviseljük ezt a Jézustól kapott gyógyító erőt a magunk helyén, hogy méltók legyünk az 1956-os forradalom hőseinek nagy tettehez!

Ein feste Burg ist unser Gott – kantáta, J. S. Bach, BWV 80

Előadás hanglezmez-illusztrációval, Zalaegerszeg, református templom, 2002. október 30.

Az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvből jól ismerjük Saul, a későbbi Pál apostol megtérésének történetét. Amikor Damaszkuszban a zsidók tudomására jutott, hogy Saul letette a bosszú, a kegyetlen üldözés fegyverét, sőt a Jézusban hívők társaságához szegődött, vad hajszát kezdtek ellene. Felbérelték Aretas király katonáit Saul elfogására, és a város kapuit bezárták. A menekülésre, az életre egyetlen lehetősége volt: egy kötélre erősített kosár. Ravasz László a huszadik század igehirdető zsenije így summázta ezt a krimibe illő, izgalmas történetet: *„Néhány ismeretlen kéz tartotta a damaszkuszi kőfalon lassan ereszkedő kosarat, s benne Európa műveltségét, a keresztyén anyaszentegyház jövődjét”*. Valóban, egy sebtében előkerített, bizonytalanul lebegő, falhoz verődő kosárban kezdődik el ténylegesen az európai keresztyén művelődés. A szellemi értékek összességét, amit Európa népei kétezer év alatt megteremtettek, nevezzük összefoglalóan krisztusi, keresztyén kultúrának. Ennek jelentőségét, kiemelkedő csúcseit egyénenként másképpen látjuk, éljük meg. Nem tehetek, és nem is teszek kategorikus kijelentést, csak a magam véleményét, hitvallását szeretném elmondani ma, a Reformáció emléknapijának előestéjén. Én a keresztyén európai kultúra protestáns ágának kiteljesedését, csúcsát Johann Sebastian Bach művészetében csodálom.

Kultúránk történetének óriása, Bach egyszerű ember volt, foglalkozására nézve muzsikusként, aki élete utolsó jelentős szaka-

szában Lipcse városában élt és munkálkodott. A Tamás-templom és a Tamás-iskola kántora, tanítója és a lipcsei egyetem zeneigazgatója volt. Első feleségét eltemette, 20 gyermeke közül – közöttük kiemelkedő zenei nagyságok is – csak 9 élte túl. Családja égető gondjaiban, nehéz sorsában emésztette magát: korán kelt, későn feküdt, nappal tanított, éjjel gyertyafénynél komponált. Műveit kiváló fiai, az új zenei irány művelői már elavultnak tartották, jelentőségét pedig az egyház vezető emberei sem ismerték fel. Bachnak tudatlansággal és rosszindulattal kellett megküzdeni. Művei közül életében csak kevés jelent meg nyomtatásban. Legtöbb művét tanítványai másolatban őrizték meg, sajnos közülük sok alkotása örökre elveszett. Bach 65 évet élt (1685–1750), élete végén megvakult, és utolsó kompozícióit egyik vejének mondta tollba.

Bach Lipcsében komponált kantátasorozatának egyik legnagyobb szabású darabja az 1730-ban a reformáció emlékére írt műve. Ez a mű az akkori értelemben nagy hangszerapparátust igénylő *Ein feste Burg ist unser Gott (Erős vár a mi Istenünk)* kantáta, vagy más néven: a Reformáció-kantáta.

A kantáta olyan műfaj, melyben az ének viszi a vezető szerepet. A 18. században Németországban, a protestáns vidékeken meghonosodtak a templomi kantáták, amelyek fokozatosan beépültek az istentiszteletek rendjébe. Így a kantáták szövegének kapcsolódniuk kellett a prédikáció, az evangélium, az ünnepnapok üzenetéhez. A hívek ezen a téren várták a legtöbbet a kántortól, akin akkor elsősorban nem „orgonistát” értettek. A kántor egyik legfontosabb feladata volt – így Baché is –, hogy az adventi és a nagybőjti időszak vasárnapjait kivéve minden vasárnapra egy-egy kantátát komponáljon, azt tanítsa be, és a rendelkezésére álló együttessel szólaltassa meg. Azaz, legyen ze-

neszerző, karigazgató, korrepetitor és karmester egy személyben.

Ezt a hetenként megismétlődő óriási feladatot ma már el sem tudjuk képzelni. Bach teremő fantáziájának a kantáták írásakor mindig az akkor rendelkezésre álló diákok együttese, a gyerekek vagy az egyetemisták zenei tudásszintje szabta meg a korlátokat. A Tamás-iskola tanulói négy templom szolgálatát látták el. Valószínű azonban, hogy a reformáció ezen nevezetes emléknapiján lehetősége volt, hogy a zeneszerző összevonja több együttesét.

Arra is gondolnunk kell, hogy a Tamás-iskola kollégiumában milyen viszonyok voltak akkoriban. Két gyermek aludt egy ágyban a helyszűke miatt, három osztály is tanult egy teremben. Sok volt közöttük a tehetségtelen tanuló, és Bachnak velük is kellett bajmolódnia. Nehogy arra gondoljunk, hogy Bach remekművei olyan profi együtteseken, nagyszámú kórusokon, kiváló művészek tolmácsolásában szólaltak meg, mint ma. Gondoljunk arra, hogy Bach templomi kórusa szólamonként 3–3 főből állt, és a szólisták is sokszor a diákok közül kerültek ki. Mivel a prédikáció vagy az ünnep evangéliuma, annak tartalma szoros kapcsolatban volt a kantáta zenéjével, igen fontos volt a megzenésítésre kerülő szöveg bibliai és művészi értéke. Ez a felelősségteljes igény Bachnak mindig nagy fejtörést okozott. Bach a Reformáció-kantáta írásának idején kantátáit már a korálok, a protestáns népének ősi, erőteljes szövegeire és dallamaira kezdte építeni. A kantáta menetébe a barokk gyakorlat a bibliai textust megszólaltató recitatívókat és verses szövegű szólókat, áriákat iktatott be. Így tett ebben a kantátájában Bach is. Ennek a jelentős műnek zenei és szellemi alapja az a korál²⁴, amelynek dallamát is, szövegét is valószínűleg a német reformátor, Luther Márton szerezte. Ennek a protestáns népéneknek a szövege a bibliai 46.

²⁴ „*Ein feste Burg ist unser Gott*”, azaz „*Erős vár a mi Istenünk*”.

zsoltár átköltése, parafrázisa. Hallgassuk most meg Bach harmonizálásában, négyszólamú vegyes kar előadásában ezt a korált, mely egyben az evangélikus egyház diadalmas himnusza, s amely már 1566-ban szerepelt a mi Váradi Énekeskönyvünkben.

* *Reformáció-kantáta – 8. Korál* [Das Wort sie sollen lassen stehn]

Az idők folyamán módosult dallamot mai énekeskönyvünk már abban a változatban közli, amely egészen közel áll a világszerte használt formához. Nem kezdek a mű részletes elemzésébe, hiszen nem szakmabeli hallgatóság előtt állok, hanem zenét szerető gyülekezetben. Így csak néhány mondatban igyekszem vázolni a mű felépítését. A kantáta apparátusa: négyszólamú vegyes kar, 4 szólóénekes, trombiták önálló szólamokkal, oboa, oboa da caccia, üstdob, teljes vonóskar és orgona. A kantáta 8 részből áll.

Az 1. egy nagy méretű korálfantázia. Zenekari előjáték nélkül indul, és máris a kórus tenor szólama hozza a lutheri korál első sorát, de kis változtatással, hogy a dallam alkalmas legyen a fúgatéma szerepére. Ezzel elkezdődik egy bonyolult többszólamú feldolgozás, a kontrapunktikus művészet tündöklése:

* *Reformáció-kantáta – 1. Kar* [Ein feste Burg ist unser Gott]

A 2. tétel címe: *Aria*. Valójában azonban duettet hallunk, melyben a basszusé a főszerep, fölötte a szoprán szólista a lutheri szöveg 2. strófáját énekli („Erönk magában mit sem ér, mi csakhamar elesnénk...”). A két énekest oboa és vonósok kísérik: a hegedűk és a brácsák egy szólamot játszanak és mozgásukkal a szöveget támasztják alá: „Minden, ami Istentől született, győzelemre rendeltetett...”

* *Reformáció-kantáta – 2. Ária (basszus)* [Alles, was von Gott geboren]

A 3. rész *Recitativo és Arioso*. A recitativo szavalást, énekbeszédet jelent: kottajegyeit az előadó emelt hangú felolvasás formájában szólaltatja meg. Az arioso a beszédszerű recitativo és a szabadon énekelt ária (tehát hangszerrel kísért dal) közötti átmenet: „Isten gyermeke, gondolj bele, mekkora ez a szeretet...”

* *Reformáció-kantáta – 3. Recitativo és Arioso (basszus)* [Erwäge doch, Kind Gottes]

A 4. rész egy szopránária, melyben a szólista hangját csak orgona és cselló támasztja alá. Szövege : „Jöjj szívembe, Jézus”.

* *Reformáció-kantáta – 4. Ária (szoprán)* [Komm in mein Herzens Haus]

Az 5. rész ismét egy nagyszabású korálfeldolgozás, teljes zenekarral és kórossal. Bach ebben a részben az élő ige és a Sátán hatalmas küzdelmét festi meg. Az áskálódó ördögi sokaságot tizenegy szólamú zenekar jelképezi, az élő Ige hatalmas egyszólamúságával szemben (a négyszólamú vegyes kar végig unisono énekli a korál dallamát): „E világ minden ördöge, ha elnyelni akarna...”

* *Reformáció-kantáta – 5. Korál* [Und wenn die Welt voll Teufel wär]

A 6. rész ismét Recitativo és Arioso. Itt a tenorszólistáé a főszerep: „Állj Krisztus vérrrel festett zászlaja mellé”.

* *Reformáció-kantáta – 6. Recitativo és Arioso* [So stehe denn bei Christi Fahne]

A 7. rész egy kettős, az alt és a tenorszólista szólamát hegedű és két oboa da caccia kíséri. „Mily boldogok, akik Isten nevét szájukon hordozzák.”

* *Reformáció-kantáta – 7. Duett* [Wie selig sind doch die die Gott in Munde tragen]

A 8. rész az egyházi kantáták elmaradhatatlan szerves része, a korál, amely itt a lutheri vers 4. strófáját hozza („Az ige kőszállként megáll, megszégyenül ki bántja...”). Ezek után hallgassuk meg megszakítások nélkül, teljes egészében a kompozíciót!

Múlt és jelen karácsonya

Újságcikk, Református Gyülekezeti Hírmondó, Keszthely,

I. évfolyam 4. 1996. Karácsony

Karácsony ünnepének a küszöbén mind élesebben, erőteljesebben törnek fel bennem gyermekkorom adventjeinek, karácsonyainak emlékei, a csillogó színek, hangulatok varázslatos kavargása. A csilingelő lovas szánkóktól muzsikáló, hóborította, csendes utcák, a kántáló gyermekek bátor, érces hangja, a kis bundás betlehemesek itt-ott feltűnő csoportjai, a frissen vágott karácsonyfák szenteste-illata, a valódi gyertyák puha fénye, a fa alatt meghúzódó ajándékok titka, a családi együttlét bensősége, a boldogság és szeretet könnyei a szemekben, s valami csodálatos felejthetetlen csend és békesség. Másnap a zsúfolásig megtelt hatalmas templom ünnepi lélek-melege, a feketébe öltözött emberek zengzetes, Istent dicsőítő éneke: „Krisztus Urunknak áldott születésén...”, papjaink emelkedett hangú, örvendező hitvallása, édesapám intésére az énekkar, majd ujjai alatt az orgona ünnepi muzsikája, az istentisztelet után a felnőttek boldog kézfogása, hangos jókívánsága.... Ezek a ma már álomnak tűnő gyulai karácsonyok néhány órára, néhány napra egy ünneplő nép szívét is jóra, szépre, szeretetre dobbantották.

Te csillogó köntösbe öltöztetett világ, szülővárosom, gyermekkorom tündéerkertjének ünnepe, a történelmi első karácsony színeivel, a gyermekkori képzelet és érzelem naiv, tiszta boldogságával... hová tűntél?

Azóta háborúval, forradalommal, mély szakadékokkal szabdalta történelmünkben egy hamis világnézet – a fegyver hatalmával – ifjúságunk szívében lesodorta trónjáról az Istent, majd az

aranyborjú-kultusszal mammont tett a helyére. Mi, akik mind-
ezt végigéltük, ma döbbenetén látjuk, hogy az erkölcsi, szellemi
zuhanásban, a devalvált értékek romjain, a profitéhségtől űzött
vad önzésben, a pénz forró szerelmében és a nyomasztó szegény-
ségben milyen csúffá lett a világ.

De akármilyen zűrzavar vesz is körül, élesen látom a szem-
betűnő különbségeket, a napfénytől szikrázó hófödte csúcsokat
és az alattuk tátongó félelmetes szakadékokat. Hiszem, sőt ta-
pasztalom, hogy minden külső látszat ellenére a ma is teremtet
és uralkodó Isten Krisztus jelenlétével akar bennem megerősöd-
ni, a mennyországot megvalósítani. Ez a karácsony hozza, adja
az újrakezdés lehetőségét, bátorságát, a fényt, a derűt, a szeretet
erejét. Ezen a véres bolygón, a gyűlölet, a vad szenvedélyek sö-
téttségében, ha megkaptam a szeretet karácsonyi ajándékát, ak-
kor Krisztus született meg bennem.

Ezzel a karácsonyi bizonyossággal, szeretettel ünnepeljünk,
fogjuk egymás kezét, ragadjuk meg egymás hitét, hogy Istennel
és egymással elválaszthatatlan egységben tegyük szebbé, job-
bá gyülekezetünket, családjunkat, nemzetünket, szenteljük meg
környező világunkat.

Hangverseny J. S. Bach halálának 250. évfordulóján

*Beszámoló a 2000. október 14-i hangversenyről, megjelent:
Őrségben – Zalaegerszegi Reformátusok Lapja, 2000. október*

Johann Sebastian Bach páratlan zenei génuszának, a protestáns zenei kultúra óriása emlékének adózott a Zalaegerszegi Református Egyházközség nagyszámú gyülekezete és a vendég hallgatóság testvéri közösségben. A zsúfolásig megtelt templomban a művek avatott tolmácsolása teremtett felemelő ünnepi légkört. A passiók, egyházi és világi kantáták szoprán áriái, a nagy lélegzetű szólófuvola-partita, az impozáns szőlógordonka-szvit, a monumentális orgonaprelúdium és fuga meggyőző előadásban jelenítette meg a lángelme egyetemes érvényű, aktuális üzenetét. Fiatal zalaegerszegi művészek, a Zeneakadémia ének- és fuvolatanszakának hallgatói (Sáfár Orsolya és Farkas Tamás) fiatalságuk lendületével, formáló és karakterizáló képességükkel, énekhangjuk és hangszerük nemes csengésével, az átélés őszinteségével ragadták meg a hallgatóságot. Balassa Eunike – kinek oroszlánrésze volt a hangverseny létrejöttében – csellója meleg hangjával most is bizonyította elhivatottsága komolyságát, nemes, érzékeny muzikalitását. A koncert csúcspontja volt az egykori nemzetközi Bach-orgonaverseny győztesének, Elekes Zsuzsának játéka, az arányaival is lenyűgöző *e-moll prelúdium és fuga* grandiózus előadása. A négy művész az alázat és a Bach-zene szerelmének lelkületével olyan ragyogó gyöngyszemeket mutatott fel, amelyek a szépre fogékony hallgatóság emlékezetében – bízunk benne – sokáig megmaradnak. A hangversenyt a gyülekezet pásztor, Török Zoltán ihletett köszönete keretezte be.

A reformáció és a zene

*Elmélkedés, megjelent: Őrségben – a Zalaegerszegi Református
Egyházköztség lapja, 2004.*

„Az a férfiú, akit Isten arra rendelt, hogy a teljes és tiszta bibliai kijelentés messze ragyogó világosságát, az újra felfedezett Evangéliumot tárja a szomjas lelkek elé, s magával a pápával is életre-halálra fel merje venni a harcot, Luther Márton volt. A reformátor, aki a megpróbáltatások és kísértések magasra tornyosuló hullámai közt is szilárdan állott, ajkán Isten kegyelmébe vetett hitéből felbuggyanó énekével: Erős vár a mi Istenünk!” (Révész Imre)

„Ein feste Burg ist unser Gott” (Wittenberg, 1529), a lutheránus keresztyénység hatalmas himnusza, a 46. bibliai zsoltár parafrázisa, amelynek dallamát is valószínűleg a szövegíró Luther komponálta. Luthert a zene iránti fogékonysága, tehetsége alkalmassá tette arra, hogy a megújhódó egyházi zene megalapozásában fontos szerepet játsszon. Ebben a munkában mint költő-muzsikus is részt vett. Nagyszerű munkatársakat vett maga mellé, így Johann Waltert²⁵ is.

A reformáció kezdetén az istentiszteleteken a római katolikus mise hagyatékaként még a latin szöveg volt az uralkodó. Az Újszövetséget akkor lefordító Luther forradalmi tette volt az is, hogy az 1524-ben megjelent énekeskönyv már német szövegű énekeket tartalmazott. Luther írásban is rögzített koncepciójának lényege az, hogy az istentiszteleti ének kizárólag csak Istent magasztaló, a tiszta evangéliumot hordozó ének lehet. Luther világosan látta a német nyelvű népelemek, az ún. korálok gyü-

²⁵ Johann Walter (1496–1570), német kántor, zeneszerző, Luther munkatársa, az evangélikus egyház első énekeskönyvének összeállítója.

lekezetet, népet összeforrasztó erejét is. Luther nem száműzte a templomból az orgonát, sőt az istentiszteleten a hívek nemcsak egy szólamban énekeltek, felcsendültek polifon és homofon karművek és hangszeres kompozíciók is. Mindezeknek köszönhető, hogy a protestáns egyházi zene hatalmas ívben érkezett csúcspontjára Johann Sebastian Bach művészetében. A lutheri szellemiség a képzőművészetre is termékenyítőleg hatott (Albrecht Dürer, Matthias Grünewald, ifj. Hans Holbein, Lucas Cranach). A lutheránizmus művészetének színvonala azonban még így sem érte el a római katolicizmusét, de – mint a következőkben látni fogjuk – a svájci, kálvini reformáció művészeténél gazdagabb volt.

A reformáció korának másik óriása Kálvin János, aki az istentiszteleti énekekre, éneklésre vonatkozó elképzeléseit írásban is megfogalmazta. 1537-ben a genfi városi tanácshoz benyújtott emlékeztetőjében nyomatékos hangsúllyal többek között ezeket írja: *„A zsoltárok tudnak arra indítani, hogy szívünket Istenhez emeljük és olyan buzgóságra fakasztani, hogy Őt segítségül hívjuk és nevének dicsőségét dicséretekkel magasztaljuk”*²⁶. Kálvin nem volt költő-muzsikus, mégis hite világosságánál, töretlen akarattal a legmagasabb szinten valósította meg a gyülekezeti énekről és az istentiszteleti éneklésről alkotott elképzeléseit.

Kálvin az istentiszteleten a rendtartáson és az igehirdetésen kívül biblikus szempontból csak az imádságot és a versbe szedett ótestamentumi zsoltárokat ismerte el jogosnak. Kálvin nemzeti nyelvű zsoltárkölteményeket akart, amelyeknek egy szólamban való éneklése imádság, igehirdetés és személyes vallástétel. A bibliai zsoltárok szövegének egyharmadát (49 zsoltárt) a francia udvari költő, Clement Marot fordította le nagy tehetséggel,

²⁶ Kálvin: *Cikkelyek az Egyház kormányzásához* (Articles sur le Gouvernement de l'Eglise).

a kétharmad pedig Thèodore de Bèze-nek jutott, aki költőnek szerényebb képességű, de kitűnő teológus volt. Az énekek dallamszerzőivel kapcsolatban sok a bizonytalanság. Tény, hogy a zsoltárok dallamának java részét Loys Bourgeois írta, a többi zsoltár szerzőjét illetően csak feltevések vannak. Elképzelhető, hogy a munkában Claude Goudimel, s még további néhány akkori komponista is részt vett²⁷. A zsoltárdallamok szerzőire nagy hatást gyakorolt az akkori francia népies és populáris világi melódiakészlet, azok motívumgazdagsága, könnyen érthető zenei nyelvezete.

Huszonhárom év kemény harca kellett ahhoz, hogy a Strasbourgban szerkesztett és 1539-ben kiadott első gyülekezeti énekeskönyv után 1562-ben Genfben megjelenhessen a „genfi zsoltárok – hugenotta énekek”, a 150 zsoltárt magában foglaló Psalterium. Ezekben a költői szépségű zsoltárokból és dallamokban a mindenben Isten dicsőségét kereső és az azt szemlélő hit találta meg a neki megfelelő kifejezést, művészi formát. SOLI DEO GLORIA!

Kálvin a római katolikusoktól átvett templomokból eltávolította az oltárt, a keresztet, a gyertyatartót, a képeket, szobrokat, sőt az orgonát is. Így természetesen a hívek a zsoltárokat unisono, orgonakíséret nélkül énekelték. Ezeket az egyházi hangnemekben írt dallamokat Goudimel később feldolgozta kórusra többszólamú, homofon szerkesztéssel, majd – élve a bennük rejlő polifon lehetőségekkel – számos földolgozást készített bonyolultabb, polifonikus formában is. Annak ellenére, hogy ezek a művészi zsoltárfeldolgozások mindenben megütötték a „musica sacra” mércéjét, éneklésüket a következőes Kálvin – elvéhez

²⁷ A cikk írása óta eltelt időben a szerzők kiléte túlnyomó részben tisztázódott. A történeti kutatások fölfedték a további szerzők – Pierre Davantès és Guillaume Franc – kilétét. Ismeretlenül csak négy zsoltárdallam szerzője maradt. [Szerk.]

hűen – mégis csak templomon kívüli használatra engedélyezte, elsősorban az ifjúság nevelésének, tanításának nemes eszközéül.

Kálvint sokszor művészetellenességgel vádolják. Pedig Kálvin a templomok fehér falával az Isten lélekben és igazságban imádása mellett demonstrált. Kálvin nem a szépség ellen tiltakozott, hanem az esztétikai vallásosság ellen. Úgy vélte: a képek, a szobrok, a zengő orgona élvezése nem lehet – megtévesztő módon – helyettese a személyes bűneit megbánó hívő Isten-élményének, a hit személyiséget formáló erejének.

A kálvinizmus szellemisége is hatott az európai festészetre, ugyanúgy, mint a lutheri. A holland Rembrandt²⁸ művészete, mély biblicitása nem képzelhető el Kálvin nélkül. A 150 genfi zsoltár már megközelítőleg sem hatott olyan erővel az egyházi muzsikára, az európai műzenére, mint a lutheránusok népének. Pedig ezekben a melódiákban is ott rejtőznek a magasrendű zenei alkotások csírái. Kodály Zoltán példamutatóan élt is vele a capella kórusfeldolgozásaiban (50., 121. és 150. genfi zsoltár).

A lutheri és a kálvini reformáció zenei törekvései, eredményei jelentőségükben felmérhetetlenek. Kálvin törhetetlen hitének reánk hagyott egyik drága öröksége a teljes genfi zsoltároskönyv Szenci Molnár Albert készítette magyar fordítása (1606), mely nemcsak a magyar reformátusság, hanem egyben az egész nemzeti irodalom kincse is. Megőrzése, ápolása kötelességünk. Ha nem akarjuk múltunkat megtagadni, nem akarunk lelki, szellemi igénytelenségbe sülyedni, ha törekszünk jövőt, lelki egyházat építeni, akkor egyetlen istentisztelet sem múlhat el ezeknek a veretes szövegű és dallamú zsoltároknak szárnyaló éneklése nélkül.

²⁸ Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606–1669), holland festő, a kései reneszánsz egyik legnagyobb alakja.

Emlékbeszéd október 6-án

*Elhangzott a budapesti Gyulai Pál utcai református gyülekezet
délutáni összejövetelén, 2002. október 6-án*

Tisztelt Gyülekezet, Kedves Testvérek!

A lengyelek legnagyobb zeneköltője, Chopin a b-moll szonátájába egy gyászindulót épített. Chopin már fiatalon sokat foglalkozott az elmúlás gondolatával, mert tüdőbaja miatt a halál rávetette sötét árnyékát rövid életére, művészetére. Én úgy gondolom, ez a legőszintébb, legmerészebb gyászzene a zene világirodalmában. Chopin 1849 októberében halt meg, a mű ezért is kapcsolódik szorosan megemlékezésünkhöz. Hallgassuk meg Mayer Erzsébet, volt kedves kiváló tanítványom élő tolmácsolásában!

** Fryderyk Chopin: b-moll szonáta op. 35 – III. Marche funèbre.
Lento – attacca*

Maroknyi gyülekezetben, ünnepi lélekkel vagyunk most itt együtt. Krisztusba vetett hitünk szorításában, közösségben, népben, nemzetben gondolkozunk. Nem önzően nézzük a világ sorsát saját érdekeink szerint, hanem a nemzet nagy családjában, amelybe tartozunk, amelyben hazát, kultúrát, hitet kaptunk. Én a szülői hajlékban, az iskola padjaiban, a templomban, a Soli Deo Gloria szövetség ifjúsági óráin Szilícén, Balatonszárszón, a cserkész táborokban tanultam meg azt, hogy mi az enyém, a tiéd, és azt is, hogy mi az, ami a miénk. Az én nemzedékem megtanulta, hogy egész történelmi múltunk a miénk, tehát nemcsak a győzelmek, hanem a tragédiák is.

1849-ben a Habsburgok célja nem kevesebb volt, mint a magyar koronához tartozó területek egységének szétdarabolása.

Magyarország letörlése a térképről – horribile dictu –, végleges megszűntetése, a „finis Hungariae”. Osztrák szomszédainknak ez az ördögi terve állt az események háttérében. Ez a sátáni gondolat már Trianon jóslatának is felfogható. Szülővárosomban, Gyulán, gyermek- és ifjúkoromban október 6-án még fekete zászlókat lobogtatott az őszi szél. Ma is elevenen él bennem nemzeti gyásznapijaink emléke. Bizonyára azért is, mert nagyszalontai nagyszüleim, rokonaim sorsában – akik a békediktátum után határainkon kívül rekedtek – nagyon átéltem Trianon tragédiáját.

Ma 1849 októberének emlékét az is súlyosbítja, hogy az utóbbi évtizedek megtévesztő, hamis politikája népünket emlékeztetkiesésbe, aggasztó amnéziába taszította, és felháborítóan ezt teszi ma is. Ha most vasárnap délután Budapest utcáin a kirakatokat nézegető, sétáló járókelőket – akár fontos pozíciókat betöltő embereket is – megszólítanánk, és megkérdeznénk tőlük, hogy milyen nap van ma, vagy mi jut eszükbe október 6-ról, nagyon lesújtó eredményre jutnánk. Ne csodálkozzunk azon se, hogy ezen a napon – valahol egy délelőtti istentiszteleten – még a Himnuszt sem énekelték el.

Egy neves történész „a magyar Golgotha” című könyvét egy Heine-idézettel kezdi: „Ha hallom ezt a szót: magyar, / Szűk lesz a német plundra rajtam, / Zúg és zörög a zivatar / És trombiták harsognak harci zajban! / A lárma lelkemig rivall...”²⁹ Így énekelt meg a németek nagy költője a magyarok hősi szabadságharcát „1849 októberében” című versében. Ugyancsak egy világnagyság, Liszt nagyformátumú zongoraművének, a *Funeraillies*-nak – ami gyászpompát, temetést jelent – ezt a mellékcímet adta: „1849. október”. Heine, mikor versét írta, még nem

²⁹ Az idézett részlet fordítója Kosztolányi Dezső.

tudhatta, de Liszt műve komponálásakor már tudta, hogy a magyarok dicső szabadságharca elbukott, s a magasra tartott zászlók véresen a földön hevernek.

Egy rövid összefoglalásban elmondom, mi is történt 1849. április 14-én Debrecenben: Az országgyűlés függetlenségi nyilatkozatot tett, kimondta a Habsburgok trónfosztását és Kossuth Lajost Magyarország kormányzójává választotta. A nemzet vezetőit erre a fényes katonai sikerek, a tavaszi hadjárat, Damjanich, Aulich, Klapka, Görgey, Bem győzelmei bátorították fel. A császári hatalom ebbe nem nyugodhatott bele, és I. Miklós cártól kért segítséget, aki attól való félelmében, hogy a lengyelek a magyar példa nyomán hasonló forradalmat szítanak, Paszkievics herceg vezetésével 200 000 fős hadsereget küldött Magyarország ellen. Nyugatról a gyűlölettől tajtékzó Haynau, Horvátország felől pedig Jellasics irányította katonáit a kivívott magyar szabadság megdöntésére. Az ellenség óriási túlereje hazánkat válságos helyzetbe sodorta. Egyik csatát a másik után veszítettük el a császári és cári csapatok szorításában, és végül 1849. augusztus 13-án Aradtól 30 km-re, egy kis falu, Világos mellett Görgey Arthur, a magyar honvédsereg fő erejének parancsnoka letette a fegyvert. Kossuth, kíséretével együtt elhagyta az országot és Törökországban kapott menedékjogot. Hogy mi következhetett ezután, azt nekünk – akik az 56-os forradalomnak az egész világot bámulatba ejtő csodáját, s majd november 4-e után a kegyetlen bosszú időszakát átéltük – nem nehéz elképzelni.

A hatalmas létszámú orosz hadsereg híre megváltoztatta a magyar hadsereg katonáinak hangulatát. Élelmezésük is válságos helyzetbe került, lefegyverzett katonáink valósággal éheztek. A huszároktól nemcsak a kardot, de a kedvenc lovukat is elvették. Sok tiszt öngyilkosságot követett el kardjával vagy lőfegy-

verével. A foglyokat, az elrejtőzőket összefogdosva besorozták a Habsburg-seregbe, és hazájuktól távolra vitték őket.

Haynau, aki teljhatalommal felruházott katonai és polgári kormányzó volt, kiélhette beteges hajlamait is, amikor alaposan megszervezett irtózatosszá kezdett. A magyar szabadságért harcoló kiemelkedő vezető tisztek voltak elsősorban a célpontjában. Arad várának börtönében 290 személyt ítélték halálra, majd megkezdődtek a kivégzések is. Ormay Norbert honvéd ezredes már augusztusban felakasztották. Aradon pedig október 6-án – erre emlékezünk most – 12 tábornokot és egy ezredes kísérték a hőhérokat a vesztőhelyre. Hallgassuk meg most tolmácsolásomban Beethoven Asz-dúr szonátájának III. tételét, amelyet a szerző az „Egy hős halálára” felirattal³⁰ látott el.

* *Ludwig van Beethoven: Sonate Nr. 12 in As-Dur op. 26. – III. Maestoso andante, marcia funebre sulla morte d'un eroe*

A hős katonák bitófán vagy golyó általi halállal hozták meg az áldozatot hazánkért, a szabadság egyetememes érvényű eszméjéért. Mert ebben a harcban – példátlan egyetértést tanúsítva – egymás szabadságáért is küzdöttek a nemzetek fiai. Gondoljunk a német, a bécsi, a lengyel, az olasz idegenlégiókra. A fegyverletétel után ezeknek a légióknak az alacsonyabb rangú tisztjeit kivégezték. Az, hogy a kivégzett tábornokok között kevés volt a magyarul beszélő, bizonyítja a hősök származások feletti, testvéri összetartozását. Ők a magyar néppel nemcsak a csatában, a hősiesség harcban vállalták a sorsközösséget, hanem a fogságban, sőt a bitófán is. Az egyházi személyeket (a papokat felekezeti különbözőség nélkül, különösen az alsó papságot) is utólérte Haynau véres keze. Közülük sokan válogatás nélkül mártírhalált szenvedtek.

³⁰ Az olasz nyelvű zenei előírás magyar fordítása: „Méltóságteljesen, lépésben, gyászinduló egy hős halálára”.

A reformátusok különösen gyanúsak voltak Haynau szemében, a református egyház pusztá jelenléte is ingerelte az osztrák hatalmat. Elsősorban azok a lelkipásztorok, református tanítók, akik a gyermekek, diákok hazafias nevelésével bátorították gyülekezetük tagjait. Akikre rá lehetett bizonyítani, hogy támogatják a szabadság ügyét, halál vagy hosszú szenvedés várt. Egyházi és világi vezetők is börtönbe kerültek. Nagyon sok megvert nyáj pásztor nélkül maradt. Szigorú rendeletekkel szabályozták, korlátozták az egyház életének menetét, az összejöveteleket ellenőrzés alá vonták. Az osztrák közoktatási miniszter az iskolák életébe is durván beleszólt, sőt az önkormányzat jogát is elvette a református egyháztól. A bosszút elviselni kénytelen népünk igaznak érezte Petőfi versének sorait, amelyet nehéz időben Kodály is megzenésített: a magyar „...a legelhagyottabb minden népek között a föld kerekén”³¹. Nem véletlen, hogy népünk tragédiáját Krisztuséhoz hasonlította, aki a kereszten így sóhajtott fel: „Én Istenem én Istenem, miért hagytál el engem!”

Merész képpel, hasonlaltal próbáljuk az 1848-as, 49-es tragédia nagyságát, mélységét érzékletesen kifejezni, amikor magyar golgotáról és magyar nagypéntekről beszélünk. Mi, Bibliát forgató keresztyének nem keverhetjük azonban össze a történelmet a történelemfelettiel, az emberit az istenivel, mert a mi nemzetünk keresztre – akármilyen súlyos volt is, ha egy időre összeroskadtunk is alatta – nincs egy magasságban Jézus kereszttjével.

De mit élt át magyar népünk? Itt is idézhetjük Illyés Gyula hatalmas Bartók-versének egy részletét: „...Mert olyanokat éltünk meg, / amire ma sincs ige. / Picasso kétorrú hajadonai, / hatlábú

³¹ Petőfi Sándor: *Élet vagy halál*, 1. versszak; Kodály az 1950-es években férfikarra írta a vers megzenésítését.

*ménjei / tudták volna csak eljajongani, / vágta kinyeríteni, / amit mi elviseltünk...*³²

Hőseink halála, nemzetünkért hozott áldozata nem egyenlő Jézusnak az egyetemes látható és láthatatlan emberiségért hozott megváltó halálával. Mert mi is ott vagyunk a keresztnél a népek hatalmas közösségében kegyelemre várva. Jézus a keresztről néz ma is a magyar népre, együtt szenved velünk, ezt tette mindig történelmünk folyamán és 1849-ben is. A keresztről ránk tekintő Jézus halál feletti győzelme adhat nekünk erőt, vigasztalódást, reménységet ma is, 2002. október 6-án.

³² Illyés Gyula: *Bartók* (vers).

Emlékek, élmények

Személyes beszámoló a Gyulai Pál utcai református gyülekezeetről

„Az Úr pedig a Lélek; és ahol az Úr Lelke, ott a szabadság.” (2 Kor 3, 17)

Szülővárosomban, Gyulán a gimnáziumi vallástanárom, Nagy Sándor meggyőző hitű, költői lelkületű, szuggesztív igehirdető volt, az ifjúság nagy barátja, a helyi SDG³³ vezetője. Többek között neki köszönhetem az 1942-ben megrendezett első balatonszárszói népi írói konferencián való részvételemet is. VIII. gimnazista koromban – amikor a zene mellett felvetődött bennem a papi hivatás gondolata is – földi és mennyei identitás-tudatom alapozásában nagy szerepet játszottak az éter hullámaiban hozzám érkező Kálvin téri prédikációk, a könyvekből olvasott elmélkedések: Ravasz László lett az igehirdető-ideálom.

Debrecenben is nagy egyéniségek, Révész Imre és Makkai Sándor igehirdetését hallgathattam. Budapesten, zeneakadémista éveimtől kezdve is megkaptam ajándékképpen az Isten lelkétől ihletett jeles igehirdetőket: Joó Sándort (aki esketett bennünket, s akinek nemzetközi hírű karmester fiát egy rövid ideig tanítottam is), majd Joó Sándor halála után a Pasaréti Gyülekezet élén Cseri Kálmánt, akinél leányaim konfirmáltak.

Farkas Józsefet a háború előtt, gimnazista koromban ismertem meg iskolai csendesnapjaink alkalmával, és még a híres szilicei konferencián is találkoztunk. Budapesten úgy alakult az életem, hogy csak a hetvenes évek végén vetődtem be egy-egy alkalommal és mind nagyobb érdeklődéssel a Gyulai Pál utcába, hogy őt meghallgassam. Feleségemet, Rózsikát egyik munkatár-

³³ SDG: A Soli Deo Gloria református diákszövetség nevének közkeletű rövidítése.

sa – aki a gyülekezet tagja volt – meghívta Farkas József evangelizációira. Rögtön éreztük, hogy ez az, amit keresünk, amire vágyunk. Ezek után döntöttünk úgy, hogy a továbbiakban itt a helyünk. Azért tartottam szükségesnek az előzményeket elmondani, a múltat leírni, hogy ezzel is kiemeljem Farkas József és gyülekezete vonzerejének reánk gyakorolt elementáris hatását.

Később Karsay Eszter – aki már Anna leányomat eskette, Virág unokámat keresztelte – töretlenül vette át és vitte tovább Farkas József teológiai koncepcióját, és ma is őrzi, erősíti a kapott szellemiséget a gyülekezet életében. Eszter arra kért, hogy írjak a gyülekezetben kapott élményeimről vagy emlékeimről. Ez nem is olyan egyszerű, mert nehéz az élmények, az emlékek színes virágfüzérét szálakra bontani vagy egyet is kiemelni belőle.

Az igehirdetések minden alkalommal élményekkel gazdagítottak. Nemcsak a szabad gondolkodás bátorságát adták, hanem azt a boldogító üzenetet, hogy akármilyen vagyok is, nagyon szeret az Isten. Egy hétre útravalót kaptam – én is és a családom is –, volt miről beszélgetnünk, és volt miért a mindjobban megismert Jézusnak boldog bizalommal hálát adni.

A Szentírás igéinek dialektikus feszültségében egyedül Jézus Krisztus a biztos tájékozódási pont. Nincs tabutéma, nyitott az ajtó a világ és személyes életünk sokrétű gazdagságának minden irányba való szabad áramlásában. *„Az Úr pedig a Lélek; és ahol az Úr Lélek, ott a szabadság.”* Ezt értettük meg a gyülekezet lelkipásztorával, és éltük meg a gyülekezetben akkor is, amikor nemzeti ünnepeink vagy népünk egy-egy nagy fiának valamilyen jubileuma alkalmával az istentisztelet részeként az imaterem pianínóján felcsendült a zene aktuális üzenete. Hány vasárnap délután ajándékoztuk meg a gyülekezetet – volt növendékeim, művész kollégáim segítségével – az Isten lelkétől ihletett művé-

szettel, a zeneműveket összekötő ismertetéseimmel. Kiemelkedő volt az alkalom, amikor Jancsó Adrienn-nel, Faragó Laurával az országot járó magyar műsorunkat (az ősköltészettől Bartókig) mutattuk be. Az elhangzottak annyira megragadták Jóska bátyámat, hogy nemcsak köszönetét fejezte ki, hanem rögtönözve, magas szinten fogalmazta meg tartalmát, szépségét annak, ami programunkban elhangzott. Ezzel az ihletett kadenciával műsorunk gyémántkeretet kapott, így is lett teljessé és egyben felejtethetetlen számomra.

1995-ben Keszthelyre költöztünk, de a távolság ellenére is tartottam a kapcsolatot a gyülekezettel. Tartottam néhány délutáni előadást, koncertekre is sor került, sőt kétszer még prédikáltam is. 2013-ban Szentendrén kötöttünk ki. Közelebb kerültem ugyan Budapesthez, de magas korom miatt már csak ritkán vállalkoztam, vállalkozom utazásra, a Gyulai Pál utcai istentiszteleteken való részvételre. Ennek ellenére – Istennek hálaadással – ma is a „gyulai” tagjának vallom magam. ...*ahol az Úr Lelke, ott a szabadság.*

Előadások, újságcikkek

Kodály öröksége

*Felszólalás a Zenetanárképző Intézet évnnyitó tanári értekezletén,
Budapest, 1985. szeptember 9.*

Tisztelt Igazgató Úr, Kedves Kollégáim!

Az újságból, televízióból, rádióból értesülhettek a Magyar Kodály Társaság nyílt leveléről s annak eleven visszhangjáról. Ami már évek óta nyugtalanítja a művészi zenét művelők, tanítók szívét, az Élet és Irodalom című folyóirat július 21-i számában most kapott megfogalmazást; velősen, drámai hangsúllyal, de mértéktartó tárgyilagossággal. Engedjék meg, hogy ebből a nagy jelentőségű kiáltványból néhány mondatot felolvassak.

„A Kodály szellemi hagyatékán őrködő Magyar Kodály Társaság mélységes aggodalommal látja, hogy komoly veszély fenyegeti a művészi muzsikát Magyarországon. Iskolai zeneoktatásunk egyre gyöngülő pozícióban van. Félő, hogy a művészi muzsika emberformáló nagy értékei mind kisebb helyet töltenek be az újonnan felnövő nemzedék életében, a zene visszaszorult az iskolai oktatásban, pedagógusképzésünk nem tart lépést a Kodály tervében körvonalazott igényekkel, az iskolai gyakorlat még a jelenlegi minimumra csökkentett igényeket is képtelen kielégíteni.” Ezzel a proklamációval, S. O. S. kiáltással a művészi zene, a magyar zeneoktatás veszélyeztetett léte, szellemi életünk gyökeréig nyúló problematikája került a széles nyilvánosság, a nemzet élő lelkiismerete elé.

Ennek kapcsán, kedves kollégák, nekünk is világosan kell látnunk, hogy a reánk bízott, ebben az épületben tanuló ifjú muzsikuss nemzedék sorsa semmivel sem lesz könnyebb azok sorsánál, akik 60-70 évvel ezelőtt bontottak zászlót Kodály és

Bartók nevében. Éppen ezért nemcsak tudást, ismereteket kell adnunk, hanem tanárjelöltjeinket erre a nehéz szolgálatra fel is kell készítenünk. Át kell adnunk elsősorban nagyjaink (Erkel, Kodály, Bartók, Liszt) örökségét, életművük szellemét, nagyszabású műveiknek értő szeretetét, a világhorizontba emelkedett magyar zeneművészetbe vetett hitünket. Ha meggyőző példamutatásunkkal nem tudjuk táplálni, megszilárdítani az új muzsikusz generáció hovatartozás-tudatát, talajtalanok lesznek és nem vállalják az áldozatos missziót a magyar zenekultúra jövőjéért.

Kérem a Direktor Urat, engedélyezze a nagy jelentőségű kiáltvány kifüggesztését, hogy minden hallgató olvashassa, tanulmányozhassa.

Jajkiáltás

*Felszólalás a Zenetanárképző évnyitó tanári értekezletén,
Budapest, 1987. szeptember 11.*

Kedves Kollégáim!

A nyáron, sok év után ismét Székelyföldön jártam. Este, amikor megérkeztem Brassó hatalmas pályaudvarára, majdnem teljes sötétség fogadott. Itt-ott mintha csak gyertyák pislákoltak volna. Ez a váratlan, megdöbbentő kép a 20. század végének Európájában néhány nap múlva már szimbolikus értelmet is kapott.

Nemcsak elbeszélésekből tudtam, hanem magam is bőven megtapasztaltam, hogy az egykor a szellem fényében tündöklő Erdélyre szegénység, szolgaság, izzó magyargyűlölet, ijesztő sötétség borult. Korábban Csíkszeredában, Tusnádon izgalommal böngésztem az erdélyi írók könyveit. Most talán a legfájóbb szúrást akkor kaptam, amikor a könyvesboltban egyetlenegy magyar könyvet sem találtam. „Ahogy elfogynak a magyar írások az üzletekből, úgy fogyunk el lassan mi is” – jegyezte meg halkan valaki mellettem.

Nagyon kevesen, de vannak közöttünk olyan hallgatók is, akik vállalják az út fátalmát, izgalmát, költségeit, és élelemmel, gyógyszerrel, könyvvel segítik megpróbált testvéreinket. Így tettel is megpecsételt együttérzésükkel táplálják bennük a reménységet. De aki ezt nem teszi, az se feledje, hogy Erdély, a székely népdalok nélkül nincs világhorizontba emelt, sajátosan magyar, egyetemes értékű zeneművészetünk. Ez a szellemi kincs kötelez bennünket zenei hagyományaink ápolására, hovatartozásunk ébren tartására, Bartók, Kodály és az utána jövő legjobb műveinek a színvonalas tanítására. Erdély hovatartozásának

a kérdésében ma teljesen tehetetlenek vagyunk, de kell, hogy szellemét, kultúráját úgy őrizzük, mint a Bibliát, melyet édesanyánktól kaptunk.

Új zeneiskola Pécelen

*Ünnepi beszéd, elhangzott 1990. szeptember 21-én, Pécelen,
az új zeneiskola avatóján*

Tisztelt Ünneplő Hallgatóság!

Úgy gondolom, nem túlzás, ha én Önöket az „ünneplő” jelzővel tisztellem meg. Ugyanis itt és most ritka, nagyszerű dologra kerül sor. Egy olyan felemelő aktusra, amely egy álom, egy példamutató közösségi törekvés méltó megkoronázása. Akik itt vannak, azoknak szívét az összetartozásnak és közös felelősségnek, az ifjúság szeretetének olyan boldogító fluiduma járja át, amely ezt az órát valóban ünnepivé varázsolja.

Egy ismerősöm levelet kapott barátjától egy német kisvárosból. Arról írt, hogy nagy esemény volt náluk, mert a polgárság dalárdája (a városi kórus) fennállásának 300 éves jubileumát ünnepelte. Micsoda erő van ebben a három évszázadban, amelyre egy német kisváros lakossága büszkeséggel, önbecsüléssel, méltósággal emlékezik! A mi vérzivataros történelmünk nem kedvezett évszázadok dicsőségét hirdető katedrálisok, kulturális intézmények alapítási évfordulói megünneplésének. Hiszem, hogy most megvan az okunk arra, hogy optimisták legyünk, ezért játszadozzunk el egy gondolattal! Milyen szép és felemelő volna (ha lesz még kultúra 2240 őszén a Duna-Tisza táján), ha Pécel ünneplőbe öltözött polgársága büszke méltósággal emlékezne az akkor már nagy múltú, 250 éves zeneiskolája alapítására, a bátor, tisztaszívű ősökre. Most Pécel történelmének e jeles napján merjünk messze előre nézni és így a jövő iránti felelősséggel ünnepelni!

Akik harcoltak ennek a zeneiskolának a megteremtéséért, azok tudják, hogy a zene – az ősi népdaltól vagy gregoriántól Bachon, Bartókon keresztül a ma zenéjének üzenetéig – a kultúra szerves része. Kodályt idézem: „*Zene nélkül nincs teljes ember.*”³⁴ „*A zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal.*”³⁵

Pécel nagyközségnek fontos a zeneiskola, a péceli szülők nem akarják, hogy leányaik, fiaik áldozatul essenek mechanizálódó korunknak, hogy lelki-szellemi vérszegénységben sínylődjének. Ez a zeneiskola határozott állásfoglalás a haladás, a kultúra mellett. Ebben az iskolában a gyermekek a népdal, a verbunkos, klasszikusaink és kortárs szerzőink hangjában önmagukra ismerhetnek, hovatartozásuk, magyarságuk tudatában erősödhetnek. Egy francia népdalban vagy Mozart zenéjében ráérezhetnek Európára is, saját érzelmeiken átszűrve bekapcsolódhatnak abba a szellemi áramlatba, amelyet európai zenekultúrának nevezünk.

Az egykori kommunista pártház mosolygó gyermekek dalától, hangszeres muzsikálástól lesz eleven és hangos. Itt is győzött a vér nélküli forradalom, a fegyverek ropogása helyett az összefogás és szeretet hatalma. Az épületből a korlátolt pártideológia szellemét kiszorította a gyermeki lélek szabadsága, az egység eszménye, Orpheus éneke. Az a ház, amely az erőszak, a diktatúra jelenlétét képviselte a községben, és a magyar lélektől teljesen idegen szellemiséget sugárzott, átadja helyét a művészi zenének, a közművelésnek, egy olyan szellemi műhelynek, amelyben drága kincsünket, a gyermeket, annak értelmét és szívét gazdagítják.

Azzal, hogy a Magyar Kodály Társaság képviselőjében ve-

³⁴ Kodály: *Közönségnevelés*, in: Visszatekintés I., Zeneműkiadó, Budapest, 1982, 317.

³⁵ Kodály: *Mire való a zenei önképzőkör?*, in: Bónis Ferenc (szerk.): Visszatekintés I., Zeneműkiadó, Budapest, 1982, 156.

szek részt ezen a bensőséges ünnepségen, deklarálni szeretném, hogy Pécel a zeneiskolájával mától bekapcsolódott az ország zenei áramkörébe. Az iskola megteremtői is a Kodály egész életét kísérő álomnak a megvalósításán fáradoztak, *„hogyan szűnjék meg a falu árvasága, az egész ország olyan legyen, mint egyetlen élénk vérkeringésű város”*.³⁶ Ez a zeneiskola, az emberi jóakaratnak, a falu bátor kezdeményezésének, zeneszeretetének nagy fegyverténye legyen ösztönző ideál, követendő példa megújuló országunkban!

A zeneiskola tanárainak azt kívánom, hogy formálják nemes-sé, széppé ifjúságunk szellemi arcát. Ennek az iskolának a jelenléte legyen hatékony erő Pécel kulturális életében. Legyenek nívós hangversenyek, legyen jelen a művészi muzsika a község kulturális rendezvényein. Így emelkedik majd a zenét szerető fiatalok és Pécel muzsikát kedvelő polgárainak száma, így tölti majd be feladatát a zeneiskola Pécel és szűkebb régiója, de az egész magyar zenekultúra szolgálatában. Ha ez így lesz, akkor azoknak sem kívánhatok szebbet és jobbat, akik ezt az iskolát megálmodták és valóra váltották.

³⁶ Részlet Kodály egy nyilatkozatából: *A magyar zenei élet jövője*, in: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés I.*, Zeneműkiadó, Budapest, 1982, 216.

Tündérrózsa

*Ünnepi írás, megjelent a Tündérrózsa Gyermekek-néptáncsoport
20 éves című jubileumi kiadványban; az ünnepi előadás
Keszthelyen, 2011. június 8-án volt*

Előszó

A kedves olvasó egy olyan „ünnepi kiadványt” tart a kezében, amelyből megismerheti a keszthelyi Ranolder János Római Katolikus Általános Iskola keretén belül működő *Tündérrózsa* Gyermekek-néptáncsoport 20 évre visszatekintő történetét.

Az iskola és Keszthely városa méltán lehet büszke a néptáncsoport két évtizedes múltjára, a gyermekek szépre fogékony lelkének művészi nevelésére. Az együttes nemcsak a városban és annak régiójában tette ismertté nevét, hanem közeli s távoli országokban is igazolta a magyar pedagógia rangját, öregbítette az ősi eredetű népdal és tánc – határokon is átívelő – közösségteremtő erejét.

Aradvári Lászlóné személyében a táncsoport élén egy olyan elhivatott nevelő áll, aki tehetséggel, szakmai felkészültséggel, nagy tapasztalatokkal, meggyőző erővel végzi művészi munkáját. Szerelmese a népdal és tánc őseinktől reánk hagyott, szenvedésekkel is megvédett szellemi örökségének. Meggyőződése, hogy ilyen csillogó drágakövekből álló kincssel kevés nép dicsekedhet, ezért ezt tovább kell adni gyermekeinknek megőrzésre. Kodály Zoltán tanítása alapján ezzel alapozza a gyermekek tudatalatti magyarságát és a közösségben élés felelősségét és örömét.

Elismerés illeti a gyermek-néptáncsoportból kinőtt ifj. Aradvári Lászlót, aki kitűnő koreográfiáival, precíz tanítással, alkotó képzelettel, a rendezés minden esetben szervesen épülő

koncepciójával járult hozzá a gyermekek – mindig eseménynek számító – fellépéseinek átütő sikeréhez. A szülőknek és a pedagógusoknak kell elsősorban látni, hogy a gyermekek ajkán felcsendülő népdal és a vele együtt élő harmonikus mozgás, a dalolás és tánc öröme olyan személyiséget és közösséget formáló élmény, amit mással nem lehet helyettesíteni.

Hétről hétre fegyelmezett munkával lehet lépésről lépésre a művészet magasabb fokára feljutni, de mindez virágos kertben, madárdallos erdőben, vidáman csörgedező tiszta forrás mellett történik. Oázis ez abban a sivár, veszélyeket rejtegető homoksisivatagban, amelyben ifjúságunk nagy része keresi, de nem találja helyét, se Istenét, se hazáját. Ezzel szemben értékes útravalót kapnak a gyermek-néptánccsoport tagjai, erősödik az identitásuk, magyar hovatartozási tudatuk, a szép iránti fogékonyságuk. A későbbiek folyamán különbséget tudnak tenni – emberi méltósággal – a jó és rossz, a szép és rút, a szent és a profán között. Felnőtt korukban is megtalálják kulturált körülmények között a kikapcsolódást, nemes szórakozást, az emberi kapcsolatok ápolását a ma már világhírnévre szert tett táncházmozgalom alkalmain.

Jó szívvel írtam ezt az előszót, mert a Tündérrózsa Gyermekek-néptánccsoport szereplése nekem is sok alkalommal ajándékozott gyönyörűséget, örömet. Bízom abban, hogy ez a kiadvány nemcsak az elmúlt 20 év munkájának, eredményének, sikereinek az összefoglalója, hanem iránytű is marad a gyermeki lélek formálásának, egy boldogabb Magyarország építésének útján.

Március 15.

*Ünnepi beszéd, elhangzott Keszthelyen, a Nemzeti Kör ünnepségén,
a Balaton Múzeum lépcsőjén, 2005. március 15-én*

Tisztelt Ünneplő Hallgatóság!

1848. március 13-án Bécsben kitört a forradalom. 14-én este Pesten, a Pilvax kávéházban összegyűlt hazafiak Petőfivel, Jókai-
ival az élen a váratlan hírre másnap tüntetést szerveztek. Esős,
havas reggelen kezdtek el nagyszabású terveik megvalósítását.
Végigjárták az egyetemeket, felolvasták követeléseiket 12 pont-
ban: „Mit kíván a magyar nemzet?” Petőfi óriási lelkesedés kísé-
retében a Nemzeti Múzeum lépcsőjén elszavalta *Nemzeti dal*-át.
Szabaddá tették a sajtót és kiszabadították a börtönből Táncsi-
csot.

Dióhéjban ennyit a 19. századi történelmünk páratlan nap-
járól, a mindenkori magyarság fényes dicsőségéről. Ennek a tör-
ténelmünket, sorsunkat meghatározó nagy tett csillagfényénél
elmélkedjünk most önmagunkról, sorsunkról, reménységeinkről.

Én személyesen hiszem, hogy nemzeti létünket, magyarsá-
gunkat, a Kárpátok fenyegetésével koszorúzott országunkat Isten-
től kaptuk ajándékba. Így voltunk benne teremtésének a tervé-
ben, még mielőtt a világmindenség alapjait megvetette volna.
Történelmünk, sorsunk izzó kohójában a mérhető idő folyama-
tában úgy formált néppé, nemzetté bennünket, ahogy a művész
kalapácsütéseivel, vésőjével faragja a márványt. Mi maradt meg
mára a kapott ajándékokból?

Az őshazában született nyelvünk, melyen géniuszaink ihle-
tésére világirodalmi remekművek születtek. Ázsiából hozott, a
magyar ősi lélek fájaldalmát, örömét hordozó dalaink, amelyeknek

őstelevényéből szökött szárba, borult virágba Bartók és Kodály világhorizontba emelkedett zenéje. Az eredeti magyar tehetség olyan tudósokat, politikusokat adott, akik másképpen hagyták maguk mögött a világot, mint ahogy találták. Megkaptuk a nyugati keresztyénséget, s vele a földi hazával a mennyek országát is. Történelmünk súlyos próbatételeiben keresztyénség és magyarság, Istenbe vetett hit és hazaszeretet szorosan összefonódott. Ha erről megfeledkeztünk, a történelem ura nemzeti tragédiákban juttatta eszünkbe. Hányszor sodródott nemzeti létünk szakadék szélére, hazánk sorsa végveszélybe, még a nemzethalál komor árnyéka is reánk vetült! Iszonyatos kimondani, de vetül ma is.

Keresztyén-e a mai Magyarország? Erkölcsi értékei érvényesülnek-e parlamentáris államformánk gyakorlásában, gazdasági, kulturális életünkben, közösségi, baráti, felebaráti kapcsolatainkban? Tudunk-e önző, egyéni, anyagi érdekeink fölé emelkedni, nemzetben, 15 milliós magyarságban gondolkodni? Vagy csak horizontálisan látunk, s homlokunkat már nem tudjuk a csillagok felé emelni?

Ünnepelünk, de hogyan? Le kell hántanunk március 15-éről az évtizedek megemlékezéseinek reátapadt hamis mázát, az üres frázisokat, a hiteltelen pátoszt, a cifra külsőségeket! Magunkat áltatva nem sütkérezhetünk ma a kivívott szabadság másfél évszázad kódén áttűnő sugaraiban, de fényénél megláthatjuk jelenünk döbbenetes realitását. Veszélyben a legősbibb, legféltettebb kincsünk, drága anyanyelvünk. Veszélyben a magyar föld, amelyért őseink, különösen a földet művelő parasztság 1000 éven át a vérét hullatta. Belülről jövő támadásnak is ki van téve egyházunk, hitünk, keresztyén erkölcsünk. A képernyőn, a mozivásznon, a könyvekben, a szórakoztató zenében eláraszt bennünket az erkölcsromboló, a magyar lélektől teljesen idegen,

értéktelen szellemi bővli. A falu, a nép művészetének kincsei, a múlt hagyománya nehezen tud ellenállni a városokból áradó, múló divat hatásának. Európai műveltséggel ötvöződött magas kultúránk oszlopai is megrendülnek, különösen szegényedő közoktatásunk zavaros bizonytalanságában. De még ezeknél is van nagyobb fájdalmunk. Ma különösen sajog a szívünk, amikor azokra az egységes, tiszta szívű, bátor ifjú hazafiakra gondolunk, akik kivívták a világ csodálatát. Aggódunk mai ifjúságunkért, gyermekeink jövőjéért. Azokért, akik a kábítószer, a nikotin, az alkohol, a személytelen szexualitás áldozatául esnek. Akik ügyeskedéssel, munka nélkül a sok pénz megszerzésének csalóka álmát kergetik.

Most látjuk igazán, kik voltak a márciusi ifjak, akiknek a legnagyobb örömük, élményük, büszkeségük az volt, hogy magyarok. Ennek a szívekben parázsló szerelemnek a tüze kapott lángra március 15-én, melynek heve most a mi arcunkat is érinti. Halljuk a forró üzenetet: bízzatok, nemesen harcoljatok, teljesítsétek küldetéseketek! Ez ma is lehetséges, mert ifjúságunknak van egy magja, mely tudja, hogy kis nép is lehet nagy nemzet, mert az nem a pénz, nem a gazdagság függvénye. Egy nemzet nagysága a műveltség minőségében, a nemzeti öntudat méltóságában, a jellem szilárdságában rejlik. Az így gondolkodó ifjúságunk méltó örököse 48 és 56 hős ifjúsága elévülhetetlen erkölcsi értékeinek. Legyünk hűek március idusának eszményéhez! Ünnepeljünk szigorú önvizsgálattal, de örömteli reménységgel! Szeressük, féltsük ébredő ifjúságunkat, mert nemzetünk jövője az ő kezükben van. Bízzunk velük együtt – felülről kapott küldetéstudatunkkal – az egységes megtisztuló, emelkedő nemzet jövőjében! Úgy legyen!

Hogyan éltem meg október huszonharmadika csodáját?

Személyes följegyzés, Budapest, 1957 tavaszán

Még a természet is kezére játszott a történelemnek, mert 1956. október vége szokatlanul meleg és verőfényes volt. A nyár mint ha megbánta volna távozását. Örök vándorútjáról visszatért egy rövid időre. Aznap is, mint annyszor az elmúlt napokban, nyárian, ballonkabátommal a vállamon léptem ki az utcára. Kora délután körülbelül egy óra lehetett. Amíg a 49-es villamosra vártam, nem győztem gyönyörködni abban a vibráló, fényes koszorúban, melyet az aransárgán tüzelő nap font füstből, porból, levegőből a lüktető szívű város feje fölé. Felszálltam egy zsúfolt villamosra, és a kocsiperonjáról szórakozottan néztem a szemem előtt futó Budapestet.

A Móricz Zsigmond körtéren röplapokat osztogató diákokra lettem figyelmes. Az egyik leállított egy tűzoltókocsit, és a vezetőnek nyújtott egyet a cédulák közül, de az gyanakodva eltaszította magától. Másutt óvatosan ácsorgó emberek fák törzsére tűzött lapokat olvasgattak. Nyugtalankodni kezdtem. Az utóbbi hetekben sok esemény izgatta fővárosunk politikai életét, ma vajon mi történt? Mind nagyobb érdeklődéssel kezdtem most már fürkészni a várost. A távolban, ahogy láttam, a Műegyetem előtt egy sereg diák rendeződött felvonulásra, magasra tartott nemzeti zászlók alatt. Míg a Szabadság híd ritmikusan rengett a villamoskocsi alatt, észrevettem, hogy a Duna partja is megelevenedett a Lánchíd irányában a kisebb-nagyobb embercsoportoktól. A Rákóczi útnál léptem le a villamosról, itt is mozgalmasabb volt már az utca képe, mint máskor. Az emberek csoportosan

beszélgettek itt is, ott is. A Kossuth Lajos utcán a járókelők megtorpantak egy üzlet előtt, és én is elkezdtem lábujjhegyre állva olvasni az ifjúság írógéppel írott kiáltványát, mely a kirakat üvegtáblájára volt ragasztva. Olvasás közben nyugtalanul futkosó szemem megakadt azon a ponton, mely a szovjet hadsereg Magyarországról való kivonulását követelte. Nyolc év rettenetes elnyomása után ezt leírva látni félelmetes és hihetetlen volt. De senki sem félt, sőt a kiáltványok szaporodtak, olvasó táboruk pedig folytonosan nőtt.

A Corso étterembe mentem ebédelni. A vendéglő füsttől és ételszagtól terhes levegőjében idegesen kapkodtam számba nyolcforintos, vékony zsírú ebédemet. Mohón, sietve ettem, mert nem akartam egy pillanatot sem elmulasztani abból a titokzatos életáramból, csodálatos megmozdulásból, amely megindult az utcákon. Az étteremben folyt a sör és fogyott az étel, s közben az asztalok felett egymáshoz hajolva beszélgettek, suttogva politizáltak az emberek. Úgy látszott, ők még nem tudják, mi történik a városban. Voltak, akik közömbösen csak fogukat piszkálgatták, és úgy néztek már üres tányérjuk fenekére, mint egy mély, sötét szakadékba. Üresen csengett a forint a kasszában és kevés volt a borra való a piszkos abrosz felett.

Nekem már két órára a Konzervatóriumban kellett lennem. Berohantam a Konziba, de annyira lelkes és nyugtalan voltam, hogy nem ment a tanítás. Azon vettem észre magam, hogy már ismét az utcán vagyok, a Semmelweis utca sarkán, ahol már menetelnek a diákok, és én is bátorkodom a fegyelmezett tömeg soraiba lépni. Mindenfelől éljenzéseket, Kossuth-nótát, kórusban harsogó jelszavakat hallottam. Kinyíltak a bérházak ablakai, és kibomlott itt is, ott is egy-egy magyar zászló. A történelem ösztöne – ha van ilyen – nyugtalanította, bátorította, terelte az

embereket, és közöttük már engem is. Sokan könnyes szemmel, boldogan köszöntötték egymást. A szemekben megjelentek az öröm vagy talán a gyász előreküldött csillogó küldöttei. Azok, kik egymást soha nem ismerték, most testvérként karoltak egymásba, úgy éreztem, a nemzeti érzés szent kohójában izzásnak indult a város. Most már jöttek a munkások is, sokan teherautókról ugráltak le. A felvonulók száma állandóan nőtt, s vele az én bátorságom, hangom ereje is. Az ablakokból mindenütt integettek felénk, piros-fehér-zöld zászlókat lobogtatva. Az egyetemisták már szórták, osztogatták kiáltványaikat. Egy-egy szálló papírlapra sokan vetették rá magukat. A győztes, a szerzett lap tulajdonosa menet közben fennhangon olvasta fel szövegét, nagy éljenzések kíséretében. A diákok, hogy hogyan, azt én nem tudhattam, már lukas háromszínű zászlókat³⁷ is tartottak a magasba, egy csoport régműltből megmentett, kopott trikolórt tartott. Egyesek leállították a még békés útjukat járó gépkocsikat, felkapaszkodtak reá, és vezetőiket a szabadság lelkével hipnotizálták, irányították. Az így magukat gépesített tüntetők hamarosan hatalmas papírból kivágott Kossuth-címereket tűztek a kocsik orrára, és közben rekedt torokkal kiáltottuk: „Aki magyar, velünk tart!”

A tömeg hömpölygött, és hullámainak ereje fokozatosan nőtt. Ebben a légkörben hihetetlen gyorsasággal peregtek a percek. A zsúfolt teherautók nyomában már a Parlament felé meneteltünk. A Kossuth téren meglepődve láttam, hogy a menet éle el is érte az Országház épületét, és a diákok között már a kicsik is – mint a tavasszal érkező fecskék – zibongva, nyüzsögve telepedtek a monumentális épület lépcsőjére, homlokzati kiugróira. Közben

³⁷ Nagyon fiatal olvasóknak: Az 1956-os októberi forradalom egyik jelképévé vált a magyar zászló, melyből kivágták a kommunista hatalom idején kötelezővé tett, közepére helyezett címet.

a magas bérházak távoli tetői mögött véresen készült lebukni a nap. Az este kezdett fölibénk lopakodni.

A búcsúzó nap tekintetétől még a piros ég alján megjelent két vibráló csillag. Nekem úgy tűnt, mintha az égbolt hunyorgó szempárja farkasszemet nézne a Parlament tetején vörös fényben vibráló ötágú csillaggal. A kiáltozás ereje fokozódott, a tömeg szuggesztív hatalma, ereje pedig félelmetessé vált. A csúcson kihívóan fénylő vörös csillag lángját egy nagy szusszal, nem tudom hogyan, de el is fújtuk. Mert az hirtelen kilobbant. E tüneményre a főbejárat felett megjelent egy hatalmas nemzeti zászló, melyet nagy hullámokban lobogtatott a szél. Erre a látványra a nagy nyomás alatt lévő lelkek zsilipjei felszakadtak. Felzokogott, kicsordult a szívekből nemzeti imádságunk hangja, és ez tengerré duzzadt. Olyan lett a tér, mint egy csillagos freskójú, széles boltozatú, imádságtól morajló sötét székesegyház. Isten hajolt le a földre, csókolt homlokon bennünket. A Szózat és a Himnusz dallama áramlott szájról szájra, szívből szívbe. Egy láthatatlan karmester pálcájára egymás után léptek be a szólamcsoportok, és azok csodálatos, dinamikus harmóniában csendültek össze. A felemelő áhítat felejthetetlen élményét éltük át ezekben a percekben. Az óriási templomi kórus ajkán csak zengett, szárnyalt – sokszor már csak disszonanciában – diadalmasan a himnikus kánon, amely nem akart és nem is tudott véget érni. A szent hangulatból új jelszavak zúgása zökkentett ki bennünket.

A sokaság Nagy Imrét³⁸ követelte. A már beláthatatlan, kormossötétségbe veszett tömeg szerette volna az ő szavát hallani. Csak egy őszinte, biztató magyar szót vártunk. Nagy Imre végre kilépett a térre, és – tőlem körülbelül 25 méterre – fellépett

³⁸ Nagy Imre, kommunista politikus, ekkoriban a Minisztertanács elnöke; a forradalmat megelőző időkből a társadalom jelentős része bizakodott reformtörekvéseiben.

egy hirtelen tákolt emelvényre. Ő még a Parlament épületében nem tudhatta, hogy a történelem óriási lépésekben halad előre az utcákon. Nem gondolta, hogy bennünket már nem lehet elvtársaknak szólítani. Amikor ez mégis megtörtént, végigmorajlott a hatalmas tiltakozás: „Nincs elvtárs! Nincs elvtárs!”, mire végre „Magyar testvérek!”, „Felebarátok!” lettünk. Nem tudott megnyugtatni bennünket, sajnos a hangját alig hallhattuk. A Parlament ablakai is megvakultak ijedünkben, és üres tekintettel bámultak a téren háborgó tömegre. A közvilágításra szánt lámpák is ritkábban és bátortalanabban pislogtak most, mint máskor. Közben a tömeg úgy járt ide-oda, mint egy óriási harmonika fűjtatója, hangja is el-elakadt, majd magasra sívított. A tömeg lelkének nagy lélegzetvétele azonban nem sokáig tartott. E kaotikus morajban újonnan született tervek, jelszavak kezdtek rendeződni, erőteljesen kifejezésre jutni. Egy teherautó, melyen az egymásba kapaszkodó jogászok teli torokkal harsogtak: „Magyarok a rádióhoz!”, próbált utat törni magának. Erre az imént még tengerré öblösödött, megrekedt emberfolyam patakként kezdte folytatni az útját a város házsorai felé. Vizét, hullámainak erejét folytonosan táplálta, préselte a reánehezede embertenger nyomása.

Ez a tenger a magas bérházak meredek partjai között hangoosan csobogott, közben csapdosta a házak lakóinak lelkiismeretét, szabadságvágyát. Sodra maga előtt görgette azokat is, akik talán egy jó vacsora előízével a szájukban, békés otthonuk felé tartottak. Örvénye sokakat kikapdosott a kapuk alól, a kíváncsiskodókat, sétálókat magukba nyelte. A patakokból már ismét folyó lett, mely tajtékosan bőgte az újszülött jelszót, az elementáris erejű vezérmotívumot: „Ruszkik haza! Ruszkik haza!”

Amikor kicsapódtunk a körútra, a nagy nyomás következtében hirtelen leptük el ismét a széles utcát. Az „Aki magyar, ve-

lünk tart!”-refrén zúgatásával leállítottuk a velünk szemben tartó csilingelő villamosokat és túlkölő gépkocsikat. Budapest környéki, munkájukat otthagyo munkások is voltak már bőven sorainkban, az ő számuk is percről percre rohamosan nőtt. Gyárakból érkező kocsik kapcsolódtak hozzánk, melyeket „Hurrá!” kiáltással diákok és fiatal munkások hódítottak meg. Úgy vonultunk, mint egy győzedelmes hadsereg az utca teljes szélességében. A Bródy Sándor utcába a Múzeumkert mellett fordultunk be. A tömeg éle a Rádió sárgára meszelt épülete elé nyomult és ott megrekedt. Én a Puskin utcáig jutottam el, ahol a tömeg a stúdió épülettömbjének a Bródy utca felőli sarkához lapított. Az ifjúság mindent elkövetett, hogy pontjainak beolvasásával Gerő³⁹ este 8 órára tervezett beszédét megelőzze. Mi ezalatt is a Himnusz és a Szózat imádságát énekeltük, nemzeti jelszavainkat dübörögtük, így, hogy mi történik a kapunál, nem hallhattam, nem láthattam. A szájak stafétáján keresztül hozzám érkezett tudósításokból értesültem csak az ott lezajló legfrissebb eseményekről.

Egyszer csak – mintha látomást látnék – Nabukodonozor tüzes kemencéjének ifjai a Rádió épületének falán másznak, kapaszkodnak felfelé. A kapun nem sikerült bejutniuk, hát erre a bátrabbak megpróbálták az emelet ablakain. Természetesen a nyomás most már nemcsak a főportára nehezedett, hanem az ablakokra is. A néma fegyverek az örök kezében elégtelennek bizonyultak. Erre az ÁVH⁴⁰ bizonytalanságba szédült, megijedt katonái megfélemlítéshez folyamodtak. Tűzcsóvás, könnyfakasztó bombákat hajigáltak a bátrak közé, és riasztópisztolyaik is eldőrdültek. Ez még csak jobban hevítette a parázs hangulatot,

³⁹ Gerő Ernő, kommunista politikus, a forradalom idején az állampárt – a Magyar Dolgozók Pártja – első titkára.

⁴⁰ Államvédelmi Hatóság: a korszak rettegett politikai rendőrségének neve; elterjedt rövidítése: ÁVH, ÁVO.

növelte a feszültséget az elnyomó hatalom zsoldosai és a fiatal hazafiak között, akik erre sem engedtek, nem tágitottak.

Az óra mutatója sebesen igyekezett előre. Az ifjúság pontjának beolvasása a fegyverekre támaszkodó ellenállás miatt nem sikerült. Bízunk azonban abban, hogy Gerő beszéde ebben a forró történelmi pillanatban hoz valami újat, ad valami biztatást a nemzet erőinek kibontakoztatására. Ezt a beszédet mindenképpen hallani akartam.

Nagy keservesen kitörtem az álló embertömegből és elindultam Gábor öcsémék lakása felé. Egy negyedórám volt még 8 óráig, nagyon kellett szednem a lábam, hogy elérjek a Bezerédj utcába, ugyanis már nem jártak a villamosok. Az egymásra torlódott sötét, gazdátlan kocsik hosszú sorban, tétlenül várakoztak. Gyalog kellett mennem. Az úton idegesen siettek, szaladtak keresztül-kasul a felzaklatott lelkű járókelők. Közben, mint a veszélyt érző nyulak, meg-megálltak, zajra, gyanús hangra, minden legfrissebb hírré éberen figyeltek. Sokan csoportokba verődtek, meghallgatták egy-egy szemtanú legfrissebb élményeinek elbeszélését, majd tovább haladtak.

A Szentkirályi utcánál vészesen sivító mentőautók kanyarodtak be az orrom előtt a Rádió felé, mint később kiderült, nem beteget, hanem löszert, ÁVH-sokat szállítottak benne. A Szabad Nép székháza előtt is nagy sokaság állt, az emberek öklüket rázták. Öcsémeket már odahaza találtam. Sógornőm – megviselve a nap gyaloglásaitól és a forró izgalmaktól – a rekamién feküdt, és fázósan bújt egy vékony flaneltakaró alá. Öcsém egy fotelbe roskadva hallgatta a rádiót, amely már sugározta Gerő kihívó, vérlázító, fenyegető hangú beszédét. Elkecseredett dühvel, ellen-szenvvel hallgattuk végig, most már velem együtt. „Ez az ember hol él? Nem hallja a magyar história új hangú harsonáját? Nem

tudja, mi van az utcákon, az emberek szívében?” – vagdostuk a rádió hangszórója felé méltatlankodó, kétségbeesetten lázadó gondolatainkat.

A fáradtságtól én is alig álltam a lábamon. Ennek ellenére öcsémék társaságában hamarosan ismét az utcán találtam magam, de én később elbúcsúztam tőlük. Újabb és újabb meglepetések vártak reám. Az utak és utcák forgalmának beidegzett rendje teljesen felbomlott. Villamosok sehol sem jártak, már csak hangosan túlkölő gépkocsik futkostak. A tömeg azóta is még mindig tódult a Bródy utcába, már a mellékutcákon keresztül is, azokat színültig megtöltve. Minden vészjósló és félelmetes volt. Megrémült arcú magyarok idegesen nyújtogatták nyakukat, hogy elnézhessenek a beláthatatlan sorok felett, majd lázasan beszélgettek.

Hirtelen nagy zajjal katonai kocsik érkeztek, ezek közvetlen nyomában sikerült beljebb hatolnom az utcában. Ott, ahol már egyenes volt az utca, jól hallhattam a puskaropogást, és láhattam a távolban fel-felvillanó fényeket, a Rádió épületét nyaldosó füst- és ködgomolyagot. Ott a helyzet már tragikusra fordult, piros vér csordult a kövezetre. A tömeg kétségbeesett tiltakozással visszhangosan morajlott a protestálás hangján: „Gyilkosok! Gyilkosok!” A távolban egy sziréna jajveszékelt és félreverték egy közeli templom harangját. A Múzeumkert sarkán kigyulladt két gépkocsi, és égre nyúló, veresen izzó lángoszlopokban égett. A nép semmitől sem félt, azonnal feltalálta magát, és csodálatos ösztönösséggel, a spontán adódó helyzeteknek megfelelően cselekedett. A gépkocsikat már nem engedték szabadon futkosni az utakon, leállították és átkutatták azokat. A Szentkirályi utca sarkán heves fegyveres dulakodás lehetett, mert bezúzott kirkatok üvegszilánkain tudtam csak keresztüllépdelni. A Rókus

Kórház előtt egy kis csoport egy menekülő ÁVH-st fogott el, és azt a tömeg felgerjedt haragjától azzal tudta megmenteni, hogy levetkőztette, civil rongyokat húzott rá, azután egy tomporon rúgással szabad útjára engedte.

A Nemzeti Színháznál forró légkör, hangos sokaság fogadott, a Szabad Nép modern épületének ablakait ostromolták. Az ablak-üvegek után a berendezésre is sor került, a drága, finom bútorok hangos szitkozódások kíséretében recsegve-ropogva vágódtak a kövezetre. Az épület homlokzatára tűzött hatalmas betűkből leverték a „SZABAD” betűket, és megmaradt hátborzongatóan és dicsőítősen a „NÉP”.

Az idő már túlhaladt az éjfélen, az utcák mégsem akartak megcsendesedni, sőt az első hősi halottak híre még fokozta a nyugtalanságot. A város véres szívének kétségbeesett lüktetése, Budapest titokzatos éjszakája delejesen szippantotta magába a legtávolabbi peremek munkásságát is, akik a szabadság éhgyomorra nyelt borától már megmámorosodtak. Lázas aggyal tovább bolyongtam az utcán, lelkem transzcendens magasságokban szárnyalt, de észrevettem, hogy talpam most is tehetetlenül tapad a földre. Óriási az, amit most csinálunk, de van-e ennek reális alapja? Szilárd-e annak az épületnek a fundamentuma, melynek hirtelen ég felé törő karcsú tornyát már vérpiros fellegek veszik körül. Mit is akarunk tulajdonképpen? Mi volt eddig és mi most utunk célja? Az idegen hatalom állig fegyverben van, és durva keze változatlanul szorítja a nyakunkat. Mi pedig most valóságnak álmodjuk a szabadságot? Megborzadtam, a reménytelenség hideg szele jegesen sepert végig a lelkemen, és a győzelem mámorának mosolyát arcomra fagyasztotta. Én akkor még nem tudtam, hogy a forradalom a lázas tettek soha vissza nem térő és megismételhetetlen szent alkalma, nem pedig a józan,

megfontolt cselekedetek ideje. A forradalom a lehetetlenségek, a csodák szemkápráztató felvillanása... Nem tudtam, hogy most csak a nyitány hangzott el, a függöny szétnyílt és a történelem színpadán elkezdődött – a nagyvilág szeme előtt – a kis magyar nép drámája. Kettő óra felé érkeztem a Bartók Béla úti albérleti szobámba, kábultan zuhantam az ágyba. Forrón hánykolódtam egyik oldalamról a másikra, nem tudtam megnyugodni. Dávid és Góliát harcának euforikus állapotában, lüktető agyvelőm lázas víziójában a képek és gondolatok bizonytalanul verődtek egymáshoz. Kábultan talált a reggel, és az elmúlt nap úgy tűnt, mint egy kemény derékaljon született csodálatos álom.

Istentiszteleten a forradalom leverése után

Naplójegyzet, visszaemlékezés

Ma délelőtt a Kálvin téri templomban voltam istentiszteleten. A templom tornyán még friss a seb, melyet az oroszok fegyverei ütöttek rajta. Amikor a templom elé értem, felnéztem a megrokkant toronyra, melynek órája fájdalmasan, vakon nyitotta reám szemét. Attól féltem, hogy a torony félrebillent kalapját rám vagy a tankokkal felszántott térre dobja. Félénken haladtam a főbejárat előtt, amely életveszély miatt le is volt zárva. Egy oldalajtón jutottam be a templom belsejébe. Amikor az úrasztala mellé helyezett mély bűgású harmónium – a megrongált orgona helyett – Ákom Lajos⁴¹ ujjai alatt megszólalt, meglepetésemre már nem volt ülőhely. Az újonnan érkezettek a padsorok közötti utakon állva helyezkedtek el. A templomban sötét volt. A szószerző mögötti színes, repedezett, megsérült ablaküvegeken keresztül csak a felhős, nyirkos Budapest fénye szűrődhetett be. Úrvacsoraosztással egybekötött istentisztelet volt. Muraközy Gyula⁴² prédikált, Ravasz László ágendázott. Mindketten hatalmas törzsű fák a magyar reformátusság érdekében. Dús lombú koronájuk reá borul nemcsak a Kálvin téri, hanem az egyetemes magyar egyház kertjére. Megvallom, ők nekem a legkedvesebb igehirdetőim. Könyveikből, írásaikból – mint korszakból – naponta kortyolgatom a szellem friss forrásvizét. Sokat hallgattam őket, amíg lehetett. Ma is elevenen él bennem a búcsúzó Muraközy nagy történelmi áttekintése, meghatottságtól elfúló áldásmon-

⁴¹ Ákom Lajos (1895–1967), organista, zeneszerző, a budapesti Kálvin téri templom kántora.

⁴² Muraközy Gyula (1892–1961), református lelkész, kiváló igehirdető, író, műfordító; 1932-től 1957-ig a budapesti Kálvin téri templom lelkésze.

dása, s a könnyeit szárítgató gyülekezet képe. A forradalomban az egyház, a gyülekezet ismét élhetett ősi jogával, s a politika által elnémított nagyjait újból szolgálathoz, szóhoz jutatta. Szomorúságomat, a mérgező kilátástalanságot enyhíthette most az az örömöm, hogy ismét hallhattam azokat, kiknek bölcsességét, hitét éppen a megpróbáltatások, a Rákosi-éra nehéz idejében annyira nélkülöztem. Fejük kopaszodó, de hitük szilárd, gondolataik erősek, időszerűek, még mindig kicsap belőlük a szónoki tűz, a hit prófétai lángja. Ennek a rendkívüli alkalomnak, a megrendült gyülekezet Szentlélektől kapott eufóriájának emlékképét, élményét ma is – mint felbecsülhetetlen kincset – magamban hordom.

Naplóm egy lapjáról

1956. november 13.

Akkor van vidámsággal tele a szívem, amikor nem érzem magam feleslegesnek a világban. Ma is azért vagyok boldog, mert tudom, hogy kicsiségem ellenére élő kőként épülök be nemcsak családom, népem, hanem az egyetemes emberiség monumentális templomába. Van elhivatottságom, minden napra elvégzendő feladatom és abban emberi méltóságom. Egy megkeseredett barátomnak jó szóval, biztatással, Isten áldását is kérve megszorítottam ma reggel a kezét, és ezzel mosolyt csaltam az arcára, melegséget a szívébe. Ettől a szerény cselekedettől most olyan gazdagnak érzem magam, mintha felülről csengő aranyakat kaptam volna. Így munkálkodik Jézus bennem.

Trianon

Ünnepi beszéd, elhangzott 2007. június 4-én Keszthelyen, a trianoni ünnepi megemlékezésen

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim!

Azt a megtisztelő feladatot kaptam, hogy személyes hangon emlékezzem meg 87 esztendő távlatában a trianoni békediktátum napjáról, előttetek, nemzetünk sorsáért felelősséget érző maroknyi sereg előtt. Azokhoz szólok most, akik nem tudnak felejteni, de tudnak megrendülni, méltósággal emlékezni.

A trianoni tragédia ma már távolinak tűnő, de kitörölhetetlen emlékekkel vésődött a szívembe. A diktátum következményeit a II. világháború előtt mint gyermek, mint gimnazista diák tapasztaltam meg. A nagyhatalmak döntése után apai ágon nagyszüleim, kálvinista, földet művelő paraszt emberek – hűen az ősi ugarhoz, a református templom hangjának hívó szavához – Nagyszalontán maradtak. Szüleimmel és testvéreimmel – ahogy akkor mondtuk – „odaát” töltöttünk minden évben egy nyári hónapot. Emlékeimet felidézve most is érzem a szüleinktől reánk ragadt izgalmat, amikor a határon a román rendőrök és vámosok (mindig juttatást is remélve!) számomra idegen, de magabiztos hangon okmányainkat és csomagjainkat átvizsgálták. Édesapám az elvesztett szülőföldje miatti szomorúságát szüntelenül ébren tartotta, de a reménységet is, amely erősen hatott reám, hogy annak az igazságtalan döntésnek, páratlan gaztettnek, amit a nyugati hatalmak velünk elkövettek, hamarosan meg kell változnia. Megvalósulónak látszó reménységünk az 1938 és 40-es évben hozott bécsi döntésre lángot is kapott, de hamarosan ki is aludt.

Annak égető paraszát, beteljesületlen álmaimat mind a mai napig magamban hordozom.

Párizs, Versailles, Trianon, 1920. június 4. A magyar történelemnek – sok-sok más tragikus esemény között is – a legszomorúbb napja. Ma, ha Keszthely forgalmas utcáin megkérdeztük volna a járókelőket, hogy emlékezteti-e őket június 4-e, a mai nap valamire, kaptunk volna-e valakitől is meggyőző, helyes választ? A talajtalanság, a mesterségesen előidézett és védett tudatlanság, butaság, a mammon imádata ide juttatott bennünket. Ez a megdöbbenő tény is azt mutatja, hogy fogyó, az öngyilkosság felé sodródó népünknek a lelke is halálosan beteg, mert elvesztette viharos századaiban is megőrzött identitástudatát, küldetése parancsát. Ezért nekünk most a Trianonra való emlékezés méltóságával előre kell néznünk, mert nemzeti létünk, megmaradásunkat mutató óránk mutatója vészt jóslóan siet. Sürgősen cselekednünk kell!

Az idegen érdekeket képviselő jelenlegi vezető hatalmunk a saját meggazdagodásának szem előtt tartásával, a mi megsarcolásunkkal akarja az óriásira duzzadt államadósságot törleszteni. Napról napra laposabb a pénztárcánk, fogynak a betegségek meggyógyításának kedvező esélyei, gyermekeink, ifjúságunk erkölcsös emberré formálásának, iskoláztatásának a lehetősége. Folyik a nemzeti létünket megtartó szellemi erők: a nemzettudat, a krisztusi világnézet, a műveltség rafinált rongálása, gyengítése. Népünk még mindig nem mer kilépni a kommunista évtizedeken át beidegzett félelem fogságából. Ezért történhetett meg december 5. szégyenteljes drámája, amikor a nemzet félrevezetett többsége megerősítette a trianoni döntést azzal, hogy megtagadta határon túl rekedt testvéreit. Kormányunk kötelessége volna külpolitikájával az összmagyarság érdekeit képviselni,

a megfelelő fórumokon pedig töretlen álhatatossággal napirenden tartani, szorgalmazni a trianoni békediktátum legalább részbeni jóvátételét.

Nekünk, akik itt vagyunk, világosan kell látnunk, hogy amit veszünkre törő ellenségeink háborúkkal, megszállásokkal, hátrámódosításokkal, véráldozattal nem tudtak elérni 1100 év alatt, az könnyen bekövetkezhet fegyver és vér nélkül, a globalizáció célkitűzésével, a világ országainak könyörtelen egyesítésével, a pénz zsarnokságával.

Itt az utolsó óra, cselekednünk kell! De hogyan? Misszionáriusokká kell válnunk a családukban, a baráti körben, a munkahelyen, még az egyházi intézményekben is. Értessük meg a más-
képpen gondolkodókkal – higgadt párbeszédben –, hogy nagy a baj, és hogy miért nyújtunk kezét egymásnak. Évszázadok alatt volt időnk megtanulni, hogy nekünk senki sem segít, csak az Isten segíthet. Ez a segítség az összefogás, a közös hit nélkül elképzelhetetlen. Vissza kell nyernünk földi és mennyei identitás-tudatunkat, a magyar haza s az élő Isten szeretetét a szívünkbe! Ez az egymástól elválaszthatatlan kettős identitás volt mindig a keresztyén Magyarország legnagyobb ereje, ez őrzött meg ez idáig bennünket, és enélkül jövőbe tekintésünk, bizakodásunk csak csalóka ábránd lehet. Legyünk munkában, áldozathozatalban, jellemünkben példamutatók. Ne legyünk kicsinyhitűek, mert imádsággal, küldetésünk hitelesen végzett cselekedeteivel van realitása győzelmünknek, az igazság diadalának. Ezt üzeni most nekünk Trianon, az elszakított területek sokat szenvedett magyarsága és a nagyvilágban szétszóródott minden testvérünk 2007. június 4-én.

Merjünk hűek lenni

Újságcikk, Gyulai Hírlap, 2004. október 20.

Felelős szerkesztője jóvoltából a Gyulai Hírlap minden számát megkapom. Így olvashattam az augusztus 13-i szám Nyílt Tér című rovatában Kósa Ferenc írását. Ennek a cikknek, amelyet átmelegít a város iránt érzett szeretet, minden szavával egyetértek. A belvárosi katolikus templom tornyában elhelyezett hangszóróról van szó, amelynek „műsora” kételyeket, kérdéseket vet fel.

Úgy gondolom, a templom harangja a maga szentségével, szuverenitásával, mint Isten hívó szava ölelte át századokon keresztül a falvak, a városok lakosságát. Ma sem tesz, tehet mást. Ezért az a harsogó „turmix”-zene, amely most a toronyból felhangzik, nem lehet társa, helyettese, konkurensa Isten zengő szavának.

A harangjáték gondolata jó ötlet. Szerepét azonban csak az ősök örökségéhez hűen töltheti be. Az időnként felcsendülő muzsika legyen szoros összefüggésben Gyula történelmi múltjával, elévülhetetlen értékeivel. A hangzó anyag lehetne egy régi, történelmi dallam, egy-egy részlete Erkel operáinak, nyitányainak, vagy egy népdal azok közül, melyeket Bartók Gyula környékén gyűjtött.

A város nemzetközi hírű fürdőjével, virágos, tiszta utcáival, parkjaival, színvonalas kulturális rendezvényeivel vonzza magához az igényes hazai és külföldi látogatókat. A város a mércét magasra állította, ebből nem szabad engedni, a lécet lejjebb tenni. Ez a most hangzó zenei konglomerátum, egyveleg, mint egy hamisan szónokló kikiáltó, torzítja a város profilját, arcának szép vonásait. Ezért nem a toronyban kellene elhelyezni, hanem a vá-

ros valamelyik másik pontján, de akkor is a város rangját képviselő, fent vázolt, szigorúan megválogatott zenei részletekkel.

Gyula városához egy valódi harangjáték volna méltó, különböző hangolású kisharangok zengésének varázslatos szépségével. Tudom, ehhez pénz, adakozó kedv, idő, türelem szükséges. Gyula ennél sokkal, de sokkal merészebb álmokat is valóra váltott már... Közmegértéssel, lakossági összefogással ez miért ne sikerülhetne, nemcsak a fül, hanem a szem gyönyörűségére is, a város büszkeségére!

Mosonyi Mihály 200 éves jubileumi koncertjéről

*Hangverseny-beszámoló, A Magyar Kodály Társaság Hírei,
2015/2.*

A 19. század magyar zenetörténetének Liszt és Erkel mellett jelentős alakjára, a 200 éve született Mosonyi Mihályra⁴³ emlékeztek Körmendi Klára és Kassai István zongoraestjén az Óbudai Társaskörben 2015. március 9-én.

A szünettel tagolt hangverseny mindkét részét Mácsai János zenetörténész és Kassai István szavai indították. Tömören összefogott ismertetést kaptunk Mosonyi Mihály életéről, a magyar zeneéletben betöltött szerepéről és a hangversenyen felcsendülő darabokról.

Liszt-mű volt a műsor első száma, a *„Magyar történelmi archépek”* utolsó darabja. Liszt Ferenc ebben a megrázó zenében siratja el hűséges barátját, Mosonyi Mihályt. Majd Mosonyi-darabok következtek. A két kiváló művész egymást váltva a dobogón, ki-ki a maga sajátos hangján győzött meg a művek szépségéről s különösen a magyar hangvételő darabok értékéről.

Felvetődött bennem a gondolat, milyen hasznos lenne, ha Mosonyi zongoradarabjai szerepelnének még a Liszt-rapszodiák tanulása előtt, vagy azokkal párhuzamosan is a zongorázó ifjúság tananyagában, a pályán maradók repertoárjában. Úgy gondolom, ide kapcsolható és megszívlelendő Kodály Zoltának néhány sora a *„Magyarság a zenében”* című tanulmányából,

⁴³ Mosonyi (született Brand) Mihály (1815–1870), magyar zeneszerző, zeneíró; a 19. századi magyar zenei élet jeles alakja. Liszt iránta érzett megbecsülésének egyik jele, hogy Mosonyi helyet kapott a *Magyar történelmi archépek* című zongoramű-sorozatában.

amelyben az előadó-művészetről többek között ezeket írja: „...
Ha vannak nemzeti vonások a zeneművekben, kereshetünk ilyeneket az előadó-művészetben is. Magyar földről mintegy száz év óta hangszertehetségek hosszú sora került a világba, s a magyar előadásmód külön stílus lett, mely más nemzetekre is erős hatással volt. Liszt és Joachim korszakalkotó jelentősége nem pusztán adottságukból nőtt. Stílusuk csíráját szülőhazájukból vitték magukkal. Előttük jóformán csak cigány-hegedűsök előadásmódjában volt megfogható. Általuk és utánuk számtalan tanítványuk révén önálló iskola lett...”

A most külföldet járó, sikert sikerre halmozó fiatal művészeink hírnevüket azzal öregbíthetnék, ha játékaikban felismerhető lenne a nagy elődök öröksége, a magyar interpretálás sajátos karaktere. Nemes feladata kiváló pedagógusainknak, hogy gazdagítsák tanítványaik tudását a reánk hagyott stílusok és előadásmódok ismeretével, hogy magyar zenei önismerettel, lélekkel lehessenek a zene szépségének szolgálói szerte a világban.

A hangverseny második részében elhangzó négykezes darabok a két művész alázatos társulásában magas rendű kamaramuzsikálást eredményezett. A különböző karakterek éles rajza, a dinamika és hangszínek váltakozó gazdagsága, a briliáns virtuozitás magával ragadó lendülete megérdemelten váltotta ki a közönség hálás lelkesedését, amelyet az előadók ráadással köszöntek meg.

Körmendi Klára és Kassai István az ünnepi jelzött méltán megérdemlő zongoraestje sajnos, nem került reflektorfénybe. Zenetörténetünk fehér foltjainak feltárása, értékeinek védelme nehéz és hálátlan feladat ma is. A Mosonyi-kutatásban dr. Bónis Ferencnek vannak elévülhetetlen érdemei. Az est hallgatósága azonban megérezte, hogy ez a misszió a művészek szívügye.

Kassai István nevéhez is fűződnek ismeretterjesztő írások, publikációk, sőt Mosonyi zongoraműveiből már három kötet közreadása is. További kiadásra várnak négykezes zongoradarabok, két zongoratrió, zongoraverseny, vonós szextett, oktett és postumus dalok. Ő elsősorban mint zongoraművész veszi ki részét ebből a sokrétű munkából. Hangversenyein, országjáró útjain, műsorában következetesen ott vannak Mosonyi művei. A világhírű Naxos Kiadó 6 CD-n tette közkinccsé az ő páratlan előadásában Mosonyi összes zongoradarabjait, négykezeseit, zongorás kamarazenéjét. A művész elárulta, hogy a magyar zene szeretetét e sorok írója plántálta gyermeki lelkébe tanulmányainak négy évig tartó időszakában, még a Bartók Konzervatóriumában. A magas életkort megért tanárnak ezért volt ez a hangverseny nemcsak ünnepi alkalom, hanem ünnepi ajándék is.

Liszt Ferenc tanítómesterei

Előadás, elhangzott a Liszt Ferenc Társaság délutánján, megjelent 1982-ban, a társaság Kiskönyvtára 1. számában, 2020-ban a társaság információs kiadványában magyar és angol nyelven

A gyermek Liszt tanítómestereiről, tanulmányairól, néhány esztendő szellemi növekedéséről adok rövid áttekintést a doborzáni évektől édesapja haláláig.

Milyen háttérrel, szellemi töltéssel indították pályára az ősök minden idők egyik legnagyobb muzsikus lángelméjét, vakmerő látnokát, a mi Liszt Ferencünket?

A nagypapa, *Liszt György Ádám* (1755–1844) zsellérsorból küzdötte fel magát a falusi iskolamesteri foglalkozásig. Nagy esemény volt ez a Liszt-család életében. Ő volt az első, aki ismeretséget kötött a hangszerekkel, barátságot a muzsikával. Még élete végén is, amikor Pottendorfban gyári munkásként kereste a kenyerét a herceg szolgálatában, ő látta el a várkastély orgonista teendőit, sőt abban az időben kórust is szervezett. Nagyszámú családjában a gyerekek már muzsikus légkörben nőttek föl.

Liszt Ádám (1776–1827), Liszt Ferenc édesapja már többet tanulhatott. Gimnáziumot végzett, a papi pályával is kacérkodott, de a kolostori életből hamarosan kilépett. Filozófiai előadásokat hallgatott, ám minden vágya, álma a muzsikus pálya volt. Édesapjától, Liszt György Ádámtól kapta az első zenei leckéket. Pozsonyban Rigler Ferenc Páltól hangszerelést tanult. Zeneszerzéssel is kísérletezett. Nagyszerű képességei folytán hamar jártasságra tett szert a zongora-, a cselló- és a gitárjátékban. Álma azonban nem teljesedhetett be, mert a család szűkös anyagi körülményei miatt nem tanulhatott tovább. Így a tehet-

séges, ambiciózus, 21 éves fiatalember szárnyaszegett álmaival kénytelen volt gazdasági gyakornokként beállni Esterházy herceg szolgálatába. Később Kismartonban⁴⁴ várt rá életének talán legboldogabb három éve, amely az eljövendő fiú, Liszt Ferenc gyermekkori neveltetése, taníttatása szempontjából döntő fontosságú lett. Ugyanis Kismartonban 1799 és 1802 között Liszt Ádámnak az uradalmi teendők mellett bőven volt ideje a muzsikálásra. A mindennapok zenei gyakorlatában lassan pótolhatta rapszodikus zenei tanulmányainak hiányosságait. Mint csellista, játszhatott a herceg zenekarában, és bekerült a kor nagy muzsikusa, Joseph Haydn szellemének a varázskörébe⁴⁵. Jó kapcsolatot tartott fenn a Mozart-tanítvánnyal, Hummellel⁴⁶, a kiváló pianistával, a kismartoni zenekar akkori vezetőjével, Haydn helyettesével. Ennek a barátságnak köszönhető, hogy Liszt Ádám a zongora és a zongorajáték szerelmese lett.

Haydn műveiben Liszt Ádám megcsodálhatta a teremtő szellem mélységét, költői gazdagságát; Hummel zenéjében és előadó-művészetében pedig a csillogó, fölényes, mutatós virtuoizitást. A zenekari játék gyakorlatában találkozott a legfrissebb alkotásokkal, de megismerkedett régi korok mestereivel is. Itt érezte meg Beethoven zenéjének lenyűgöző erejét, merészségét. Liszt Ádám betekintést nyert a muzsikusi pálya küzdelmeibe, sőt a mesterség műhelytitkaiba is. Felismerte az állandó tanulásnak, a mindennapos gyakorlásnak, a tudásnak, a műveltségnek fontosságát. Kismartonban, az akkori európai zenei életnek Haydn

⁴⁴ Ma Eisenstadt, Ausztria.

⁴⁵ Jóllehet Haydn ekkor már nem teljesített állandó szolgálatot a hercegi udvarban, ám gyakorta visszájárt egy-egy feladat kedvéért: Haydn remekművű kései miséi éppen ekkoriban készültek el és szóltak meg először.

⁴⁶ Johann Nepomuk Hummel (1778–1837), magyar származású osztrák zongorista és zeneszerző.

nevével fémjelzett pontján csiszolhatta nemesre ízlését és a muzsikusi hivatásról kialakuló erkölcsi szemléletét. Doborjában, az ottani élet egyhangú, monoton szürkeségében Liszt Ádám ennek a boldog időszaknak a ragyogásából, tanulságaiból, élményeiből élt. Közben már gondolt a házasságra, és titokban arra, hogy ha fia születik, az bizonyosan nagy muzsikusi lesz. Olyan, mint amilyen ő szeretett volna lenni. 1811 januárjában feleségül vette a kreami pékmesternek árva sorban felnötte leányát, Lager Mária Annát, aki akkor Bécs úri negyedében szobalányként kereste kenyerét.

A várva várt fiú, *Liszt Ferenc* 1811 októberében érkezett meg. A gyenge fizikumú gyermek sokáig bizonytalankodott az élet és a halál mezsgyéjén. Az őt környező világról az első élményeket az otthon melegében, a szeretet boldogító védettségében, a falu magányában szerezte. A muzsikával édesanyja hangjában és a szobában levő zongora, cselló, gitár zengésében találkozott először. Hatéves volt, amikor kérlete édesapját, hogy tanítsa őt zongorázni. Így Liszt Ferenc első tanítómestere édesapja, Liszt Ádám lett.

A munka el is kezdődött. Folyamatosságát azonban az újból és újból ismétlődő betegségek akadályozták. A kis Liszt olyan sebesen indult el a tanulás pályáján, hogy édesapja megrendülten vette észre: rendkívüli tehetséggel, zsenivel áll szemben. Felismerésének első káprázata nem vakította el, nem verte nagydobra. Abban a kis faluban ki is tudta volna őt megérteni? De annál inkább megérlette benne azt a gondolatot, hogy életét, ha kell, a legnagyobb áldozatok árán is gyermekének fogja szentelni. A juhászati számadónak a falu magányában egyedül kellett felmérnie ennek a feladatnak és a felelősségnek a nagyságát. Merte vállalni, képes volt bölcsen, higgadtan, született rátermettséggel,

meghökkenően modern, nagy távlatú koncepcióval teljesíteni a feladatot. Meghatódottan és tisztelettel adózhatunk Liszt Ádámnak, ahogy ez az ambíciójában megrekedt, tehetséges ifjú férfi – zseni fia láttán – a legvakmerőbb reményeit, elfojtott becsvágát, mint hajtóerőt a féltő szülői szeretet és a fegyelmezett nevelői ösztön partjai közé tudta kényszeríteni.

Az édesanya reménységgel és aggodalommal figyelte az apa álmait és törekeny gyermeke értelmének bámulatos nyiladozását. Az iskolázatlan, de minden szépre, jóra fogékony, nemes szívű asszony életéről keveset tudunk. A háttérből, szerényen viselt szerepéből sohasem került a csillogás, az érdeklődés, a méltatás fókuszába. Pedig féltő anyai szeretetével, önzetlen élete példájával erősen formálta és elszakíthatatlan szálakkal fűzte magához fiát. Liszt jellemének, közösségi felelősségtudatának, keresztény hitének legmélyebb gyökereit az anyai szív közelében, a doborkáni ház fészekmelegében kereshetjük. A kis Liszt a kottaolvasást, a hangjegyzírást hamarabb kezdte el, mint a betűvetést, az olvasást, a számolást. Csodálatos agya, koncentrálóképesége, érzékeny hallása, zongorára termett rugalmas izomzata, kézalakata lehetővé tette, hogy a felfedezés gyönyörűségével naponta mérföldeket tegyen meg a zene ismeretlen birodalmában. Valósággal falta a hangjegyeket. A pillanatnyi tudásának megfelelő nehézségű darabokat első látásra tempóban leolvasta, azonnal kívülről is tudta, és már mohón nyúlt az újabb szépségek felé. Édesapja a leckeórák alkalmával biztosította fia számára a szabad kalandozásnak, a felfedezésnek boldogító mámorát. A zongora kottatartójára odahelyezte Bach Wohltemperiertes Klavier⁴⁷-jének prelúdiumait és fűgáit. Ott voltak a hangjegyek között

⁴⁷ A barokk zenei szerkesztés eljárásainak összefoglaló bemutatása: 48 prelúdiumból és a hozzájuk tartozó fűgából álló gyűjtemény. Kiadása óta minden zongorista és zeneszerző technikai és elméleti képzésének egyik alapja.

Haydn, Mozart, Beethoven szonátái, de a nagy zongoravirtuóz zeneszerzők művei is: Hummelé,⁴⁸ Crameré⁴⁹, Clementié⁴⁹. Így az apa pedagógiájával biztosította az örökértékű kompozíciók költői szépségének és a virtuóz jellegű művek játék- és mozgásörömeinek egységét a fiú fejlődésében.

Liszt Ádám érezte azonban, hogy tudása, műveltsége és a falusi környezet hamarosan nem lesz elegendő ahhoz, hogy fia tovább fejlődhessen. Ő már nem tudta megadni azokat az elméleti, esztétikai útmutatásokat, amelyek a csodálatosan rögtönző gyermek számára elengedhetetlenül szükségesek lennének ahhoz, hogy a harmóniak és formák világában tudatosan is tájékozódni tudjon. Világosan látta, hogy fiának általános műveltséget kellene szereznie, nyelveket kellene tanulnia, hangversenyeket, operát kellene látogatnia, amelyeken megismerkedne a zeneirodalom remekeivel. Ferencnek kapcsolatba kell kerülnie a pezsgő muzikusvilággal, a társasági élettel, a társadalommal. Éppen ezért mindent kockára tett, hogy családjával Doborjából Bécsbe költözhessen. Vállalta a létbizonytalanságot is, és kitartóan, kérlelhetetlenül küzdött célja elérése érdekében.

Hogy az apa irányítása mennyire kevésnek bizonyult ezekben az időkben – elsősorban a technikai tanítás területén –, már akkor kiderült, amikor a kis Liszt első ízben ült le Czerny⁵⁰ zongorája elé. Erről az első találkozásról hitelesen tudósít önéletrajzában Czerny: *„1819-ben egy reggelen egy férfi keresett fel, egy körülbelül 8 éves kisfiúval és arra kért, hogy hallgassam meg a gyermek zongorajátékát. Sápadt, gyengének látszó gyermek volt, já-*

⁴⁸ Johann Cramer (1771–1858), Angliában karriert befutott német származású zongorista, zeneszerző.

⁴⁹ Muzio Clementi (1752–1832), itáliai zongoravirtuóz, zeneszerző.

⁵⁰ Carl Czerny (1791–1857), osztrák zongorista, zeneszerző, nemzetközi híré zongorapedagógus.

ték közben ide-oda dülöngélt a széken, mintha ittas lenne, úgyhogy néha azt gondoltam, le fog esni a földre. Játéka teljesen egyenlőtlen és zavaros volt, és nem tiszta. Ujjazatról pedig annyira nem volt fogalma, hogy ujjait egészen önkényesen járatta ide-oda a billentyűkön. Mindezek ellenére bámulatba ejtett az a tehetség, melyet a természet oltott beléje. Lapról is játszottam vele egyet-mást. Tiszta, naturalista módjára játszott, de éppen ezért úgy, hogy látni lehetett, itt maga a természet hozott létre egy vérbeli zongoristát. Ezt éreztem akkor is, mikor atyja kívánságára témát adtam neki rögtönzésre. A legcsekélyebb összhangzattani ismeretei sem voltak, mégis zseniális értelmet tudott belevinni játékába. Az apa elbeszélte nekem, hogy Lisztnek hívják, az Esterházy hercegeknél kis hivatalnok, eddig maga tanította fiát, most azonban arra kér, nem vállalnám-e el a kis Francit, ha egy év múlva felköltöznek Bécsbe? Természetesen szívesen megígértem, egyúttal tanácsokkal láttam el, skálagyakorlatok és egyébek bemutatásával, hogyan tanítsa egyelőre maga a fiúcskát.”

Czerny nem tett fellengzős, nagy kijelentéseket a gyermek tehetségével kapcsolatban. Nem mondott vállveregető dicséretet az édesapa pedagógiájáról, nem alázta meg, nem zavarta meg, hanem megnyugtatta azzal, hogy elvállalja a fiát, sőt nagyszerű szakmai útmutatásokkal látta el.

Ki volt Carl Czerny, akinek a nevével a zongorát tanuló ifjúság szerte a világon hamarabb találkozik és köt ismeretséget, mint Beethovenével? Ma már nem is gondolunk arra, hogy műveinek száma több mint ezerre tehető. Köztük olyan nagy formátumú kompozíciók is vannak, mint 24 mise, 4 rekviem, különböző egyházi kompozíciók, nyitányok, szimfóniák. Ezek azonban nem állták ki az idő próbáját. Czernynek csak a zongorára írott instruktív, de költői szépségű, kötetekre menő tanulmányai, etűdjei, gyakorlatai maradtak fenn, amelyek Clementi és Cramer hason-

ló jellegű kompozícióival együtt a zongorapedagógiai irodalom elévülhetetlen értékei. A kis Carl Czerny édesapjától, Wenzel Czernytől, a jó hírű zongoratanártól kezdett zongorát tanulni. Később három évig Beethoven foglalkozott vele. Természetes tehát, hogy Czerny egész életében Beethoven szellemi sugárzásában tanított, koncertezett és komponált. Kiváló hangversenyező pianista volt. Beethoven nagyon sokra becsülte; például reábizta Esz-dúr zongoraversenyének lipcsei és bécsi bemutatóját. A kis Czerny olyan hamar elárulta rendkívüli pedagógiai képességeit, hogy 15 éves korában már keresett, népszerű zongoraoktató volt Bécsben. Pedagógiája, tanítási módszere határozott és következetes volt. Mindkettő jelleméből, átfogó tudásából és született rátermettségéből következett. Emberségéből szeretet és biztonság áradt. Magas követelményei, következetes számonkérései szigorúvá tették őt. Aki Beethoventől tanult éppen élete legfogékonyabb zsenge korában, annak számára a zeneművészet csak szent lehetett, lényege pedig az érzelmi tartalom és a költői mélység. A technikai képzés tehát Czerny pedagógiájában az eszközök megteremtésére irányult, a költői művek belső tartalmának hű meglevelezésére. Hogy milyen volt az a magasrendű technikai képzés, azt pontosan rekonstruálhatjuk reánk hagyott nagyszámú etűdjeiből, ötletgazdag, minden részletproblémára, feladatra kiterjedő, sokrétű gyakorlataiból.

1822 tavaszán Liszt Ádámék mindenüket eladták. A kis Ferenc édesanyja könnyes szemmel, rémülten nézte a boldog családi fészek felbomlását. Ennek az esztendőnek májusában apa és fia felköltözött Bécsbe. Első útjuk Czernyhez vezetett. Ezzel elkezdődött a kisfiú életében egy kemény, rendszeres, komoly tanulmány a mesterpedagógus irányítása mellett.

Hogy milyen volt ez a munka, hogyan reagált rá a gyermek, milyen eredményeket ért el, egyáltalán milyen volt a mester és

tanítvány közötti kapcsolat, azt is a legtömörebben és leghűsebben Czerny önéletrajzából tudjuk meg. *„Mint hogy napközben alig volt szabad időm – írja Czerny –, csaknem minden estémet a fiúcskának szenteltem. Sohasem volt ilyen buzgó, zseniális és szorgalmas tanítványom. Alkalmam volt már tapasztalni, hogy az ilyen zseniknél a szellemi képességek sokkal gyorsabban fejlődnek, mint fizikai erőik. Ezért hajlamosak arra, hogy az alapos technikai munkát elhanyagolják. Szükségesnek láttam tehát, hogy az első hónapokban mindenekelőtt rendbe hozzam és szilárd alapokra helyezzem mechanikai készségét, nehogy ez őt a későbbi években tévutakra ragadhassa. Rövid időn belül mesteri folyékonyssággal játszotta a skálákat minden hangnemben, amit nagyon elősegített remek kézzalkata. A Clementi-szonáták komoly tanulmányozása által pedig, amelyek a zongoristák legjobb iskolájának tekinthetők – ha Clementi szellemében tudjuk tanítani azokat –, megerősítettem addig teljesen hiányos taktusérzékét. Rászoktattam a szép billentésre, a szép hangvételtre, a legalkalmasabb újrend használatára és a helyes zenei deklamációra, bár ezeket a műveket az élénk és mindig jókedvű fiúcska eleinte bizony eléggé száraznak találta. Ezzel a módszerrel elértem, hogy amikor néhány hónappal később elővettük Hummel, Ries⁵¹, Beethoven, Bach műveit, nem kellett már annyira ügyelnem a technikai követelményekre, hanem a különféle szerzők szellemének és jellegének megértésére taníthattam. A kis Lisztet örökös vidámsága, jó kedélye és tehetségének rendkívüli fejlődése miatt szüleim annyira megszerették, mintha saját fiuk lett volna, én pedig a testvére. Nemcsak hogy egészen ingyen tanítottam, hanem elláttam őt a szükséges kottákkal is, vagyis minden jó és hasznavehető zeneművel, ami addig megjelent.”*

⁵¹ Ferdinand Ries (1781–1838), kitűnő német zongorista, zeneszerző.

Czerny ekkor 29 esztendő volt. Apja után Liszt Czernynek köszönhette a legtöbbet. Nélküle pályája, életműve egészen más-képpen alakult volna. Hogy egy szabad száguldáshoz szokott, végtelen pusztákon nyargaló csikónak a megfékezése, hámba törése milyen kegyetlen, embertelenül nehéz feladat, azt Liszt Ádám, az urasági tisztviselő tudta a legjobban. Ha szabad ezzel a nagyon erős hasonlattal élnem, Czerny ezt a „hámba törési” munkát végezte el Liszt életében. Lisztnek nem volt több zongoratanára. Azzal kellett beérnie, amit Czerny a tarsolyába rakott, egész életre szóló útravalónak.

Bécsben a kisfiú elméleti oktatását a 72 esztendő, olasz származású nagy mester, Antonio Salieri⁵² vállalta. Bécs Salierit ünnepeelt operakomponistává avatta, úgyannyira, hogy nevének fénye jó ideig még a Mozart ragyogását is elhomályosította. Salieri művészetének jellemzője volt az átfogó mesterségbeli tudás, de kevés eredetiséggel. Ezért nem váltak életképessé, maradandókká az ő akkoriban népszerű kompozíciói, operái. Átfogó tudásából, mesterségének műhelytitkaiból mint oktató nemcsak a kis Lisztnek adott, hanem korábban Beethovennek és Schubertnek is. Liszt Ádám hetenként háromszor vitte a kisfiút Salierihez elméletórára. Az öreg mester énekre, partitúraolvasásra, generálbasszusra tanította a gyermeket. Salieri véleménye szerint a kis Liszt tehetsége bámulatos volt, és a felsorolt tantárgyakban káprázatosan haladt előre. Hogy mit tudott ebben az időben mint zeneszerző, azt a kis Liszt bebizonyíthatta az akkori népszerű zeneszerzők sorában nyomtatásban megjelent művével, variációival is, amelyet a zeneműkiadó és zeneszerző Diabelli egyik témájára komponált. Ez a mű elárulta a gyermek ösztönös

⁵² Antonio Salieri (1750–1825), olasz zeneszerző, karmester, tanár; szinte egész életét Bécsben élte le.

elementáris tehetségét, de elsősorban mestereinek, Salierinek és különösen Czernynek a hatását.

A kis Liszt, mint előadó már Czerny pedagógiájának eredményeit reprezentálta második bécsi hangversenyén, 1823. április 13-án. Ez volt az a koncert, amelyen talán az akkor 53 éves Beethoven is megjelent és homlokon csókolta a gyermeket. Beethoven arcképe már a doborjáni ház szobafaláról is letekintett Ferencre. Édesapjának Beethoven-rajongása átragadt a gyermekekre. Liszt Ferenc már Doborjánban is mohó ösztönösséggel kutatót a rendelkezésére álló Beethoven-kották között. Bécs városa szüntelenül érezte a visszavonult magányos, süket titánnak a jelenlétét. Hát még az érzékeny idegrendszerű, csapongó fantáziájú gyermek, aki Czernytől naponként hallott mindig valami újat a nagy mesterről, sőt most már Czerny irányításával tudatosan is próbált behatolni Beethoven műveinek szépségébe, mesterségének műhelytitkaiba. Lisztnek Bach mellett Beethoven lett a legnagyobb ideálja, művein keresztül tanítómestere, útmutatója, bátorítója.

Másfél évi bécsi tartózkodás után egyszer csak az apa fejébe vette, hogy gyermekét Párizsba viszi. Természetesen Czerny, aki akkor már zeneszerzésre is oktatta a fiút, értelmetlennek találta a tervet. Liszt Adám azonban hajthatatlan volt, és emiatt az Esterházy hercegeknél eddig még függőben tartott állását is végleg elveszítette.

A gyermek 1823. május 1-én adta első pesti hangversenyét. A bemutatkozásról érdekes beszámoló jelent meg a „Hazai s Külföldi tudósítások” című lapban: *„...ritka tünemény ragadott el bennünket a múlt Tsütörtökön, midőn a »Hét Választó Fejedelmek« nevezetű vendégfogadónak palotájában Liszt Ferencz, Soprony Vár-*

*megyei Tizenegy esztendősféle Ifjatska, Hangmesteri tehetségét a' Klaviron köz bámulásunkra kifejtette.*⁵³

1823 decemberében a Liszt-család a diadalmas magyar- és németországi koncertek sorozata után – ahol Lisztet új Mozartként ünnepelték – megérkezett Párizsba. Az európai kultúra akkori középpontjában, a ragyogó világvárosban hamarosan nagy pofon érte őket. Luigi Cherubini⁵⁴, a világhírű Conservatoire igazgatója az iskola jogszabályaira hivatkozva közölte Liszt Ádámmal, hogy gyermekét, mint idegen ország fiát, nem veheti fel növendékeinek sorába. Nemsokára itt is kerültek azonban barátok, mecénások, rajongók. Lassan megnyíltak a szalonok is a kis Liszt előtt, aki Párizs dédelgetett kedvence lett. A rákövetkező esztendő tavaszán már a „királyi olasz operaházban” bizonyíthatta be tudását, tehetségét a párizsi nyilvánosság előtt.

Barátra, támogatóra talált a Liszt-család Pierre Érardban, a kiváló, gazdag zongoragyárosban. Ez a találkozás azért is fontos lett Liszt életében, mert Érard volt a modern repetáló zongorának, a gyors mozgású kalapácsrendszernek a feltalálója. Ez az új hangszer a maga nagyszerű lehetőségeivel inspirálta a gyermek Liszt fantáziáját, virtuózkészségét. Párizsban hamarosan tanára is akadt Ferdinando Paër⁵⁵ személyében, aki 53 esztendősféle volt abban az időben. Paër az olasz származású komponista, Paisiello szellemében írt életdús, pezsgő, hajlékony dallamosságú operáival meghódította Párizs közönségét. Ez a nagy tekintélyű zeneszerző szeretettel és odaadással foglalkozott a kis Liszttel, akit zeneelméletre oktatott. Az ő hatására Ferenc érdeklődésének fókuszába a kompozíció, a komponálás öröme került. Egy más

⁵³ Alan Walker: *Liszt Ferenc 1. A virtuóz évek*, Editio Musica, Budapest, 2003, 110.

⁵⁴ Luigi Cherubini (1760–1842), olasz zeneszerző, Párizsban telepedett le és épített kariert.

⁵⁵ Ferdinando Paër (1771–1839), olasz zeneszerző és pedagógus, a Conservatoire professzora.

után kerültek ki tolla alól a természetesen még mindig csak zongorára írott művek.

Hamarosan nagy megtiszteltetés érte: opera megírására kérték fel. A tanára, Paër írta – egy közepes értékű szerző művéből – az egyfelvonásos opera szövegkönyvét. „*Don Sanche, vagy a szerelem kastélya*”⁵⁶ lett az opera címe. A szakemberek legnagyobb része helytelenítette a tervet, Cherubini is nevetségesnek találta a dolgot. Egyedül Paër volt hajthatatlan, ő úgy érezte, hogy erre az erőpróbára a fiúnak feltétlenül szüksége van. Érthető tehát, hogy mellé állt, támogatta, elsősorban a hangszerelés nehéz munkájában. 1825 őszén került sor a várva várt bemutatóra. Az opera mindössze három előadást ért meg. A drámai mű formája és benne a lélek- és jellemábrázolás megoldhatatlan feladatot jelentett a 14 éves gyermek számára. Nem is írt több operát Liszt, ez maradt az egyetlen színpadi alkotása.

Még egy kiváló tanára akadt Párizsban, Antonin Reicha⁵⁷ személyében, aki a világhírű párizsi Conservatoire-nak volt nagy tekintélyű professzora. Igen fontos, hogy Reicha fiatal korában együtt dolgozott Beethovennel a bonni zenekarban. A gyermek Liszt tehát az ő személyén keresztül újabb friss Beethoven-hatásokat kapott. Hat hónapos ellenponttanulmány után mestere úgy nyilatkozott, hogy a „kis Franci” nagyon nagyot lépett előre ebben a tantárgyban. Különös érdeme volt Reichának az is, hogy a gyermek figyelmét felhívta a népzenenek a minden nép zeneművészetében nélkülözhetetlen jelentőségére. Ezzel megvetette a gyermekben a szellemi, eszmei alapokat a későbbi zeneszerzői törekvések számára is.

Közben állandó diadalmas hangversenyek: körút háromszor

⁵⁶ *Don Sanche (Le château de l'amour)* S. 1.

⁵⁷ Antonin Reicha (1770–1836), cseh származású zeneszerző, zenetudós.

is Angliában, hangversenyek Franciaországban, Svájcban. Szerencsés módon Liszt az otthoni munka gyümölcseit a hangversenyek légkörében tudta megérlelni. A műhelymunka és a pódiumgyakorlat együtt, párhuzamosan futott pályáján, kölcsönösen támogatták, gazdagították egymást. A távolból Czerny leveleken keresztül is irányította, figyelemmel tartotta Ferenc fejlődését, állandóan figyelmeztette a taktusban való fegyelmezett, ritmikus játéokra, arra, hogy repertoárjának a gerincét mindig csak értékes kompozíciók alkossák. Liszt ebben az időben is naponta két órán át csak technikai formulákat gyakorolt. Olvasott, sokat komponált és nagyon szeretett színházba járni. Ebben az időben Gluck⁵⁸ volt az ideálja, operáit fejből játszotta. Édesapja a legnagyobb szigorúsággal és következetességgel ellenőrizte, megkövetelte mindennapi munkáját, gyakorlását, tanulását még a koncertezések ideje alatt is. Érthető tehát, hogy ebben a maguk vállalta nagy életiramban, az el nem halasztható lehetőségekben, az óriási feladatokban mind az apa, mind a gyermek idegrendszere, egészsége őrlődött.

A kis Liszt a gyermekkorból átlépett a serdülőkorba. Kezdte észrevenni maga körül a való világot, benne a saját helyzetét, a művészi sorsot, a társadalmat a maga ellentmondásaival. A 16. életéve felé haladó megrendült ifjú lelkében megrázó válság indult el, amelyet még csak jobban elmélyített édesapjának váratlan halála. Liszt Ádám, a csodálatos apa, akiben megvolt a nagy emberekre jellemző gyermeki vakmerőség a lehetetlennek látszó dolgok elérésére, betöltötte hivatását. Elengedte fia kezét, hogy az a maga rendkívüli útját járhasa tovább, hogy majd 75 éves korában ő is betöltse hivatását, befejezze pályáját.

⁵⁸ Christoph Willibald Gluck (1714–1787), német zeneszerző, elsősorban színpadi művei miatt Európa-szerte elismert komponista, az opera műfájának megújítója.

Két legenda

Előadás a Liszt Társaság délutánján, Budapest, 1985. december 20.

Témánk Liszt zongorára komponált két darabja, az A-dúr és E-dúr legenda. Pedig ezek a művek így, teljes címüktől megfosztva szegényebbé válnak. Liszt ugyanis ezeknek a daraboknak alcímet és egyben programot is adott: „Assisi Szent Ferenc prédikál a madaraknak” és „Paulai Szent Ferenc a hullámokon”⁵⁹. A „legenda” a két kompozíció összefoglaló műfaji megjelölése.

A katolikus egyház kiemelkedő alakjai, szentjei példájukkal, életük megkapó, rendkívüli mozzanataival megragadták nemcsak az egyszerű hívők, a nép képzeletét, hanem a művelt rétegeket is. A szentek életének történelmi valósága állandóan gazdagodott, szájról szájra is színesedett, tovább élt a hívők képzeletében nemzedékről nemzedékre. A művészeket is foglalkoztatta nemcsak a Biblia történeteinek a világa, hanem a legendáké is. A legendák szelleme, tematikája beépült az európai kultúrába, művészetbe. Liszt is merített gondolatot, témát, ihletet belőlük. A két zongoralegendát közvetlenül az irodalom és a képzőművészet inspirálta. Liszt és témánk jobb megértése szükségessé teszi bizonyos egyháztörténeti ismereteknek a felelevenítését, a zeneszerzőnek a kolduló szerzetesekhez – pontosabban – a ferencesekhez való vonzódásának a bővebb kifejtését.

„A középkorban a kolduló szerzetesek bejárták az egész katolikus világot, emberi szóval, az újra megragadott fegyverrel, a prédikálással ébresztették az új életet, megteremtették a laikus

⁵⁹ *Deux légendes, S. 175 – 1. Saint François d'Assise: la prédication aux oiseaux; 2. Saint François de Paule: marchant sur les flots* (a címek fordítása: *Két legenda: 1. Assisi Szent Ferenc: a madaraknak szóló prédikáció; 2. Paulai Szent Ferenc: járván a hullámokon*).

keresztyénséget, a gyakorlati katolicizmust.” (Ravasz László) A szegénységben, az apostoli életformában a szolgálat méltóságát képviselték a hatalom egyházával szemben. A bíborba öltözött uralkodó osztállyal, a klérussal szemben ott állnak ezek a szent koldusok, akik még a kizsákmányolt népnél is szegényebbek voltak. A kolduló szerzetesek mozgalma forradalom volt az egyházon belül, s nemcsak vallási, hanem szociális téren is.

Liszt két zongoralegendájának a főszereplője a kolduló, szegény szerzetesek két kiemelkedő alakja, az Assisiből származó Ferenc⁶⁰ és a Paulában született Ferenc⁶¹. Assisi Ferenc a madarakat szárnyas testvéreinek nevezte, és hirdette nekik az evangéliumot. Sőt a világ minden alkotóelemét, a hernyóktól a csillagok milliárdjáig felszólította – mint értelmes lényeket – az Isten dicsőítésére. Minden képzeletet meghaladó Krisztus-közelségben élt, sugárzott belőle az öröm, amely az ittasság látszatáig fokozódott. Olyan erővel áradt belőle a szeretet, hogy arra nemcsak az emberi szívek rezdültek meg, hanem azt a természet, az állatok is megéreztek. Ő alapította a kisebbek, a minoriták rendjét. A kis szegény (poverello – Isten szegénykéje) a legnagyobb a ferences szerzetesek között, akit méltán nemcsak a katolikus, hanem az egyetemes keresztyén világ is tisztel. Ha volt valaha a világon szent, aki igazán hasonlított az Úr Jézusra, az Assisi Szent Ferenc volt (Ravasz László). És ezt Liszt Ferenc is nagyon jól tudta.

Két évszázaddal később élt szerzetes testvére, Paulai Szent Ferenc – aki Liszt védőszentje volt –, ő alapította a minoriták-

⁶⁰ Assisi Szent Ferenc, eredeti nevén Giovanni di Pietro di Bernardone la singlas (1181–1226), szerzetes, a ferences rend megalapítója.

⁶¹ Paolai Szent Ferenc (1416–1507), szerzetes, a Legkisebb Testvérek Rendjének (Ordo Minimorum) alapítója [a magyar katolikus egyház a szent nevében a „paolai”, Európa más egyházai a „paulai” megjelölést használják; a szerk.].

nál is alázatosabb, kisebb „minimik”⁶² szerzetét. Ő már 13 éves korában, gyermekfővel elvonult a pezsgő világból a természet csendjébe, a barlangok mély nyugalmaiba. Ő sem akart pap lenni, csak szolgálni. Ezt a szolgálatot, mások terhének hordozását olyan meggyőző erővel tette, hogy rendkívüli cselekedetekben is gazdag, sugárzó életét a hivatalos egyház, a pápák is figyelemmel és elismeréssel kísérték.

Ezeknek a rendkívüli szerzetes egyéniségeknek az életvitele nagyon messze volt a „grand-seigneur” Liszt Ferencétől. Még akkor is, ha a komponista aszkézisre törekedett, és a maga jószántából a Madonna del Rosario kolostorba költözött. Mégis Paulai és Assisi Ferenc alakja, élete, gondolat- és hitvilága annyira vonzotta és meghatotta, hogy életük egy-egy mozzanata, személyiségük szelleme zenei alkotások ihletőjévé vált. A két zongoralegenda megírása előtt vagy abban az időben komponált Liszt olyan orgona-, illetve zenekar-kíséretes, vokális műveket is, amelyek ugyancsak Assisi és Paulai Ferenchez kapcsolódnak.

Hogyan került Liszt ezekkel a szerzetesekkel szoros szellemi kapcsolatba? Liszt édesapja, Liszt Ádám 18 éves korában próbaidős szerzetes (novícius) lett a Pozsony melletti Malacka⁶³ ferences kolostorában. A novícius időszak letöltése után a nagyszombati kolostorba került, de 1797 júliusában elbocsátották „állhatatlan és változékony természete miatt”. Ekkor 20 éves volt. Wagner József (egyházi nevén Kapisztrán atya), aki később a pesti ferences kolostor rendfőnöke lett, ebben az időben fejezte be próbaidős évét, és így köthetett vele Liszt édesapja életre szóló barátságot. Liszt Ádám többször meglátogatta élete folyamán a kolostorban, ahová gyermekét, a kis Ferencet is magával

⁶² *Minima, minimi* (ol): legkisebb, legkisebbek.

⁶³ Kisváros Burgenland területén, ma Malacky, Szlovákia.

vitte. Ezek az élmények mélyen gyökeret vertek a gyermekben. Az sem véletlen, hogy Liszt Ferencet édesapja születése után a latin nyelvű anyakönyvbe – ferences kapcsolataira utalva – Franciscus néven vezettette be. Amikor a kis Liszt családjával, mint Czerny-tanítvány Bécsből nyugati útra indult volna, búcsúzás-kor Pestre látogatott, ahol 1823. május 4-én a 12 éves fiúcska hangversenyt adott. Természetesen meglátogatták Kapisztrán atya kolostorát is, ahol a fiú zongorázott a szerzeteseknek. Amikor 17 évvel később visszatért szülőhazájába, egy egész estét töltött a ferencesekkel, felelevenítve az apjával egykor tett látogatásának emlékét. Van még egy fontos gyermeki kapcsolata a ferencesekkel: Kismartonban megismerte Peter Albach atyát, aki döntő hatást gyakorolt rá, akinek később, mint már híres zeneszerző ajánlotta a Szekszárdi Mise első változatát.

Liszt a két zongoralegendát leányának, Cosimának ajánlotta, és részletes előszót írt a darabok elé francia és olasz nyelven. Erre támaszkodva foglalkozunk mi is e darabok programjával.

Amit az itt következő kompozíció szellemi mozgatójának nevezhetnénk, az Assisi Szent Ferenc életének egyik legmeghatóbb mozzanata, melyet utánozhatatlan bájjal és naivitással mesél el az olasz irodalom klasszikusává vált „Szent Ferenc virágai” című könyvecske⁶⁴. Liszt impresszionista hangfestő elemekkel, gazdag trillákkal, átmenő és váltó hangokban burjánzó hangzatsfelbontásokban nyitja kompozícióját. Ebben a madárzenében, csivitelésben, puha röpönpésekben megszólal az assisi madarak belcantója is, amely a darab másik fontos gondolata. Majd Szent Ferenc prédikációja egyszerűségben és méltóságban felhangzó recitativója, amely himnikussá emelkedik. Ezeknek a

⁶⁴ *Fioretti di San Francesco*; ismeretlen szerző latin nyelvű könyvének olasz kiadása; a könyv Szent Ferenc és követőinek életéről és cselekedeteiről szól.

zenei ötleteknek, gondolatoknak továbbszövése, egymásba fonódása adja e varázslatos mű kitapintható vonalát.

Paulai Szent Ferenc a vízen jár: Paulai Szent Ferenc számos csodája közül az egyik legnevezetesebb legenda arról szól, hogy a szerzetes átkelt a Messinai-szoroson. A hajósok nem akarták felvenni a bárkájukra, mert jelentéktelen külseje volt, de ő biztos léptekkel megindult a tengeren. Liszt a legenda, illetve a legenda előképének tekinthető kórusmű⁶⁵ néhány taktusos bevezetőjében már olyan zenei gondolatot, témát exponál, amiben benne van a mű programjának a magja, a nyugodt menetelés, a hit fenséges bizonyosága. Ennek a zenei csírának a kibontása, továbbfejllesztése, fantasztikus fokozása, elementáris mozgása csak az egyetlen megállásnál, a kórus imádságból átvett részénél oldódik, csillapodik le. A szóló kvartett fölé Liszt azt írta, hogy „inbrünstig betend”⁶⁶ kell előadni. Véleményem szerint ezt az előadónak a zongoraműben is buzgón imádkozva kell megszólaltatni. Ez imádság, köszönet, hálaadás. A Paulai Szent Ferenchez intézett kórusimádság első kiadásának a második lapján a francia grafikus, Gustave Doré rajza volt látható, amely Szent Ferencet a háborgó tengeren ábrázolja. A mi zongoralegendánk pedig egy német egyházi festő nevéhez kapcsolódik.

„A mostani német templomfestők egyik jelentékeny alakja, Steinle úr ihletet kapott ettől a csodától, s csodálatos rajzán – melyet Caroline Wittgenstein hercegnő kegyes jósága folytán birtokolok – a katolikus ikonográfia hagyományai szerint a következőképpen ábrázolta a jelenetet: Szent Ferenc áll a haragos tengeren; a hullámok célja felé viszik, a hit jegyében, amely a természet törvényei felett is uralkodik. A kabátja a lába előtt hever,

⁶⁵ *An den heiligen Franziscus von Paula (Gebet)*, S. 28.

⁶⁶ *Inbrünstig betend* (ném): hevülten imádkozva.

egyik kezét felemeli, mintha parancsolni akarna az elemeknek, másik kezében izzó széndarabot tart, jelképéül annak a belső tűznek, melyet Krisztus tanai táplálnak; tekintetét nyugodtan az égre szögezi, ahol örök és tiszta glóriában ragyog Szent Ferenc jeligéje, a szent szó: »Könyörület – caritas«.

”Az előbbi idézet Giuseppe Miscimarra könyvéből való, ő írta meg Szent Ferenc élettörténetét olaszul⁶⁷. A hercegnő kedves ajándéka ott állt Liszt dolgozószobájának az asztalán, és ez annyira fontos és értékes volt számára, hogy az 1860 szeptemberében írt végrendeletében kiemelten írt róla és leányára hagyta.

Még Weimarban (1860 körül) komponálta Liszt a föntebb említett kórusimádságot négyszólamú férfikarra, orgonára, harmóniumra, három harsonára és üstdobokra „An den heiligen Franziscus von Paula” címmel. 1862-ben pedig Rómában Assisi Ferenc szövegét, a Naphimnuszt zenésítette meg⁶⁸. Ez a nagyobb formátumú mű bariton szólóra, férfikarra és orgonával megerősített zenekarra íródott. A zongoralegendákat nemcsak a művek szelleme kapcsolja a kompozíciókhoz, hanem konkrét zenéi anyag is. A Naphimnusz bariton szólójában egy motívumra bukkanunk, amely a zongoralegenda recitativójából ismerős. A Paulai Ferenchez intézett kórusimádságból pedig az egyik férfikari részlet zenéjét hangneme megőrzésével ültette át a szerző a zongorakompozíció Coda szakaszába.

A zongoralegendákat Liszt 1860 és 1863 között komponálta, és az eredeti megfogalmazás alapján zenekari átiratot is készített belőlük. A második legendának az eredeti keletkezésével egy időben egy könnyebb megfogalmazást is adott, de ez életében még nem jelent meg. Liszt szerette zongoralegendáit, sokszor

⁶⁷ Giuseppe Miscimarra: *La vita di San Francesco da Paola* (Paulai Szent Ferenc élete).

⁶⁸ *Cantico di San Francesco*, S. 4.

játszotta meghitt társaságban, szűk baráti körben már a bemutatója előtt is. A darabokat nagy nyilvánosság előtt Pesten játszotta először, a Vigadóban 1865. augusztus 29-én, azon a hangversenyen, melyen Reményi és Bülow voltak a partnerei.

Hanslick⁶⁹, Liszt korának híres és hírhedt esztétája, kritikusa – aki kifogásolta Wagner és Liszt művészetében a zenei ábrázolás jelentőségének túlzott hangsúlyozását – csipkelődött a legendákkal kapcsolatosan is. Szerinte az Assisi-legendának a „madarak szerelme”, a Paulai Ferenc-legendának pedig az „Ostendei fürdőhelyi emlék” címet kellett volna adni. Még azzal is igyekezett igazolni állítását, hogy feltételezte: Liszt 10 évvel korábban, még virtuóz pályája, a koncertezés idején valami ehhez hasonló címetek adott volna a daraboknak. A Borsszem Jankó című magyar élclap 1879-es évfolyamának egyik számában a karikaturista szellemesen úgy ábrázolta Szent Ferencet, Claviator Maximust, a fortissimus pianistát – amin bizonyára maga Liszt is jót derült –, hogy a tenger habjai már zongorája lábát nyaldosák. Komolyra fordítva a szót, Hanslick gúnyos megjegyzését a művek maguk cáfolják meg: az idilli, epikus jellegű madárprédikáció és a legendahangú vízen járás.

A felszínes, könnyű hatáskeltésnek valóban erős kísértése szunnyad a darabokban. A technikailag igényes művek briliáns virtuozitásának az előtérbe helyezése könnyen elfedheti a programban megadott lényegét, megsemmisítheti a művek áhítatát, ami nélkül pedig minden előadás céltévesztett, hiteltelen. Ilyen veszély az, ha a „madárprédikációban” a zongora diszkantjának trillái és azok hangfestő elemei lelki síkon nem harmonikusak a recitativo beszédes, bensőséges hangjának kifejezőerejével. Ilyen a „vízen járásban”, ha a virtuóz balkéz-játék, a basszus hangzu-

⁶⁹ Eduard Hanslick (1825–1904), cseh származású osztrák zenekritikus és -esztéta.

hataga, a tenger zúgása és morajlása eltemeti a himnikus dallamot, a mindjobban felerősödő győzedelmes hit hangját. Ebben az esetben a darabok elveszítik költői mélységüket, hangulati varázsukat. Az első legenda összetettebb, formailag nehezebben összefogható, mint a második, amelynek töretlen az íve, lendülete. De a tempó túlfokozása vagy szeszélyes rángatása megtörheti azt a nyugalmat, amely nemcsak az I. legenda előadásának, de a II.-nak is éppen programjából adódó erőssége.

Liszt vallotta, hogy a romantikus zene élvezéséhez nélkülözhetetlen a költői értékű, tudatosított program. A zongoralegendák közvetlen ihletője is a képzőművészet és az irodalom. Ilyen ihlető az első legenda esetében a „Szent Ferenc virágai” című könyvecske, a másodiknál pedig Steinle rajza és a G. Miscimarra említett könyve, s benne a csoda leírása.

A két kompozíció – jóllehet tematikájában különbözik egymástól – egy töről fakad, összetartozik, kölcsönösen felerősítik, kiegészítik egymást. Igaz, külön-külön is előadhatók. Liszt is sokszor csak az egyiket vagy a másikat játszotta, de ha van rá lehetőség, mint ahogy most is Társaságunk összejövételén, a két legendát egymás mellé kell állítani.

Liszt: Weinen, Klagen

*Előadás, elhangzott a Liszt Ferenc Társaság délutánján,
Budapesten, 1989. március 12-én*

A 19. század Európájának kiemelkedő szelleme, nagy hatósugarú egyénisége Liszt Ferenc. Liszt, a zeneszerző, Berlioz mellett a forradalmi romantikának vezéralakja, pedagógus, karmester, író, művelődéspolitikus, zongoraművész, minden idők legnagyobb előadó-művészi zsenije. Egy német nyelvű levelében a fiatal Liszt hovatartozásáról így vall: *„...sajnos nem beszélem a magyar nyelvet, de bölcsőmtől síromig, szívemben, gondolkozásban magyar maradok és a magyar zenekultúra fejlesztésén kívánok dolgozni”*.

A gyermekként Nyugat-Európába került Lisztben a pesti rettenetes árvíz híre ébreszti föl e honvágyat és a hovatartozás tudatát. A zongoraművésznek ezzel kezdődik újra magyarországi kapcsolata. Liszt magyarországi diadalútja pihenőiben megcsodálja az akkori verbunkosokat, népies műdalokat, csárdásokat tolmácsoló városi cigánybandákat, azok káprázatos, virtuóz játékát. De hamarosan megsejti azt is, hogy a puszták mélyén rejtőzhet egy értékesebb, ősebb anyag is, mint amit a cigánybandák a vonójukra kapnak. Egy francia nyelvű leveléből tudjuk, hogy tervbe is veszi a dalok összegyűjtését. Sajnos, a népdalgyűjtő út csak álom maradt. 70 évvel később – éppen az utolsó pillanatban – Bartók és Kodály váltotta valóra Liszt álmát.

Élete utolsó szakasza a Weimar–Róma–Budapest háromszögben telik el. Rendszeresen minden évben jó néhány hónapot tölt el Magyarországon. Csaknem ezzel az időszakkal esik egybe utolsó alkotó korszaka is. Az egykor nyugati világfi, az ünnepektől, világot meghódító művész magányos keleti látnokká,

igazán magyarrá válik. Élete végén már magyar újságokat olvas (Legány Dezső szerint), de nem szeret megszólalni magyarul, zavarja, hogy megmosolyogják. Ebben az időszakban hatalmas alkotói erőfeszítéssel az általa ismert magyar zene elemeiből kikovácsol egy meghökkentően merész, sallangmentes, egyéni, sajátosan magyar stílust, és ezzel közvetlenül készíti elő a 20. század zenéjének forradalmát, a mi Bartók Bélánk megjelenését is. Sajnos a világ Liszt zenéjének újszerű, forradalmi újításaival, tartalmával nem tudott mit kezdeni. Virtuóz, romantikus pártostól fűtött kompozíciói még ma is elfedik kései nagy műveinek újszerűségét, maradandó költői értékét. Elöljáróban, dióhéjban csak ennyit népünk nagy fiáról.

Nos, kezdjük megközelíteni témánkat! Liszt 51 éves, amikor a Weinen, Klagen... variációkat papírra veti. 50. születésnapján, 1861 októberében érkezik Weimarból Rómába. Amikor vándorévei során először látta Rómát, 27 éves volt. Akkor 5 hónapot töltött ott, és nagy érdeklődéssel tanulmányozta a múltból beszélő műemlékeket. Élményeit sok költői műben fogalmazta meg az *Années de Pelerinage*⁷⁰ sorozatban. Azóta 22 év telt el, tekintélynek örvend mindenfelé, már olyan nagy művek fémjelzik nevét, mint a Faust-szimfónia vagy a h-moll zongoraszonáta. Liszt ebben az időben már felcserélte a rivaldafényben tündöklő zongoraművészi pályáját a zeneszerzés gyönyörűséges gyötrelmeivel, a karnagyi és nevelői tevékenység missziójával.

Liszt útja – mint minden halandóé – tövisekkel tűzdelt, tátongó szakadékokkal tagolt pálya. Különösen ebben az időben. Dániel fia 20 esztendősen csak, amikor meghal. Fia elvesztésének friss sebével érkezik Rómába abban a reménységben, hogy Wittgenstein hercegnővel való csaknem másfél évtizedes kapcsolatát a pápa engedélyével házassággal pecsételheti meg.

⁷⁰ A sorozat magyar címe: *Vándorévek*.

A már biztosra vett, Liszt 50. születésnapjára kitűzött menyegzőt a Szentszék a Wittgenstein család nyomására – mivel rangon alulinak tartották a művésszel kötendő házasságot – nem engedélyezi. A hercegnő megtörik és végleg lemond a házasságról. Ilyen fájdalmas kudarcral kezdődik Liszt római korszaka. Hosszabb tartózkodásra rendezkedik be. Élete békésebbnek, rendezettebbnek ígérkezik, mint amilyen Weimarban volt. Az ottani német kisváros mozgalmas művészi és társadalmi élete után itt élvezzi a viszonylagos csendet. A zeneszerzés foglalkoztatja, érdeklődése fókuszában az ősi keresztény vallásos ének áll, a gregorián, melynek egyszerűségén és a benne szunnyadó harmonizálási lehetőségeken nem győz eléggé csodálkozni. Liszt tehát a katolikus egyházzene megújításával, küldetéstudattal érkezik Rómába. Tanításért, nyilvános szereplésért sem fogad el pénzt, önzetlenül a római zenei élet felpezsdítésén fáradozik. Tanulmányozza a körülötte található képzőművészeti alkotásokat, a régi olasz irodalmat, és az ősi keresztény írásokban is elmélyül. Misére a Sixtus-kápolnába jár, élvezi a templomok harangjainak muzsikáját és beletemetkezik a munkába. A már két és fél hónapos római tartózkodás után fordul élete 52. esztendejébe.

Tekintsünk egy kicsit szét Rómából, hogy jobban érezzük a kor levegőjét. Mi történik a nagyvilágban? Megszilárdul az egységes Olasz Királyság. Nálunk a nyomasztó Bach-korszak után Ferenc József az alkotmányosság látszatát akarja kelteni. Oroszország földreformot hajt végre. Észak-Amerikában folyik a polgárháború, s megkezdődik a rabszolgák felszabadítása. Viltantsuk kameránk lencséjét a művészetre! Franciaországban kialakul a plain air festészet, nálunk a romantikus stílus. Izsó Miklós megformálja Búsuló juhászát, Párizsban pedig épül Garnier⁷¹

⁷¹ Charles Garnier (1825–1898), francia építész, a párizsi Operaház tervezője.

operája. Verdi megírja a Végzet hatalmát, Erkel pedig egyetlen vígoperáját, a Saroltát. Mikor Tolsztoj a világirodalom egyik legnagyobb regényén dolgozik, mi már birtokában vagyunk Madách Ember tragédiájának. Lássuk tovább, mit csinál Liszt ezalatt Rómában? Befejezi a Weimarban megkezdett Szent Erzsébet legendáját⁷², amelyben a mi II. Endre királyunk leányának állít emléket. Készít még néhány szerzeményt, amelyek ugyan- ehhez a gondolati, emocionális világhoz kapcsolódnak: „*Látomás a Sixtus kápolnában*”⁷³, amely a szerző szerint a legmagasabb titkokat érinti, a gonoszon és a halálon diadalmaskodó szeretetet. Liszt a XIII. században élő Szent Ferenc dicsőimnuszát is megkomponálja. A záró strófa így hangzik: „*Dicsértessél, óh én uram azokért, akik megbocsátanak a te szerelmedért és tűrik a betegséget és megpróbáltatásokat. Boldogok, akik kitartanak a békében, mert te legmagasabb koronázod meg őket.*”

Dániel fia halála által okozott fájdalmát egy rövid időre öröm enyhíti. Unokája születik. Leánya fiút hoz a világra, akit hálából és vigasztalásul az elvesztett Dánielért Emil-Danielnek keresztelnek meg. De újabb rettenet: két héttel a születés után leánya, a boldog anya is meghal. Liszt ezt az újabb csapást, veszteséget, szenvedést is hittel, békességgel, alázattal viseli. Hallgassunk meg egy levélrészletet, amely ezekből a napokból való, és fényt vet Liszt hitére, hivatástudatára. Francia barátjának, a gregorián zene szakértőjének, többek között ezeket írja: „...*Kedves, jó d'Ortigue-om*”⁷⁴ ... *A nagy fájdalmak az ég küldöttei, egyenesen Istenhez vezetnek vissza bennünket, mikor könnyeink feloldódnak*

⁷² *Die Legende von den heiligen Elisabeth* S. 2; oratórium.

⁷³ *À la chapelle Sixtine* S. 461, zongoramű Allegri *Miserere* és Mozart *Ave verum* kórusművének témáira; a szerző később átírta orgonára, majd nagyzenekarra is. Utóbbi darab bemutatója 1993-ban volt Budapesten.

⁷⁴ Joseph d'Ortigue (1802–1866), francia muzikológus, zenekritikus.

az imában, egyesít bennünket kibeszélhetetlen szeretetével. Ez a hit, amely ifjú korom óta fényeskedett nekem, sohasem aludt ki a szívemben.” – Közbevetem, hogy Liszt már 16 éves korában foglalkozott a papi pálya gondolatával. – Majd így folytatódik a levél: „...jaj, sok rázkódtatás, hiba, fonáság sokszor elfordított tőle. De Isten megmaradt nekem az ő végtelen jóságában és irgalmasságában. Bensőm legmélyéből kereszténynek érzem magam és örömmel hajtom egész lelkemet Krisztus, a mi megváltónk igája alá. Nem hagyok fel muzsikus voltommal, amikor szilárdan kereszténnyé válok. Ellenkezőleg, remélem, hogy éppen ezzel jobb zenész lelkiismeretre jutok és művészi feladatomat bátorsággal fogom betölteni!”⁷⁵

Liszt munkásságában a fájdalom újabb művek ihletője. Tette érik, és monumentális művének, a *Krisztus*-oratóriumnak tervét is papírra veti. Közvetlenül leánya halála után megkomponálja a *Weinen, Klagen*-t, egyelőre csak zongorára⁷⁶. Milyen megható és elgondolkoztató, hogy Liszt, amikor zömmel csak nagy formátumú műveket komponált (zenekarra, kórusra, szóló hangokra), leánya halálának sötét szakadéknál csak zongorán tudja elzokogni fájdalmát, megvallani reménységét. Vajon honnan volt olyan intellektuális és érzelmi ereje, hogy egy, a maga nemében ilyen páratlan összeszedettséget igénylő művet megírjon, mint a *Weinen, Klagen*?

Ez tehát a mű megírásának közvetlen háttere. Láttuk: Lisztet a tragédiák, a váratlan csalódások sokkolják ezekben a hónapokban, de élete menetét ezután is tovább folytatja. Aktívan

⁷⁵ Hankiss János: *Liszt Ferenc válogatott írásai*, Zeneműkiadó, Budapest, 1959, 555.

⁷⁶ A zongoramű teljes címe: *Variationen über das Motiv von Bach (basso continuo des erster Satzes seiner Kantate Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen und des Crucifixus der h-Moll Messe)*, azaz: Változatok Bach témájára (A *Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen* kantáta első tételének és a h-moll mise *Crucifixus*ának basso continuoja), jegyzékszáma *S. 180*. Az idézett Bach-kantáta szövegei szembeállítják a keresztyén ember életének kilátástalanságát az isteni kegyelem korlátlan kegyelmével. A mű címe magyarul: *Sírás, panasz, aggodalom, csüggedés*.

részt vesz a római zenei életben, mint szervező és közreműködő. Rendszeresen gyarapítja, mélyíti művészeti és irodalmi ismereteit. A zeneszerzés műhelymunkáját fúrva-faragva, csiszolgatva, gyötrelmesen végzi ebben az időben, a zeneszerzést tartja a legfontosabb feladatának. Muszáj komponálnia, ahogy 1862-ben egyik levelében bizalmas barátjának, Carl Gillet⁷⁷-nek írja: „Muszáj komponálnom ugyanazért, amiért a szamarak ordítanak, a békák brekegnek, a madarak csicseregnek és énekelnek”⁷⁸. Hatalmas partitúrákat ír sűrűn tele, monumentális egyházi művek kerülnek ki a tollából. Még arra is van ideje, hogy egy olyan jelentős zongoraművet komponáljon, mint a *Weinen, Klagen*. Elcsodálkozhatunk rajta, mindez hogy volt lehetséges. Liszt mindenre fogékony szelleme bámulatos gyorsasággal szívta magába és dolgozta fel a legváltozatosabb ismeretanyagot, benyomást, érzelmvilágának élményeit. Szelleme korsója mindig tele volt friss, üde borral, volt honnan merítenie.

A zenetörténet nagyjai sokszor méritenek Bachtól, akit Beethoven szójátékával élve „*nicht Bach, sondern Meer sollte er heißen*”, azaz nem pataknak, hanem tengernek kellene nevezni. Mendelssohn⁷⁹ nevéhez fűződik Bach felfedezése, pedig Liszt már egész fiatalon, s életében végig szenvedélyes kutatója, propagálója volt Bach művészetének, és ezt tanítványaitól is megkövetelte. Liszt Bach iránti háláját, tiszteletét még azzal is leróta, hogy Bach nevére – mint B-A-C-H zenei hangokra – nagy formátumú fantáziát és fúgát komponált. Liszt ismerte a *Weinen, Klagen*... kantátát, mert már 1859-ben, Bach után egy *Weinen,*

⁷⁷ Carl Gillet (1813–1899), jénai udvari tanácsos.

⁷⁸ Hankiss János: *Liszt Ferenc válogatott írásai*, Zeneműkiadó, Budapest, 1959, 253.

⁷⁹ Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847), német zeneszerző, karmester. Ő volt az, aki Bach zenéjét újra fölfedezte, műveit műsorra tűzte, és ezzel elindította a máig tartó Bach-kultuszt.

Klagen, Sorgen, Zagen prelúdiumot komponált, és Anton Rubinstein⁸⁰-nek ajánlotta, akit becsült és támogatott. Ennek ellenére Rubinstein könyvében⁸¹ barátságtalanul írt Lisztről. Lisztet most Bachhoz a gyász vitte el, akinek zenéje mélységében is tengerhez hasonlítható. Bachnak olyan zenéjéhez vitte, pontosan olyan tételekhez, amelyek Bach muzsikájában is kivételes pillanatok a fájdalom ábrázolására. Lisztet a fájdalom vezette a Weinen, Klagen... kantáta záró koráljához, a gyülekezet közösségi énekéhez, hitvallásához, amely a zeneköltő művében saját lelki kálváriájának is a végső kicsengése, megoldása lesz. Feltételezhető, hogy ismerte Bach f-moll háromszólamú invenciójának a témáját is. Liszt művének alapgondolata Bach Weinen, Klagen... kantátája vegyes kari nyitótételének basszusa.

Bach erre az ismétlődő basszusra építi fel a hatalmas kórus boltozatát, később – hasonló módon – feldolgozza ezt a témát a h-moll miséjében, annak Crucifixus-tételében is. A Weinen, Klagenben a keresztny ember panaszát, fájdalmát, a h-moll misében a Pontius Pilátus alatt meghalt Krisztus szenvedését ábrázolja. A kifejezés erejét még azzal is fokozza, hogy mind a két tételt „passacaglia” formában komponálja meg. A passacaglia elsősorban orgonaműfaj a barokk korban. A név egy *basso ostinato*ra (csökönyösen ismétlődő basszusra) épülő variációsorozatot jelent. Tehát a variálás módja a zenei cselekményben a szüntelenül jelen levő azonos basszus. A szüntelenül ismétlődő téma a változhatatlanság, a kérlelhetetlenség érzetével növeli a drámai hatást. Liszt tehát ezt a félhangokban lefelé lépdelő, kromatikus basszustémát választotta műve alapjául. Számára itt ez a márvány, amiből, mint alpanyagból zongoraművét kifaragta.

⁸⁰ Anton Rubinstein (1829–1894), orosz zongoraművész, zeneszerző, karmester.

⁸¹ Rubinstein: *Die Musik und ihre Meister* (A zene és annak mesterei), Lipcse, 1891.

Lisztet – túl a lelki kényszeren – izgatta a kromatikus témában rejlő sokféle merész harmonizálási lehetőség, a romantikus harmóniavilág kitágítása, szétrobbantása.

Tekintsük át a kompozíció formájának nagy egységeit. Egy 18 taktusos bevezetéssel indul. Azonnal jelen van a téma, de máris liszti megfogalmazásban. Jelöljük ezt a szakaszt L betűvel, utána 7 variáció, tehát 7-szer 4 taktus következik, jelöljük Bach nevére B-vel. A kompozíció befejezése taktusszámban megközelítőleg ennek tükörképe. Ott előbb van B, a Weinen, Klagen... kantátából kölcsönzött korál, és utána jön az L, az orgonaszere, a Liszt-művek befejezésére annyira jellemző apoteózis. Tehát L B és végül B L.

E két hídláb között feszül a 4 taktusos láncszemekben fonódó liszti variációsorozat, a romantikus passacaglia. Ha ennek a középső hatalmas szakasznak a taktusszámaikat egyenes síkra vetítjük, akkor a 12 taktusos recitativo – mely ezt a hatalmas ívet nagyobb és kisebb szeletekre osztja – éppen az aranymetszés helyén áll. Jelöljük a nagyobbik szeletet a variációból V betűvel és a kisebbik távolságot kis v-vel, a recitativót pedig R-rel. Akkor a mű formája, annak betűképe így alakul: L B | V R v | B L. Két csúcspontja van a műnek, az elsőt a recitativo oldja, a másikat a korál.

A kompozícióban a zenei ötletek, harmonizálási újszerűségek, a zongoratechnika legváltozatosabb figurái gazdagságát vonultatja fel Liszt. De a zeneszerzői intellektuális bravúrt, a pianista szerző technikai tudását eltünteti a mű megrázó dinamikus folyamatossága, költői mélységének őszintesége. Az első csúcspont az első szelet végén van. Ne feledjük, hogy ez a mű 120 évvel ezelőtt keletkezett. A zenei történet egy regiszterben megismételt egészhangú skála vezeti a recitativóhoz. Ezt

Liszt kromatikával felezi. A második csúcspont a kisebbik szelet végén van, amelynek végsőig fokozódó feszültsége a korálban oldódik. Ez a fokozás is modern elemekkel indul, kopogó orgonapont felett szekvenciákban mozgó mixtúrákban kapaszkodik fel a csúcshoz. Ez a fokozás rövidebb, szűkre markoltabb, mint az első, de elementárisabb: a fájdalomba belenyugodni nem tudó lélek utolsó lázadása, kétségbeesett hisztériás ordítása, káromlása. Itt valóban – Vörösmartyval élve – Liszt a velőket rázza a húrokon⁸².

A kompozíciónak ezen a helyén hozza Liszt az evangéliumot a maga vigasztalására, de a remekművek természetéből adódóan 120 év kódex át nekünk is. Ide építi Bach Weinen, Klagen... kantatájának záró kórusát, azt a korált, amely német földön a 17. században született. A református énekeskönyv szabad fordításában olvasom fel a szövegét: „*Mind jó, amit Isten térszen, szent az ő akarata. Ő énvelem is úgy tégyen, mint kedve neki tartja. Ő az Isten, ki inségben az ővéit megtartja, hát légyen, mint akarja.*”

Liszt darabjában e korál suttogó személyes vallomásként indul, majd beletalál a gyülekezeti, templomi éneklésbe, és végül kozmikus, a láthatatlan egyház kórusává fokozódik. Bárki közülünk joggal kérdezheti, mi indította Lisztet arra, hogy ezt a korált, mint nagy kontrasztot odafigyessze merész, sok újszerűséget is mutató variációs sorozata végére. Bach iránti tisztelete, a kantáta analógiája? Bizonyára ez is. De véleményem szerint a két zeneköltő közös hitéből törvényszerűen adódott az azonos szövegű korállal történő azonos megoldás, természetesen a két stíluskorszak más-más zeneszerzői szemlélete alapján. Ez a korál nem független, nem kegyeletleróvás a mű végén, hanem

⁸² Utalás Vörösmarty Mihály *Liszt Ferenc*hez című ódájának 3–4. sorára: „*Van-e hangod a beteg hazának / A velőket rázó húrokon?*”

kompozíciós megoldás, a darab lényeges alkotóeleme, sőt pillére. A téma: sírás, panaszkodás, aggodalom, csüggedés – a szövegben jelzett program kulcsa. A korál megjelenése a mű cselekményében a kromatikában tobzódó, sűrűsödő sötét harmóniák oldásának, a lélek damaszkuszi fordulatának varázslatos zenei, költői pillanata.

Bach és Liszt

*Előadás, elhangzott a Liszt Ferenc Társaság délutánján, Budapest,
1985. március 22. Megjelent: Dunatáj, IX. évfolyam 4.*

Tisztelt Hallgatóim!

Mai összejövetelünket egy rendkívüli évforduló avatja ünneppé. Tegnap volt ugyanis éppen 300 éve, hogy emberi kultúránk egyik legnagyobb alakja – Johann Sebastian Bach – a thüringiai Eisenachban, 1685. március 21-én megszületett. Történelmünk és az egyetemes művelődésünk históriájának számos példáján vizsgálhatnánk korszakos jelentőségű személyiségek, politikusok, tudósok, művészek személyes találkozásának eseményét, jövőt formáló jelentőségét. Géniuszok azonban sokszor fogtak kezét évszázadok ködén át is egymással testvéri gondolatban, félbemaradt tudományos kísérletben, forradalmi eszmében, művészi alkotásban. Most egy ilyen találkozásról, Bach és Liszt kapcsolatáról fogok önöknek beszélni. Nekünk, a Liszt Társaság tagjainak most az a kötelességünk és nemes feladatunk, hogy azokat a szálakat keressük, amelyek a mi Liszt Ferencünket Bach szelleméhez, zenéjéhez fűzik. Összejövetelünk, előadásom nyitánya legyen a meghitt tiszteletadás és emlékezés. Hallgassuk meg Bach a-moll orgonaprelúdium és -fűgáját!

* Johann Sebastian Bach: *a-moll prelúdium és fűga BWV 543*

Bach szelleme Lisztet már a szülői házban megérintette. Az egyszerű doborjáni zeneszoba kottatartóján ott állt Bach Wohltemperiertes Klavierjének a kötete is. Bécsben pedig a gyermek Liszt úgy tanulhatta Bach műveit – amelyeket azután élete végéig a fejében hordott –, ahogyan tanára, Czerny azt Beethoventől hallotta. Liszt Bachhal való kapcsolata tanulmányai és a

művésszé érés folyamatában csak erősödött, és – mint látni fogjuk – élete végéig szüntelenül mélyült.

Bach a 19. század első felében még rejtve volt a nagyközönség előtt. Szerzeményeit – elsősorban szóló és kamaraműveit – jobbra csak a muzsikások ismerték. Amikor Mendelssohn a Máté-passió bemutatásával a művelt világ számára is felfedezi Bachot és annak vallásos költészetét, Liszt már virtuóz zongorista, 18 éves. Káprázatos előadó-művészetének zenitjén 40 éves, amikor a Bach Gesellschaft (Bach Társaság) megkezdte a barokk mester összes fellelhető művének a kiadását. Így érthetjük meg, hogy Bachot tolmácsolni, terjeszteni akkor még hősiesség volt. A mi Liszt Ferencünk ezt is vállalta. Ebben a missziójában a közönség igénytelensége akadályozta legjobban. Az akkori divatos műsorokba valósággal be kellett csempésznie Bachot, Beethovent. Így azután időnként zeneileg olyan értékes műsorral lépett a nyilvánosság elé, amilyen addig egy dédelgetett virtuóz esetében elképzelhetetlen volt. 1838–1848 között Liszt hangversenyein játszotta a bachi zongoramuzsika két gigantikus alkotását: a Kromatikus fantázia és fúgát és a Goldberg-variációkat. Továbbá a Wohltemperiertes Klavier prelúdium és fúgáit, saját átíratában a nagy formátumú orgonaprelúdium és -fúgákat és a háromzongorás versenyt – nem kisebb partnerekkel, mint Chopin és Hiller⁸³.

Lisztnek Bachhoz fűződő kapcsolatát földrajzi adottság is erősítette. Weimartól – ahol Liszt 1849 és 1861 között élt, s ahol Bach nyolc éven keresztül udvari orgonista volt – nincs messze, még akkori utazási viszonyok között sem Bach szülővárosa, Eisenach. De könnyen elérhető volt az északkeletre fekvő Lipcse is, ahol a barokk mester csúcsra vitte a protestáns egy-

⁸³ Ferdinand Hiller (1811–1885), német karmester, zeneszerző, zongoraművész.

házi muzsikát. Ha pedig Lisztnek jó orgonára, kiváló, még neki is hódoló organistára volt szüksége, azt is megtalálta ebben a földrajzi irányban, Merseburgban. Különös vonzódását Bachhoz tehát a thüringiai táj, a Bach- emlékeket elevenen őrző városok is táplálták.

Liszt Bach legjelentősebb orgonaművei közül néhányat – 6 prelúdium és fűgát – 1842 és 1850 között áttette zongorára⁸⁴. Siegfried Wilhelm Dehn⁸⁵ a 6 átírat első kiadásának előszavában már az átírás gondolatát is csodálatosnak találta, hát még annak tökéletes megoldását egyetlen zongorajátékos előadásában. Elmondhatjuk, hogy Liszt zseniálisan oldotta meg feladatát, mert az átíratokban tulajdonképpen a bachi szöveghez nem adott semmit, de nem is vett el semmit. Az orgona pedálszólama a 16 lábas orgonasípoknak megfelelően egy oktávval mélyebben – s amikor lehetséges – oktáverősítésben, a bal kézbe kerül anélkül, hogy a többi szólamok csorbát szenvednének. Az orgonapontokat, hosszan tartott szinkópákat, a zongora gyorsan elhaló hangjai miatt, ha szükséges, ismételteti. Az akkordok jellege, tömörsége érdekében a tág fekvést, ha kell, szűk fekvésbe hozza. Tört akkordot csak ott alkalmaz, ahol kikerülhetetlen. Artikulációs, frazeálási jeleket nem írt a kottába. Ellenben dinamikát, tempót és karaktert igen, sőt itt-ott határozottan utal billentési formákra is, de mindig a hűség és orgonaszerűség érdekében. Egy negyedszázaddal később is készített még egy zongoraátíratot⁸⁶ a g-moll orgonafantázia és fűgából a Lebert-Stark-féle nagy zongoraiskola számára. Itt már az orgonára komponálás saját tapasztalatait is fel tudta használni. Ebben is a Bach-szöveg

⁸⁴ Liszt: *6 Praeludien und Fugen für die Orgel*, S. 462 (a Bach-jegyzék 543., 544., 545., 546., 547., 548. darabjai).

⁸⁵ Siegfried Wilhelm Dehn (1799–1858), német zenetudós, könyvkiadó.

⁸⁶ Liszt: *Orgel Fantasie und Fuge in g-moll*, S. 463 (a Bach-jegyzék 542. darabjának átírata).

hűségére törekszik, de már merészebben kezeli, dúsítja, erősíti az anyagot. Ennek következtében a barokk zeneköltő alázatos szolgálatában olyan művet teremtett, mintha azt Bach egy századot átugorva, prófétai látással eredetileg is modern zongorára, modern játéktechnikára komponálta volna. Az előadásomat nyitó Bach-orgonamű szólaljon meg most Liszt zongoraátiratában!

*

Lisztnek ezekkel az átiratokkal elsősorban az volt a célja, hogy a nagyvilágban is, ahol éppen nem volt megfelelő orgona, népszerűsítse Bach remekműveit. Ez a transzponáló munka felébresztette a vágyat Lisztben, hogy maga is írjon eredeti orgonaműveket. Ki lehetett volna jobb vezetője, tanítómestere, mint Bach? Autodidakta módon, pedálos zongora és pianoforte-harmónium segítségével ásta magát mind mélyebbre az orgonajáték és az orgonára való komponálás titkaiba. Nem úgy, mint César Franck⁸⁷, aki alapos orgonatanulmányok után a párizsi St. Clotilde-templom félhomályában forrhatott össze nap mint nap hangszerével. Liszt csak néha juthatott különösen jó orgonához, éppen úgy, mint Bach a maga idejében. De ha egyszer jó orgonához jutott Merseburgban, Párizsban, mágikus rögtönzésével lenyűgöző élményt adott a sors kegyeltjeinek, akik fültanúi lehetek az alkotás misztériumának.

Liszt orgonaműveinek száma csekély a zongoraművek mellett, de jelentőségük nagy. Az orgonajáték történetében Bach után űr maradt. Száz évvel halála után váratlanul robbant be az orgonaművészetbe Liszt az 1850-ben komponált gigászi formátumú művével, a Meyerbeer koráljára írott *„Ad nos ad saluta-*

⁸⁷ César Franck (1822–1890), francia zeneszerző, orgonaművész.

rem undam” fantázia és fúgával⁸⁸. Ebben a műben szétfeszítette, kitágította az orgonajáték technikájának, magának a hangszernek a hagyományos kereteit, és az orgonaművészetet ismét korszerűvé tette. Ott érezzük Bach g-moll fantázia és fúgájának ihletését nemcsak úgy, mint a barokk képzelet szabadságát és szigorát, hanem mint kitapintható formaideát is. A monumentális építkezés sodrában újszerű virtuozitás eredeti megfogalmazással, ihletett költőiséggel párosul. A mű hallatán Cornelius⁸⁹, a *Bagdadi borbély* szerzője Liszthez írott levelében olyan nagy harmonikushoz hasonlítja őt, mint Bach, csak a kromatika mezején.

Liszt saját orgonaművei közül még két nagy formátumú kompozíciót kell kiemelni. Ezek a liszti életműben is kiemelkedő alkotások, költőiségben és kompozíciós merészségben is túlszárnyalják az „Ad nos...” fantázia és fúgát, és konkrétan kapcsolódnak Bachhoz. Ezeknek az orgonaműveknek zongoraváltozata is van. Az egyik a Bach nevének betűire, mint zenei hangokra épülő *B-A-C-H prelúdium és fúga*⁹⁰. Ennek a 4 hangnak a páratlan művészi feldolgozásával rótt le Liszt háláját és tiszteletét Bachnak. A másik a *Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen* variáció⁹¹, mely Bach saját kantátájának, illetve a h-moll mise Crucifixusának passacaglia-témájára született. Itt kell még megemlítenem a mű őseit, a *Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen* prelúdiumot, amelyet Liszt zongorára komponált és Anton Rubinsteinnek ajánlott. Még van három olyan Liszt-orgonakompozíció, amely szorosan Bachhoz fűződik. Liszt ugyanis három Bach-művet át-

⁸⁸ Liszt: *Fantasie und Fuge über den Choral Ad nos ad salutarem undam*; S. 624.

⁸⁹ Peter Cornelius (1824–1874), német romantikus zeneszerző.

⁹⁰ *Präludium und Fuge über den Namen BACH*, S. 60.

⁹¹ A műről a könyv egybeült részletesen ír. [A szerk.]

ültetett orgonára⁹²: az „*Ich hatte viel Bekümmernis*” kantátájának (BWV 21) záró kórus- és zenekari tételét (Liszt kadenciájával), az „*Aus tiefer Not schrei ich zu dir*” kantáta (BWV 38) egy tételét és az *Adagió*t Bach c-moll hegedű-zongora szonátájából (BWV 1017). Ez utóbbi tulajdonképpen Gottschalg⁹³ műve, Liszté a jóváhagyás és az utolsó taktusok. Ezek közül hallgassuk meg most az *Ich hatte viel Bekümmernis* kantáta zárótételének Liszt tollából származó orgonamegfogalmazását, melynek Liszt a Bevezetés és fuga címet adta.

* Liszt: Bevezetés és fuga

Az átiratok munkája nemcsak az orgonaművészethez vitte közel Lisztet, hanem a Bach-fúgák belső törvényeinek, szerkesztésének mind alaposabb tanulmányozásához is. A fuga – amelyet Liszt a zene gótikájának tartott, s amely Bachnál még olyan szilárd építmény, mint a kozmosz rendje – már a nagy mester halála előtt elveszítette uralkodó szerepét. A klasszikusok megpróbálkoztak ugyan a szonátaformába való beépítésével (főleg Beethoven), még kereteinek szétrepesztésével is. De a 19. század közepén a szigorúan kötött többszólamú szerkesztés már messze került a romantikus komponisták gondolkodásától, ám nem a Lisztétől. Liszt nyugtalan szelleme megpróbál a fuga leltűnt formatípusába is valami újat, korszakba illőt hozni. Így az *Ad nos...*, a *B-A-C-H*, az egyházi kompozíciók, a Krisztus, az Esztergomi mise fúgáit átértelmezve, a maga hangján építette kompozícióiba. A h-moll zongoraszonáta fúgájának témáját a főtémából gyúrta, és a maga szonátaformájában a visszatérés helyén lépteti be. A Prometheus szimfonikus költemény-

⁹² *Einleitung und Fuge aus der Motette Ich hatte viel Bekümmernis und Andante Aus tiefer Not S. 660, valamint Adagio (Bach) S. 661.*

⁹³ Alexander Wilhelm Gottschalg (1827–1908), német orgonista, kántor; Liszt tanítványa a weimari években.

ben, a Dante-szimfóniában a megtisztulni akaró, panaszosan vergődő lélek küzdelmét fúgával ábrázolja. A Faust-szimfónia Mefisztó-tételében, a fúgában a tiszta nő ideájának, a szerelmi vágyódásnak a gonosztól megrontott torz képét kapjuk. Liszt művészetében tehát a fúgák, fugátók, a polifon szövésű anyagok fontos formaépítő szerepet, költői jelentést kapnak, és mély programatikus tartalom hordozóivá válnak. Liszt már fiatalon megfogalmazta azt a művészi elvet, amelyhez később is tartotta magát. *„Ma már nem tudnék elválasztani egy szerzeményt korától, s azt az elbizakodottságot, hogy a muzsikusk »feldíszítse« vagy megfitalítsa a régebbi iskolák alkotásait, ma már éppoly képtelennek érzem, mint hogyha az építész korinthusi oszlopfőt rakna egy egyiptomi templom oszlopaira».*⁹⁴

Ezek után nem meglepő az ízig-vérig romantikus Liszt hiteles Bach-interpretációja sem. Muzsikustársak, kritikusok, tanítványok egykori feljegyzéseiből, visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Liszt hűen ragaszkodott a bachi kottaképhez, szöveghez. Zongorázásában a Bach-fúgáknál nem használt rubatót, megőrizte azok ritmikus feszültségét, szigorát. Tehát itt is, mint a klasszikus művek tolmácsolásánál a világosan tagolt, érzékenyen árnyalt, kifejező előadásra törekedett, és ezt tűzte növendékei szeme elé is. Sokkal többet játszott Bachot meghitt baráti körben, zártkörű estélyeken, mint hangversenyen. Leánya, Cosima naplójának tanúsága szerint Wagner így nyilatkozott: *„Csak általa tudtam meg, kicsoda Bach”*. Liszt még családja tagjaitól is számon kéri Bach tanulmányozását. Blandine-től levélben kérdezi: *„Megtanultad-e Bach 24 prelúdium és fúgáját?”* Ezek után nem nehéz elképzelni, milyen követelményeket támasztott tanítványaival szemben. Szüntelenül sarkallta őket Bach tanulmányo-

⁹⁴ Hankiss János: *Liszt válogatott írásai*, Zeneműkiadó, Budapest, 1959, 69.

zására, és elragadtatással beszélt nekik a barokk mester grandiozitásáról, a fűgák szerkezeti felépítéséről, a protestáns korál hatalmáról, az egyházi zene kimagasló csúcsairól, a h-moll mise, a passiók merész diszszonanciáiról, polifon fűszereiről. Liszt sok lelkes, jelentős emberrel, tudóssal, előadóművésszel, kiadóval tartott kapcsolatot, így a bécsi Haslinger és a berlini Schlesinger céggel is, ahol Bach kiadványai jelentek meg, és akik ezzel sokat tettek Bachért. Ő maga mindig segítségére siet az ügynek előszóval, konzseniális játékaival vagy pénztárcájával. Hacsak teheti, mindenütt ott van, ahol Bach-ünnepségekre, -hangversenyekre, emlékműleplezésre kerül sor.

Két késői Liszt-tanítvány⁹⁵ egybevágó írásbeli közlése alapján tudjuk, hogy Liszt annak a kedves legendának is híve volt, hogy Bach magyar származású („Bach war mein Landmann”), tehát honfitársának tartotta, mert a zeneköltő őse, a zsemlesütő Johann Bach Pozsonyból vándorolt Eisenachba. Ez az ő kontra-punktjait nem befolyásolta, fűzte hozzá szellemesen Göllicher. Stradal is azt írja, hogy Liszt ragaszkodott Bach vélt magyar eredetéhez. Erre zenéjéből, bizonyos témáknak, díszítéseknek a szerkezetéből is következtetett. A h-moll szvit polonéz tétel kapcsán – több verbunkossal való összehasonlítás alapján – Szabolcsi Bence is utal magyar hatásra. Liszt szerint egyenesen cigány dallamok, tehát verbunkos karakterű témák találhatók a Wohltemperiertes Klavier fűgái között. A h-moll orgonafűgát – melyet Liszt is átírt zongorára – mi, magyarok Tinódi-fűgának nevezzük, mióta Kodály az első kilenc hangban az Eger vár diadaláról szóló históriás ének kezdetét vélte felismerni. Stradal szerint a B-A-C-H fűgájában Liszt egy fordulattal Bach

⁹⁵ August Göllicher (1859–1923), osztrák zongorista és August Stradal (1860–1930), cseh zongoravirtuóz.

magyarságára utalt. Gárdonyi Zoltán szerint ez csak az „induló” felirattal kezdődő rész lehet, amelynek nyitó néhány üteme pontozott ritmusával, patetikus anticipálásával, indulószerű karakterével Liszt magyar stílusát mutatja. Liszt ekkor még nem ismerte, de később sem fogta kezébe Spitta Bachról írott nagy jelentőségű munkáját, ezért megérthetjük naiv tévedését.

A hitvalló protestáns Bachot és művészetét, éppúgy, mint a hitvalló katolikus Lisztet és életművét nem lehet keresztyén hitük nélkül megérteni. A barokk mester egészséges, hús-vér ember volt, aki szilárdan, két lábbal állt a földön, de a mi Liszt Ferencünk is. Vallásosságuk ennek ellenére nem külsőség, kordivat, póz volt, hanem erő és élet. Az életet szerető Bachnak egész gondolkodását, jellemét a szigorú lutheránus tanokhoz való hűség hatotta át. Liszt személyiségét a legellentétesebb vonásokra bonthatjuk szét. A világ, a test szerelme, ugyanakkor az aszkézisre törekvés, a transzcendens utáni vágyakozás feszültsége erőt, színpompát adott egyéniségének. Bach két feleségétől 20 gyermeket kapott. Ebből csak második felesége és 9 gyermeke élt túl. De sokszor kellett koporsó mellett megállnia! A bánat így alapérzése volt Bachnak, amelyen átragyogott a golgotai kereszt fénye és a lutheránus gondolat, az „egyedül hit által” reménysége. Liszt is korán elveszítette apját, majd fiát, leányát. Az ő szíve is mélyen együtt élt a gyászolókkal, a szenvedőkkel. Az ő érzéseinek is a kereszt volt az alaphangja. Idézem végrendeletét: *„Jézus Krisztus a keresztfán, vágyakozó áhítozás a keresztre és a kereszt felmagasztalása; ez volt mindig a valódi belső hívatásom.”*

Lisztnek a bűneivel tusakodó ember istenélményét meggyőzően a műveiből halljuk ki, még a világi kompozíciók záró ütemeinek himnikus hangjából is. Annak ellenére, hogy Liszt a katolikus vallást tartotta a legmegfelelőbbnek az emberi lélek

számára, mégsem volt bigott, vakbuzgó, hanem emelkedetten rugalmas, s nyitott minden haladásra, nemesre, jóra. Ahogyan az ortodox lutheránus Bach őszinte hittel gigantikus méretű katolikus misét komponált, úgy a misztikus, katolikus tanokhoz hű Liszt – aki a pápa csalhatatlansága kérdésében még Wittgenstein hercegnővel is megrontotta viszonyát – protestáns korálokat épített kompozícióiba, művét evangélikus templomban adatta elő, és állandó vágya volt, hogy Weimarban megszólaltathassa Bach kiemelkedő alkotásait. A mély vallásos meggyőződés, elhivatottság sem Bachot, sem Lisztet nem akadályozta a gondolkodás, a komponálás szabadságában. Liszt merész, fanatikus kísérletező bátorsága, újításainak meglepető gazdagsága megdönti azt a tévhitet, hogy a Krisztusba vetett hit útjába állna a haladásnak. Liszt nem utánozta és nem is utánozhatta Bach vallásosságát, egyházzenei törekvéseit, de Liszt és Bach szellemének kapcsolata keresésében elkerülhetetlen az iménti párhuzam és annak vázlatos felvetése.

Hohenlohe bíboros kérésére Liszt egy egyháziének-gyűjteményt állított össze zongorára a bíboros magánhasználatára. Ebből a sorozatból csak egy rész valósult meg, összesen 11 darab. Ezeket a Goethe–Schiller-archívumban megőrzött darabokat „Korálok” összefoglaló címmel adja kezünkbe a magyar összkiadás legújabb kötete. Ezek között két protestáns korál is szerepel. Olyanok, melyeket Bach is megharmonizált, sőt a Weinen, Klagen... kantátájába és a Máté-passióba is épített. Liszt ezek közül az egyik korált a Weinen, Klagen... variációkban, annak kódájában már előzőleg felhasználta, a másik Bach-korált pedig a *Via crucis* című passió-oratóriumába⁹⁶ szerkesztette. Ez

⁹⁶ *Via crucis* (*Die 14 Stationen des Kreuzwegs*) S. 53. (magyarul: A keresztút – A keresztút 14 állomása).

a megrázó hatású kései alkotás egyszerű eszközökkel mutatja be Krisztus szenvedéstörténetének, a keresztnak 14 stációját. Ebben a kompozícióban már nem találjuk meg Bach passióinak tovább élő hagyományát, hatását, Liszt itt a maga sajátosan egyéni útját járja.

A Máté-passióból kölcsönzött híres korálnak itt, a Liszt-darab „Szent Veronika” stációjában teljesen más a költői rendeltetése. A világ vándora, a forradalmár, a romantikus Lisztünk, akit a barokk mester, Bach szelleme egész életén át híven elkísért, ide érkezett, a Via crucishoz. Ez a végig követhető erős szellemi vonzódás és kapcsolat nemcsak Liszt művészetére nézve volt gyümölcsöző, hanem az egész európai zenekultúrára. Bach és Liszt találkozásának előadásomat záró utolsó bizonyságául hallgassuk most meg a Via Crucisból azt a kóruskorált (Liszt harmonizálásában és megfogalmazásában), amely a Liszt-műben is németül hangzik fel: *„O Haupt voll Blut und Wunden”*. A 300 éves évfordulón meghatott főhajtással így emlékezünk.

Bartók Béla

Előadás, elhangzott a Wenckheim Krisztina Közalapítvány és a Gyulai Protestáns Kör rendezésében 2014. május 10-én Gyulán, a Városháza dísztermében

Gimnazista koromban hallottam először Bartók-zongoraműveket a kis néprádiókon a szerző tolmácsolásában. Meghallani és megszeretni egy pillanat műve volt. A Bartók iránt lángra gyúlt szerelmemet mindmáig táplálta az ősi magyar népdallal való megismerkedésem is, és azok a paraszti életformával történt élményszerű találkozásaim, amelyeket rokonaim révén gyermekkoromban kaptam. Nagy szerepet játszott ebben a szilicei és a balatonszárszói református konferenciákon való részvételem és kitűnő zongoratanárom, Galánffy Lajos Debrecenben. 1949 áprilisában a Debrecenben megtartott Országos Ifjúsági Bartók Zongoraversenyen első helyezést kaptam. Az Arany Bika dísztermében Bartók négytételű op. 14-es *Suite* című művét játszottam a gálaesten. Ennek a műnek a IV. tételét hallgassuk most meg Bartók utánozhatatlan tolmácsolásában.

* Bartók Béla: *Suite op. 14. BB. 62 – IV. Sostenuto* (a felvétel dátuma 1929)

Ma már az egyetemes XX. századi zeneművészet vonulatát olyan időbeli távolságból figyelhetjük, hogy nemcsak a magyar, hanem a művelt világ szemében is úgy tűnik, hogy a legmeredekebb, s talán a legmagasabb is a „Bartók-csúcs”. Bartók, a zeneszerző, a zenetudós, a zongoraművész korának zenei óriása, de emberi nagysága is.

Bartók 1881-ben született Nagyszentmiklóson⁹⁷, Torontál

⁹⁷ Kisváros, ma Sânnicoulu Mare, Románia.

megyében. Négyéves korában már 40 dalt le tudott pötyögtetni a zongorán egy ujjal. Kisgyermek korában nagyon sokat betegeskedett. Édesapja az ottani Földmíves Iskola igazgatója volt, zongorázott, csellózott, kisebb darabokat komponált, még egy kis létszámú zenekart is szervezett. Édesanyja, Voit Paula, okleveles tanítónő, aki ügyesen zongorázott, így a Bartók-házban csaknem mindennapi volt az egyéni vagy közös muzsikálás. Sajnos Bartók hétéves korában elveszítette harminchárom éves édesapját. Férje halála után édesanyja nagyon nehéz helyzetbe került. Állást kellett vállalnia, hogy fiát nevelni, neveltetni tudja. Először Nagyszőlősen⁹⁸ kapott állást Ungvár vármegyében, majd Besztercére⁹⁹ költöztek, végül Pozsonyban sikerült kikötniük, ahol az édesanya az ottani tanítóképző gyakorló iskolájának lett a tanára. A tehetséges fiú itt már eleven zenei életbe került. Sokszor szerepelt a gimnázium hangversenyein, ünnepélyein. Ő végezte el Dohnányi¹⁰⁰ után az orgonista-teendőket a diák istentiszteleteken. Hamarosan feltűnést keltett zongorajátékával is. (Első szereplése még tizenegy éves korában volt Nagyszőlősen a vármegyeháza dísztermében.) Bartók e nehéz körülmények miatt képes volt autodidakta módon nehéz Beethoven-, Schumann- és Liszt-műveket is megtanulni, és ezekkel mutatkozott be Pozsonyban. Itt azonban már komoly irányítás mellett tanulhatott tovább, mert Erkel Ferenc – a mi gyulai Erkelünk – fia, László tanította zongorára és összhangzattanra.

Bartók óriási zongorista tehetség volt, azonban ő is – ugyanúgy, mint a Pozsonyi Főgimnázium tanárának fia, Dohnányi Ernő – a Pozsonyhoz közel fekvő Bécs helyett a budapesti Ze-

⁹⁸ Kisváros Kárpátalján, ma Vynohradiv, Ukrajna.

⁹⁹ Kisváros Beszterce-Naszód vármegyében, ma Bistrița, Románia.

¹⁰⁰ Dohnányi Ernő (1877–1960), világhírű magyar zongorista, karmester és zeneszerző; Pozsonyban született és nőtt föl.

neakadémiát választotta felsőfokú tanulmányai megkezdésekor. Dohnányi négy évvel volt idősebb, mint Bartók, és már akkor világhírű zongoraművész volt. Angliában úgy ünnepelték, mint valamikor Lisztet. Bartók szemében Dohnányi csodált fenomén volt, sokat tanult is tőle.

A Zeneakadémián Thomán István (Liszt volt növendéke) a zongoratanára, így lett ő Liszt „zenei unokája”. Zeneszerzés-tanára Koessler János volt. Húszéves korában (Liszt születésének 90. évfordulóján) egy hosszú betegség után Bartók a Zeneakadémián rendezett díszhangversenyen a 19. század talán legjelentősebb kompozícióját, Liszt h-moll szonátáját szólaltatta meg kiemelkedő sikerrel. Játékával nemcsak a tanárokat hódította meg, hanem a sajtó is elismerően írt róla: „...*úgy mennydörög a zongorán, mint egy kis Jupiter*”¹⁰¹. Ezután a feltűnést keltő szereplés után – mint nagyreményű zongorista – Bartók az érdeklődés középpontjába került. Hatalmas repertoárt kezdett felépíteni magának a preklasszikusoktól Debussyig.

Tisztelt egybegyűlte! Már hallottuk, hogy Bartók milyen csodálatos eredetiséggel és szuggesztivitással játszotta saját műveit, most hallgassuk, hogyan játszotta Beethoven Kreutzer-szonátáját világhírű partnerével, Szigeti Józseffel!

* Ludwig van Beethoven: *Sonate für Klavier und Violine* Nr. 9 A-Dur op. 47¹⁰²

Kodály Zoltán, a nagy ikertárs – ahogy Illyés Gyula hatalmas *Bartók* versében nevezi őt – Bartókról a következőket mondotta emlékbeszédében, 1955-ben: „*Bartók abból az emberfajtából való, amely örök elégedetlenségtől hajtva mindent meg akar változtatni, mindent szebbé-jobbá akar tenni, amit csak a földön talál. Ebből*

¹⁰¹ Ifj. Bartók Béla: *Apám életének krónikája*; Zeneműkiadó, Budapest, 1981, 37.

¹⁰² Amatőrfelvétel, Washington, Congress Hall, 1940. április 13.

kerülnek ki a művészet, tudomány nagyjai, a nagy felfedezők, feltalálók, politikában a nagy forradalmárok, Kolumbusok, Galileik, Kossuthok, akik mind másképp hagyták maguk után a világot, mint ahogy találták. Természetesen sok az elégedetlen, aki szeretné megváltoztatni a világot, de nem tudja. Bartók tudta. Műveiben megvan az a titokzatos, eleven éltető erő, ami hiányzik sok külsőre hasonló műből”. Majd többek után így folytatja: „Bartók ... ezért már ma is világszerte a legtöbbet játszott szerzők egyike. ... És valószínűleg előadják egy művét, egy percre Magyarországra is gondolnak, ha nem többet, annyit: mégsem lehet utolsó ország, ahol ilyesmi megterem”¹⁰³ – ennyit Kodály Zoltánnak, volt népzene-tanárának beszédéből. Most pedig hallgassuk meg Bartók C-dúr rondóját¹⁰⁴ a szerző tolmácsolásában.

* Bartók: *Három rondó népi dallamokkal* BB. 92 – I. Andante (a felvétel 1936-ban készült)

Kodály az imént idézett, Bartókról mondott emlékbeszédében arról is szólt, hogy „Nemcsak Liszt Ferenc idején, hanem még a mi pályánk indulása idején is két út közt kellett választania a magyar zenésznek: itthon akar-e dolgozni, vagy külföldön? Sokan választották az utóbbit, ma is sok kiváló zenészünk él külföldön. Bartókot is kísértette a külföldi siker, készült is rá, próbálgatta, de erős hazafias érzése győzött, és már 22 éves korában írja egy levelében: »Én részemről egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és a magyar hazáért«”¹⁰⁵.

Ismét a Kodály-emlékbeszédéből idézek: „A századfordulón élt itt egy igen vékony, zeneileg művelt réteg, de a magyarságtól teljesen

¹⁰³ Kodály: *Bartók emlékezete* – emlékbeszéd a Magyar Rádióban 1955. január 1-jén; megjelent in: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés II.*, Zeneműkiadó, Budapest, 1982, 461.

¹⁰⁴ A teljes Bartók-mű címe: *Három rondó népi dallamokkal*, BB. 92 (közülük a C-dúr az első).

¹⁰⁵ Bartók levele édesanyjához, Budapest, 1903. szeptember 8.

(nagyrészt nyelvében is) idegenül. ... Világos volt, hogy ilyen elemekből egy magasabb magyar zenét óhajtó és tápláló közösséget csak akkor lehet teremteni, ha a művelt réteget sikerül zeneileg magyarrá, a magyar tömegeket zeneileg művelté tenni. ... Mi adott s mi adhat erőt erre a szinte lehetetlennek látszó vállalkozásra? A néphagyomány. A nép zenéjében való elmélyedés megmutatta, hogy él még itt egy régi, eredeti, értékes, csak fejlődésében megrekedt zenekultúra, amit ki lehet emelni a ráarakódó törmelékből, s amire lehet magasabb művészetet építeni. 1900 körül a magyar zeneszerzőnek előbb népdalt kellett gyűjteni. Akárcsak íróinknak egy századdal előbb, sőt még Petőfiig, Aranyig.” Szívét megkapó Kodály vallomása az emlékezés folytatásában: „...látva a falu népét, az ott kallódó sok tehetséget és friss életerőt, feltetszett előttünk (mármint Kodály és Bartók előtt – a szerző) egy a népből újjászületett, művelt Magyarország képe. Ennek megvalósítására rászántuk életünket.”

Egy csángó népdalt hallgassunk meg felvételtől; Lackó Katalin énekel:

** csángó népdal*

A zeneakadémiai évek során Bartók megismerkedett Kodállal, és életre szóló barátságot kötött vele. Kodály bevezette a népdalgyűjtés gyakorlatába, tudományába. Ady Endre kürt-zengésével, az Új Versek kötete megjelenésével elindult önálló gyűjtőutakra, ide hozzánk, Békés megyébe, Gyulára is. Hallgassunk meg egy levélrészletet, melyet 1906 júliusában édesanyjának írt: „Igen tisztelt Mama! Kezdem a gyulai vásárnapokon. ... A telefon összeköttetés Benedek között megszűnt – épen mikor én oda akartam beszélni. Vágássy dudás pedig nem jött el a vásárra. A város első szállodája tömve volt, némi keresés után megtaláltam a másodikat és utolsót. Még egy szoba volt üresen, vásár miatt dupla áron. A folyosón gyanus fehérnépek szaladgáltak: rosszhírű szállodába ér-

tem, ahol két jövedelmező keresetforrást egyesítenek szemíta élelmes-séggel. Szombaton szerencsésen kijutottam Benedekre. ... Vasárnap átvitt Géza Bihar megyébe, a Sarkad melletti Fekete-Ér pusztára, hol végre akadt anyag is. Ott megismertem Franckot, a ki mindjárt Dobozra kivitt egy napra. Hétfőn elmentem gépemmel kanászoknak és juhászoknak közébe, délután meg este a benedeki cselédlányt fotog-rafáltam le. ... Cs. (ókol) B. (éla).¹⁰⁶

Egy évvel később – ösztöndíjjal támogatva, a nehéz fonográffal a hátán – Erdélyben a legősibb dalaink gyöngyszemeit gyűjtö-gette. A nehéz gyűjtőmunka közben arra jött rá, hogy a magyar népzenet igazán, alaposan megismerni, meghatározni nem lehet a szomszéd népek dalainak ismerete nélkül. Ezért útjai előtt el-kezdett szlovákul, majd románul tanulni. 1912-ben tervbe vette, hogy Oroszországba látogat rokonaink, a csuvas-tatórok közé tanulmányútra. Sajnos, ezt a tervét a közeledő I. világháború megakadályozta. 1913-ban arab földön, Biskra környékén gyűj-tött, majd a török kormány kérésére Törökországba utazott, s annyira megtanulta ezeket a nyelveket is, hogy segítség nélkül, saját maga tudta elvégezni a lejegyzéseket. Bartókot tudós hajla-ma, hangyaszorgalma, széles körű zenei érdeklődése ösztöklélte arra, hogy kutatásait kiterjessze határainkon túlra.

1934-ben a Tudományos Akadémiától kapott megbízást, ép-pen akkor, amikor Hubay Jenőt, a világhírű hegedűst és pedagó-gust Dohnányi váltotta a Zeneakadémia főigazgatói székében. Dohnányi nagyon sajnálta, hogy Bartók tudományos munkája miatt megvált a zongoratanári állásától. Ettől kezdve Bartók há-rom délutánt a Tudományos Akadémián töltött, ahol Kodállyal vállvetve 1940-ig egy óriási összegyűlt népzenei anyag lejegyzé-

¹⁰⁶ Bartók levele édesanyjához, Budapest, 1906. július 27. A helyesírás pontosan követi Bartók kézírását.

sén és kiadásának előkészítésén fáradozott. Bartók hallása bámulatos volt. Kodály Bartók hallás utáni lejegyzéseit a pontosság végső határának tartotta, amire emberi fül – műszerek nélkül – egyáltalán képes lehet.

Zeneszerzéssel Bartók már kisgyermek korában próbálkozott. Már ekkor is elevenen élt benne magyarságának tudata. *A Duna folyása* című kis kompozíciójában a zene szomorkásra fordul, amikor a folyó a Vaskapunál elhagyja Magyarországot. Pozsonyi középiskolás korában nagy hatást gyakorolt rá a Bécshez közel fekvő város lüktető zenei élete. Tehetségével a társas zenélésbe is bekapcsolódott, és közben alaposan megismerkedett az egyetemes zene irodalmával, a preklasszikusoktól Johannes Brahmsig. Közben szüntelenül komponált.

A Zeneakadémián behatóan tanulmányozta Wagner operáit és Liszt műveit, de akkor még Liszt igazi jelentőségét nem ismerte fel. Nem volt könnyű saját útjának megtalálása, két esztendőn keresztül nem is komponált. Ebben az időben csak mint briliáns zongorista vállalt figyelemre méltó szerepléseket. Vilámcsapásként érte Richard Strauss¹⁰⁷ *Imigyen szóla Zarathustra* (Also sprach Zarathustra) című szimfonikus költeményének budapesti előadása. Ezután mohón rávetette magát Strauss partitúráinak tanulmányozására.

Ebben az időben felerősödött a Habsburg-ellenes áramlat, a milleniumi évek után ez a tendencia magával ragadta a magyar társadalmat. A hadseregben követelték a magyar vezényszót, a magyar címet, a Gotterhalte¹⁰⁸ helyett a magyar himnuszt. Bartók egy levelében írta édesanyjának, hogy *ne beszéljenek odahaza*

¹⁰⁷ Richard Strauss (1864–1949), német zeneszerző.

¹⁰⁸ *Gott erhalte...* az osztrák császári himnusz első sora (magyar fordítása: Isten, tartsd meg...).

németül és Erzsébet húgát ne Elzának szólítsák, hanem Böskének. Bartók magyar ruhában járt, és ezt másoktól is elvárta, a dobogóra mindig bocskaiában lépett fel. Természetesen ez a közhangulat, irányzat magával ragadta a művészeteket is, benne a zenét. Bartók ekkor még nem ismerte a népzeneét. Az akkor uralkodó magyar zenére, a népies műdaloknak, verbunkosnak a Liszt és Erkel műveiben felhasznált anyagára támaszkodhatott. Így született meg a Kossuth-szimfónia és a zongorára és zenekarra írt Rapszódia. Ezeket a műveket a neves karmester, Richter János¹⁰⁹ elfogadta, és Angliában, Manchesterben be is mutatta. Így mind a Kossuth-szimfónia, mind a Rapszódia – melynek zongoraszólamát maga Bartók játszotta – jelentős sikert aratott. A Kossuth-szimfónia tíz egymásba fűződő, felirattal ellátott részből álló programzene. Kossuth volt Bartók számára a magyar függetlenségi mozgalom megtestesítője. Bartók 1848–49 történelmének diadalát és tragédiáját jelenítette meg a zene akkor még hagyományos eszközeivel.

Itt kell megemlítenem, hogy később Liszt öregkori művei jelentős hatást tettek Bartók alkotóművészetére. Akadémiai székfoglaló beszédének is Liszt volt a témája. Egyik kiváló zene tudósunk valahogy így fogalmazott: az öreg Liszt kezét fogott a fiatal Bartókkal. Bartók sokszor játszotta páratlan szuggesztivitásával Liszt egyik kései remekét, a zongorára és zenekarra írt versenyművét, a Haláltáncot. Mielőtt Bartók ráléphetett volna a saját útjára, érte még más hatás is. Kodály Zoltán felhívta figyelmét a francia impresszionista komponista, Claude Debussy partitúráinak tanulmányozására. Bartók felszabadította magát a dúr–moll hangrendszer egyeduralkodó alól. A felfedezett népdá-

¹⁰⁹ Richter János (Hans Richter) (1843–1916), magyar–osztrák (győri születésű, de német anyanyelvű) karmester.

lok régi egyházi, görög hangnemekben, vagy pentatóniában (öt-fokúságban) születtek meg. Ezek a dallamok új harmonizálásra, összhangosításra kényszerítették, sarkallták a zeneköltőt.

Bartók első feleségének, Ziegler Mártának – aki akkor Bartók leánytestvérénél, a kertmegpusztai Wenckheim-uradalom gazdatisztjének feleségénél tartózkodott – azt írta egy levélben: „...megharmonizáltam 7 magy.(ar) dalt a nyári gyűjtésből, többek között Ökrös Róza híres Angoli Borbáláját is. Ajánlom hallgasd meg tőle, mert ilyen magyarul és még hozzá az Alföld kellős közepén, és még hozzá 7/8 taktusban hallani valóságos szenzáció.”¹¹⁰

„Angoli Borbála kis szoknyát varratott, / Elül kurtábbodott, hátul hosszabbodott, / Elül kurtábbodott, hátul hosszabbodott, / Szép karcsú dereka egyre vastagodott” – így kezdődik a meg-esett leány balladájának szövege. Kedves Hallgatóim! Most először hallani fogjuk a népdalt, utána rá 9 változatot. Figyeljük a harmonizálás gazdagságát, a középső variációkban a variálás szabadságát és fokozatos előkészítés után kétszer a téma méltósággal, drámai erővel való megjelenését! A balladát hallgassák meg élő tolmácsolásomban.

* Bartók Béla: *Tizenöt magyar parasztdal*, BB. 79 – 6. Ballada (tema con variazioni), Andante

A népek általa is ismert népdalainak ritmusa is új lehetőségeket rejtett magában, a váltakozó ütembeosztások gazdagították Bartók zenéjének ritmusvilágát. Érthető, hogy ez a szokatlan, meglepő új hang valósággal sokkolta a magyar társadalomnak azt a rétegét, amely a még akkor nagyszerű cigányzenekarok vonóján felcsendülő darabokat énekelte, ismerte és gyönyörködött benne. Most nem eredeti népdalfeldolgozást hallunk, hanem népi ihletésű, saját invenciójú táncdallamokat. Bartók annyira

¹¹⁰ Bartók Béla Bartókné Ziegler Mártának, 1918. szeptember 5.

elsajátította és úgy beszélt a parasztzene nyelvét, mint nagy költőink az anyanyelvüket. A Táncszvit III. tétele csendül föl most a Magyar Nemzeti Filharmonikusok előadásában, Kocsis Zoltán vezényletével:

* Bartók Béla: *Táncszvit BB. 86* – III. Allegro vivace

Bartóknak ekkor már nagy sikerei voltak külföldön, idehaza azonban kigúnyolták, durván támadták, sok csalódást, szomorúságot okoztak az úttörő komponistának. A jég azonban 1917-ben megtört. Akkoriban hét karmestere volt a Magyar Operaháznak, és közülük senki sem akarta vállalni A fából faragott királyfi című „zagyvaság” betanítását és bemutatását. A szóban forgó mű egy egyfelvonásos táncjáték Balázs Béla történetére. Ennek a műnek a bemutatását – fölismerve annak nagyszerűségét – végül egy kiváló olasz karmester, Egisto Tango¹¹¹ mégis vállalta. Ha valaki a zenekarban csak egy hangot nem úgy játszott, ahogyan Bartók azt a partitúrában rögzítette, Tango máris lekopogta a zenekart. Harminc próbával olyan tökéletes előadást produkált, hogy bekövetkezett a megérdemelt átütő siker. Ugyanez történt Bartók egyfelvonásos operájával, A kékszakállú herceg várával is, amelynek szövegét ugyancsak Balázs Béla írta.

Bartók jelentős műve a *Cantata Profana*, amelyet nagyzenekarra, kettős vegyes karra, bariton- és tenorszólóra komponált. Szövege egy román kolinda, ősi szöveg, a kilenc csodaszarvas mitikus története. Ennek a balladának – Bartók fordításában – az utolsó strófáit felolvasom:

„Volt egy öreg apó, / Volt néki, volt néki / Kilenc szép szál fia.
/ Nem nevelte őket / Semmi mesterségre, / Csak erdőket járni,
/ Csak vadat vadászni. / És addig-addig / Vadászgattak, addig:

¹¹¹ Egisto Tango (1873–1951), olasz operakarmester; 1913-tól 1919-ig a Magyar Királyi Operaház főzeneigazgatója volt.

/ Szarvassá változtak / Ott a nagy erdőben. / És az ő szarvuk
/ Ajtón be nem térhet, / Csak betér az völgyekbe; / A karcsú
testük / Gunyában nem járhat, / Csak járhat az lombok közt; /
A lábuk nem lép / Tűzhely hamujába, / Csak a puha avarba; /
A szájuk többé / Nem iszik pohárból, / Csak tiszta forrásból.”
A gyönyörű népi szövegre komponált művével Bartók igazolta
vezéreszméjét, a népek testvérré válásának gondolatát, minden
háborúság ellenére. Merítsünk a tiszta forrásból!

Most egy különlegesen eredeti zongorakompozíciót fogok
élőben eljátszani. Sokan próbálták ezt a most felhangzó zenét
utánozni, senkinek sem sikerült. A mű a *Szabadban* ciklus egyik
darabja: *Az éjszaka zenéje*. Bartók első felesége, Ziegler Márta
szerint Szőlőspuszta éjszakájának a hangjai. Bartók nem beszélt
erről a kompozícióról, annak programjáról, tehát szabadjára en-
gedhetem a fantáziámat. Képzeljük el magunkat egy csillagfé-
nyes alföldi, meleg, nyári éjszakán, egy búzatábla vagy szénabog-
lya mellett ülve vagy sétálgatva, közben elmerengve, magunkba
szállva. Egyszer csak meghallunk egy szívbemarkoló ősi dalla-
mot, majd ugyancsak a távolból tilinkószó érkezik hozzánk, az-
tán a kettő összeölelkezik, az ének a hangszer hangjával, majd
elnyeli ennek varázslatos hangzását az éjszaka csendje. Közben
állandó békabrekegés hallatszik, egy-egy megriadt madár szárny-
csattogása, a tikkadt növények halk zizegése, távoli vonatfütyty,
éjjeli bogarak zümmögése, az alföldi éjszaka zenéje, csendje.
Ahogy Beethoven a *Pastorale* szimfóniában¹¹², úgy Bartók is a
természeti élmény hatására azokat a gondolati, érzelmi folyama-
tokat teszi hangzó élménnyé, amelyek a lelkében lejátszódnak.
A felfoghatatlan univerzumban, a sziporkázó fényű csillagmil-

¹¹² Beethoven VI. F-dúr szimfóniája a benne foglalt természeti képek miatt kapta a *Pastorale* melléknevet. Tétéleinek címe is természeti jelenségeket és falusi életképeket idéz föl.

liárdok alatt a magányos, társat, harmóniát kereső ember hangokban megelevenedett víziója ez a csodálatos, eredetiségében is páratlan zenei költemény.

* Bartók Béla: *Szabadban*, BB. 89 – II. füzet, 1. Az éjszaka zenéje

Yehudi Menuhin, a 20. század egyik legnagyobb hegedűművésze, kiemelkedő humanistája így jellemezte Bartókot: *„Tudása és emlékezőképessége egyenesen mehökkentő volt. Megjelenése eltitkolta jellemének felmérhetetlen tűzét és erejét. ... beszédének és modorának hajszálnyira kimért pontosságától eltekintve, amely mindkét tekintetben egyaránt gyémántkeménységű és gyémánttűző volt, és amelyben a lehető legkevesebb gesztus, mozgás és fizikai erő kifejtés a lehető legtöbb belső tartalommal és akaraterővel párosult, lényge semmivel sem árulta el legbensőbb énjének őserejű nagyságát vagy ihletett látomásait. Csupán szemei – ezek a fantasztikus módon mindenén áthatoló szemek – fedték fel igazi valóját. Ezek árulták el lelkének lángoló tűzét, míg egyre emésztődő teste féltékenyen takarékoskodott minden cseppnyi erejével, a legfontosabb célok számára tartogatva azt”*¹¹³. Így látta a hegedűművészet óriása a mi Bartók Bélánkat.

Bartók Béla – mérnök fia számítása szerint – kb. 650 fellépést tudhat magáénak. Ezek szólóestek voltak, közreműködések, előadások, sok esetben saját műveinek illusztrálásával. Húsz országban szerepelt, négy országgal népzenei témában tartotta a kapcsolatot. A történelmi Magyarország területén 13 megyében koncertezett. Kiemelkedő sikerei voltak Prágában, Bukarestben, sőt még a Szovjetunióban is. Nyugat-Európában világhírű zenekarokkal és karmesterekkel szólaltak meg zongorára és zenekar-

¹¹³ Yehudi Menuhin: *Bartók – az én szememmel*; idézet forrása: Lampert Vera, Újfalussy József (szerk.): *Bartók-breviárium*; Zeneműkiadó, Budapest, 1974.

ra írt versenyművei. Csak néhány nagy karmester nevét említem: Wilhelm Furtwängler, Willem Mengelberg, Ernest Ansermet, Erich Kleiber és a mi fiatal Ferencsik Jánosunk. Természetesen Bartók zongoraművészete saját műveinek a tolmácsolásában tündökölt a legmeggyőzőbben. Hallgassuk most meg az ő tolmácsolásában egyik legnépszerűbb művét, az *Allegro barbarót*.

* Bartók Béla: *Allegro barbaro* BB. 63

Bartóknak két házassága volt. Az első felesége, Ziegler Márta, 12 évvel volt fiatalabb a zeneszerzőnél. Ez a házasság 14 évig tartott. Első feleségétől kölcsönös megegyezéssel vált el. Jellemző Ziegler Márta emberi nagyságára az a levél, amelyet Bartók édesanyjának írt 1923. július 18-án: „*Ha most visszanezék az életemre, áldom, ezerszer áldom a sorsot, hogyha göröngyös, viharverte utat mért is ki számomra, de magasra, nagyon magasra, Béla barátságához vezető utat*”. Ebből a házasságból egy gyermek született, Béla, akiből kiváló közlekedési mérnök lett. Bartók 42 éves korában egy nálánál 20 évvel fiatalabb leányt vett el, aki Rimaszombatból jött fel a Zeneakadémiára, és rendkívüli tehetségével, női varázsával hódított. Ebből a házasságból is egy fiúgyermek született, Péter, aki jelenleg Floridában él. Bartók második feleségét, Pásztory Dittát én magam is személyesen ismertem, kezdő művész koromban Budán, a Krisztina körúti lakásán előjátszottam neki – természetesen Bartók-műveket – a szerző Bösendorfer zongoráján.

Sokan kérdezik tőlem, hogy milyen volt Bartók kapcsolata a vallással. Tizennégy éves koráig szigorú katolikusként nevelkedett. Olyan hithű katolikus volt a kamasz fiú, hogy amikor bevezették a polgári házasságot, mélyen fel volt háborodva. Azonban egy nagyon rossz pedagógus, éppen a hittantanára volt az, aki megingatta a katolikus vallás hittételeiben. Később a szabad

szellemi irányzatok, főleg Nietzsche¹¹⁴ filozófiája hatott rá. 26 éves, amikor a mélyen vallásos Geyer Stefinek, Hubay¹¹⁵ világhírű művész-tanítványának írt egy nagyon részletes, világnézetét is feltáró levelet, amelyben dacot is érzek, mivel Geyer Stefi visszautasította Bartók szerelmét. Bartók a levelét így fejezi be: „*Ha keresztet vetnék, azt mondanám »A Természetnek, a Művészetnek, a Tudománynak nevében...«*”¹¹⁶. Bartók szelleme nagyon tiltakozott a különböző vallások bebetonozott dogmái ellen. Fiától, a mérnök Bartók Bélától – aki nagy műveltségű, közvetlen ember volt – személyesen tudom, hogy amikor ő elérte az iskoláskort, zeneszerző édesapja kézen fogta Rákoskeresztúron, és elmentek a katolikus plébániára. Kiiratkoztak a katolikus vallásból, és Budapesten felvétették magukat a Bartók gondolkozásához legközelebb álló unitárius egyházba. Köztudott, hogy ifjú Bartók Béla azóta a Magyar Unitárius Egyház világi főgondnoka lett. Bartókot New York-ban az unitárius egyház szertartása szerint temették el, 1988-ban pedig, amikor hamvait hazahozták, a Farkasréti temetőben a magyar unitárius püspök úgy búcsúzott tőle, mint egyháza nagy fiától.

Nagyon jól tudjuk, hogy az alkotóművészek – különösen az olyanok, mint Bartók, aki szinte megközelíthetetlen volt – intim gondolataikat a világról, önmagukról, az élet végső kérdéseiről műveikben mondják el. Én nagyon sokszor érzem a Bartók-művek hallgatása közben a transzcendens világ tükröződését is. Kevesen tudják, hogy Bartók utolsó művének, a III. zongoraversenynek a II. tétele *Adagio religioso*, tehát lassan, vallásos áhítattal kell előadni. A csak felvázolt, de halála miatt befejezni

¹¹⁴ Friedrich Nietzsche (1844–1900), német filológus, filozófus, költő, az énközpontú filozófiai irányzatok képviselője.

¹¹⁵ Hubay (Huber) Jenő (1858–1937), hegedűművész, pedagógus, zeneszerző.

¹¹⁶ Bartók levele Geyer Stefihez; Vésztő, 1907. szeptember 6.

nem tudott brácsaversenyének II. tétele is „religioso” lett volna. Ennyi az, amit Bartóknak a vallással való kapcsolatáról tudok.

Bartók szabadságszeretete, természet- és hazaszeretete nagy hatást gyakorolt mérnök fiára, Bélára. Bartók rajongott a természetért, tanári működése idején a szünet első részét a magas hegyvidéken, többnyire az Alpokban töltötte, közben bogárgyűjtéssel, növényekkel foglalkozott, a szünet második felét a komponálásnak tartotta fenn. Kertjében is egy csendes helyet választott ki, és napkúrázva komponált, nyelvet tanult vagy éppen újságot olvasott. Mindennap vett újságot, valamennyi téma érdekelte, ami ott olvasható volt. Magányosan komponált, állandó harcot vívott a zajokkal szemben, mindig a csendet kereste, ezért is kellett sűrűn lakást változtatnia. Különösen New Yorkban jelentett ez számára nagy problémát. Bartók nagyon egyszerűen élt, takarékos volt, ruházatában is olyannyira, hogy képes volt évtizedeken keresztül ugyanabban az öltönyben járni. Étkezése is egyszerű, mértéktartó volt, alkoholt sohasem fogyasztott, a dohányzást sokszor elkezdte, majd abbahagyta, végül is ezt a szenvedélyét nem tudta legyőzni, és emiatt lelkifurdalást érzett. A tanítás azért volt terhére, mert elvonta energiáját, erejét a tudományos munkától és a komponálástól. Növendékeivel mindig felelősséggel, a legaprólékosabban és türelemmel foglalkozott. Ugyanígy volt a hangversenyezéssel. Az időhiány miatt, de ennek ellenére óriási koncentrációval, napi 4–5 órai gyakorlással, felelősséggel készült hangversenyeire. Családja tagjaival oldott volt, az idegenek közül pedig azokkal, akiket megismert, becsült, megszeretett. Gyűjtőútjainak az élményét élvezetesen beszélte el, ezekre az utakra több alkalommal családtagokat is vitt magával. A gyermekeket nagyon szerette, ezt bizonyítja a számukra írt kompozíciók jelentős súlya és mennyisége. Most a *Mikro-*

*kozmosz*¹¹⁷ VI. füzetéből az Ostinato csendül föl lemezről játékomban.

* Bartók Béla: *Mikrokozmosz BB. 105 – VI. füzet, 146.* Ostinato

Bartók 1940-ben hagyta el hazáját. Búcsúhangversenye a Zeneakadémián volt. A Székesfővárosi Zenekart Ferencsik János vezényelte. Bartók Béla Bach A-dúr zongoraversenyét, felesége, Pásztory Ditta Mozart F-dúr koncertjét, majd közösen a kétzongorás Esz-dúr versenyművet játszották el. Bartók még néhány darabot a Mikrokozmoszból is megszólaltatott. Amerikában nagyot csalódtak. Kötelezettség vitte ki őket, Bartók feleségével koncerteket akart adni és előadásokat tartani. Majd Bartókra várt a híres Parry-féle gyűjtemény (szerb-horvát népzene) hatalmas anyagának lejegyzése, elemzése a Columbia Egyetem megbízásából.

Csalódott Amerikában, az ottani emberekben, megritkultak szereplési lehetőségei, halálos betegsége pedig mind sűrűbben jelentkezett, és közben mind súlyosabb anyagi gondokkal küzdöttek. Az Amerikában élő barátok inkognitóban próbálták őt segíteni. Az Amerikai Zeneszerzők Egyesülete finanszírozta az ő kórházi költségeit, pihenését. Yehudi Menuhin kért tőle komoly dotációval egy szóló hegedűre írt szonátát, ugyancsak így próbált segíteni rajta a kiváló, orosz származású disszidens karmester, Serge Koussevitzky (Szergej Kuszevickij), a Bostoni Filharmonikusok vezetője, aki egy nagy formátumú zenekari mű megírására kérte fel Bartókot 1943 januárjában.

A Teremtő adott a zeneszerzőnek még két esztendő. Ezalatt három remekmű került ki a tollából: a hegedűre írt háromtétéles *Szólószonáta*, az öttétéles zenekari *Concerto* és a háromtétéles 3.

¹¹⁷ *Mikrokozmosz BB. 105.* Zongoramuzsika a kezdet legkezdetétől; 153 darab hat füzetben.

zongoraverseny. Magyarországról mind ijesztőbb hírek érkeztek, így hazatérésről szó sem lehetett. Erre talán Bartók betegsége miatt már nem is kerülhetett volna sor. Bartók levelében írta: „Szeretnék hazamenni, de végleg”¹¹⁸. Amerikában élő tanítványának, Sándor Györgynek ezt mondta a Concerto IV. tételéről: „A költő szerelmet vall hazájának, de a nyers erőszak hirtelen félbeszakítja a szerenádöt, durva csizmás emberek rárontanak, még hangszerét is összetörik”¹¹⁹. Ez a tétel félreérthetetlenül Bartók olthatatlan honvágyának a megható zenei ábrázolása. Megjelenik benne Vincze Zsigmond operettszerző sokunk által ismert dallama, a „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország”¹²⁰. Hallgassuk meg a Concerto IV. tételét!

* Bartók Béla: *Concerto BB. 123 – IV. Intermezzo interrotto*

Bartók 1945. szeptember 26-án halt meg. Kezelőorvosának ezt mondta közvetlenül a halála előtt: „csak azt sajnálom, hogy tele poggyással kell elmennem”. Bartók vitte magával vágyait, terveit, meg nem írt remekműveit. Még a betegágyon is dolgozott a 3. zongoraversenyén, a halál azonban kiütötte kezéből a tollat. Ennek a versenyműnek 17 befejező taktusát már nem tudta meghangszerelni, a munkát Serly Tibor végezte el.

Mi, magyarok, s főleg akik most itt vagyunk, nagyon jól tudjuk, hogy legdrágább kincsünk az ismeretlenség homályába visszanyúló ősi magyar nyelvünk és az egyetemes értékű, sajátosan magyar kultúránk. Ha ezt feladjuk vagy elveszítjük, az egyenlő nemzetünk halálával. Különösen fontos ezt tudnunk, amikor a gyűlölet, a hazugság, a gonoszság fegyverével külső és belső ellenségeink támadják keresztyén világnézetünket, nemzeti füg-

¹¹⁸ Bartók dr. Zádor Jenőnek, Saranac Lake, 1945. július 1.

¹¹⁹ Sándor György (1912–2005), Amerikában élt magyar zongoraművész visszaemlékezése.

¹²⁰ Vincze Zsigmond *A hamburgi menyasszony* című operettjének egy áriája.

getlenségünket. Büszkének kell lennünk arra, hogy magyarok vagyunk, meg kell becsülnünk értékeinket, egy olyan óriást is, mint Bartók Béla. Meg kell ismernünk életművét, fel kell számolnunk előítéleteinket, hallgatni, játszani kell muzsikáját, hogy szívünket megérintse. Merítsünk hát a forrásból, „csak tiszta forrásból”!

Emlékezés Kodály Zoltán születésének 110. évfordulóján

*Előadás, elhangzott 1992. december 13-án a Kossuth Rádió
Vasárnapi újság című műsorában*

Kodály Zoltán nekem századunk legnagyobb magyarja Ady, Bartók, Móricz mellett. Több is, más is, mint egy nagy zene-költő, tudós. Ő egy Kelet–Nyugat határmezsgyéjén élő, tragikus sorsú kis népnek a dalnoka, tanítója, orvosa, lángszlopa.

Munkásságának területei: a zeneszerzés, a tudomány és a pedagógia. Ezt a három, szorosan egymás mellett haladó és egymásra ható tevékenységet hatotta át, fogta össze a nemzetnevelő izzó küldetéstudata, felelőssége. Elsősorban népe ázsiai gyökerű művészetében látta meg ezt a hatalmas erőt, amely a magyarságot viharos történelme folyamán megtartotta. Teremtő szelleme ebből a kifogyhatatlan erőforrásból merített. Századunk egyetlen nagy magyarja sem tudta úgy visszaadni külső erőktől sokat szenvedett, önnön hibáitól is megalázott népünk méltóságát, küldetéstudatát, mint Kodály a Psalmus hungaricusban, a Budavári Te Deumban, a Zrínyi szózatában – hogy csak néhányat emeljek ki zeneműveinek sokszínű gazdagságából.

A második világháború után a romok felett, az ország dermedt csendjében Kodály nem engedett a Nyugat csábításának, hű maradt továbbra is szülőföldjéhez, és oroszlánrészt vállalt az ország újjáépítésében. Páratlan dolog, hogy egy nagy komponista írja egyik énekgyakorlatot a másik után, a szeretet el nem fogyó hatalmával harcol a zenei analfabétizmus ellen. Az óvodában, az iskola padjaiban akarja megtanítani gyermekeinket, az ország népét zenei anyanyelvünkre, a zenei írás-olvasás tudományára.

Egy egységes, boldog társadalom, az „Éneklő Magyarország” képe lebegett a szeme előtt, amelyben a zene varázsának ereje az ellenséget is testvérré teszi.

Vajon ettől a megrendítő tervtől ma nem vagyunk-e távolabb, mint Kodály életében? Amikor a zeneköltő programját meghirdette („legyen a zene mindenkié”), nem arra a vékony, művelt rétegre gondolt, mely az operát vagy a hangversenyeket látogatja, vagy ma a Bartók Rádió színvonalas zenei műsorait hallgatja, hanem százéves tervében azokra az iskolákra vagy osztályokra gondolt, ahol nincs énekóra, ahol nem fontos a művészi muzsika, ahol a tanítási szünetekben diszkózene repeszti a dobhártyákat. Gondolt a széles néptömegekre, a minden reggel munkába, a megélhetés, az élet küzdelmére indulókra, akiket – a magyar lélektől idegen és zömében értéktelen szórakoztató zenével – éppen a legfontosabb rádió foszt meg attól, amiért egész életében fáradozott. Mert ő azt tanította, hogy *„A magyarság joga az élethez elsősorban egy sajátos kultúra, amit magából merítve megteremt s amivel naponta él”*¹²¹.

Kodály istenhitének ereje, magyarságának szenvedélyes tüze mindent átforrósított, magával ragadott szellemi életünkben. Ezért tartott, félt tőle az 56-os forradalom utáni kommunista rezsim is, amely burkoltan, de annál rafináltabban Kodály-ellenességet örökített reánk, amely ma is fertőz és pusztít. Az elmúlt évtizedekben társadalmunk elkótyavetyélte, és ma is felelőtlenül tékozolja, felejtí a történelem folyamán vérrel, szenvedéssel, tehetséggel összegyűjtött kincseinket. Ilyen kincs a kodályi életmű is. Ebből nekem a zene a legfontosabb, a kompozíciók, melyek nemcsak Kelet–Nyugat szintézisét adják, hanem a mindenkori

¹²¹ Kodály: *Szentirmaytól Bartókig*, in: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés II.*, Zene-műkiadó, Budapest, 1982, 468.

magyar élet teljességét. Erre a zenére szükségem van az itthoni helytálláshoz, az embernek, magyarnak maradáshoz.

Kodály születésére emlékezve kötelességem nemzetünk megtisztulásának, megmaradásának érdekében minden jószándékú magyar lelkiismeretére apellálni. Védjük, ápoljuk ezt a kincset, legyünk reá büszkék, éljünk vele!

Kodály Zoltán sírjánál

*Emlékeszéd, elhangzott 1996. március 6-án,
a budapesti Farkasréti temetőben*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim, Kedves Ifjúság!

1967. március 6-ra emlékezünk, Kodály Zoltán halálának napjára. Emlékezünk a világhírű zeneszerzőre, tudósra, pedagógusra, népünk páratlan tanítójára! Tesszük ezt méltósággal és büszkeséggel, mert Kodály a mienk, mert a Psalmus hungaricus, a Te Deum, a Páva variációk, a Hány János, a Székelyfőnő, a zongorakíséretes darabok, az énekkari művek alkotója a magyar géniusz felmutatásával, a magyar élet teljességének az öntörvényű művészi megfogalmazásával magasodott az egyetemes zeneművészet klasszikusává. Örömmel emlékezünk, mert Kodály zenéje, pedagógiai irányelvei a világ legtávolabbi pontján is felhangzanak, hatnak az igazság erejével, a szépség varázsával, formálják a szívekben azt a határok nélküli világot, amelyben testvériség és békesség lakozik.

Most egy maroknyi kis csapat áll a zeneszerző sírjánál. Akik itt vagyunk, a lélek hangjára jöttünk el, hogy jelenlétünkkel tegyünk hitet Kodály és életműve mellett. Hoztuk magunkkal nemcsak a köszönet, a szeretet virágait, hanem megoldást kereső égető gondjainkat is.

A világ nagyot változott Kodály halála óta. Szembetűnő lett a különbség a mi Kodálytól kapott eszméink és közéletünk durva, nyereségehes szemlélete között. Egyik oldalon az önzés és a közöny félelmetessé duzzadt sötét árja, a másik oldalon pedig a mi közösségtudatunk, népünk szellemi és erkölcsi értékeinek a féltő szeretete, a gyertya lángja.

Itt, a sírnál nem hallgathatjuk el, hogy a magyar nyelvet – ami a legféltettebb, legőszintébb kincsünk, megmaradásunk záloga, aminek védelmében Kodály is szüntelenül fáradozott – büntetlenül lehet pusztítani itthon, sőt szomszédaink akarják elnémitani azok ajkán, akik azt több mint ezer évig a legtisztábban megőrizték. Azt sem hallgathatjuk el, hogy ami Kodálynak a legfontosabb és legkedvesebb volt, amiért a legtöbb áldozatot hozta, ami kivívta a világ csodálatát – az iskolai énekoktatás –, csúszik ingoványos talajon tátongó szakadék felé. Vagyunk-e még annyian és olyan elszántak, hogy az iskolai énektanítás kodályi építményét fenyegető földcsuszamlást megállíthassuk? Tudunk-e még gyermek- ésjátékdalainkban, ősi népdalainkban hazát és jövőt adni ifjúságunknak?

Kodály történelmi és társadalmi kiterjedésben ismerte a kendőzetlen magyar valóságot. Nem kergetett csalfa ábrándokat, még a nemzethalál rémképével is megbirkózott. Mi is a valóság talaján állunk, legyünk azért, mint Ő, nemcsak lantos, hanem néptanító, kubikos, téglahordó, pallér, orvos, ami csak kell! Erre kötelez bennünket múltunk, örökségünk, ezt követeli tőlünk sorsunk. A mindig Góliátokkal hadakozó Kodály égette a szívünkbe Berzsenyi igéit: „*Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad néptesz csuda dolgokat*”¹²². Ez a nagybetűvel írt Lélek, ez a titokzatos, hatalmas szellemi erő velünk és bennünk van. Kodály zenéjének, tanításának ez az időszerű üzenete számunkra.

Most pedig emeljék szívünket, benne reménységünket, jövőképünket magasba a gyermekek, akik – az értéktelen, idegen divatzene halálos ölelése, a társadalmi közöny, a művelődés hivatalosainak, sőt a pedagógusoknak értetlensége, ellenállása el-

¹²² Berzsenyi Dániel: *A magyarokhoz*, óda, ötödik versszak.

lenére is – még itt vannak. Nekik adom át a szót. Zengjen ajku-
kon átélve az ének, diadalmasan hirdetve azt a késleltetett, de
óhajtva-várva boldog világot, Magyarországot, melyet Kodály az
ő számukra álmodott meg.

Zongorahangverseny a Kodály Emlékmúzeumban

Hangversenybeszámoló, Magyar Kodály Társaság Hírei, 1997/1.

„Legyen a zene mindenkié!”

Nem mindennapi eseményre került sor 1996. december 16-án, déli 12 órakor a Kodály Emlékmúzeumban. Gyermekek, fiatal zongoristák Kodály zongoraműveinek megszólaltatásával adóztak megható tiszteletadással – Kodály Zoltán születésének emléknapján – a mester zenében élő és ható szellemének. A hangverseny megvalósítását Kodály Zoltánné, az Emlékmúzeum, a Varró Margit Alapítvány és a Fővárosi Önkormányzat Zenei Alapja támogatta.

A koncert ötlete Ábrahám Marianne művész-tanárnőtől származik, aki a szervezés áldozatos munkáját is magára vállalta. Az ünnepi hangverseny jelentőségét az is kiemelte, hogy a fővárosi tanulók mellett vidékiek is szerepeltek, igen magas színvonalat képviselve. A Zeneakadémia előkészítő tagozata és a Konzervatórium diákjai mellett hallhattuk a debreceni, a hajdúhadházi, székesfehérvári, váci művészeti és zeneiskolák tanulóit is.

A *24 kis kánon a fekete billentyűkön*, a *Gyermektáncokból* 6 darab; az op. 11-es *Hét zongoradarabból* 2 darab és az op. 3-as *Kilenc zongoradarab* teljes egészében hangzott el, kiegészítve az eredetileg a ciklusba tervezett *Valsette* című kis kompozícióval. A műsorban színfolt volt egy átírat és néhány zongorakíséretes dal a „Magyar népzeneből”. A szereplők játékát a fiatalság üdesége és felelősségteli szeretete hatotta át, amely a nagyszerű tanári felkészítő munkát dicsérte.

Az élénk érdeklődéssel kísért hangversenynek maradandó ünnepi légköre, hangulata volt. Nekem jutott a hálás feladat, hogy ezt a kitűnő hangversenyt vezethettem és néhány gondolattal bekeretezhettem.

A hangverseny végeztével Kodály Zoltánné gazdagon megtérített asztalhoz hívta a tanárokat, növendékeket és a hallgatóságot, a nagyszámú vendégsereget. A Bartók Emlékház már évek óta otthont és szereplési lehetőséget ad muzsikáló embereknek, ifjaknak, akik hasonló hangverseny keretében – a ház légköréből adódó felejthetetlen élménnyel is gazdagodva – adják elő Bartók műveit. Reméljük, hogy a Kodály Emlékmúzeum is – e sikeres kezdeményezés után és egy kitűnő Bösendorfer zongora birto-
kában – további kamarazenei hangversenyek megszervezésével fogja serkenteni az alsó-, közép- és felsőfokú tanulóifjúságot, az új, nagy reményű előadó nemzedéket Kodály műveinek megtanulására. Ezeknek a felelősséggel megtanult műveknek az előadása Kodály volt otthonában legyen kitüntetés és maradandó élményforrás a növendékek számára.

A fiatal tehetségek legyenek elsősorban a magyar zene és benne Kodály művészetének is elhívott, bátor képviselői. Ennek munkálásában ez is egy jó lehetőség. Élünk vele!

Kodály Zoltán emléktáblájának avatása

Ünnepi beszéd, elhangzott Keszthelyen 1997. szeptember 29-én a Balaton Múzeumban. Megjelent: Magyar Kodály Társaság Hírei, 1998/1.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Ifjúság!

Mai társadalmunk életében különös jelentősége van annak, ha ünnepélyes keretek között történelmünk vagy művelődésünk múltjára emlékezünk. A visszatekintésnek e keretek lelkiismeretes tényfeltárással adhatják meg hitelét, méltóságát. Ezt azért is kell hangsúlyoznom, mert az amnézia, az emlékezőtehetség meggyengülésének tünete ijesztően megjelent a közéletünkben. Fontos volna, hogy jól emlékezzünk, de már nem tudunk. Összszemossuk az igazságot a hazugsággal, a szentet a profánnal, a hősokeket az árulókkal, a tényeket a valótlansággal.

Keszthely 32 évvel ezelőtt – a múzeumnak ebben a csarnokában – fényes betűkkel írta be nevét a magyar zenetörténet könyvébe. Most erre emlékezünk. Visszatekintésünk hitelét mi is csak történeti hűségre törekvéssel adhatjuk meg, de erre kötelez bennünket századunk óriásának, Kodály Zoltánnak élete példája, reánk hagyott felbecsülhetetlen értékű szellemi öröksége is. Dióhéjban összefoglalom az esemény történetét.

Vári Andor és dr. Horváth József – akik avatottan Keszthely kultúrájának építésén fáradoztak – elhatározták, hogy egy ősbemutatóval fogják a Helikon-ünnepségek fényét emelni. A nagyszerű gondolat még merészebbé vált, amikor Kodályra esett a választásuk. Vári Andor telefonon kereste meg a megközelíthetetlen hamis hírében álló zeneköltőt. A mester feleségének közvetlen hangú közreműködésével percekben belül már a sze-

mélyes találkozás pontos időpontja is megvolt. Erre Budapesten, Kodály lakásán került sor 1965. április 2-án délután. Horváth József, Vári Andor, Ivasivka Mátyás¹²³ és két leánynövendőke kereste fel a 82 éves zeneszerzőt. Horváth József tárta fel a kérést, hogy a „felszabadulás” 20. évfordulóján eredeti mű ősbemutatójával szeretnék a keszthelyi Helikon-ünnepség rangját emelni. Kodály igent mondott: megvan a kórusmű, Kisfaludy Károly *Mohács* című versére, elégiájára komponált vegyes kar. Amikor Kodály látta az amúgy is megilletődött arcokon a megdöbbenést, azonnal válaszolt a ki nem mondott aggodalomra. Miért? A műnek optimista kicsengése van: „*Él magyar, áll Buda még!*”.

Kodály nem ideológiákban, érvényesülési lehetőségekben, politikai rendszerekben gondolkodott, hanem népben, nemzetben. Génusza az idők jeleit remekművekben, a művészet kifejezési eszközeivel jelenítette meg. Kodály mindig tudta, hogy mit mikor és hogyan kell szavakba, írásba formálni vagy zenében megkomponálni, hogy az időszerű nemzettudatot ébren tartsa, a lankadó reménységet lángra gyűjtsa. Így született meg egy bő évtizeddel azelőtt, 1954-ben a hadvezér-költő *Török áfium ellen való orvosság* szövegének részleteire írt *Zrínyi szózata*, Kodály a cappella¹²⁴ művészetének monumentális összefoglalása. A zeneköltő ezzel a művével a nemzet tiltakozását kiáltotta világgá: „Ne bánts a magyart!”¹²⁵ 1955-ben pedig Petőfi *Nemzeti dalát* komponálta meg.

Kilenc évvel a letiport ötvenhatos forradalom után a magyarság sorsfordító katasztrófája, „*nemzeti nagylétünk nagy temetője*”, Mohács felé fordul. A nemzet tragédiáját tárgyilagos önbírá-

¹²³ Ivasivka Mátyás (1933–), zenetanár, karnagy, évtizedeken át a pécsi zeneélet egyik meghatározó alakja.

¹²⁴ *A cappella* (olasz): zenei szakkifejezés; a. m. kíséret nélkül.

¹²⁵ Zrínyi Miklós szövegének egyik központi gondolata.

lattal szemléli: „nem az ellenség, önfa vágta sebt”. Igen, mert ez kényszerít bennünket önvizsgálatra, önismeretre, olyan tanulságokra, amire a megújulás reménységét rá lehet építeni. Kodály népe jövőjébe vetett hite a Mohács záró szakaszában is lángot kap. *„El, ti komoly képek, ti sötétség rajzati félre! Új nap fényle reánk annyi veszélyek után. Él magyar, áll Buda még.”*¹²⁶

Az ősbemutatóra 1965. május 28-án került sor itt, a múzeum csarnokában Kodály és felesége jelenlétében. A mű két pécsi gimnáziumi kórus tolmácsolásában hangzott fel Ivasivka Mátyás vezényletével. A zeneköltő elismerését kézfogással fejezte ki a tanár-karnagynak, Horváth József pedig köszöntötte Kodály Zoltánt. Majd felkérésére Kodály is beszédet mondott. Többek között élesen elítélte a Magyar Rádió idegen szellemű tánczenei műsorát, amiből senki sem tudhatja meg az adó nemzetiségét. Megrovást kapott a Művelődési Minisztérium is, mivel csak egy énekórát juttat a középiskolásoknak. Kodály keszthelyi tartózkodásának idejét aktívan használta ki, tanácsaival segítette a zsűri munkáját. Az énekkari vezetők tanácskozásán az irányítás észrevétlenül csúszott át az ő kezébe. Elvegyült a gyermekek, az ifjúság közé.

A Mestert Keszthelyen is elsősorban az iskolai énekkoktatás gondjai, a tanárok erkölcsi magatartása, szakmai felkészültsége érdekelte. Nem pazarolta idejét protokolláris találkozásra, nem kereste a kapcsolatot a helyi hatóságok vezető képviselőivel. Ezt rossz néven is vették. Az ünnepi hangversenyen is kínosra sikerült mosollyal hallgatták Kodály számukra meglepően kemény, bátor beszédét. Később pletykaszinten megkérdőjelezték a felszabadulás 20. évfordulóján a Mohács-vers időszerűségét is.

¹²⁶ A bekezdés idézetei mind a Kisfaludy-versből származnak.

Tisztelt jelenlévők, ez az esztendő Kodály születésének 115., halálának 30. évfordulója. Szerteszéjjel jubileumi megemlékezések, hangversenyek voltak és vannak. A Helikon Kórus a tavasszal – a régió baráti kórusaival – ünnepi hangversenyen tiszteltgette Kodály emléke előtt. A napokban fejeződött be Budapesten egy háromnapos nemzetközi tudományos Kodály-konferencia. Ebbe a széles, ünnepi keretbe szépen illik a mi emléktábla-avatásunk, amely Keszthely élő lelkiismeretének nagyszerű bizonyossága. Szeretném, ha ez a Kodály-emléktábla minden Keszthely városát szerető polgár szívét örömmel és büszkeséggel töltené el.

Tisztelettel és köszönettel gondolunk Vári Andorra, Horváth Józsefre, Ivasivka Mátyásra és akkori kórusának lelkes tagjaira – élőkre és holtakra –, akik hittel, tudással, áldozatvállalással Kodály Zoltán keszthelyi látogatását 32 évvel ezelőtt előkészítették és egy jelentős mű ősbemutatóját megvalósították. De köszönettel gondolunk azokra is, akik ma is tudnak méltón emlékezni, akik fáradoztak az emléktábla felállításáért. Elsősorban Kendeh Gusztávné tanárnőre és Helikon Kórusának lelkes tagjaira, a Művelődési Központ és az Önkormányzat illetékeseire gondolunk, akik erkölcsi, anyagi támogatást nyújtottak a rendezvényhez. Kodály itt elhangzott, dallamokban felcsendült üzenete, a Mohács zárószavai ma is érvényes, nekünk szóló aktuális üzenet. Ezzel fejezem be emléktábla-avató gondolataimat, *„a múlt csak példa legyen most. S égve honért, bizton nézzzen előre szemünk.”*

Az ének-zene tagozatos iskolák fennmaradásáért

*Ünnepi beszéd, elhangzott a keszthelyi Szendrey Júlia Általános
Iskola fennállásának 120. évfordulóján, 2003-ban*

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Nemzetünk nagy tanára, Kodály Zoltán vallotta: *„A zene múlhatatlan része az emberi műveltségnek. Akiben ez nincs, annak műveltsége tökéletlen. Zene nélkül nincsen teljes ember. Így hát magától értetődő volt, hogy a zenét be kell kapcsolni az iskolai tárgyak közé. Nélkülözhetetlen. És kiderült, hogy ezekben az iskolákban, ahol a zene is tárgy – kötelező tárgy, mindennapos tárgy –, minden egyéb tantárgyat könnyebben és jobban tanulnak a gyerekek. Ez nem valami titokzatos varázs, hanem egyszerűen: az a mindennapos kis zenével-foglalkozás annyira fölélnéki az elmét, hogy fogékonyabb lesz minden mással szemben is.”*¹²⁷ Eddig a Kodálytól vett idézet.

A kor követelményeinek szorításában óriási terhek kerülnek az iskolások vállára. Nemcsak a gerincferdülést okozó iskolatászkákra gondolok, hanem különösen az érzékeny gyermekekben támadt félelmekre, szorongásokra a szigorú elvárások miatt. Tudjuk, ez a helyzet tarthatatlan.

De ne az iskolai énekórák számának a csökkentésével, az ének-zenei általános iskolák háttérbe szorításával, megszüntetésével – hamis érvek alapján – próbáljunk ezen segíteni. A Kodály koncepciójára épülő zenepedagógiáinkkal, s különösen az ének-zene tagozatos iskolák eredményeivel kivívtuk a művelt világ csodálatát. Ezt a világhíres szellemi exportunkat, amely nem-

¹²⁷ Kodály: *A dunapataji művelődési ház avatásán*; in: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés III.*, Zeneműkiadó, Budapest, 1982, 221.

csak Európában, hanem a tengerentúli hatalmas országokban is elismert, s jó hírünket erősíti, el ne tékozzoljuk, nehogy súlyosan vétsünk népünk, gyermekeink, kultúránk ellen. Ma a magyar lélektől idegen, szövegében értéktelen dalok károsítják nemcsak ifjúságunk dobhártyáját, hanem emberi tartását is. Ma, amikor társadalmunkban zöld lámpát kapott az erkölcstelenség, a televízió képernyőjének ocsmánysága, amely óhatatlanul, ellenőrizhetetlenül mételyezi gyermekeink, unokáink lelkét, ma van csak igazán szükség ifjúságunk védelmében a magyar népdal költői szépségére, a közösségi éneklés, a testvéri összetartozás örömére, a művészi muzsika elmét csiszoló, lelket felemelő szerepére.

Keszthely az elsők között értette meg és tette magáévá Kodály tanítását, amikor 45 évvel ezelőtt a Szendrey Júlia Általános Iskolát ének–zene tagozattal gazdagította, és ezzel megemelte az iskola minőségét, rangját, megteremtette a régióban zenepedagógiájának szilárd pozícióját. Ezt a megőrzött állapotot nem adhatja fel az iskola, de Keszthely városa sem, mert ezzel megcsorbítaná jó hírnevét, összetörné a jó szándékú szülők célkitűzését, gyermekeik teljes emberré válásának reménységét. A tantestület, a szülők azonban meg vannak győződve arról, hogy a városatyák is tisztában vannak ennek az iskolatípusnak a jelentőségével, és reménykednek – velem együtt – abban, hogy az Önkormányzat erkölcsileg, anyagilag mindent megtesz az ének–zene tagozatos osztályok állandóságáért és zavartalan működéséért. Ebben az esetben a szülők is mind nagyobb számban fognak bizalommal élni e nagyszerű iskola által kínált lehetőségekkel. Ennek reményében kívánok az iskola ének–zene tagozatának kiváló tudású, hivatástudattal bíró tanárokat, kölcsönös megbecsülésen alapuló, harmonikus tantestületi légkört, egészséges, nagyszerű gyereke-

ket, a zene szeretetét és örömét, egy újabb sikeres 45 évet, hogy Kodály álma – amiért életét, zsenijét áldozta –, a művelt, boldog, éneklő Magyarország megvalósulhasson!

Kodály Zoltán „50”

Ünnepi beszéd, elhangzott a budapesti XV. kerületi Hubay Jenő Zeneiskola és Alapfokú Művészeti Iskola Kodály Zoltán halálának 50. évfordulójára rendezett zongoraversenye előtt 2017. március 3-án

Nagyjainkat az évfordulók a múlt időben újból és újból reflektorfénybe állítják. A megemlékezés évében az életmű öröksége mérlegre kerül, a reánk hagyott kincs ismét fényben ragyog. Kodály Zoltán nemzeti büszkeségünk, az egyetemes zeneművészet klasszikusa, öntörvényű alkotó, kiemelkedő tudós, nagy hatású pedagógus. Nekünk, magyaroknak páratlan tanítómesterünk, akinek nemzetet építő, közösségeket teremtő gondolatai, törekvései ma sem vesztek aktualitásukból. Kodály Zoltán sajátos pedagógiájának gyakorlatban is megtapasztalt értékeit, módszerét Magyarország kérésére beemelték a világörökség kincsestárába. Igen, Kodály gazdag szellemi hagyatékát újból birtokba kell vennünk. Ennek a törekvésnek nagyszerű bizonyítéka a zeneiskolák tehetséges zongorista tanulóinak szorosan Kodály Zoltánhoz kapcsolódó seregszemléje, versenye.

Előttük a nagy példa, Bartók Béla, aki meggyőző erővel szóltatta meg Kodály zongoradarabjait, és külföldi koncertjein népszerűsítette azokat. A Mester zongoraművei – a *24 kis kánon a fekete billentyűkön* sorozattól kezdve, az op. 11-es *Hét zongoradarabig* vagy a *Marosszéki táncokig* – lehetőséget nyújtanak a választásra úgy az alsó, mint a felső fokon tanulmányokat végzőknek.

A versenyen induló növendékek is megtalálhatták – tanári irányítással – az életkoruknak, személyiségüknek, felkészültségüknek megfelelő darabot a technika, a billentéskultúra köve-

telményeinek szem előtt tartásával. Bízom abban, hogy a versenyzők a megmérettetés izgalmaiban, a tolmácsolás élményében meghallják az értük olyan sokat tett világhírű zeneszerző szívének dobbanását is.

Elismerés és köszönet illeti a rendező Hubay Jenő Zeneiskolát, a zsűri tagjait és elsősorban a felkészítő tanárokat. Reménységgel tekintek a jövőbe, mert *„a tűznek nem szabad kialudni”*¹²⁸.

¹²⁸ Kodály: *A magyar népzene*; in: Bónis Ferenc (szerk.): Visszatekintés I., Zeneműkiadó, Budapest, 1982, 23.

Felszólalás a Magyar Kodály Társaság közgyűlésén

Tisztelt Közgyűlés!

Egy külföldön élő tanítványom hívta fel a figyelmemet arra a hangversenykritikára, amelyet alkalomadtán egy élvonalbeli magyar zenekari együttesünk kapott. Megpróbálom a lényegét a saját szavaimmal visszaadni: *„Mi nem arra lettünk volna kíváncsiak, hogy hogyan interpretálják a nagy német mesterek műveit közép-szerű előadásban, hanem arra, hogy hogyan a magyar kompozíciókat hiteles tolmácsolásban. Sajnos csalódnunk kellett, mert ilyen művek nem szerepeltek a kiváló magyar zenekar műsorán. Reménykedtünk, talán majd a ráadásban. Itt is csalódtunk, mert magyar komponisták helyett Brahms egyik magyar táncát és Berlioz Rákóczi-indulóját kaptuk.”*

Valaki, akinek az a foglalkozása – a Filharmónia megbízásából –, hogy koncertek szervezésével zenekultúránkat ápolja, azt mondotta nekem egy beszélgetésben: *„Ugye neked hobbid, hogy következetesen Kodály-műveket is játszol.”* „Sajnos, nem – válaszoltam –, sokkal szebb és nehezebb: ez a hivatásom.” E két riasztó extrém példához nem kell magyarázatot fűznöm.

Tény, hogy Kodály szóló- vagy kamaradarabjai, zongorakíséretes dalai is megritkultak előadóink, de különösen a legfiatalabbjainknak műsorán. Úgy látszik, ezeknek a miniatűr vagy nagy formátumú műveknek formai tökélye, magasfeszültsége, magyarsága nem jelent izgalmas feladatot, kötelességet előadóink nagy részének. Ma ugyanúgy kell felkiáltanunk, mint 73

évvel ezelőtt Molnár Antal¹²⁹ tette az op. 3. ciklus megjelenését üdvözölve. *„Hol az a zongorista, aki a köznapisiker csillogását újnak, merésznek, igaznak, ősi gyökerűnek, magyarnak és mégis a kultúra magaslatán járónak feláldozná?”*¹³⁰

Mi is kérdezhetjük...: hol van? Pedig a kodályi örökség birtokbavétele nélkül bizonytalanabb, erőtlenebb lesz az új előadó nemzedék hovatarozás-tudata, magyarsága, de jellegtelenebb lesz előadói karaktere is.

Legyünk azonban tárgyilagosak. Kívánhatjuk-e fiatal előadóinktól, hogy Kodály-műveket tolmácsoljanak külföldön és itthon (az itthont fontosabbnak tartom!), ha tanáraiktól nem kapták vagy nem kapják meg a meggyőző inspirációt, példamutató ösztönzést. Történelmünk folyamán sokszor a lét és a nemlét mezsgyéjén táncoló népünk életében dalnoknak, lantosnak, tanítónak lenni, gényünk lángját felmutatni, táplálni mindig hivatást, kockázatos küldetést jelentett. Ha a hazai hangversenyplakátokat, műsorokat nézem, joggal kérdezhetem: ma is azt jelenti? Hová tűnt Tinódi, Erkel, Bartók példája? Hová vékonyodik előadó-művészetünk sorsunkban kapott hivatásának fonala, kontinuitása? A feleletet ne hamarkodjuk el, lelkiismeretünk visszhangozza rá a választ. Egy bizonyos, nekünk, a Kodály Társaság tagjainak kell példát statuálnunk a magunk helyén magától értetődő természetességgel, hivatásszerűen.

¹²⁹ Molnár Antal (1890–1983), zenetörténész, zeneszerző, brácsaművész, tanár, a Waldbauer-vonósnyégy tagja.

¹³⁰ Molnár Antal: *Kodály Zoltán Zongoramuzsika op. 3*; in: Írások a zenéről, Zeneműkiadó, Budapest.

Kodály Zoltán születésének 137. évfordulóján

*Ünnepi beszéd, elhangzott Budapesten, a Magyar Kodály Társaság
ünnepi ülésén 2019. december 16-án*

Tisztelt Ünneplők, 1882. december 16-ára, Kodály Zoltán születésnapjára emlékezők!

A Magyar Kodály Társaság négy évtizedében több alkalommal mondtam beszédet a zeneszerző születésének, halálának emléknapján, itt, a köröndi emléktábla előtt, majd ebben a teremben, valamint a Farkasréti temetőben, a Kossuth Rádióban és természetesen valamikori tanintézeteimben. Arra már nem gondoltam, hogy magas életkoromban megérem ezt a mostani megtiszteltetést.

Ma már kevesen vagyunk, akik még elmondhatjuk, hogy láttuk az élő Kodályt, emlékezünk hangjára, mozgására, sőt tanítványai voltunk és személyesen is ismertük. S talán még kevesebben, akik a Kodály rendkívüliségének aurájában kapott fényt máig is szívünkben őrizhetjük.

Kodály Zoltán népzene-tanárom volt. 1954-ben, akadémista éveim utolsó hónapjában Bösendorfer zongoráján – otthonában – előjátszhattam a hét darabból álló ciklust, az op. 11-et. A megbeszélte időpontban tanárommal megjelentünk, és a Mester szívélyesen fogadott bennünket. Leültem a hangszer elé. Kodály és tanárom, Antal István mind jobban belemelegedett a beszélgetésbe. Sokszor borsos megjegyzésekkel boncolgatták az illetékes minisztérium és a zene ügyének áldatlan állapotát. Majd a Mester a zongorához, mellém húzta a székét, én elkezdtem játszani. Az egyes darabok után, ha volt Kodálynak valamilyen

megjegyzése, az mindig kizárólag a kottában pontosan rögzített kottaképpel volt kapcsolatos: artikuláció, frazeálás, dinamika, ritmus, tempó. Megszívlelendő tanácsa volt, hogy – mivel ezek a kompozíciók nagyon közel állnak egymáshoz hangulatban és karakterben – ajánlatos hangversenyen a ciklusból kiemelve csak egyet-kettőt megszólaltatni. Gondolhatják, milyen izgalommal vártam, hogy mit mond a Mester, amikor befejeztem ezt a nagy lélegzetű ciklust. De nem mondott semmit, halálos csend volt. Azt sem mondta, hogy „jól van, fiam”, vagy „gyakorolja még egy kicsit”.

Én akkor még nem fogtam fel igazán, hogy Tanár úr a figyelmével, lényegre mutató zenei tanácsaival ráütötte játékomra a hitelesség bélyegét. Bírálatot akkor kaptam, és a reám helyezett felelősséget még azzal is nyomatékosította, hogy – számomra váratlanul – megjelent a diplomakoncertemen. Végighallgatta műsoromat, melyre a Zeneakadémia nagytermében került sor. Nem is volt olyan hangversenyem azóta, hogy Kodály-művet ne játszottam volna.

Elmondhatom, hogy nagy idők tanúja voltam, és csodálatos eseményeket élhettem meg. Gondolok azokra a forradalmat megelőző születésnap hangversenyekre, amelyekre Kodály Zoltán jelenlétében a Zeneakadémián vagy az Operában került sor 1954-ben és 1955-ben. Ferencsik János még fel sem emelte a pálcáját, mi már fennállva Kodályt ünnepeltük. Valami olyan orkánerejű taps, éljenzés robbant ki az elhangzott művek után, amilyen akkor lehetett, amikor Liszt 1839 decemberében eljátszotta saját Rákóczi-indulóját. A magyar értelmiség ekkor már a világhírű zeneszerzőt úgy ünnepelte, mint vezéralakját, aki nemzetünk életében irányt mutató lángoszloppá magasodott. Az Operaházban a Hány János toborzója után az elementáris

lelkesedés Kodályt a színpadra kényszerítette. Ahogy fellépett, a huszárok spontán felkapták, s valóban mint egy vezért pajzsa-ra emelték. Abban az eufórikus hangulatban ez természetesnek tűnt nekem is, csak az Opera igazgatója, Tóth Aladár gondolta másként. Beszaladt a színpad közepére, és kiszabadította az idős Mestert a lelkes huszárok kezéből az ünnepi vihar szünni nem akaró tombolásában.

Azután jött 1956. október 23-án a 12 napig tartó csoda. Ádám Jenő tanár úr nekem személyesen mondta, hogy amikor Kodály meghallotta a forradalom kitörésének a hírért – ha jól emlékszem –, a rá jellemző tömörséggel és bölcsességgel így fogalmazott: „Úgy látszik, a száraz nádban még van egy kis nedv”. Ezt követte a véres tragédia, a kegyetlen bosszú, és szívünkben a Zrínyi szózatának bátor hangja, a „Ne bántsd a magyart!” lefojtott, fájdalmas jajjá csendesedett.

A következő években három alkalommal már nem volt hagyományos születésnap koncert. Majd csak 1959-ben, december 18-án, az is valósággal eldugva a Váci utcai Bartók-teremben. A műsoron a Tátrai vonósnegyes, Török Erzsi, Palló Imre mellett én, mint szólista szerepeltem. Ezek a személyesen átélt, napsugárban tündöklő, majd árnyékba taszított születésnap koncertek emlékezetemnek féltve őrzött kincsei, magyar zenénknek, nemzetünknek pedig már történelem.

Ma ismét sötét felhőket kerget történelmünk szele hazánk felé. A globális, szélsőséges liberális ideológia a pénz hatalmával, sátáni találékonysággal akarja gyermekeinket, ifjúságunkat megmérgezni. Nagy a veszély. Ezt már felelőtlenség tudomásul nem venni. Kodály Zoltán tudta, fél életét rá is szánta, hogy népünk megmaradásának záloga a gyermek, az iskola, az ősi talajban

gyökerező nyelvünk, a néphagyományunk, a reá épülő sajátosan magyar, egyetemes értékű kultúránk.

A Magyar Kodály Társaságnak – kedves harcostársaim – ma már nem kopogtatni, hanem szenvedélyesen dörömbölni kell az oktatás, a kultúra, a különböző médiumok illetékes fórumainak az ajtaján. Kodály rendíthetetlen hitével és tanításával, ahogy ő mondta: „...*a magyarságba nem lehet beleszületni, azt újból és újból meg kell tanulni. ... Olyan kevesen vagyunk, hogy a műveltség luxusát egy magyar sem engedheti meg magának.*”¹³¹ Annak a Kodály Zoltánnak a hitével, akit hat és fél évtizeddel ezelőtt egy ilyen napon úgy ünnepeltünk, mint a 20. század kiemelkedő magyar lángelméi között a legnagyobb magyart. Annak a Kodálynak ott kell lennie az iskolák tankönyveiben, nemcsak az ének-zeneiben, hanem a történelem, az irodalom lapjain is. A kodályi szellemnek át kell hatnia a felsőoktatást, különösen a pedagógushallgatók pályára, hivatásra való felkészítését! Vissza kell szerezni Kodály világhírű zenepedagógiájának a megbecsülését és érvényesítését hazánkban, a népdal, a közösségi éneklés, a hangszeren való játék, a művészi muzsika művelésének és értő, szerető hallgatásának az örömét. A szeretetben meghidegülő társadalmunkban az értékes zene nélkülözhetetlen gyógyír, mert segíti az embernek az emberrel, embernek az Istennel, embernek a hazával való őszinte, bensőséges kapcsolatát.

Amikor felhangzik a *Psalmus hungaricus* eget ostromló imádása, amikor szívünket simogatja a *Pünkösdőlő* varázslatos szépsége, amikor magával ragad a *Galántai táncok* kódájának fergeteges lendülete, amikor a televízió képernyőjén a *Fölszállott a páva* nemes vetélkedőjében megjelennek az éneklő, táncoló, népi hang-

¹³¹ Kodály: *Szentimaytól Bartókig*, in: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés II.*, Zene-műkiadó, Budapest, 1982, 468.

szereken játszó, káprázatos teljesítménnyel szereplő gyermekek, akkor kigyúlnak bennünk a büszkeség és a reménység csillagai. Úgy látszik, *„a száraz nádban még mindig van nedv”*, tehetséges népünkben szabadságvágy és boldog életet kovácsoló akarat. Én hiszem, hogy a Kárpát-medencében és a diaszpórában élő magyarságnak, Kodály nemzetének van Istentől kapott küldetése. Ezt a hitet, reménységet az öreg ember alázatával adom át, mint stafétabotot az utánam jövő nemzedékeknek: *„Nem sokaság, hanem lélek, s szabad nép tesz csuda dolgokat.”* Úgy legyen!

Hangversenyeket megnyitó gondolatok

Jegyzet a népművelésről

A 20. század elején, amikor azt jósolták az illetékesek, hogy ez a kor lesz az emberiség újabb aranykora, felemelkedésének csodálatos korszaka, akkor pironkodva kell megállapítanunk, hogy az emberiség ehelyett négykézlábra ereszkedett. Az ember a legrafináltabb eszközökkel öli, kínozza egymást, a mások erőfeszítésével teremtett értékeket pusztítja, miközben a javak halmozása, a kábítószer, a különböző gyönyörök hajszolása életcélá emelkedik. Egyik oldalon a káprázatos fényűzés, pocsékolás, a világ nagyobbik felén pedig a műveletlenség, éhínség, nyomor, döghalál. A felelősséggel gondolkodók lelkét pedig félelemben tartja az atom- és génkutatás megnyílt távlat, ijesztő szakadéka. A művelt világot nyugtalanítja a fizika, a biológia, a pszichológia eddig megdönthetetlennek hitt törvényszerűségeinek megkérdőjelezése.

Mennyi kihívás, mennyi feleletre váró kérdés! Eközben a fák virágba borulnak, a csillagok ragyognak, sőt üstökös is tündökölve száguld az égen, a gyermekek kacagnak, a szerelmes párok egymásba fonódnak, a debreceni Nagytemplom harangjai megkondulnak, Michelangelo freskói, Beethoven szimfóniái pedig egy szebb világról énekelnek. De ott remeg bennünk a nagy kérdés, meddig?

Ezért is indokolt, hogy a zenekultúra kínálta minden lehetőséget megragadjuk, hogy lelkünk megnyugodjék, nemesedjék, emberségünk megmaradjon. Ezt tesszük most is. Én ebben hiszek, ezért vállaltam és vállalom a népművelés szolgálatát.

A Lett Kamarazenekar hangversenye

Elhangzott Miskolcon, 1978. november 23-án

a Műszaki Egyetemen (vezényelt: Tóvi Lifsie)

Tisztelt Hallgatóság!

Szeretettel köszöntöm önöket a Lett Kamarazenekar bensőséges élményt ígérő hangversenyén. Minden gondolkodó ember tudja, hogy az emberiség műveltsége, lelkünk kultúrája már képtelen lépést tartani a tudomány sikereivel, a száguldó technika lépteivel. Az emberi intellektus kutatásainak, vívmányainak korszakos jelentőségű eredményei már-már világunk legveszélyesebb ellenségeivé válhatnak. Elbizakodott büszkeség és sötét félelmek, kétségek kontrasztjában élünk. Tudásunkkal, kíváncsiságunk mohóságával megbontottuk a bennünket védő csodálatos természet harmóniáját, s közben fokozatosan, észrevétlenül elveszítettük saját mikrokozmoszunk biztonságát, összhangját.

Ha önmagunkat és világunkat meg akarjuk menteni, akkor minden lehetőséget meg kell ragadni a megállásra, összeszedettségre, elmélyülésre. Modern életritmusunkban erre alkalom egy-egy hangverseny, mint amilyen a mostani is.

Az emberiség nagy szellemei, a zenei lángelmék mindig időszerű üzenettel fordulnak hozzánk évszázadok távlatából is. A zene világnyelve hirdeti a mindenség egységét, az emberi közösség harmóniáját, a teljes élet szépségét. Ha kitarjuk szívünket a zeneművészet befogadására, akkor az ott erősít bennünket, ahol éppen a legnagyobb szükségünk van rá. Ezért örülünk ennek az ünnepi estének, egymásnak, muzsikusként vendégeinknek, egy nálunknál kisebb, de nyelvében, kultúrájában éppen úgy élni, fennmaradni akaró maroknyi nép művészi követeinek, a Lett Kamarazenekarnak. Megbecsüléssel és hálás szeretettel köszöntjük őket.

Köszöntő Kodály Háy János daljátékának előadása előtt

Elhangzott Szekszárdon, 1988. december 8-án

Tisztelt Ünneplő Hallgatóság!

A Magyar Kodály Társaság nevében köszöntöm Szekszárd városának vezetőit, a Népszínház társulatát, a közreműködő művészeket, az egybegyűlteket, akiket népünk és gazdag magyar kultúránk iránti felelősség, művészetünk szeretete hozott ide. Kultúránk életének hétköznapijaiból is ünnepként emelkedik ki ez a Szekszárd városában most sorra kerülő jubileumi esemény, Kodály Háy János daljátékának a Népszínház tolmácsolásában történő 100. előadása. Nem véletlen, hogy erre a nagy eseményre, a 100. előadásra, éppen itt kerül sor.

Kodály Zoltán remekműve – Háy János kalandozásai Nagyabonytól a Burgváráig¹³² – nem születhetett volna meg a szekszárdi Garay János¹³³ *Az obsitos* című elbeszélő költeménye nélkül. A Háy János – eredeti műfaját, szellemét tekintve – egyedülálló, nemcsak a magyarság, hanem a világ zeneirodalmában is. Annak a nagy múltú társulatnak a tolmácsolásában, amelynek a Háy János előadásával az ország, a vidék magyar öntudatra, önismeretre ébresztésében elévülhetetlen érdemei vannak. Kodály Zoltán 1926 októberében, a Magyar Színpad egyik számában tett nyilatkozata óta is árva ország vagyunk, sőt árvábbak, mint valaha tragikus történelmünk folyamán. Árva maradt legősi sbb szellemi kincsünk, a magyar népdal is, amely az idegen fogantatású, értéktelen zene orkánná erősödött hangzava-

¹³² Így szól a daljáték alcíme.

¹³³ Garay János (1812–1853), költő, író, újságíró.

rában alig kap levegőt ifjúságunk, népünk szívében. Ne engedjük azonban, hogy a húsunkba, lelkünkbe maró realitás, a szakadék szélére taszított erdélyi magyarság sorsa megrontsa ünnepünket, megtörje erőnket, hitünket! Adjuk át magunkat Kodály erőteljes zenéjének hallgatása közben a mesének, népünk fantáziateremtette színpompás világának, a magunk álmodozásának is! A muzsika hallgatása közben kicsordulhat könnyünk, amely moshatja lelkiismeretünket, hogy tisztább tükörben élesebben lássuk meg nem valósult ígéreteinket, félbemaradt nagy tetteinket.

„Szegény, derék magyar nép, most látjuk való szívét, most látjuk bűjét, bajait, most értjük mártír szenvedéseit”¹³⁴ – zengjük a kórusal együtt. De könnyeinken keresztül mosolyogjunk is, mert van remény a megmaradásra, van boldog küldetésünk, és ez a Hány hazatérése. „Tiszán innen, Dunán túl, túl a Tiszán kicsi kunyhó nyárfástul, mindig azon jár az eszem, oda vágyik az én szívem párostul.”¹³⁵

Ezeknek a gondolatoknak a kíséretében – a Magyar Kodály Társaság nevében – kívánom a Népszínház Társulatának, lelkes művészeinek, munkásainak, hogy töretlen hittel és erővel folytassák a nemzetmentés, a haza felemelésének nehéz szolgálatát újabb és újabb Hány-előadásokkal. A tisztelt hallgatóságnak pedig felejtethetetlen szép estét kívánok!

¹³⁴ A daljáték záró kórusának (30. szám) első szakasza (Harsányi Zsolt és Paulini Béla munkája).

¹³⁵ Örzse és Hány kettősének (8. szám) nyitó sora; föltűnik a záró tételben is.

A Magyar Kórusiskola karácsonyi hangversenye

*Köszöntő, elhangzott a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola
karácsonyi hangversenyén a budapesti I. kerületi Városháza
dísztermében 1992. december 16-án*

Tisztelt Hallgatóság!

Az advent és a karácsony a keresztyén Európa legbensősége-
sebb ünnepszaka és ünnepe. Sajnos az utóbbi évtizedekben ez
a csodálatosan szép ünnep a kapzsi üzleti érdekek martalékává
vált, s benne mi vagyunk az áldozatok, akik a vásárlási láztól,
bosszúságoktól kimerülten, sokszor idegesen, fásult lélekkel ros-
kadunk le szenteste a csillogó karácsonyfa alá. Ezért nagyszerű
alkalom a megállásra, az elcsendesedésre, az égi jelzések vételére
a mai koncert. Engedjük hát át magunkat önfeledten a gyerme-
kek énekhangja varázslatos szépségének, a zene transzcendens
világ felé mutató felemelő hatalmának. Ezzel a hangversennyel
adózunk népünk nagy fiának, a zeneszerzőnek, tudósnak, peda-
gógusnak, a maroknyi magyarság nagy tanítójának, Kodály Zol-
tánnak, aki 110 évvel ezelőtt, 1882. december 16-án született
Kecskeméten.

Boldogok lehetnek azok a szülők, akiknek gyermekei ebbe a
Kodály nevét viselő, szellemét sugárzó iskolába járnak, és bol-
dogok lehetnek azok a gyermekek, akik ebben az iskolában is-
merhetik meg a Názáreti Jézust, akik itt tanulják meg, hogy mit
jelent ma magyarnak lenni és milyen öröm nap mint nap együtt
énekelni.

Kívánom a kedves közönségnek, a gyerekeknek, a szereplő művészeknek, hogy ez a gazdag műsorú hangverseny legyen előkészítője, segítője a békességben, emelkedett lélekben átélt karácsony megünneplésének!

Cimbalomhangverseny

Elhangzott a Bartók Konzervatóriumban Budapesten,

1993. december 18-án

Kedves Hallgatóság!

A cimbalom, amelynek jelenlétéről Európában már a 14. századtól beszélhetünk, nálunk, magyaroknál a 18. századtól kezdett szerepelni a pompás cigányzenekarokban. Liszt Ferenc is megcsodálta a kitűnő cimbalomjátékosokat, s annyira megszerette a hangszert, hogy kései műveiben cimbalomeffektusokra ismerhetünk. Erkel Ferenc már bevitte a cimbalmot az operaházi zenekarba. A 20. század elején Sztravinszkij, Kodály, Bartók is alkalmazták műveikben.

A cimbalom világhírű művészenek, Rácz Aladárnak¹³⁶ a találkozása Ansermet¹³⁷-vel és Sztravinszkijjal¹³⁸ Genfben sorszerűen adott új fordulatot, távlatot a cimbalomjáték művészetének. Rácz Aladár puha verői alatt Couperin¹³⁹, Daquin¹⁴⁰, Rameau¹⁴¹, Lully¹⁴², Scarlatti¹⁴³, Bach művei zendültek meg a cimbalom húrjain, és csodálatra készítették Európa zenei vilá-

¹³⁶ Rácz Aladár (1886–1958), cimbalomművész, az eredetileg népi hangszer technikájának megújítója és klasszikus repertoárjának megalapozója.

¹³⁷ Ernest Ansermet (1883–1969), svájci karmester, a 20. század újító zenéjének egyik legfőlkészültebb előadója.

¹³⁸ Igor Fjodorovics Sztravinszkij (1882–1971), orosz zeneszerző, a 20. század zene-történetének kiemelkedő alakja.

¹³⁹ François Couperin (1668–1733), francia zeneszerző, orgona- és csembalójátékos.

¹⁴⁰ Louis-Claude Daquin (vagy D'Aquin) (1694–1772), francia orgona- és csembalóvirtuóz, zeneszerző.

¹⁴¹ Jean-Philippe Rameau (1683–1764), francia zeneszerző, elméletirő.

¹⁴² Jean-Baptiste Lully, *eredetileg Giovanni Battista Lulli* (1632–1687), olasz születésű francia hegedűs, zeneszerző és karmester.

¹⁴³ Domenico Scarlatti (1685–1757), olasz zeneszerző, orgona- és csembalóművész.

gát. Újabb távlatnyitás akkor következett be, amikor a mester tanítványa, Gerencsér Ferenc a cimbalom kísérőjét, a zongorát cimbalomra cserélte, és megteremtette a két cimbalom, a cimbalomduó együtthangzásának a szenzációját. Az új felfedezés is Európában kapott igazolást a Gerencsér–Szalai páros nagy sikerű hangversenyein.

Az ezermester Gerencsér Ferenc modernizálta hangszerét, újfajta pedálmegoldással, különféle verőkkel gazdagította a hangszer hangzásának hiteles színpompáját. Szuggesztív játékkal, nevelő szándékú pedagógustevékenységgel iskolát teremtett. Nagyszerű tehetségek kerültek ki a keze alól, akik nemcsak mesterségbeli tudást, hanem a zene szeretetét, a művészet tisztelét, a magyar zenekultúrához való hűséget is magukkal vitték.

Korunk zeneszerzői is felfedezték a cimbalmot, és a hangszer újfajta lehetőségeivel élni akartak műveikben. Gerencsér Ferenc otthona nyitva állt előttük. Olyan nagy tehetségek, mint Kurtág György¹⁴⁴, Szokolay Sándor elsőként ismerkedtek a cimbalomjáték technikájával, a hangszer hangzási lehetőségeivel, és megszülettek cimbalomra az eredeti alkotások. Fokozatosan létrejött egy munkakapcsolat a műveket tolmácsolók és az alkotók között. Gerencsér Ferenc megmaradt ugyan a maga előadó-művészi területén, amelynek két tartóoszlopa volt – Bach és Bartók –, de mindig segítette a fiatal komponisták törekvéseit. Ezzel olyan alkotóműhelyt teremtett, amely inspirálója lett új művek születésének és azok hiteles tolmácsolásának. Fájó, hogy Gerencsér Ferencet már elveszítettük, de a művész-pedagógus áldozatos munkájának gyümölcseit ezen a hangversenyen is ízlelni fogjuk.

¹⁴⁴ Kurtág György (1926–), magyar zeneszerző, zenetanár, előadóművész.

Egyházzenei hangverseny

Elhangzott 2000. június 4-én a keszthelyi Karmelita templomban

Tisztelt Hallgatóság!

Magyar népünk államiságának millenniumi sorozatába kapcsolódunk egyházzenei hangversenyünkkel. A „musica sacra” templomainkban 1000 éve dicsőíti Istent. Emelje most is szívünket, elménket éteri tisztaságú magasságba, tegye alkalmassá, méltóvá arra, hogy, sajátos kultúránkra büszkeséggel és háladással emlékezzünk!

Milyen dicsőséges távlatok nyílnak meg visszapillantásunkban! Milyen szenteket adtunk az európai keresztyénségnek, akik kivívták a középkor legnagyobb elismerését! Milyen hősokeket, hadvezéreket, államférfiakat, tudósokat, prédikátorokat, írókat, költőket, művészeket az európai kultúrának! Van örvendeznivalónk, és keressük azt, amire büszkék lehetünk, még akkor is, ha 20. századi tragikus történelmünk – 1956 októberének dicsőséges napjait kivéve – erre nemigen adott okot. Ott a vesztett első világháború, a trianoni békediktátum, a nagy emberáldozatot követelő második világháború, a Rákosi-rémuralom, az 1956 sárba, vérbe tiprása, a Kádár–Aczél-rezsim lélekmérgező, magyar tudatot sorvasztó évtizedei. A majdnem halálra ostromozott népünk mégis él egy megcsonkított országban! Büszkék vagyunk arra, hogy 1100 éve a Kárpátok medencéjében élünk és megmaradtunk magyaroknak és keresztyéneknek.

A zene – az ősi ötfokú népdal, a gregorián, az egyházi népének és históriás énekek, a református kollégiumok énekkultúrája, a kuruc dalok, a verbunkos muzsika, a 19. és a 20. század magyar klasszikusainak alkotásai – a mindennapi munkában, a

harctereken, a templomokban, népünk jó vagy balsorsában 1000 éven át az élet fontos tartozéka volt, századokon keresztül vigaszt, bátorítást, erőt adott. Legyünk büszkék arra, hogy Bartók Béla a 20. század egyetemes zenéjének egyik legnagyobb alakja, aki mint ember is, nemcsak a magyar ifjúságnak, hanem a világ minden erkölcsi alapokon álló közösségének példaképe lehet. Töltse el öröm a szívünket, hogy Liszt, Bartók és Kodály triásza sajátosan magyar, de egyetemes érvényű zeneművészetünket világhorizontba emelte!

Ünnepi ez a hangverseny azért is, mert együtt lehetünk határontúli testvéreinkkel, a romániai kórusokkal, vendégeinkkel. Közösségben velük, emelt fővel, hittel, történelmi múltunkból és Isten kegyelméből merítsünk erőt! Zengjen hát az ének, szívünk visszhangozza az Ég felénk küldött üzenetét!

A vászolyi muzsikások hangversenye

Elhangzott Vászolyban¹⁴⁵, 2002. augusztus 27-én

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ma már általános gyakorlat hazánkban is, hogy templomainkban a művészi muzsika nemcsak a liturgia, a mise, az istentisztelet megköttött rendjében csendül fel, hanem attól függetlenül, önállóan is. A kommunista diktatúra enyhülésével engedélyt kaptak gyülekezeteink a templomokban önálló orgonahangversenyek megtartására, amelyek az Isten háza csendjében valláspótló szerepet is betöltöttek. Ma már templomaink felekezeti különбözőség nélkül, jó akusztikai adottságokkal, az áhítat megteremtésének lehetőségével helyet adnak a különböző minőségű, típusú koncerteknek, vokális vagy hangszeres hangversenyeknek. Hosszú századokon keresztül a keresztyén templomokban csak a gregorián, a korál, az egyházi népének, a zeneköltők vallásos kompozíciói, tehát a „musica sacra” szólalt meg. Felmerül a kérdés, hogy mi az a határ, ameddig tematikában, szellemiségben, színvonalban a mai megszaporodott templomi hangversenyek elmehetnek anélkül, hogy a hagyományos, templomi közösségi élet, a krisztusi morál csorbát szenvedne. Meggyőződésem, hogy a nagy zeneköltők kezét az üres kottapapír felett az Isten fogta, tehát nem a bibliai szöveg, a vallásos költemény a döntő momentum egy zenemű tartalmának a megítélésében, hanem bármely műfajban sokkal inkább a zeneköltő lelkiisége, hite. A nagy zenék mindig evangéliumot hirdetnek, az élet színpompás gazdagságáról, teljességéről, a mindenséget átölelő kozmikus

¹⁴⁵ Község Veszprém megyében, a Balaton-felvidéken (balatonfüredi járás).

szeretetről, a végső nagy titokról énekelnek. Ezért bátorkodom arra kérni önöket, hogy ennek a kis falusi templomnak megkapó csendjében a művészek játéka, a zene hallgatása közben bátran nyissák meg szívüket az önmagát boldogan tékozló Isten szeretete előtt.

A Főiskola ünnepi Bartók-hangversenye

Elhangzott a Zeneakadémia Zenetanárképző Intézetének

Bartók-hangversenye előtt 1995. szeptember 26-án

Tisztelt Hallgatóság, Kedves Kollégák, Ifjúság!

Bartók halálának megdöbbentő híre Debrecenben, az ősi református kollégiumban, teológus koromban ért el hozzám. A híres Debreceni Zenedének már akkor Bartók-darabokat játszó növendéke, Bartók muzsikájának szerelmese voltam. A zenei vonzódásnak ez az erős élménye elkötelezettséggé alakult át az idő múlásával. Ennek jele az is, hogy itt állok és eleget tehetek bevezetőmmel a Főiskola megtisztelő kérésének.

Mi, kicsiny nép, szerencsések vagyunk abban, hogy a művészi zene nyelvét mindenütt, ahol kultúra van, megértik, így eredeti, csorbítatlan formában, áttétel, fordítás nélkül mondhatjuk el: honnan jöttünk, kik és milyenek vagyunk, milyen közölnivalónk van egymás és az emberiség számára. Ahhoz azonban, hogy hangunkat valóban meghallják, szavunkat megértsék, keltenek kiemelkedő személyiségek, közöttük egy nagy formátumú művész egyéniség, mint Bartók Béla, akiben a gondviselő Isten olyan zsenit adott, aki korunk nagy alakjává magasodott.

Bartók eredeti zongoraművészete, népdalgyűjtői, tudományos és pedagógiai tevékenysége, lázas alkotó munkássága adja összességében azt a hatalmas életművet, amelyre jelleme, a népek testvériségéért folytatott következetes küzdelme, forró hazaszeretete, emberi nagysága ütötte reá a pecsétet.

Sokszor feltettem már a kérdést: hogyan alakult volna Bartók sorsa, ha nem a 19. század utolsó negyedében, nem a Kárpát-medencében, s nem magyarnak születik? Zenei tehetségével

bizonyosan jelentős művész lett volna, de nem századának ellenállhatatlan hatású zenei óriása, komponistája. Ahhoz, hogy azzá váljon, kellett azok a sorsát meghatározó hatások, amelyek gyermek- és ifjúkorában sehol másutt nem érhatték volna, csak azon a földön, amelyet Magyarországnak nevezünk. Kellott, hogy a 23–24 éves ifút magával ragadja az Ady névvel fémjelzett, elementáris sodrású szellemi mozgalom, kellott a Kodálllyal való megismerkedés és vele egy életre szóló barátság, kellott – a nagy ikertárs ösztönzésére – a néppel, a népdallal való találkozás, az ebből táplálkozó egyetemes értékű magyar zeneművészet megteremtésének az álma, amelynek megvalósítására Bartók Kodálllyal közösen tette rá az életét. Ezért mindent vállalt, lemondott a ragyogóan induló zongoraművészi pályáról, helyette elment a parasztok közé népdalt gyűjteni. Vállalta a népszerűtlenséget, az értetlenséget, a támadásokat, a mellőzést, nélkülözést. A megpróbáltatásoknak e tisztító tűzében vívott küzdelmében emelkedtek művei napfényben ragyogó, hófedte csúcsok magasságába úgy, hogy a halálos ágyán írt utolsó remekéig töretlenül hű maradt a néphez, annak zenéjéhez, a teremtő ihlet tiszta forrásához.

Kedves ifjúság, legyetek büszkék Bartók Bélára, akire mint példaképre is felnézhetek. Különösen ti, akik a zene művelését választottátok éltetek hivatásának. A ti vállatokon súlyos felelősség van, akik a felsőfokú zeneoktatást, annak rangját élvezitek, s melyet többek között Bartóknak is köszönhetek. Nektek jó szívvel és reménységgel vállalni kell azt a gigászi feladatot, hogy művészi hangszerjátékokkal, tanítással, zenetudománnyal, emberi hozzáállásokkal bevigyétek Bartók élő zenéjét és emberi példáját kultúránk, társadalmunk vérkeringésébe. Tőletek függ az is, hogy kinyílik-e a magyar ifjúság szíve a magasrendű

magyar zene befogadására, hogy tudjon a szép és a rút, az értékes és az értéktelen között választani. Ezt elhivatottsággal művelni, erre hittel vállalkozni gyönyörű feladat lehet számotokra.

Kívánom, hogy ez az ünnepi Bartók-hangverseny ebben erősítsen benneteket!

Hangverseny a Bartók Emlékházban

Elhangzott a Bartók Emlékházban a zeneiskolások

Bartók-hangversenyén

Tisztelt Hallgatóság!

Zongorázó gyermekeink Bartók születésének évfordulóján három hangversennyel hajtanak fejet a zeneszerző emléke előtt. Különös varázst ad ennek a három hangversenynek, hogy abban a házban, lakásban kerül megrendezésre, ahol Bartók az utolsó nyolc magyarországi évét töltötte. Távozása után is fizette a drága lakbért, mert szándéka szerint nem végleg ment el, de a kegyetlen történelem, a betegsége és a halál csak hamvai hazatérését engedte meg.

Mi, magyarok, egy maroknyi nép fiai, büszkék vagyunk, hogy Bartók, a nagy zeneköltő, zongoraművész, pedagógus, humanista, a testvériség gondolatát hirdető műveivel is korunk legnagyobb alakjai közé emelkedett.

Kedves Gyerekek, bizonyára vannak példaképeitek, például egy-egy híres sportoló, színész, táncdalénekes, gitáros, netalán tudós.

Tegyük most magasra a lécet! Én azt szeretném, hogy ti, zongorázó, zenét tanuló, sőt a muzsikával komolyan foglalkozó növendékek Bartókot választanátok eszményképeteknek nemcsak világhírneve miatt, hanem azért is, mert valósággal felsorolhatatlan, amit tanulhattok tőle. Szülői, testvéri szeretetet, baráti hűséget, becsületet, kötelességtudást, szorgalmat, széles műveltségre törekvést, egyszerűséget, pénzzel, idővel való takarékoskodást, sokirányú érdeklődést, a természet szeretetét, az állat- és növényvilág, a csillagos égbolt ismeretét, egészséges életvitelt a

táplálkozásban és a mozgásban, az idegen nyelvek tanulását és nem utolsósorban – hazaszeretetet. Igen, mert Bartók rendkívüli tehetségét hazájának, magyar népének szolgálatába állította. Legyen ő a ti eszményképetek! Ő adjon élete példájával, zenéjével, zongoraműveinek átélt tolmácsolásával biztos tájékozódó pontot, kapaszkodót, hogy el ne tévedjetez ebben az önző, pénzéhes világban.

Kedves Hallgatóság, kívánom, hogy a gyerekek rangos muzsikálása emeljen bennünket, felnőtteket is hétköznapi gondjaink fölé, hogy a zene örömteli hallgatása közben a szellem síkján tudjunk testvéri kezet nyújtani egymásnak!

Bevezető egy Bartók-konцерthez

Elhangzott a Szent István Király Zeneiskola Bartók-hangversenye előtt, Budapesten, 1997. március 19-én

Tisztelt Hallgatóság, Kollégák, Kedves Növendékek!

Bartók születésnapján vagy akörül már hagyományos, hogy a zeneiskolák növendékei – köztük sok kiváló tehetséggel – hangversenyt adnak a zeneköltő tiszteletére. Egy ilyen ünnepélyes alkalomra kerül most sor.

A 22 éves Bartók egy édesanyjának címzett levelében négy sikeres zongorakíséretes dala kapcsán – amelynek nagy értékű kézírata elveszett 1945-ben – „a magyarok leendő Beethovenjének” nevezi magát. Álma, sőt határozott célkitűzése valóra is vált. A 20. század végén a művelt zenei világ véleményével egyetértésben büszkén mondhatjuk, hogy Bartók nemcsak a magyarok Beethovenje, hanem a század egyetemes zenéjének egyik legnagyobb muzsikusa. Ezt a rangot nemcsak lángelméjével, hanem élete példájával vívta ki.

A zeneakadémista Bartók elementáris előadói tehetségével Liszt h-moll szonátájának tolmácsolásával tűnt fel, mint zongorista. Nagy kortársaihoz (Wilhelm Backhaushoz, Alfred Cortot-hoz, Walter Giesekinghez)¹⁴⁶ hasonlóan világhíró, kiemelkedő zongoraművész lehetett volna. Ő azonban a zeneszerzést, a népdalok gyűjtését, a zenetudományt tartotta maga számára a legfontosabbnak. Azt az ősi népzenei építőanyagot, amely meghatározója lett felmérhetetlen értékű életművének. Azonban nem lett hűtlen a zongorához. Népzene kutatásai miatt megritkultak ugyan hangversenyei, de azok mindig eseményszámba

¹⁴⁶ A 20. század elejének Bartókkal egy időben föltűnt kiváló zongoristái.

mentek. Élete végéig itthon és külföldön ő volt saját zongoraműveinek a leghitelesebb tolmácsolója. A fennmaradt hangfelvételek – köztük a kezdetleges technikával készültek is – elegendő alapot adnak, hogy őt a század jelentős, eredeti zongoraművészeként őrizzék meg. Kodályhoz hasonlóan Bartók is felismerte a zenei nevelés fontosságát. Zongoraműveinek gazdagságában jelentős sorozatokat kapott tőle az ifjúság. Gondolok itt elsősorban a *Kezdők zongoramuzsikája* sorozatra, a *Tíz könnyű zongoradarab*ra, a *Gyermekeknek*¹⁴⁷ négy füzetére és a *Mikrokozmosz* hat füzetének sorára. Ezek a ciklusok jelentőségükben az egyetemes zene nagy alkotóinak gyermekdarabjai mellett is csak Bach hasonló célzattal írt zongoradarabjaihoz mérhetők.

Ti, zongorázó gyerekek, magyar zenei anyanyelvet beszélve rácsodálkozhattok a titeket körülvevő, meséből és valóságból szőtt költői világra. A *Mikrokozmosz* darabjaiban még betekintést is nyerhettek a zeneszerzés műhelytitkaiba, ismerkedhettek azokkal a szerkezeti elemekkel, színes építőkockákkal, amelyekkel az alkotó Bartók zsenije remekműveket teremtett. Ezek a darabok ma már országhatárainkat átlépve, egyetemességükkel hódítanak. Mostani ünnepi hangversenyünk igazolja, hogy ti, zongorázó gyerekek, a reátok hagyott kincset, Bartók zongoradarabjait szeretitek, tanuljátok, megbecsülitek és örömmel tolmácsoljátok. Kívánom most a kedves hallgatóságnak, hogy tehetséges gyermekeink reményekre jogosító interpretálása növelje zeneszeretetünket és erősítse jövőbe vetett hitünket.

¹⁴⁷ *Gyermekeknek* BB. 53: 85 zongoradarabból álló négykötetes sorozat. Az első két kötetben magyar, a második kettőben szlovák népdalok vagy népi hangszeres dallamok feldolgozásai találhatók.

A gyakorlat summája

Újságcikk, megjelent: Muzsika, 1972. 15/1.

A cikket fölvezető bekezdés az újságban: *„A zenei ismeretterjesztés tárgyában indított vita eddig elsősorban az elvi alapokat igyekezett tisztázni; most tehát indokolt, hogy rovatunk helyt adjon két olyan – az ifjúsággal állandó kapcsolatban álló – szakember véleményének is (Lukin László, Kertész Lajos), akik zenei tudásukkal és egyéniségük szuggesztív vonásával évek óta szenvedélyes szeretettel végzik ezt a fontos népművelői tevékenységet.”*

Sorozatosan jelennek meg cikkek a sajtóban a zenei ismeretterjesztésről. Azok, akiket nyugtalanít ifjúságunk átfogó műveltségének az ügye – amiből a zene sem maradhat ki –, és akik ma is töretlen hittel és komolysággal vallják Kodály gondolatát: „a zene mindenkié”, szeretnék e cél érdekében az ismeretterjesztés sokrétű munkáját is még eredményesebbé tenni. Megérett az idő arra, hogy a zenei ismeretterjesztés nehéz, sokak által lenézett missziója az általános érdeklődés fókuszába kerüljön, sőt gyakorlati, módszertani problémáival magára vonja a szakemberek figyelmét is. A vidéki hangversenyek programjainak bevezetése, az ifjúsági koncertek fejtörőkkel, az előadóművészek interjúival tarkított ismertetése – nagyszerű eredményekkel, tanulságokkal, sikerekkel vagy sikertelenségekkel – már jelentős múltra tekinthet vissza. Helyes, örömdetes dolog, hogy a népművelésnek, a zenepedagógiának ez a fontos részterülete a szaksajtóban is nyilvánosságot kapjon.

A zenei ismeretterjesztés általános igény szülte, s ma – a tánc- és beatmuzsika hatalmas szívó hatása mellett – különösen szükség van rá. Ezért nem szabad lebecsülni, de túlbecsülni is

helytelen volna jelentőségét. Csak a zene, a művészi alkotás az, amely az előadóművészek tolmácsolásán keresztül megteremtheti az élmény csodáját a hallgatóság körében. Egy hangversenyt csak a zene avathat ünneppé, fontos eseménnyé a hétköznapi egyhangúságában. Az élő zene szépségének hatalmas delejessége az, amely mindenkor megszabja az ismertető hozzáállásának belső tartalmát és tevékenysége hatásait: tehát alázat, szerénység, felelősség, elhivatottság és tudás nélkül nincs hitele funkciójának.

A zeneművek tömörök, csiszoltak, tagoltak, személyes valómást sugároznak. Hangversenyt is csak lényegre törő, világosan tagolt, nemes magyar nyelven mondott, a hitvallás erejével ható bevezető szavakkal lehet megnyitni. Ennek kell érvényesülnie még a legmostohább körülmények között megtartott vidéki ifjúsági koncerteken is.

A terem nagysága, minősége, hőmérséklete, akusztikája, a gyerekek életkora, létszáma, viselkedése, a helyi pedagógusok érdeklődése, a műsor fajsúlya, felépítése, a színpad, a zongora, a szereplő személyek neve, varázsa, az együttesek összetétele, nagysága mind olyan adott tényező, amely összetevője és döntő meghatározója lehet egy jól vagy rosszul sikerült vidéki ifjúsági hangversenynek. Nehéz feladat hárul itt az ismertetőre, aki nek az előadást kézben kell tartania a nyitástól a hangverseny lezárásáig. Nemcsak ismertet, konferál, hanem nevel, fegyelmezi a rendetlenkedőket, és minden, közben adódó, nem várt esemény ellenére is biztosítja a műsorszámok egyensúlyát és azt a komolyságot, amelyet bevezetőjével meghatározott. Még akkor is, ha – kultúrájának, pedagógiai tehetségének megfelelően – mondandóját a koncert folyamán közvetlenebbé, játékosab-

bá, oldottabbá teszi. Az ifjúsági hangversenyeken az ismertetés legfontosabb feladatának a hangulatkeltést tartom, a gyermeki lélek, intellektus előkészítését valami szép, valami nagyszerű befogadására. A zenétől sohasem szabad időt rabolni, ezért kevés szóval, találó gondolattal kell egy-egy történelmi összefüggésre, a szereplő zenemű legjellegzetesebb vonásaira vagy érdekességeire – ha mód van rá, zenei illusztrációval is – úgy rámutatni, hogy az a zenében járatlan gyermeknek érdekes és érthető, a szakember hallgatók számára pedig szellemében mindenkor elfogadható legyen. Tehát a hangverseny-ismertető tevékenysége legyen megkomponált, előre határozottan felépített struktúrájú. Így a spontán – olykor nélkülözhetetlen – rögtönzés sem tudja egykönnyen felborítani koncepcióját, bagatellizálni hangjának komolyságát.

Az Országos Filharmónia ifjúsági hangversenyeire csaknem minden esetben zsúfolt termekben kerül sor. Úgy gondolom, ha egy koncert után, ahol körülbelül 50 gyerek izeg-mozog a művelődési ház, a mozi nyikorgó székein, csak három vagy öt lesz olyan, aki másnap nem zárja el a rádiót, ha az Bartók-műsort sugároz, vagy 10 év múlva önként elmegy hangversenyre egy Beethoven zenekari koncert plakátjának a hívására, vagy otthon Schubert-dalokat forgat lemezjátszóján a maga gyönyörűségére... – akkor az már nem volt hiábavaló. Lehet-e annál nagyobb öröm, szebb hivatás egy művész, zenepedagógus és zenei ismeretterjesztő számára, ha olyan útravalót tesz egynéhány gyermek tarisznájába, amitől annak az élete színesebbé, tartalmasabbá válik. Ha kinyitja fülét, szívét örök emberi értékek, maradandó szépségek maradandó élvezésére vagy befogadására.

Akik annyira szeretik a zenét – és a vidék, a falu nyílt tekintetű, éles eszű iskolásait –, hogy látszólag ilyen kevés eredményért is teljes felelősséggel tudják zenei, pedagógiai, művészi tudásuk, hitük legjavát mozgósítani, azok jó ügyet szolgálnak, és megérdemlik az építő kritikát, a segítséget, de a megbecsülést is.

Zongorapedagógia

Gondolatok Bartók Gyermekeknek sorozatának I–IV. füzetéről

Naplójegyzet

Bartók a *Gyermekeknek* sorozatban magyar és szlovák gyermekdalokra, táncokra, népdalokra írt zongoradarabjait nemcsak a tanterem, hanem a dobogó számára is komponálta. Ő is sokszor játszott a sorozatból a rádióban vagy a hangversenydobogón. A darabok előadása életkortól függetlenül magas igényt támaszt a gyermek előadókkal szemben éppúgy, mint a felnőtt művészekkel szemben.

Az, hogy Bartók a gyermekek számára írta ezt a hatalmas sorozatot, nem jelent semmiféle minőségi megkötöttséget. Zenei és technikai szempontból meg is adja benne a választás, a válogatás lehetőségét. Személyes tapasztalatom, hogy megfelelő előkészítés után még az osztrák gyermekek is megszerették és kedvvel játszották a sorozat személyükre szabott darabjait, ezzel is bizonyítva ennek a pedagógiai célzattal készült sorozatnak az egyetemességét. Bach darabjaihoz hasonlóan ezekben a kis remekművekben is olyan természetesen és szabadon árad a szerző alkotó költői képzelete, teremő ereje, mint a nagy formátumú művekben. A zene történetében sok-sok kiemelkedő nagyság írt úgynevezett gyermekdarabokat. De ezek a darabok többnyire a gyermekek világát a felnőtt szemével látják, és ezt varázsolják költészetté. Nem véletlen, hogy Schumann *Gyermekjelenetek* ciklusát vagy Debussy *Gyermekkuckó* darabjait többnyire felnőtt művészek tudják elmélyülten, színesen, hitelesen megszólaltatni. Bartók – ugyanúgy, mint Bach – gyermekké tudott válni komponálás közben, ezért tudta az alkotás misztériumában

azt az egyszerű, mesterkéletlen, őszinte hangot megütni, amit a gyermekek sajátjuknak éreznek és át is élnek tündérviláguk szabadságában. Hogyan írja Kodály? *„Nem »száll le« a gyermekhez, úgy nézi, mint embertársát. Ahogyan csak az láthatja, akiben fehér hajjal is épségben maradt a gyermek. S amit a gyermeknek mond, azt mint felnőtt is vállalja, abból a felnőtt is érthet. Teljes értékű művészet ez, felnőttek számára is.*”¹⁴⁸

¹⁴⁸ Kodály: *Bartók Béla gyermekkarai*; in: Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés II.*, Zene-műkiadó, Budapest, 1982, 441.

Útravaló zongoristáknak

Elhangzott a Bartók Konzervatórium zongoratan szakának év végi osztályvizsgája után 1991 júniusában

Kedves Lányok és Fiúk, abban az életkorban vagytok és tanulmányaitoknak azon lépcsőfokán álltok, amikor a romantikus, virtuóz zongoramuzsika – mint feladat – a legjobban érdekel benneteket. Egy csillogó, nagyobb formátumú Chopin-, Schumann- vagy Liszt-mű, az a valami! Azt gondoljátok, hogy az a nagy dolog, nem pedig egy Mozart- vagy Haydn-szonáta. Lássuk, hogyan vélekedett erről századunk egyik legnagyobb Chopin-tolmácsolója, Arthur Rubinstein¹⁴⁹. Tehát egy olyan művész, aki elsősorban Chopin-játékával írta be nevét a zongorajátszás történetének könyvébe.

Rubinstein úgy vallott, hogy egész életében Mozart volt a szerelme. Ez eszembe juttatja, hogy maga Chopin minden nyilvános szereplése előtt Mozart muzsikáján trenírozta szellemét és ujjait. Milyen érdekes összefüggések, vonzások, találkozások vannak a génuszok világában alkotók és reprodukáló művészek között! Élete utolsó éveiben Anda Géza¹⁵⁰, a mi nagy hírű, magyar zongoristánk is kizárólag Mozart-művekkel, pontosabban versenyműveivel foglalkozott.

Arthur Rubinstein vallomása szerint Drezdában Mozart c-moll miséjének megrázó szépsége könnyekre fakasztotta. Tizenhét éves volt, amikor Berlinben Mozart A-dúr koncertjével lépett dobogóra. Ezt a koncertet az ő véleménye szerint csak azért tudta eljátszani, mert akkor még kamaszfiú volt. Tanára, a

¹⁴⁹ Arthur Rubinstein (1887–1982), lengyel születésű amerikai zongoraművész.

¹⁵⁰ Anda Géza (1921–1976), nagy nemzetközi karriert befutott magyar zongoraművész.

nagy hírű Artur Schnabel mondotta neki: *„Mozart túl könnyű a gyerekeknek, a felnőtteknek meg túl nehéz”.*

Mozart nektek sem jelent izgalmas feladatot; könnyűnek gondoljátok, mint a hályogkovács a szemoperációt. De mit mond Rubinstein, a nagy Chopin-interpretátor Mozart műveinek tolmácsolásával kapcsolatosan? *„Egyszerűsége, természetessége, csodálatos legatója azt eredményezi, hogy bármi megtörheti a varázst, tönkretehet mindent.”* Ez egyszerűen azt jelenti, hogy egy zongorista számára Mozart zenéjének az élményszerű életre keltése a legnehezebb feladatok egyike. A billentéskultúra, a koncentráció magas fokon végigvitt folyamatossága nélkülözhetetlen a hitelesség és a varázslat megteremtésének érdekében.

Nos, ez a néhány gondolat ébresszen még bennetek további gondolatokat is a művészet jobb és elmélyültebb megértésére. Természetesen a pergő játék kiegyenlítettsége, gyorsasága, az oktávozás lendülete és ereje maradjon továbbra is mindannyiótok számára fontos célkitűzés. De már most vésődjön a tudatotokba, hogy ez csak eszköz, amelynek megszerzése nélkülözhetetlen a nagy zenék szépségének, gondolati, érzelmi tartalmának a kifejezésére.

Gratulálok nektek és tanáraitoknak, és értékes nyári pihenést, feltöltődést kívánok!

Japán és a zongora

Visszaemlékezés, 1974.

A Hokkaido¹⁵¹ Kyoiku Egyetem és a Japán–Magyar Baráti Társaság meghívására vendégként 25 napot töltöttem Japánban, ahol Kodály-konferenciákon vettem részt pedagógus, előadóművész és ismeretterjesztő szerepkörben.

Tanimoto Kazuyuki¹⁵², az egyetem zenetanárképző fakultásának tanára, a kiváló népzene kutató, a magyar zenekultúra apostola Japánban lelkes odaadással, tudással, sok-sok fáradozással támogatta munkámat és tette japán tartózkodásomat számomra felejthetetlenné. Utamat 1972. szeptember 13-án kezdtem meg. Budapest–Moszkva–Habarovszk–Nahodka–Yokohama voltak utam állomásai, melyet repülőn, vonaton és hajón hét nap alatt tettem meg.

Sapporo városában, a Kyoiku Egyetem zenetanárképző tagozatán – nyilvánosan, professzorok, hallgatók jelenlétében – a legkiválóbb zongoraszakos hallgatókat tanítottam, akik Bach, Beethoven, Brahms, Schumann, Chopin, Rahmanyinov és Bartók műveivel jelentkeztek nálam. Meghallgattam néhány tanár kiskorú növendékének játékát, és az országos ifjúsági verseny helyi selejtezőjének résztvevőit is. Játszottam és magyaráztam fiatal magyar zeneszerzők (Papp Lajos, Bozai Attila, Károlyi Pál) gyermekdarabjait és Liszt, Bartók, Kodály nagy formátumú műveit.

A japán nép szereti a muzsikát, a zene mindennapi életük

¹⁵¹ A négy szigetből álló Japán legészakibb szigete, fővárosa Sapporo.

¹⁵² Tanimoto Kazuyuki (1932–2016), japán zenepedagógus, népzene tudós. Esztendőket töltött Európában, ezen belül Magyarországon is, kutatva az ázsiai eredetű népzene összefüggéseit.

tartozéka. A nyugati zene alkotásait éppúgy kedvelik, mint a hagyományos népi hangszereiken felhangzó japán muzsikát, a modern jazzt vagy a tánczenét. Sokat áldoznak is a zenére. A szülők drága pénzen taníttatják gyermekeiket zongorázni, meghallgatják a világhírű művészeket, együtteseket, és kitűnő hangszereket, hanglemezeket vásárolnak. A Yamaha-gyár zongorákkal, pianinókkal árasztja el az országot. Én minden alkalommal nagyszerű és jól karbantartott zongorán játszottam. Nemcsak a hangversenytermek, állami vagy magánintézmények zongorái jók, hanem a privát lakásokban találhatók is. A növendékek, tanárok rendelkezésére korszerű technikai berendezések állnak, tehát a tanítás munkakörülményei ideálisak. A művészeket, zenepedagógusokat erkölcsi és anyagi megbecsülésben részesítik.

A japán gyerekek nagyon szeretnek zongorázni, sok közöttük a tehetséges növendék. Jó koncentráló- és utánpótlás-képességük, manuális ügyességük sokszor bámulatba ejtett. Tanulni akarók, fogékonyak, érdekli őket az új, az ismeretlen, lelkesíti őket a nagyobb tudás. Mindent, amit jónak gondolnak, amit el akarnak sajátítani, azt a legrövidebb időn belül magukévá akarják tenni. Ha a japán zenetanítás széles rétegekben el fogja érni a legjobb európai zeneoktatási rendszerek szintjét, akkor Japán kiválóbbnál kiválóbb zeneművészekkel hódíthatja meg a zenei világot. Ahogy láttam, még nem tudják ökonomikusan felépíteni a tanítás menetét. Sok a nagy ugrás, előrefutás, és így fontos lépcsőfokok maradnak ki. Hallottam egy 8 éves kisleányt, aki nagyszerű ügyességgel adta elő Bartók 14 bagatelljét, ám a darabok helyes megértése, értelmezése nélkül. Nemcsak a kezdők tanítására, a magasabb osztályosokra is jellemző, hogy sokkal nehezebb, nagyobb lélegzetű műveket játszanak, mint amire ad-digi zenei iskolázottságuk alapján képesek lennének. Az ujjgya-

korlatok, technikafejlesztő stúdiók, etűdök jelentőségükben sokszor a költői zenei anyag fölé emelkednek. Nagyon sok európai zenét játszanak, nagyon szeretik Beethovent, de különösen a romantikusokat. A zongorázó ifjúság, ha keveset is, de játszik Bartókot – gondolok itt elsősorban a *Gyermekeknek* sorozatára és a *Mikrokozmosz* darabjaira. Tapasztalatom alapján affinitással közelednek a magyar muzsikához, csak legyen, aki meggyőző segítséget tud adni nekik. Amikor átvettem egy-egy hallgatóval Bartók valamelyik darabját, vagy elő is játszottam azt, egy új mű felfedezésével hatott rájuk, és így hihetetlen gyorsasággal tették magukévá. Remélhetőleg a Kodály-módszer mind erőteljesebb térhódítása meghozza majd a gyümölcsét ezen a területen is.

Ottjártamkor 1972-t írtunk, európai tanárok akkor már sokan tanítottak és tanítanak ma is Japánban hosszabb vagy rövidebb ideig. Azzal, hogy közülük nagyon sokan csak a technikát állítják az előadó-művészet fókuszába, félrevezetik a virtuozításra amúgy is könnyen rávehető japánokat. A japán professzorok szerint tanításomban az volt számukra új és szokatlan, hogy az elsősorban a zenére koncentrálódott, és ha volt technikai probléma, annak megoldása is a szereplő muzsika szolgálatában állt. A konferenciákon nyilvánosan csak magyar műveket adtam elő. Az európai zenében tájékozottabb japán hallgatók, a rendszeres hangverseny-látogatók Bartókot, Kodályt is kezdik már megismerni, megszeretni, Liszt zenéjének pedig csillogó, virtuóz oldalát különösen kedvelik.

Ugyanakkor a kései Liszt-művek, amelyekből néhányat megszólaltattam, teljesen ismeretlenek előttük. Én az öreg Liszt és a fiatal Bartók kapcsolatára utaltam műsor-összeállításommal. Éppen ezért akkor tehettem jó szolgálatot japán tartózkodásommal a magyar zeneművészet ügyének, amikor néhány mon-

datos értelmezéssel, a hangulat érzékeltetésével, a sorra kerülő népdalfeldolgozás témájának az eléneklésével vihettem közelebb hallgatóim szívéhez Liszt, Kodály, Bartók felcsendülő műveit. S ha igaz, hogy – amint ők, a japánok mondták – „beljük vittem Bartókot”, akkor talán utam és ottani tartózkodásom nem volt hiábavaló.

Csillagok ragyogása

Tapasztalataim látássérült tanítványokkal

A Budapesti Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola (konzervatórium) tekintélyes tanári karának bizalmát élvezve már kezdő tanárként kaptam egy vak növendéket. A vele való foglalkozás, a szerzett tapasztalatok és az ő sikeres fejlődése alapján a későbbiek folyamán is vállalhattam vak vagy csökkentlátó tanulókat, akik mind fiúk voltak.

Sokan úgy gondolják, hogy a vakokkal, csökkentlátókkal való foglalkozás a zongoratanításban komoly nehézséget jelent, s valamilyen különleges tanítási módszert igényel. Én ezt nem így látom. Igaz, a tanításban sorra kerülő új zenei anyag, szöveg megtanulása okozhat gondot, ha a tanulónak nincs Braille-írással kottája, amely a kemény papír felszínéről kiemelkedő, tapintható pontokkal visszaadja a látók által használt kottakiadványok képét. Ilyen esetben segítségre van szükség. Én magam is, még Debrecenben, egy tanulótersamnak, Dobos Kálmánnak¹⁵³ segítettam a szövegtanulásban, aki mint gyermek, egy megtalált világháborús aknát vett a kezébe, mely felrobbant, és szeme ennek esett áldozatul. Vak növendékeimmel a szöveg rögzítésében azért sem adódott különösebb gond, mert kitűnő hallásuk, memóriájuk volt.

A darab tanulása közben mindig felmerülhetett nehézség, technikai probléma, vagy azzal járó bizonytalanság. Ilyen esetben, ha láttam a megoldást, akkor szóval, vagy karja, ujjai laza igazításával, mozzgatásával, előjátszással, magától értetődő természetességgel segítettam. Ha így ez sikerült, mentünk tovább.

¹⁵³ Dobos Kálmán (1931–2013), Erkel-díjas zeneszerző, zongoraművész.

Ha nem, optimista szellemben megmaradt feladatnak a következő órára. Azt nem mondtam, hogy „neked, vak növendéknek ezt így a legjobb csinálni”, csak azt, hogy „ez így jó, vagy így lesz jó”.

Nem látó növendékeim a látókhoz mérték magukat, egymás tudását így respektálták. Én a vak növendékeimmel is úgy viselkedtem, mint a látókkal, ugyanazt követeltem tőlük is minden tekintetben, ezzel csak önbizalmukat erősítettem. Annál szerencsétlenebb, gyilkosabb megjegyzésem nem lehetett volna, ha kiszalad a számon az a dicséret, hogy „ez igen, ez egy vaktól egészen kitűnő”. Ők tisztában voltak azzal, hogy a pályájukon elhelyezkedni vagy rangot szerezni nem lehet másképp, csak a megszerzett szakmai tudással és személyiségük hiteles értékeivel. Egy alkalommal leteremtettem valamelyik növendékemet, mert jócskán késett az óráról: „A kutyaфádat, hol voltál eddig?” „Ne tessék haragudni, elnéztem egy megállót” – volt a válasz. De olyan is előfordult, amikor egymásba karolva mentünk valahová, és a növendékem megszólalt: „Tanár Úr, nem jó irányba megyünk.”

Azokban az években, amíg tanulmányaikat középfokon végezték, a legfontosabb céljuk az első nagy megmérettetés volt: a gimnáziumi és a zenei érettségi, illetve utána a Zeneakadémiára való sikeres felvételi vizsga. Ezt a célt mind a négy látássérült növendékem megvalósította, sőt kiváló tanárok, előadóművészek lettek, és az életben is nagyszerűen megállták, megállják a helyüket. Szeretetükkel, barátságukkal a mai napig megtisztelnak.

Szakmai tudás és ethosz

Összegző visszatekintés, 2018.

Növendékeimmel a bizalomra épülő partneri viszony megteremtése már a kezdet kezdetén is tanításom fundamentuma volt. Igyekeztem megismerni nem vallatásszerűen, hanem aktualitás adta spontán beszélgetésekben tanítványaim személyiségét, lelkialkatát. Ahogy feloldódtak és megnyíltak, betekintést nyerhettem a múltjukba, a család, az otthon légkörébe, a szülőkkel, testvérekkel tartott kapcsolat milyenségébe, a szívükbe. Az pedig a tanítás menetében derült ki, hogy génjeikben milyen pozitív vagy negatív tulajdonságokat kaptak. Szorgalmasak-e, kitartók-e, milyen a koncentrálókéességük, memóriájuk, munkabírásuk, zenei hallásuk, muzikalitásuk, technikai készségük. Vannak-e olyan helyzetben, hogy nap mint nap nyugodt körülmények között, megfelelő időtartamban jó hangszeren gyakoroljanak. A felsoroltakat mind-mind tudnom kellett ahhoz, hogy a közös munka eredményes legyen, és ha kell, segíteni is tudjak.

A fizikai lazaság, lazítás képességére való törekvés hangsúlyozása, ellenőrzése a tanításom fontos eleme volt. Nekem nagyon meg kellett küzdenem a lazaságért, talán ezért is tudtam hitelesebben tudatosítani növendékeimben ennek elengedhetetlen fontosságát. Céлом az volt, hogy tanítványom ne csak az önálló munkájában, gyakorlás közben tudjon erre figyelni, hanem a vizsgán, a dobogón, a koncerten, az izgalom hevében is képes legyen merevségét észrevenni és koncentrációval a játék folyamatában azt feloldani. A zongoraórák elején ellenőriztem az ülést, a zongorával való természetes, kényelmes kapcsolatot, a növendék

válllázületeinek, csuklójának lazaságát. Voltak növendékeim, akik már születésüktől fogva lazák voltak. Azzal is számolnom kellett, hogy a lazaság nemcsak fizikai, hanem idegrendszeri, lelki adottság is. A lelki görcs feloldása nélkül csak nehezen dőcögött a tanulás szekere. Ilyen esetben a megoldás pszichológiai hozzáállásom próbaköve volt. A törekvő tanulók között szükségszerűen egészséges vetélkedés alakult ki. Ebben a szituációban is fontos volt a jó légkör növendékek és tanáraik között egyaránt.

Előfordult, hogy egy-egy növendékemmel a kapcsolat, a munkamorál nem akart eredményesen alakulni, talán meg sem született. Ha kiderült, halogatás nélkül meg kellett keresnem az okát. A növendék a hibás, vagy az én pedagógusi optimizmusom iránya kapott gellert, mert nem vettem észre, hogy nem vagyok rokonszenves, vagy nem bízik a tanítási módszeremben? A hiúság legyőzésével nyíltan és őszintén megoldást kellett keresnem, ha másképpen nem, végső esetben tanárcserével. Több mint 40 éves tanárkodásom alatt voltak olyan esetek is, amikor a növendék negatív vizsgaeredménye és a tanári kar egyöntetű véleménye – megkönnyítve saját felelősségemet – pályamódosítást tett indokolttá. Ilyen esetben is le kellett vonnom a konzekvenciát, és meg kellett szívlelnem tanulságát. Törekedtem arra, hogy ne a magam tanári karrierjét építsem, hanem növendékeim életútját, fejlődését irányítsam.

Növendékeim körében a dicséretnek nagy jelentősége volt. Természetesen csak akkor, ha a növendék bizonyítottan következetes szorgalma, az órán szereplő darab, vagy csak egy részletének előadása ezt indokolttá tette. Ha magában kételkedett, és arra gondolt, hogy a dicséret csak pedagógiai fogás, serkentő szózat, az őt nem vitte előbbre, inkább csak az én hitelességemet rontotta. Fontos a dicséret, de csak akkor, ha valóban megvan rá

az ok. A siker már a tanuló években nélkülözhetetlen, szárnyakat nyitogathat, előre visz. Sikerélmény nélkül nem lehet megélni a zenei pályán. Minden növendéknek nemcsak a tanár, hanem a kitűnő diáktársak véleménye, dicsérete is olyan volt, mint a szomjúhozónak a forrás friss vize. Ezért is fontosak a növendékkoncertek, a tantestület és a diákság előtti előjátékszások, az elhangzott produkciók megbeszélése. Tanszakvezetőként ezt nagyon szorgalmaztam. Vidéki zeneiskolákban is jártunk, iskolánk kiváló zongoristái gyakran koncertet adtak ott. Nem titkolt célom volt ezzel, hogy kedvet ébresszek a vidéki városok kínálta álláslehetőségekre, ha majd diplomához jutnak.

A tanár egyéniségének kisugárzása, előjátékozásának hatása elkerülhetetlen. A vizsgán szereplő növendékek játéka is elárulja a tanári kar sokszínűségét. A különböző stílusú, kisebb-nagyobb formátumú darabok megszólaltatásában mindig tükröződött a növendékek mestereinek pedagógiai arca, zenei ízlése, a műveket formáló építkező koncepciója. Jó szem, jó fül még az ismeretlen növendék játékában is ráismerhet annak tanárára. Egyéniséget, mint pecsétet kezdő éveimben akarva-akaratlanul, erőteljesen ráütöttem növendékeim játékára. Ez egy vizsgán feltűnően felismerhető volt, aminek sürgősen le is vontam a tanulságát, amikor egyik növendékem a hangszerrel való kapcsolatában, külsőségeiben, mozgásában a tanári kar mosolyát is az arcokra csalva úgy játszott, hogy a zongorázó Kertész Lajos képének karikatúráját adta.

Azt is megtanultam, hogy nem minden esetben helyes, ha repertoáromnak egy vonzó, jól bevált darabját adom növendékemnek megtanulásra. De olyan eset is volt, amikor növendékem egy, a tudását – megítélésem szerint – meghaladó művet szeretett volna megtanulni, és kérésének eleget téve, ezt megengedtem.

Ez sok esetben a tanuló vágyának beteljesülését, győzelmét hozta, és a sikerélmény sokat lendített rajta. Ha (III–IV. osztályos) növendékem már első alkalommal úgy hozott órára új darabot, hogy az előadást stílusban, hangvételben, felépítésben elfogadhatónak találtam, és végleges megoldása is ígéretesnek látszott, azt örömmel fogadtam és érte dicséretet adtam. Lehet, hogy az én elképzelésem más volt a darabról, de átvettem az ő koncepcióját, és már így dolgoztunk rajta tovább. A tanuló önbecsülését egy-egy ilyen együttműködés csak növelte, erősítette, sikerélményét gazdagította. A zenei érettségi vagy felsőfokon a diploma megszerzése előtt pedig igyekeztem minél nagyobb szabadságot hagyni a tanulóknak, hogy egyéniségének, tehetségének jellemző vonásai meggyőzőbben megmutatkozhassanak.

Időre volt szükségem, hogy felismerjem tanítványom génjeiben kapott, különböző fajsúlyú adottságait. Eredményes távlati munka pedig ennek tudomásulvétele nélkül nem létezhet. Jó, ha ezt növendékem is megérti, elfogadja, de nem másokkal való összehasonlításokban éli meg, hanem felelősségteljes, öntudatos munkában. Tudjon örülni annak, amit az ősöktől kapott, és ne sajnálkozzon azon, amit nem kapott készen, vagy amit csak következetes szorgalommal szerezhet meg. Gazdálkodni csak azzal lehet, ami van. De ami van, azt hogyan lehet kamatoztatni, és ami nincs, azt hogyan lehet, vagy egyáltalán lehet-e megszerezni? Ez függött tőlem is, de elsősorban a növendékeimtől. Örültem, ha voltak nagy formátumú művész ideáljaik, ám arra vigyáztam, hogy a jövő hamis képével, tehetségük, lehetőségeik félreismerésével ne kergessenek illúziókat, és minden erejükkel, ambíciójukkal saját kincseik gyarapításán fáradozzanak.

A technikai képzés fontos alkotóeleme a zongoratanításnak. Azt azonban növendékeim hamar megtanulták, hogy a technikai

felkészültség nélkülözhetetlen, de sohasem lehet öncélú, mert a művészi megoldást kell szolgálnia. Tanításom ideális építkezésének könyveltem el, ha sikerült, hogy a tanuló koncentrálóképesége, technikája együtt haladt az évek folyamán sorra kerülő művek mind magasabb nehézségi követelményeivel. Növendékem, ha leült a zongora elé, légzése mélységére, egyenletességére is gondolt. Majd nyugodt, laza állapotban felsőtestét, karját, csuklóját, kézfejét, ujjait, ujjvégeit mind-mind készenléti helyzetbe hozta, hogy – ha kell – a legato, az egyenletes pergő játék, az oktavozás, az akkordok kötött vagy tagolt hangzása megvalósulhasson. Nemcsak a gyorsaság tartozott a technika fogalomkörébe, hanem a puha, meleg tónus, az oktavok, akkordok csillogó tömörsége is. Törekedtem a telt, éneklő zongorahang megvalósítására, különösen a beszédes, kifejező dallamformálásban, de az akkordok, oktavok zengő szépségére, a fortissimók zuhatagában is. Akiben ez az igény már megszületett, annak ez segített abban, hogy tanári segítség nélkül, önállóan is megtalálja a felmerült technikai nehézség megoldásának a titkát.

Tanításom gyakorlatában az is kiderült, hogy vannak alapkövetelmények, de nincsenek sztereotip megoldások. Minden tanulónak más volt a kézalkata; ami az egyiknek könnyen ment, az a másiknak talán nehezebben, sok munkával. Az ujjgyakorlat nagyon hasznos, különösen a skála minden hangnemben, a tercmenetek, futamok, oktavok gyakorlása. Az órákon ezt nem ellenőriztem, a gyakorlást növendékeim lelkiismeretére, önállóságára bíztam. Ide kapcsolódik a pedál kezelése, amely tanításom állandó témája volt. A pedálhasználat nagy segítséget adhat a sima, kötött játékban (legatóban), de a változatos dinamikájú dús hangzás hangszínének kikeresésében is. A pedálkezelés intellektuális munka, koncentrálttságot követel. Köztudott volt

tanítványaim körében, hogy a hallás ellenőrző funkciót tölt be a pedálozásban: „nem a lábunkkal, hanem a fülünkkel pedálozunk” – mondtuk. Mindezek azt az igazságot támasztják alá, hogy egy pianista ízlését, intelligenciáját le lehet mérni pedálhasználat alapján. Ügyelnem kellett arra is, hogy milyen sarkú cipő volt a növendékek lábán, különösen a leányokén. A cipő talpa hangtalanul tapadjon a pedálhoz, váljék eggyé vele. A tompító (a Dämpfer) hirtelen leengedése zörejjel jár. Óvatos, különböző magasságba emelése alakíthatta a cantabile játék szépségét, az akkordok puha vagy erőteljes hangzását. A bal pedál gyakori használatának azonban nem voltam híve. Ennek használata nélkül is tudni kellett pianóban játszani.

Erkölcsei jelentőséget tulajdonítottam annak, hogy a komponista által véglegesített, írásban vagy nyomtatásban megjelent első kottakép (Urtext¹⁵⁴) valósággal szent, kötelező érvényű, és erre a növendéknek már a kottakiadványok vagy másolatok megválogatásánál figyelnie kell. Alapvető követelményem volt a zenei szöveg pontos leolvasása. Amikor a növendék első alkalommal hozott órára új anyagot, ez mindig lassú tempójú leolvasásban meg is történt – a hanghibák, ütembeosztás, ritmus, ritmusképletek, ékesítések, frazeálási előírások, artikulációk ívei, tagolások, dinamika, zenei műszavak, ujjrend szem előtt tartásával. Ha a műnek, a ciklusnak volt címe vagy a tételeknek karakterre vagy érzelmi tartalomra utaló jelzése, azt a következő órákon a tanulás folyamatában beszéltük meg. Úgy gondoltam, sőt tanítottam: ha valaki egy szerző művét úgy tudja megszólaltatni, hogy a komponista papírra vetett szövege egy jottányit sem módosul, az már mesternek mondható. Akinél pedig a

¹⁵⁴ *Urtext* (ném): A szerző eredeti kézírata vagy az azt mindenben követő kiadvány (magyarul: összöveg).

zongorán felcsendülő zene harmonikusan ötvöződik az előadó személyiségével, úgy, hogy ebből a misztikus összefonódásból megszülethet a csoda, a szépség varázsa, akkor művésről, művészetről beszélhetünk. Tanári pályámon volt, amikor nemcsak felsőfokon, hanem középfokon tanuló növendékem is részesített ilyen élményben.

A tanteremben sokat sétáltam, és így figyeltem növendékem játékát. Ha szükségesnek találtam – talán temperamentumomból adódóan –, dirigálással, kifejező mozdulatokkal próbáltam a hangzó zene belső mozgását érzékletessé tenni. Ennek különösen akkor vettem hasznát, amikor a darab folyamatosságában nagy egységet kellett hajlékonyan összefoglalni vagy csúcspontot előkészíteni. Sokszor dúdoltam, énekeltem is, de növendékem is megénekeltettem. Ennek azért láttam szükségét, mert a kopogó zongorán az emberi hang, az éneklés illúzióját akartam felkelteni, a beszédes, finom agogikákat¹⁵⁵ tudatosítani. Azt tapasztaltam, hogy úgy a vezénnyelssel, mint az énekléssel sikerült valami fontosat megértetni, s talán a játékosnak élményt is adni. De azt is tudtam, hogy az óráról jó közérzettel távozó növendék otthon, gyakorlás közben, amikor már nem voltam mellette, már nem, vagy csak részben tudta felidézni, megismételni, amit kapott. Megítélésem, hogy így is volt pozitív hozadéka. A vezénylés, az éneklés tanításom sajátos része volt.

Eredményesen tanítani csak jó iskolai légkörben, jó közérzettel lehet. Jó, ha a tanár bírja az igazgatója, a kollégái, az előző tanár, a szülők, sőt a legmagasabb szak fórumok bizalmát is. Én mindig szerettem volna a velem szemben támasztott feladatoknak, igényeknek legjobb tudásom, lelkiismeretem szerint meg-

¹⁵⁵ A zenei szaknyelvben: a dallamok megformálásában, a tempó és ritmus szigorú betartásától történő kisebb-nagyobb eltérés (*agogia*, görög: vezetés).

felelni. Mi, zongoratanárok kivételes helyzetben vagyunk, mert egy-egy növendékkel éveken keresztül hetente kétszer találkozhatunk. Éppen ezért reám is nagy felelősség hárult. Tanítottam kisgyermekeket a Rádió zeneiskolájában, és tanulmányaim éveiben a Főiskolán, gyakorlati tanítás keretében. Fiatalokkal és fiatal felnőttekkel pedig a konzervatóriumban és annak szaktanárképzőjében, valamint a Zeneakadémia tanárképzőjében foglalkoztam. Így tanári pályám folyamán az ifjúság minden korosztályával foglalkozhattam, tapasztalatokat gyűjthettem. Növelte felelősségem súlyát, hogy növendékeim – különösen a középfokon tanulók – életük olyan szakaszában voltak, amikor minden hatás befogadására rendkívül fogékonyak, és ez személyiségük alakulásában döntő fontosságú. Úgy gondoltam, hogy a tanítás és a nevelés egymást kiegészítő, egymásba ötvöződő célkitűzése tette széles spektrumú, hatásos alkotó munkává pedagógiai tevékenységemet.

Az órákon, a tanterem falain belül a nyugodt szakmai munka folyamatát örvények is megzavarhatják. Ilyen, amikor növendékem váratlanul ráborul a zongora tetejére, sír, és kiderül, hogy szülei válnak. Kinek zokogja el a bánatát, ha nem nekem, a tanárának, akiben megbízik és akitől segítséget remél? Ebben a helyzetben megszűntem zenét oktató lenni: kétségbeesett tanítványomnak most barátra, támaszra, vigasztalásra volt szüksége. Szülei harcát, döntését nem oldhattam meg, de együttérzésemmel, tapasztalatommal, hitemmel a növendék zavaros lelkében egy kis csendet teremthettem, világosságot gyűjthettem. A következő órákon, a felcsendülő darabok szüneteiben is a pszichológia területére kellett lépnem, és gyógyítgatnom azt a sebet, amely talán sohasem heged be igazán. A tanterem falai mi mindent hallottak, amikor – úgy a kisebbek, mint a főiskolai

hallgatók – olyan dolgokat mondtak el nekem, amelyet bizonyára senki másnak! Nekem mindig állást kellett foglalnom, s úgy beleélnem magam a növendékem helyzetébe, hogy ha kell, legalább tanáccsal segíteni tudjak.

Úgy tapasztaltam, hogy a tanításnak a tudás, a nevelésnek pedig a hitelesség az aranyfedezete. Reális jövőképet vázoltam fel előttük, a művelt, szakmailag képzett, megelégedett muzsikusz alakját, akit öröm tölt el a tanteremben, ha kisgyermek tanítványa arcán megpillantja a mosolyt egy Bach- vagy Mozart-tánc sikeres eljátszása után. De boldog lesz a tanár akkor is, amikor saját Beethoven- vagy Bartók-tolmácsolása a közönség lelkes tapsában kap elismerést. Milyen nagy dolog, ha minden reggel úgy ébred fel, hogy az előtte álló napon azt csinálhatja, amire felkészült és amit szeret, ha számára a tanítás, a gyakorlás, a szereplés nemcsak egzisztenciális életszükséglet, hanem hobbija is. Így a hivatástudat erkölcsi magaslatában, emelkedett szellemi munkában a fekete kenyér is ízletesebbé válik, a reflektor fénye is melegebb ragyogást kap.

Tanári munkásságomat az egyetemes értékű nagy zenék szelleme hatotta át. Ebben különös hangsúlyt kapott a magyar népdal, valamint Liszt, Bartók és Kodály életművének, zenéjének szeretete. Abban bíztam, és most is – amikor e sorokat magas életkorban papírra vetem – abban reménykedem, hogy küldetéstudatomat, Istenhez, hazához való hűségem példáját, az egyetemes kultúra, a nemes zene, a művészet szeretetét sikerült útravalóul tanítványaim tarisznyájába helyezni.

Arcképek

Antal István

Visszaemlékezés, naplójegyzet

Antal Istvánt, későbbi tanáromat Debrecenben ismertem meg, mint a zsűri tagját az 1949 tavaszán megrendezett Országos Ifjúsági Bartók Zongoraversenyen. Ezen a versenyen – Galánffy Lajos¹⁵⁶ tanítványaként – a legmagasabb kategóriában első díjat nyertem. Abban a politikai helyzetben már rendkívülinek számított, hogy egyetemi tanulmányaim végeztével, református lelkészi diplomával a Főiskola hallgatója lehettem. Sok támadás is ért eleinte „klerikális” világnézetem miatt, de tanárom mindig védelmet biztosított számomra, és ezt élvezhettem ötéves tanulmányaim befejeztéig is.

Liszt-, Kodály- és Bartók-játékomat tanárom eredetinek és meggyőzőnek tartotta, ezért kérésére előjátszhattam Kodosa Pálnak, sőt Kodály Zoltánnak is. Az utóbbi meghallgatásra Kodály lakásán került sor, amelyen tanárom is jelen volt. Neki köszönhettem, hogy az ötödik év végén az Állami Hangversenyzenekarral, Vaszy Viktor vezényletével a Zeneakadémia nagytermében tolmácsolhattam Liszt Haláltáncát. Antal István támogatta pályám kezdetén a Magyar Rádióval és az Országos Filharmóniával felvett kapcsolatomat, első szerepléseimet is.

Tanárom eredeti pedagógiája népszerűségnek örvendett, diplomások is nagy érdeklődéssel látogatták óráit s tanultak tőle. Antal István nyitott volt minden jó ötletre, gondolatra, ezért ezeken az órákon is mindig várta hallgatóságától a visszajelzést, amelynek általa megítélt pozitív elemeit beépítette tanításába,

¹⁵⁶ Galánffy Lajos (1905–1973), zongoraművész, a Debreceni Zenede tanára, később igazgatója.

előadó-művészetébe. Tanárom szüntelenül tanult és mindig a parnasszusra tört. A zenetörténet és benne az előadó-művészet vonulatában is a csúcsokra tekintett és azokhoz igazodott. Bachról sokat beszélt nekem úgy is, mint a protestáns kultúra csúcsáról. Nagy tisztelője volt Bartóknak, Kodálynak, különös hangsúllyal méltatta jelentőségüket a magyar és az egyetemes kultúrában. Kodály nevelő s nemzetmentő szerepét a Petőfiéhez hasonlította. A zeneművészet az élet páratlan ajándéka volt számára, amelyet mindig a világ egységében szemlélt, amihez csodálattal és alázattal közelített. Az órákon szereplő művek kapcsán szóba került az irodalom, a filozófia és a képzőművészet, amely színes keretet adott tanításának. Stílusismerete támadhatatlan volt, ízlése kifinomult és nemes. A művek szerkezeti, harmóniai építkezése a legapróbb részletekig érdekelte, és ezzel igyekezett a mi érdeklődésünket is az elemző munkára felkelteni. A telt, puha zongorahang, a hangzás minősége, plaszticitása fő követelménye volt. Páratlan technikai adottságával ihletett előjátzásai-ban mutatta meg és szemléltette elképzeléseinek valóságát.

Merész beugrásokra is vállalkozott, nagyszerűen blattolt. Sok alkalommal lapoztam neki a rádióban, a szemét le sem vette a kottáról a technikailag igényes, kényes daraboknál sem. Előadói tehetsége elsősorban Bach, Beethoven, Brahms és Liszt monumentális műveiben, azok nagyszabású megfogalmazásában csillogott a legjobban. Véleményem szerint játékában az intellektus fölénye inkább volt érezhető, mint az érzelem gazdagsága. Nagy kaliberű, jelentős zongoraművész volt. Pályája zenitjén érte a halál, a fennmaradt hanglemezek, hangfelvételek sajnos csak sejtetni tudják azt a hatalmas életművet, amit maga után hagyott.

Tanárom társasági ember is volt, sokat anekdotázott, mindig életízűen és mindent a maga helyén. Értett az ifjúság nyelvén, felüdülés volt vele együtt lenni. Hálával emlékezem most is rá.

Delley József

*Visszaemlékezés, megjelent: In memoriam Delley József,
Szeged, 2014*

Delley József¹⁵⁷ nemcsak kiváló képességű növendékem volt, hanem szívemhez nagyon közel álló barátom is. Egerből, egy többgyermekes pedagóguscsaládból származott. Gimnáziumi tanulmányai befejeztével jött Budapestre, ahol kétévi konzervatóriumi stúdium után felvételt nyert a Zeneakadémiára. Egri zongoratanárnőjét, Gyárfás Győzőnét jól ismertem: széles látókörű műveltségével, szakmai tudásával, áldozatokra is képes példamutató életével nemcsak tanított, hanem tanítványai lelkét formálta és gazdagította is. Így tanítványa a családi otthon és a zeneiskola fészekmelegében kapott kincsekkel a tarisznyájában érkezett hozzám. Hogy felidézzem Delley Józseffel való első találkozásom, ismerkedésem emlékeit, bő fél évszázad kódén át kell visszatekintennem.

A budapesti, történelmi múltú Bartók Konzervatórium nevű művésztanárainak testületében friss diplomámmal alighogy elkezdtem munkámat, máris kaptam egy rokonszenves, tehetséges növendéket, akit főiskolai felvételire is fel kellett készítenem. Delley József fiatal kora ellenére meglepően kiforrott egyéniség volt, aki reálisan tudott tájékozódni az őt körülvevő világban, mert szilárd talaj volt a lába alatt. Ideális növendék volt, aki sohasem jött felkészületlenül órára, így lépcsőről lépcsőre lépegetve lehetett haladni vele. Az aktuálisan szereplő zenemű technikai vagy zenei nehézségének legyőzésében tett erőfeszítés nem

¹⁵⁷ Delley József (1937–2006), zongoraművész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola szegedi tanárképző tagozatának tanára.

veszett el nyomtalanul. A célul kitűzött feladat lévét igyekeztünk mindig olyan magasra tenni, hogy az sikeres ugrást, megoldást eredményezzen. Ennek is volt köszönhető, hogy tanítványom a dobogón vagy a vizsgákon helyt tudott állni, s mindig azt nyújtotta, amit tud. A magyar zene és Bartók iránti szeretet magját már egri tanárnője elhintette lelkébe, így ezt a szellemi humuszt nekem csak öntözni kellett. Ez az affinitással is párosult szeretet a későbbiek folyamán elkötelezettséggé nemesedett, és meghatározó erővel hatotta át pedagógiai és előadó-művészi tevékenységét. Emberi tartásának komolyságával, szerénységével Delley József könnyen beilleszkedett tanítványaim közösségébe, az iskola légkörébe, melyben rangot, népszerűséget is szerzett.

A hangszerkezelés, a zenei formálás területén meredeken felfelé ívelő fejlődésével magára vonta kollégáim elismerő figyelmét is. Jóska barátom felismerte, hogy tehetségének, emberiségének melyek azok a szilárd pontjai, amikre építkezni lehet. Nem ringatta magát illúziókba, nem tékozolta életének rövidre szabott idejét csalóka sikerekkel kecsegtető útkereséssel. Ő nem akart mást, csak Delley József maradni és lenni. És ennek valóságáért keményen meg is dolgozott. Hű tudott maradni eszméihez történelmünk embert próbáló évtizedeiben is. Komolyan vette az evangélium parancsát: „Légy hű mindhalálig.”¹⁵⁸ Ő hű tudott maradni Istenhez, hazájához, családjához, növendékeihez, iskolájához, pedagógiai, művészi küldetéséhez. Ez a lelkiség, a remekművekkel való alázatos, őszinte azonosulás meggyőző erővel hatott közönségére a pódiumon is. Hiteles személyiségének kisugárzása volt, ebben melegedtek, növekedtek tanítványai, és ezt a fényt kapták ajándékba, akik a közelében éltek vagy kapcsolatba kerültek vele.

¹⁵⁸ Jel 2, 10.

Delley József ereje teljében, a minden élők útján való eltávolítása szegényebbé tette a magyar zenepedagógiát, Szeged és régiója hangversenyéletét. Én és családom pedig a hűséges tanítványt, az igaz barátot veszítettük el.

Kassai István

Visszaemlékezés, naplójegyzet, Szentendre, 2019

„A szeretet soha el nem múlik”¹⁵⁹

Kassai István¹⁶⁰ volt az egyetlen, aki – mint rendkívüli tehetség – egészen kisgyermekként, 10 éves korában lett tanítványom a Budapesti Bartók Béla Konzervatóriumban. A kedves, rokonszenves fiúcska szeme romlása miatt elválaszthatatlan volt édesanyjától. Ma, amikor e sorokat papírra vetem, már 61 éves, de kapcsolatunk azóta is töretlen. Ragaszkodását, felém irányuló figyelmességét, gondoskodó szeretetét most is megtapasztalhatom.

István a tehetsége miatt már kezdetben népszerűséget élvezett osztályomban a nálánál idősebb növendékek körében. Csofolták bámulatosan szelektáló hallását, mosolyogtak, ha ráültem a zongora billentyűire, mert kihallotta a megszólaló hangokat. 4 év elteltével (1973-ban), főiskolai felvételije előtt olyan értékes műsorú szólóhangversennyel állt elénk, hogy annak néhány darabja egy művészi diploma programjában is szerepelhetett volna. Meggyőző játékával el is nyerte a Zeneakadémia akkori zongoratanács-vezetőjének, Kadosa Pál professzornak a tetszését, akinek tanítványa is lett.

Kassai István azóta több hazai és külföldi zongoraverseny győztese, Liszt-díjjal és más díjakkal kitüntetett, nemcsak virtuóza hangszerének, hanem költői ihletettséggű, meg nem alkuvó

¹⁵⁹ 1Kor 13, 8.

¹⁶⁰ Kassai István (1959–), zongoraművész. Életét a magyar zenei örökség ápolására és dokumentálására tette föl: hangfelvétel- és hangversenysorozatokkal több magyar zeneszerző teljes zongoratermését tette és teszi ismertté. Kiemelten foglalkozik a magyar romantika kevésbé ismert 19. századi kismestereinek muzsikájával.

művésze is. Már csaknem félszáz hanglemez őrzi zongorajátékát – hitelesítve muzikológusi tevékenységét is. Nevéhez kapcsolható, hogy a 19. század végi magyar művészi zene történetének térképéről kezdenek eltűnni az ismeretlenség fehér foltjai. Kimagasló muzsikussá, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjává. Róla csak ennyit, mint egy minilexikonban, mert nem tartom illetékesnek magam arra, hogy művészetét, sokágú zenei tevékenységét elemezzem. Ami nekem ebben a megemlékezésben fontos, s ami személy szerint is érint, az Kassai István egyetemes, mélyen emberi magatartása, az a páratlan humánus, az erényeknek olyan tárháza, amely csak kivételes úton haladó kiválasztottnak lehet az eltulajdoníthatatlan sajátja. Az idő múlásával a tanár–növendék kapcsolat barátságba fordult. Részesévé váltam István szomorú és örömteli napjainak. Hőn szeretett édesanyját a Farkasréti temető ravatalozójában búcsúztattam. Csányi Valéria karmesterrel kötött házassága napján, közvetlenül a templomi esküvő után köszöntőt mondhattam.

Életem már néhány évvel túllépte a 80. esztendőt, amikor István a rá jellemző határozottsággal fölvetette, hogy Bartók *Gyermekeknek* sorozatát még lemezre kell játszanom. Itt azonban nem álltunk meg: állandó lelkesítésére, következetes sürgetésére még Bartók 1909 és 1912 között zongorára írt pedagógiai műveinek java részét is rögzítettük. A felvett anyag felkerült a világhálóra, és válogatott darabjaiból megjelent egy dupla CD a Naxos emblémájával. Ennek az éveken át húzódó munkának az eredménye nem valósulhatott volna meg István művészi tekintélye, sok energiát és időt követelő áldozatos munkája nélkül. Majd ezek után, 94. életévem végén, ünnepélyes jubileumokon vettem részt és rangos elismeréseket kaptam – tudtomon kívüli közreműködésének köszönhetően.

Istvánban kisgyermek korától ösztönösen él az eredendő jó-
ság. Felnőttként pedig övé lett a hit, s annak már tudatos bi-
zonyossága, hogy a szeretet kegyelmi ajándék, amit a köszönet
és a hála boldogító érzésével tovább kell adni, szét kell osztani.
A felülről kapott bőségből gazdagon adott nekem is. Pályája
folyamán Istvánt gyakran akadályozták fénylő talentumainak,
tehetsége kincseinek kamatoztatásában. Ebben a küzdelemben
sem fáradt el, sőt elnyerte élete hármasszodáját: Krisztusban az
Istent, egy sikeres műtét után a látását, hitvesében pedig a segí-
tőtársat. Ez a győzelem még jellemzőbbé tette arcának legéle-
sebb vonásait; a megbocsátást, az alázatot. Felismerte, elfogadta
küldetését. A művész, a „homo christianus” ezzel a lélekkel meg-
elégedetten és célratörően járja a maga útját. Közben öreg tanára
kezeit sem engedte el. Mert *„a szeretet soha el nem múlik”*.

Kocsis Albert

*Visszaemlékezés, elhangzott Keszthelyen, a Fesztetics-kastély
Tükörtermében 1996. augusztus 29-én*

Kocsis Albert¹⁶¹ hegedűművésszel egy időben jártam a Főiskolára. 1954 kora tavaszán az Országos Filharmónia hangversenyajánlatára a Zeneakadémia igazgatósága kettőnket jelölte ki egy Bach–Bartók-hangverseny megtartására, ami egy végzős növendék számára szokatlan s igen nagy kitüntetés volt. Erre a hangversenyre 1954. június 15-én este 8 órakor került sor a Zeneakadémia kistermében. A műsorban igényes művek megszóltatásával váltogattuk egymást. Játékunkat a Főiskola néhány jeles tanára is meghallgatta, és szóban ki is fejezte elismerését.

Visszaemlékezve az ifjú Kocsis Albert játékára, úgy él bennem ma is, mint egyéniség, aki a művek markáns megmintázásával, erőteljes, lendületes előadásával, mély tűzű, sokszor kemény hegedűhangjával, különösen Bach és Bartók darabjainak meggyőző, hiteles tolmácsolásával vált felejthetetlenné.

1954 júliusától lettem a Budapesti Konzervatórium tanára. Itt tanított 1959–60-ban Kocsis Albert is, így a pedagógia területén egy intézetben – ha rövid időre is – együtt dolgoztunk. Hosszú évek múltával, amikor elkezdtem az Országos Filharmónia hangversenyműsorait országsszerte ismertetni, ismét összekeverültünk. Sokszor voltunk együtt a hosszú utakon, sűrű feladatok teljesítése közben, mostoha körülmények között is vidéken, gyermekek és felnőttek számára szervezett hangversenykörutakon. Kocsis Albert barátian és lelkesen épült be a kis művészcsoportok közösségébe, annak napokon keresztül tartó munkájába,

¹⁶¹ Kocsis Albert (1931–1995), hegedűművész.

nem egyszer tanújelét adva segítőkészségének is. Csak egy esetet hadd örökítsek meg emberi arcképének gazdagítására: Egy ilyen út alkalmával egy vidéki kisváros szállodájában éjjel rosszul lettem. Amikor ő erről tudomást szerzett, habozás nélkül kocsijába ültetett és elvitt az orvosi ügyeletre.

Kocsis Albertnek az ifjúsági hangversenysorozatok vonzásának, sikerének, aranykorának megteremtésében jó néhány kiváló művészkollégája mellett elévülhetetlen érdemei vannak. Ezeken a fárasztó koncertkörutakon éles elméjével, szellemességével, gazdag élményanyagával, eleven fantáziájával lelke volt a társaságnak. A rossz akusztikájú hatalmas, rideg termekben nemcsak hegedűjével, hanem hallgatósága összetételéhez rögtön alkalmazkodni tudó képességével teremtett olyan légkört, hangulatot, amelyben színes elbeszéléseivel, a közönség soraiból érkező kérdésekre adott válaszaival sok hívet szerzett magának, és országszerte páratlan népszerűséget élvezett. Így szolgálta a kodályi gondolatot: legyen a zene mindenkié! Halála előtt a 80-as, 90-es években sajnos már alig találkoztunk, és csak néhány szót tudtunk váltani egymással.

Muraközy Gyula

Visszaemlékezés, naplójegyzet, 1960-as évek

Muraközy Gyulával nem volt személyes kapcsolatom. Őt csak a szószéken vagy az úrasztala előtt láttam a budapesti Kálvin téri templomban. Ott hallgattam a prédikációit is.

Az igét hirdető lelkipásztor éppúgy feltárja önmagát a prédikációban, mint a zeneszerző a kompozícióban, az előadóművész az interpretálásban. Hitelesen vagy hiteltelenül – ezt mindig az érzékeny gyülekezet vagy a kifinomult hallású közönség döntheti el. A deres fejű pásztor már megjelenésével is tiszteletet parancsolt. Tartásában méltóság volt, melegen csengő hanghordozásában pedig békességet teremtő erő. Ezen ismervek már felérnek egy személyes ismeretséggel.

Prédikációinak középpontjában mindig a testté lett ige, Jézus Krisztus állt. Beszédeinek az izzó sugárzást Jézus váltságahalába és halál feletti győzelmébe vetett hite adta. E körül, mint nap körül a bolygók, keringtek gondolatai. Pásztori szolgálatának több évtizedes gyakorlásában nagy tapasztalatra, az emberi lélek megismerésére tett szert. Ismerte annak törvényeit bonyolultságában is. Az evangélium lámpásával képes volt átvilágítani, áttörni, és így kutatni a lélek bűn által felkavart homályát.

Az igehirdető Muraközy szavaiban sokszor költői megfogalmazásban ragyogott fel a prédikátor Istennel való találkozásának örök életre szóló nagy élménye. Hitének ez a hiteles átütő ereje hatalmába kerítette a gyülekezetet, mert ez már nem elmélkedés volt, sokkal több annál: személyes, alázatosan megvallott élet. Isten jelenlétének hitbeli megtapasztalása a mindennapok küzdelmében, kudarcokban, sikerekben, fájdalomban, örömeiben.

Ez az isteni jelenlét teszi elviselhetővé azt, ami fáj, és emeli hálaadássá azt, ami öröm. Muraközy Gyula ilyen életháttérrel, erős lelkének ilyen naponként megkapott, kaleidoszkóphoz hasonló hitélményeivel állott hiteles igehirdetőként a gyülekezet elé.

Prédikálás közben leginkább csak jobb kezével gesztikulált. Kézmozdulataiban makacs egyenletesség lüktetett. Ez az „ostinato” mozgás a beszéd folyamán természetesen csak ott válhatott erőteljessé, ahol a gondolat hirtelen kitörő belső dinamizmusával párosult. Ujjait sokszor összeszorította, és láthatatlan ceruzával írt a gyülekezet szívébe. Gyakran használt szélesre nyitott tenyerével lefelé irányuló erőteljes mozdulatokat, mintha odaszegezné beszéde igazságait a katedra peremének mindkét oldalára. Beszédének lüktetése, dinamikai skálája gesztusainál is kifejezőbb és változatosabb volt. Alaptónusát ünnepélyes komolyság, de mindig közvetlen, elbeszélő modor jellemezte. Tempója lassú volt, mondanivalóját sokszor hosszú szünetekkel, élesen tagolta. Közepes hangerővel beszélt, ritkán halkult el egészen. Kerülte a nagy kontrasztokat, hangja a prédikáció prófétai, drámai fordulataiban sem vált kellemetlenné. Ilyenkor engem Muraközy hangjának tónusa soklábás¹⁶² orgonasípok lágyan tömör, de átütő erejű hangjára emlékeztetett.

Prédikációiban egyszerű, közvetlen nyelvet, magyar poétákon nemesedett ízes beszédet használt. Szóhasználatát a magyar történelem sokszínű emléke, hőseinek, kiváló személyiségeinek életpéldája szötte át. Talán éppen hazafiúi szenvedélyéből adódóan, szívesen magyarázta az Ótestamentum lapjait. Gondolataiban ott élt a magyar föld, a hazai táj témája, a magyarság szívének minden dobbanása. Az imádkozó Muraközy mindig

¹⁶² Az orgonasípok hosszát – ebből következően hangjának mélységét – lábokban mérik. A „soklábás” síp az orgonaismerő számára egyet jelent a „mély” hanggal.

magával vitt engem az Isten színe elé. Fohászkodása közben az Isten ölében éreztem magam. Nem jutott eszembe, hogy most Muraközy imádkozik, annyira úgy éreztem: én imádkozom.

Mint 28 éves fiatalember, az idős Muraközy Gyulában olyan, gazdag élettapasztalattal bölcsességre jutott keresztyén embert, jeles prédikátort ismertem meg, akinek személyiségéből sugárzott a felülről kapott szeretet fénye mindazokra, akik őt ismerhették és hallgathatták. Prédikációi után megbékélten, hazatalált szívvel, reménységgel hagytam el a templomot.

Ravasz László

Visszaemlékezés, naplójegyzet, 2010-es évek

Ravasz Lászlónak, a magyar református egyház legendás vezéralakjának nevét családom körében sokszor hallottam emlegetni már kisgyermek koromban. Hallottam a rádióban prédikálni, még Nagyszalontán is – ahol nagybátyámék tanyáján a néprádiót ültük körül. Az is elevenen él bennem, hogy szülővárosomban az év végi esti istentisztelet után mindig igyekeztünk haza otthonunkba, hogy le ne maradjunk Ravasz László óesztendei gondolatairól, amelyeknek rádióközvetítése eseményszámba ment. Akkor még nem sokat értettem abból, ami az idősebbeket mindig személy szerint meggazdagította, de püspökünk szónoklatának páratlan ereje, szuggesztivitása olyan varázslatos szépséggel jött át az éter hullámain, hogy gyermekszívemet is megérintette, sőt a szavak, a mondatok zenéje továbbra is visszhangzott bennem. Még ma sem tudom írásait, beszédeit úgy olvasni, hogy közben ne hallanám a hangját. Ez olyan megfejthetetlen titok számomra, mint a nagy hangszeres művészek karizmájának sugárzása, amely még a hangfelvételeken is átsüt.

Amikor felsőbb gimnazista és a Soli Deo Gloria szövetség lelkes tagja lettem, időnként a papi pálya gondolata is felmerült bennem. Ravasz László beszédeit könyvekből is fokozódó érdeklődéssel olvastam, tanulmányoztam. Kezdett kibontakozni előttem széles műveltsége, teológiai, filozófiai tudásának mély megalapozottsága, prédikációinak Krisztus-központúsága, művészi felépítése, gondolatvilágának eredetisége. Még húszéves sem voltam, mindez már etalonná vált számomra. Hatása öreg napjaim gondolkodásában ma is kitapintható, éppúgy, mint Kodály Zoltáné.

Élőben beszélni másodéves teológus koromban, Debrecenben hallottam először. A Kistemplomban, a szószékről tartott előadást, amelyet élő zene, kórus és orgonaszó keretezett. Másnap az egyetemen kedves tanárom, Török István, a dogmatika professzora kérdezgetett bennünket az elhangzott beszéddel kapcsolatosan. Arra volt kíváncsi, mit és mennyit értettünk meg belőle. Természetesen Ravasz László látogatása teológus körökben továbbra is téma maradt. Arra azonban, hogy mikén vitatkoztunk, 75 év kódén át már nem emlékszem. De megmaradt a nevezetes esemény emlékképéből egy jelenet. Püspök úr a beszéd lendületében a Heidelbergi Káté első kérdésének válaszát idézve váratlan memóriazavar következtében megállt. Döbbenetes, hosszúnak tűnő kínos csend következett, majd a szónok – bámulatos koncentrálókéességének köszönhetően – ott folytatta, ahol az idézett szöveg fonala elszakadt.

Amikor Budapestre kerültem, a Kálvin téri templomban többször hallgattam, még a forradalom leverése után is. Ebben a tragikus időszakban a Zsoltárok könyvére építette igehirdetéseit. Úgy érezte, a megsebzett, vérző magyar lélekhez – mint annyi-szor már a történelem folyamán – a zsoltárok vigasztalása állott a legközelebb. Úgy tudom, 1957-ben már teljesen feldolgozta a Zsoltárok könyvét, de sajnos, ebből a szellemi kincsből – az ő szavaival élve – a „magyar csodát követő rémuralom miatt” már nem részesülhettünk.

Török Erzsébet

*Visszaemlékezés, megjelent Gedényi Zsuzsanna Csillagom,
révészem című könyvében*

Kodály zenéjével és Kodály személyes jelenlétével összefüggésben kerültem kétszer is kapcsolatba Török Erzsébettel¹⁶³. Emlekezetem bizonytalan pallóján csaknem négy évtized felett kell visszamennem, hogy felidézzem találkozásainkat.

1956 januárjában ismertem meg Török Erzsébetet az Országos Béketanács zenedélutánján, amelyen a hallgatóságnak Kodály arról beszélt, hogy ki az igazi zeneértő. Török Erzsébet Arató Pál zongorakíséretével Kodály-dalokat énekelt, én Bartók-darabokat játszottam.

A dobogóra lépés előtti várakozás közös izgalmában beszélgettünk, amelynek közvetlenségét egyéniségének varázsa, gyermeki nyíltsága azonnal megteremtette. Leplezetlen nyugtalanságából kiderült, hogy Kodály zsenijének, tekintélyének a súlya nehezedik rá, és a Mester személyes jelenléte fokozott izgalommal tölti el. Kodály kritikája zsinórmérték, netán elismerése erőforrás számára, amelyet most is szeretne megszerezni, kiérdemelni. Ez sikerült is, mert a műsor befejezése után Kodály néhány szót váltott a szereplőkkel, Török Erzsével pedig kitűnően hosszabban beszélgetett.

A második találkozásunkra a Váci utcai moziból átalakított, rossz akusztikájú Bartók-teremben került sor ugyancsak a „drukk-szobában”. 1959. december 18-án a Filharmónia rendezésében megvalósult Kodály születésnapj hangversenye. Ennek a hangversenynek is szereplői voltunk Palló Imre és a Tátrai-vo-

¹⁶³ Török Erzsébet (1912–1973), Kossuth-díjas énekművész.

nósnégyes tagjainak a társaságában. Az ünnepelt zeneszerző már Péczely Saroltával jelent meg a gyér számú közönség soraiban, és a páholyban foglalt helyet. A három éve levert forradalom nyomozó légkörében a hangversenyre csak Kodály hű hívei jöttek el.

A megfélemlített értelmiség távolmaradása, az üres széksorok látványa a hangverseny megkezdése előtti beszélgetésünkben azokat a nemzeti tüntetésbe átcsapó, forró hangulatú, az Operaházban vagy a Zeneakadémia nagytermében rendezett születésnap koncerteket juttatta eszünkbe, ahol Kodályt, mint a nemzet első emberét, szellemi vezérét ünnepeltük. Visszagondoltam arra a jelenetre, amikor a Hány toborzója után a szünni nem akaró taps, ováció az opera színpadára kényszerítette Kodályt, akit a szereplő huszárok spontán lendülettel a vállukra emeltek. Nekünk, nézőknek, hallgatóknak abban a mámoros hangulatban ez természetesnek tűnt, csak az opera igazgatójának, Tóth Aladárnak nem, aki rémülten rohant a huszárok közé, hogy az idős Mestert a triumfálók válláról lesegítse. A forradalom előtti születésnapok fényét, hangulatát idéztük tehát, mielőtt dobogóra léptünk.

Török Erzsí most is szent izgalommal lépett a közönség és Kodály elé. Megfigyelhettem karakterizáló képességét, mozdulatainak, arcjátékának finom árnyalatait, amellyel a népi szövegek költői világának hangulatát, tartalmát meggyőző egyszerűséggel kísérte. Figyeltem mindig érthető, zamatos szövegmondását, a rögtönzés illúzióját keltő dallamformálási szabadságát, azt az ökonómiát, ahogyan kis volumenű hangjának szín- és dinamikai gazdagságával bánni tudott. Mindannyiunkat áthatott népe művészetének szerelméből táplálkozó hitének a ragyogása. Török Erzsí így, mindennel együtt elválaszthatatlanul, mint jelenség maradt meg emlékezetemben.

Ugrin Gábor

*Születésnap i köszöntő, megjelent a Magyar Kodály Társaság Hírei című kiadványban, Budapest, 2012/2.*¹⁶⁴

A természetet, hegyeket járó emberek tudják, hogy hófedte, napfényben szikrázó hegyek láncolatát csak megfelelő távolságból lehet a szem sugarába venni. Életed útjának e neves határkövé-nél már látni lehet, hogy bő öt évtized magyar zenepedagógiája, kórusmozgalma vonulatának egyik magaslata nevedhez kapcsolódik. Ki gondolta, hogy az ügyesen zongorázó, orgonáló alföldi diák, akit a kegyetlen politikai hatalom nem az egyetem padjaiba ültetett, hanem kemény vasesztergályos munkára kényszerített, egykor az ifjúság zenei nevelésének, a magyar kóruskultúrának nemzetközi hírű alakja lesz?

Személyiségedben az ember, a pedagógus, a művész szorosan egymásba fonódva, egymást erősítve megbonthatatlan egységet alkot. Emberi tartásod princípiuma Isten és a haza, s ezt sohasem féltél megvallani. Életviteledben szereteted áradó gazdagsága, a feladatokkal megbirkózó erős akaratod erre a fundamentumra épül. Pedagógiád sikerének titka példamutatásod, szakmai biztosságod és a tudás átadásában és számonkérésében a szigorú következetesség. Több vagy, mint egy zenét tanító mester. Tanítványaidban felébresztetted az emberi méltóság, a közösségi felelősség és – a népdal megszerettetésével – a hovatartozás tudatát. Előadói művészetedben mindig érezni lehet a tudatosság és ösztönösség titokzatos, eleven kapcsolatát. Elemi erővel ható

¹⁶⁴ Ugrin Gábor (1932–2013), zenetanár, kórusvezető; tanított általános iskolában (1954–1965), gimnáziumban (1961–1978), konzervatóriumban (1969–1985), majd a Zeneakadémián (1985–2002); karvezetőként irányított munkáskórusokat és iskolai kórusokat; alapítója és haláláig vezetője volt az Ifjú Zenebarátok Központi Kórusának.

karmesteri tehetséggel alázatos közvetítője vagy az alkotók üzenetének. A zenetörténet különböző korszakainak alkotásai (a cappella művek, hangszerkíséretes kompozíciók, oratóriumok a kortárs szerzőkig) szerepeltek repertoárodban. De képességed mindig akkor fénylik a legragyogóbban, ha Bartók vagy Kodály műveit tanítod vagy szólaltatod meg a hangversenyek légkörében.

Sok kiváló kórus alapítója, szervezője, éltetője vagy. Hanglemezek, televíziós felvételek, számos iskolai tankönyv, eredményes kurzusok, a Kodály Társaságban végzett munkád, a sok-sok felejthetetlen koncert itthon és határainkon kívül mind-mind egy csodálatosan színes, gazdag életmű képét mutatja, amelyen rajta van a rangos állami kitüntetések pecsétje is. De tudom, hogy számodra a legnagyobb elismerés az a sok-sok hálából fakadó visszajelzés, amely volt tanítványaidtól, kórusaid tagjaitól érkezik feléd.

Sok tehetséges ember van, de nem mindenki tud mit kezdeni talentumaival. Mi a titka annak, hogy felülről kapott fénylő aranyaiddal egy nehéz történelmi helyzetben is jól sáfárgodtál? Az a belső lelki kényszerből fakadó küldetéstudat, amely arra ösztökél, hogy példaképünk, Kodály Zoltán szellemében mindig a legtöbbet, a legjobbat add. Ezért tudtál hiteles képviselője, prófétája lenni annak az ősi gyökerű, világhorizontba került, sajátosan magyar kultúrának, amelyben a zene fontos szerepet kapott. Boldog lehetsz, hogy ilyen megbízatást kaptál és teljesíthetted.

A Teremtő adjon nyugdíjas éveidben szeretteid körében lelki békességet és jó egészséget, hogy kincseidet még sokáig osztogathasd! Isten éltesen!

Szívközelben

Búcsú Tantos Lászlótól

*Búcsúztató beszéd, elhangzott Budapesten, a Farkasréti temetőben
1987 áprilisában*

Megrendülve keresem azt a néhány búcsúzó mondatot, amellyel szeretnék hű maradni az elhunyt Tantos László bennünk tovább élő emlékéhez.

A korai árvaság tragédiája, az elvesztett tündérkert szépsége haláláig tartóan vésődött a lelkébe. A történelmi Magyarország trianoni katasztrófájának következményei is keményen próbára tették, így került – már egyetemi tanulmányok birtokában – végérvényesen Budapestre. A zenei pálya mellett döntött, és a Zeneakadémián szerezte meg képesítését. A Nemzeti Zenede, majd a Bartók Szakiskola zongoratanára lett.

Tantos László „européer” volt. Azok közül az egyre fogyó muzikusok közül, akik még a magyar szellemi talajba mélyen gyökerezve figyelték az európai művelődés horizontját. Sokoldalú tehetsége, fogékonysága, káprázatos nyelvtudása, irodalmi és filozófiai iskolázottsága képessé tette az egyetemes meglátásra. Ragyogó képességekkel megáldott, poétikus képzeletű pianista volt, és olyan pedagógus, aki önálló úton kereste, sok eredetiséggel kutatta a zene, az interpretáció titkait. Ebbe a fanatikusan munkált törekvésébe, a tökéletes megoldás, az igazság keresésébe bevonta, beavatta kollégáit is. Akiben volt fogékonyság a szellem, a művészet érintésére, a zongoratechnika, a mozgás princípiumainak megértésére, az mindig sokat tanult tőle. Magam is így voltam ezzel.

Hűségesen szerette iskoláját, munkáját és az ifjúságot. Tisztelte, becsülte kollégáit. Növendékeinek a sorsa is izgatta, s ha

kellett és tehetett, utánanyúlt a rászorultnak, és segített rajta. Szemlélete emberközpontú volt. A kommunikációban, a közösségben, a társaságban csillantak meg igazán legjobb erényei. Szeretetre méltó ember volt, aki külsejének és belső énjének sármájával minden társaságot meghódított, ahol műveltsége, humora fényét spontán természetességével szétszórhatta. Életformájában a rendhagyó, a nem megszokott út szabadságát választotta.

Tantos László különös egyéniség volt, egy képzelete teremtette autonóm, zárt belső világ hordozója. Mi ennek az öntörvényű, valóságtól elszakadt, a művészet és a filozófia aranyzálaival átszőtt álomvilágnak csak a ki-kigyulladó fényeit láttuk, melyek az árnyékot, a pokoljárás rémeit eltakarták. Csak a hozzá legközelebb álló társ értette meg a szeretet kohójában ennek a Báthori Gábor-i alkatnak szépségét és tragikumát.

Búcsúzunk tőle.

Búcsú Mérnök Jánostól

Temetési beszéd, elhangzott Budapesten, 1988. november 10-én

A Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola nevében búcsúzom Mérnök Jánostól.

Mérnök János¹⁶⁵ Pécsen született. A Tudományegyetem jogi fakultásán szerzett abszolutóriummal jött fel Budapestre. Egyetemi végzettséggel választotta a zeneművészi pályát. A Bartók Szakiskola, majd a Zeneakadémia zongoratanácsának lett a hallgatója, és ezzel egy időben folyamatosan zeneszerzést is tanult; 1954-ben kapott zongoraművészi diplomát.

Szélesen alapozott zenei képzettsége, markáns előadói tehetsége, általános műveltsége, művészi alkatának sokoldalú gazdagsága, írói talentuma, a képzőművészet iránti érzéke különös rangot adott a pályakezdő művészeknek. Először Szegeden, a konzervatóriumban, majd Budapesten egy zeneiskolában tanított. Közben az Országos Filharmónia ösztöndíjas művésze, dramaturgia is volt. 1965-től haláláig iskolánkban fejtett ki értékes pedagógiai tevékenységet, az utóbbi években a jazztanszakon, mint a klasszikus zongora tanára.

Mérnök János nemzetben gondolkodó művész volt, aki különféle társadalmi munkákban önzetlenül sokat tett, és mindig is akart tenni a közösségért. Affinitással és szakértelemmel vonzódott a kortárs művészetekhez. Nagyszerű érzéssel, szelektáló képességgel ki tudta választani a bűzát a konkoly tömegéből, és szenvedélyesen tudott is érvelni, harcolni azok mellett, akiket tehetségesnek tartott. Ha partnerére talált, úr volt nemes maga-

¹⁶⁵ Mérnök János (1926–1988), zenetanár, zongoraművész; 1966-tól a Konzervatórium tanára.

tartásában, gesztusaiban. Pallérozott, eleven intellektusával, modorával megtalálta a hangot, a kapcsolatot itthoni és külföldön élő kiemelkedő személyiségekkel, akiknek barátságát is élvezte; éfölött érzett öröme kompenzátor is volt megsebzett életében.

Mérnök Jánost sorsa ugyanis kegyetlenül megpróbálta, testét, lelkét kikezdte, majd az idő múlásával magányossá tette, amelynek depressziójából sokszor egészsége gyors égetésével kereste a kiutat. A szülői házból, a pécsi iskoláiból hozott újra-újraértékelt, megküzdött katolicizmusa, magyarsága, a kezében tartott kicsiny mécses vibráló lángja azonban mindig vetített annyi fényt a lába elé, amennyi kellett az embernek maradáshoz. A harcot megbénult kezével sem adta fel, gyakorolt, kiváló zeneszerző barátaitól balkezes darabokat kapott, vagy ő maga írt át műveikből néhányat nyomdára, kiadásra készen.

Aki őt szívéhez közel engedte, az tudja, hogy zárkózottsága, keménysége mögött megkapó gyöngédség, tapintat, kedvesség és mindig spontán segíteni tudás is volt. Fel-felcsillanó álmai sokszor irreális világba repítették képzeletét, de mindig őszintén kereste az igazságot, a szépséget, szomjúhozta a szeretetet.

Kedves János! Végző búcsút veszünk Tőled, kollégáid, barátaid, növendékeid, mert tantaloszi küzdelmed befejeződött. Váratlanul itt hagytál bennünket. Emlékedet megőrizzük. Isten Veled!

Utolsó istenhozzád Gerencsér Ferenchez

*Búcsúztató beszéd, elhangzott Budapesten, 1989. szeptember 12-én
a Farkasréti temetőben*

Közvetlenül a háború után elindult egy falusi ifjú a főváros forgatagába, mint egy népmesei alak szerencsét próbálni. Vitte magával a zalai dombok illatát, a paraszti világ személyiségét meghatározó élményét, az elementáris őstehetség nyitottságát, tudásszomját. A Zeneakadémián világnagyságok varázslatába került, akik bámulatos gyorsasággal tágították tudatát, szellemi horizontját, bontakoztatták rendkívüli zenei talentumát. A növendék hódolatával vette át mesterének, Rácz Aladárnak művészi-erkölcsi örökségét, azt a páratlan kincset, amelynek megőrzése, gyarapítása a későbbiek folyamán élete fő feladatává is vált.

Gerencsér Ferenc¹⁶⁶ a főiskola elvégzése után, az önállósodás útján szuverén ura lett szakmájának. Mindent tudott elméletben, gyakorlatban egyaránt, ami maga a cimbalom – hangszerépítés, hangolás, különböző verők készítése – vagy a cimbalommal kapcsolatos. Ötlete, a két cimbalom együtt szerepeltetése, hangzása zene- és hangszertörténeti tett. Így a barokk kor billentyűs hangszereinek legjobb tulajdonságai találkoztak felerősödve, sőt keleti kuriózzummal is gazdagodva. Szalai Józseffel¹⁶⁷ bejárta csaknem egész Európát. Játékukat mindenhol siker, rangos kritikák, néhány hanglemezfelvétel koronázta.

¹⁶⁶ Gerencsér Ferenc (1923–1989), zenetanár, cimbalomművész; 1954-től a budapesti Konzervatórium, 1966-tól haláláig a Zeneakadémia Zenetanárképző Intézete budapesti tagozatának tanára.

¹⁶⁷ Szalai József (1929–2014), zenetanár, cimbalomművész; hosszú ideig Gerencsér József állandó kamarapartnere.

Gerencsér Ferenc eredeti, erőteljes művész egyéniséggé érett. Művészi alázatból fakadó, legendás hallásával ellenőrzött, fegyelmezett, de öntörvényű játéka mindig spontán, egyszerű, őszinte és meggyőző volt. Finoman csiszolt, virtuóz technikája a képzelete teremtette verők alkalmazásával addig ismeretlen új hanghatásokkal, eredeti színekkel gazdagította hangszerét. A népzene a természetes anyanyelve, sőt hitvallása maradt. Óvakodott a kísérletező kortárs zene számára ingoványos talajától, az érvényesülés effajta kísértéseitől. Vallotta, tanította az egymásra rétegződő ezeréves magyar kultúra egyetemességét. Szerelmeinek, Bartók, Bach géniuszának páros csillagfénye ragyogta be gondolkodását, művészi, nevelői munkáját.

Köztudott, hogy a cimbalom az utóbbi időkben mind nagyobb elismertséget kapott a főiskolán, a szakközépiskolákban, zeneiskolákban, a zeneszerzők érdeklődésében, munkáiban és a hangversenydobogón. Az, hogy a verbunkos kor kiváló cimbalmosai, majd Rácz Aladár életműve által elismertetett és világrangot kapott cimbalomművészet annyira gyökeret ereszthetett zeneoktatásunk, kultúránk humuszában, az Gerencsér Ferenc művészi elhivatottságának, erős hatósugarú nevelőmunkájának az eredménye.

Oszthatatlan ember volt, kemény, szikár jellem, aki önértekeinek tudatában sohasem parolázott társadalmunk karriert élvező parazitáival. Sajnos ő is, mint annyian az elmúlt harminc év alatt, a sztálini kommunizmus fantomja elől visszavonulásra kényszerült. Lemondott a hangversenyezésről, nem volt hajlandó kincseit krajcárokra váltva eltékozolni.

Meghalni oda tért vissza, ahonnét 66 évvel ezelőtt elindult: Szentkozmadombjára. Ezzel is megpecsételte azt a példamutató hűséget, amely őt eltéphetetlenül egész életén keresztül népéhez,

övéihez fűzte. Ilyen ember, művész, tanár voltál Te, Feri barátom, kollégám, ezért is olyan fájó utolsó istenhozzádott mondanom. Búcsúznom kell a Zeneakadémia, a Konzervatórium és tanártársaid nevében, de búcsúzom én is. Isten veled, Isten örökre Veled!

Hortobágyi Mária koporsójánál

Búcsúztató beszéd, elhangzott a Farkasréti temetőben,

2001. február 15-én¹⁶⁸

Tanárodként, barátodként megrendülten keresem a szavakat: hogyan tudom szívem fájdalmát hozzád méltóan elmondani? Ember voltál egy elembertelenedett világban, krisztusi ember. Lelkedben, mint tükörben Isten arcának vonásaira ismerhetünk. Ajándékba kapott belső szépségeddel nem kérkedtél, úgy fogadtad és viselted, mint csillagok a fényüket. Aki kapcsolatba került veled, annak melegebb, tisztább lett a szíve. Istennek volt előtted a legnagyobb tekintélye, ezért volt tartásod, alázatod, mely ott munkált minden élettevékenységében, emberi kapcsolataidban, a nagy Hortobágyi család összefogásában, gyermekeid nevelésében éppúgy, mint a zeneiskolában. Növendékeid szívét, értelmét nyitogattad a zenei óriások kis remekműveivel a nagyvilág és az ő gyermeki világuk harmonikus rendjére, az élet tiszteletére. Meghatóak voltak növendékeid hangversenyei, melyeknek ünnepi hangulata, a gyermekek komolysága, muzsikáló kedve mindig személyiséged aurájában született meg.

A transzcendens világ titkait bátran kerested, közben el tudtad választani a bűzát a konkolytól. Mennyi gondolatot ébresztő ösztönzést kaptunk tőled, amikor a modern katolikus vallási irodalom és a legfrissebb szépirodalom remekeire hívtad fel a figyelmünket! Képességed volt arra is, hogy mindenre érzékeny szeretetedet apró figyelmességekben is megmutasd. Igényes vol-

¹⁶⁸ Hortobágyi Mária (1940–2001), zongoratanár, 1962–64 között a váci és monori, 1964-től a budapesti I. kerületi zeneiskola tanára, később szaktanácsadó. Pedagógusi munkájáért Apáczai Csere János-díjat kapott.

tál, nem csak a szellem dolgaiban, de minden tevékenységében. A sok komoly és vidám családi és baráti összejövetelt, az élő muzsikálást, nyílt beszélgetéseket tudományról, művészetről, egyéni és nemzeti témákról, az evangélium időszerű üzenetéről, a végző kérdésekről a te kivételes szellemiséged, vonzó háziasszonyi tisztelt tette számunkra felejthetetlenné. Drága szülőket kaptál. Mónika-hitű¹⁶⁹ édesanyát, szilárd jellemű, tudós édesapát, fészekmeleget, olyan légkört, amelyben kinyílhattak legszebb emberi tulajdonságaid. Jó testvéreid, hűséges társad, szerető gyermekeid, unokáid, barátaid, kollégáid voltak. A minden élők útján nagy sebeket is kaptál, és mély hittel szomorúságokat hordoztál. Ebben a csendes titáni harcban testi erőd elfogyott, de a lelki nőtt. Megmaradt alázatod, szelidséged, türelmes hűséged és szereteted, mert Istenben megtaláltad békességedet.

Könnyes a szemem, de reménységgel búcsúzom tőled, mert „...a nemes harcot megharcoltad, futásodat elvégezted, a hitet megtartottad, végezetre eltétetett néked az igazság koronája”!¹⁷⁰

Mária, köszönjük, hogy életed példáját reánk hagyta, szeretetedet kitörölhetetlenül szívünkbe írtad. Isten veled!

¹⁶⁹ A katolikus hagyomány Szent Ágoston édesanyja, Mónika nevéhez fűzi az anyai szeretet és az Istenbe vetett végtelen hit példáját: Ágoston kicsapongó, céltalan élete Mónika imádságai következtében vált termékeny, hívő küldetessé.

¹⁷⁰ 2Tim 4, 7–8: *Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam: Végezetre eltétetett nekem az igazság koronája...*

Halottak napja (elmélkedés)

Elhangzott Keszthelyen (baráti körben), 2006. november 5-én

Kedves Barátaim!

Az elmúlt napokban országunk népe a temetőkertek felé fordult, és virágokkal, mécsesek fényével öltöztette ünneplőbe kedves sírhelyeit. Valóságos halotti kultusz alakult ki Magyarországon az utóbbi évek folyamán. Ennek okát többek között abban is látom, hogy a kommunizmusban az engedélyezett templomi orgonahangversenyek mellett csak a nyitott temetők adtak lehetőséget arra, hogy a hit, a vallásos érzés, a minden emberben élő vallásos ösztön parazsa oxigénhez jusson.

Szeretteink elvesztése valóságos lelki földrengést okoz életünkben. A tragikus napokban még a nap fényét is másnak látjuk, értékszemléletünkben is minden átrendeződik. Ez a meg rázkódtatás nemcsak akkor ért engem, amikor elveszítettem szüleimet, testvéreimet, hanem akkor is, amikor 50 évvel ezelőtt, november 4-én elveszítettük a csodát, amelyben én is részt vettem. A szabadságot, amit kivívtunk, az együttérzés testvéri eufóriáját gonosz kezek megfojtották, a szovjet hadigépezet kegyetlenül sárba taposta. Ez a szörnyű élmény is ott van a szívemben tompa, mély szomorúsággal.

Sok minden lejátszódhat fejünkben, szívünkben szeretteink sírjánál. Hányan vannak, akik nem tudnak szabadulni a haragtól azért, mert úgy érzik, az orvos nem tett meg mindent, sőt talán vétett is az élet megmentésében. De magunk felé is fordulhat az indulat azért, hogy édesapánkat, anyánkat engedtük a kórházban meghalni, és nem voltunk velük a halál nehéz perceiben. Hányszor hasít a szívünkbe – mint vád – egy-egy szó, mondat,

cselekedet, amivel az elhunytat megbántottuk! Vannak, akik a halottaikkal hadakoznak: „Miért? Hogy tehetted ezt velem?” De gondolatainkban idealizálhatjuk is elvesztett kedveseinket azzal, hogy kisebbitjük, elfelejtjük hibáit, vagy ellenkezőleg, növeljük érdemeit. Bizonyára hallottatok már koporsó vagy urna mellett olyan prédikációkat, melyekben a pap az elhunyt harmonikus családi életéről beszélt, s közben mindenki tudta, hogy pokol volt az otthona. Hányan, de hányan azért járják sűrűn a temetőt, mert a lelkiismeretük nem ad nyugalmat a halottal szemben elkövetett mulasztások, vétkek miatt. Sokan drága, hivalkodó sír- emlékekkel, csillogó márvánnyal akarják a világ előtt igazolni halottaikhoz fűződő szeretetüket.

Így rossz úton járunk. Sok kérdés, sok indokolatlan indulat teszi zavarossá a lelkünket. Pedig az evangélium irányt mutat, és most is nekünk szól ezen a kedves baráti összejövetelen, csak meg kellene hallani és el kellene fogadni. *„Nem akarom továbbá atyámfiai, hogy tudatlanságban legyetek azok felől, akik elaludtak, hogy ne bánkodjatok, mint a többiek, akiknek nincsen reménységök. Mert ha hisszük, hogy Jézus meghalt és feltámadott, azonképpen az Isten is előhozza azokat, akik elaludtak, Jézus által, Ővele együtt.”*¹⁷¹

Mennyit veszítene súlyából gyászunk, a halál miatt érzett kétségünk, ha azt Isten kezébe tudnánk letenni! Ha elhinnénk, hogy akármilyen volt is eltávozott apánk, testvérünk, barátunk, munkatársunk, és mi akármilyenek voltunk is hozzájuk, ők az örökkévaló szeretettel szerető Isten kezében vannak. Adjon nekünk vigasztalódást, bizonyosságot az a hit, hogy megyünk szeretteink után, és bennünket is az a Jézus Krisztus vár, aki bűneinket eltörölte a halál feletti győzelmével. A szeretet örök, ezért szeretet-kapcsolatunk is eltéphetetlen, áttör a dimenziók

¹⁷¹ 1Thessz 4, 13–14.

határain. Így hordozzuk halottainkat, de ne feledjük: nekünk nem a halottainkkal szemben vannak kötelességeink, hanem az élőkkel. Őket kell szeretni, őértük kell élni, és értük szüntelenül imádkozni.

Meggyógyult Péter anyósa (elmélkedés)

Elhangzott Keszthelyen (baráti körben), 2007. január 28-án

Péter, Jézus egyik kedvenc tanítványa házába invitálja mesterét. Az elfáradt Jézus bizonyára örömmel engedett a hívásnak, hogy családi légkörben megpihenjen, talán falatozzon is egy keveset. Kedves barátaim, gondolunk-e arra, hogy Jézus – aki, mint Isten, emberi testben vállalta a kísértéseket, a megaláztatást, a szenvedést és a kereszthalált – pünkösöd óta Szentlelkével itt van földünkön, közöttünk? Figyelemmel kísér bennünket, együtt szenved és örül velünk. Eszünkbe jut-e, hogy ezt a lelkével közöttünk járó Jézust mi is behívhatnánk házunkba, otthonunkba, beavathatnánk családi életünkbe? Bizalommal megmutatnánk-e neki, hogy kik vagyunk és hogyan élünk? Nélkülözzük-e jelenlétét, hiányzik-e barátsága, szükségünk van-e arra, hogy asztalunkhoz ültessük és nyílt beszédbe elegyedjünk vele?

Lehet, hogy Péter nem is tudta, hogy beteg az anyósa, aki valószínűleg nélkülözhetetlen volt a háztartás vezetésében, talán az unokák nevelésében is. Ma az „anyós” szónak nagyon sok mellékzöngéje van, pedig hány fiatal, megélhetésért küzdő családnak az anyós a támasza, nehéz helyzetben kisegítője. Jézus, ahogy a házba belépett, azonnal észrevette a beteg asszonyt. Anélkül, hogy valaki is kérte volna rá, odament hozzá, megérintette a kezét, és ezzel meg is gyógyította. Ha Jézust mi is behívjuk házlékunkba, az ő szeme azonnal észreveszi, hol van a baj, amiről talán mi sem tudunk semmit. Vagy éppen ezért nem akarjuk Jézus barátságát, ezért félünk ajtót nyitni neki, mert azonnal észreveszi a bajt; meglátja, mi a békétlenségünk oka, miért nem értjük meg a férjünket vagy a feleségünket, a gyermekeink miért fordulnak

szembe velünk, miért szűnnek meg sokszor váratlanul kedves, tartósnak tűnő barátságaink? Ahogy Jézus megérintette Péter anyósának kezét, úgy a mi szívünket is megérintheti ott, ahol éppen a legjobban fáj. De ehhez elengedhetetlenül szükséges, hogy igényeljük barátságát, s meghívjuk házukba, az életünkbe.

A talpra szökkent anyós azonnal elkezdett szolgálni családjának, a kedves vendégnek, a csodálatos orvosnak. Ez az esemény is bizonyítja, hogy aki Jézussal kapcsolatba kerül, annak lelkében világosság gyúl, békesség születik és szolgálatra kész emberré válik. Akit a Szentlélek megérintett, az már nem tudja élete megváltozásának csodáját önzően magába zárni, gyógyulását eltitkolni, hanem a kegyelmi ajándékot megosztja családjá tagjaival, barátokkal, akik házában megfordulnak. Van látható, megtapasztalható valóságos jele annak, ha Jézust meghívtuk otthonunkba, sőt befogadtuk a szívünkbe? Hitem szerint van, mert ha Jézus a vendégünk, barátunk, akkor nemcsak mi változunk meg, hanem más lesz családi életünk is. Ha örömteli várakozással, bizalommal hívjuk magunkhoz Jézust, mint ahogy jó barátainkat szoktuk, akkor – gyógyító reménységet adó érintésére – megkaphatjuk a megelégedett, kiegyensúlyozott, sőt mások szolgálására is kész keresztyén életet. Ez nem azt jelenti, hogy nem lesznek többé indulatos vitatkozások, vétkeinkkel való küzdelmünkben bukdácsolások, a gyermekek nevelésében kudarcok. Lesznek, de megkapjuk imádságunkban mindennap az újrakezdés lehetőségét, s hozzá a bátorságot is. Kedves barátaim, adja Isten, hogy így legyen!

Levél Both Lehelnek

Köszöntő írás a címzett nyugalomba vonulása alkalmából,

*2007. november 10.*¹⁷²

Kedves Lehel, Kedves Kollégáim, Kedves Barátaim!

Sajnálom, hogy személyesen nem, csak gondolataimmal lehetek veletek. Ezért úgy írok, mintha közöttetek lennék. Lehel, veled együtt megállunk most mindannyian életednek egy fontos határkövénél, amely egy küzdelmekben, sikerekben is gazdag út, életszakasz lezárását is jelzi. Ezekben a bensőséges pillanatokban figyeljük az együtt töltött esztendő kaleidoszkópját, és játszadozunk a színes emlékképekkel. Nem búcsúzunk tehát, hanem örülünk mindannak a sok-sok tarka emléknek, ami most is összetart bennünket.

Tudatos építkezéssel, fokról fokra nőttél fel pedagógiai feladataid és hivatalos megbízatásaid magaslatára. Szervezőtehetséged, az Intézet gazdálkodásában is megmutatkozó rátermettséged, szociális érzékenységed, közösséget összetartó képességed különösen akkor mutatkozott meg meggyőzően, amikor a Tanárképző Intézet zongoratanzakának, majd a Semmelweis utcában működő nagy múltú intézetnek a vezetője lettél. A felelősségteljes munka szeretete és megkövetelése, a kollégák kölcsönös megbecsülésének gyakorlatban megvalósult eszménye, az ifjúság szeretete olyan iskolai légkört teremtett, amelyben a hallgatók is biztonságban, otthonosan érezhették magukat. Nagy és maradandó tetteid *A Nemzeti Zeneke története* – egy kitűnő zenetudósokkal megíratott, parádés kivitelű könyv – megjelentetése. Jo-

¹⁷² Both Lehel (1942–), zongoraművész, tanár; 1968–1989 között a Konzervatórium tanára, 1974–1989 között tanszékvezető, évekig vendégprofesszor Japánban, 1996–2006 között igazgató a Zeneakadémia Tanárképző Intézetében.

gosan érezheted úgy, hogy álmaid megvalósításával másképpen hagytad ott a Tanárképzőt, mint ahogy találtad.

Céltudatosan készítetted fel magadat japán utadra, feladataidra. Tetted ezt családod érdekében úgy, hogy japán kapcsolataidból a Tanárképző is profitálhatott. Közben – nemcsak mint pedagógus, hanem mint nyilvánosság elé lépő zongoraművész is – kitűnő japán partnerreddel adott sikeres hangversenyekkel, felvételekkel öregbítetted a magyar zenekultúra jó hírét.

Az utóbbi időkben betegséged aggasztott bennünket. Isten azonban élni akarásodat megáldotta, kemény lecke után életedet meghosszabbította. Küldetésedet még nem teljesítetted, ami már nem lehet más, csak a szeretet, annak mind erőteljesebb kisugárzása szeretteid, kollégáid, barátaid, növendékeid és a zongorajátékosokat hallgatók felé. A szakadék szélén haláltáncot járó nemzetünk is ezt várja tőled. Isten adjon ehhez erőt, hogy ezt a ráadásul kapott megbízást hittel és reménységgel teljesíthesd! Nem búcsúzunk, csak megköszönjük, hogy hűséges kollégánk, barátunk maradtál. Őrizz meg te is szívedben bennünket közös reménységgel! Emeljük poharunkat – a távolból én is – reád és családodra.

Isten éltesen!

A 60 éves Eredics Gábor köszöntése

*Köszöntő beszéd, Leányfalu, Ravasz László Művelődési Ház,
könyvtár, 2015. szeptember 26.*

Kedves Gábor!

Amikor a konzervatóriumban Bach b-moll prelúdium és fúgájával, Mozart B-dúr szonátájával, Bartók Mikrokozmoszának darabjaival foglalkoztunk, amikor a 30 év életkorkülönbség ellenére partneri kapcsolatban a világ dolgairól beszélgettünk, nem gondoltam arra, hogy csaknem 40 év elteltével engem ér az a kedves kitüntetés, hogy köszönhetlek téged – aki túlnőttél öreg tanárodon – életed nevezetes fordulóján.

Isten személyedre szabottan egy utat jelölt ki számodra, amelyen még mindig tele puttonnyal a hátadon érkezted a 60. kilométerköhöz. Egy ilyen hosszú út megtétele után a visszatekintés, a számbavétel, az előtted álló útszakasz érdekében is természetes és nélkülözhetetlen. Mi azonban ilyen sokan nem azért sereglettünk össze, hogy csillogó laudációkban méltassuk sokrétű, színes életpályád kimagasló sikereit, eredményeit. Bennünket, akik téged szeretünk, a szívünk hozott ide, veled örülni, gazdagodni, az Istennek hálát adni életed hat évtizedéért. A most reánk váró percekben, órákban, a veled és egymással való beszélgetéseinkben érezhetjük meg összetartozásunknak a tudatát, amelyet a felcsendülő népi muzsika transzcendens üzenete csak megerősít, sőt magasabb dimenzióba emel. A hűségnek, a barátságnak, a szeretetnek, a közösséget formáló teremtmény és éltető erőnek varázslatos áramlatába kerültünk. Annak a megfoghatatlan csodának, amely, Gábor, a te mindig sugárzó személyiségednek is sajátos vonása, felülről kapott ajándéka. Ritkán találkoztunk, de már

néhány perc elég volt ahhoz, hogy érezzem: egy rendkívüli, csupa szív ember aurájába kerültem. Most nemcsak én, mindannyian ebben vagyunk, és ebben a fénysugárzásban kívánjuk, hogy elfogadott küldetéstudatoddal, szellemi kincseiddel – úgy, mint eddig – még nagyon sokáig gazdálkodhass, hogy szebb, igazabb, emberibb legyen körülötted a világ. Ma különösen szükség van rád, a te el nem múló értékeket hitelesen képviselő közvetítő jelenlétedre, amikor sokat szenvedett hazánk fölé ismét vészjósló fellegeket sodor a történelem szele. Kérjük az Istent, őrizze életedet, védje szeretteid, családot, munkatársaid életét. Különös köszönettel gondolunk most azokra, akik ezt a rendkívüli baráti összejövetelt létrehozták.

Gábor, Isten áldása kísérje továbbra is muzsikálásodat, népzene kutató tudományos munkásságodat, pedagógiai, népművelői tevékenységedet! Ezt kérjük szavakkal ki nem fejezhető szeretetünkkel. Isten éltesen!

Levél Barbócz Sándor temetése alkalmából feleségének, Hargitai Zsuzsának

Szentendre, 2018. július 26.¹⁷³

Kedves Zsuzsikánk!

Magas életkorunk miatt nem vállalhattuk a Sanyihoz méltó megrendítő és felemelő temetési szertartáson való részvételt a gyulai temetőben.

Mint mindent életünkben, azt is ajándékképpen kaptuk, hogy nem is olyan régen Szentendrén Veletek találkozhattunk, sőt Sanyival halála előtt néhány nappal telefonon még hosszan beszélhattunk is. Így Sanyi földi életének utolsó napjai eleve-
nen élnek bennünk. Sanyi gondolkodása, tetteiben is bizonyított szeretetteljes barátsága belső világunk kincse marad. Hitünk szerint az életben nincsenek véletlenek. Zsuzsika, a te Sanyival való találkozásod eleve be volt építve az emberi értelem számára felfoghatatlan, kozmikus világ egységébe.

Sanyi sokoldalú, színes tehetségét, kimagasló szakmai, zenei tudását, erős hatású pedagógiai, széles horizontú nevelői munkásságát, emberi kapcsolatait ez a tervező, rendező, élő isteni szeretet tette vonzóvá, meggyőzően hitelessé mindannyiunk számára. Ebben voltál Te hiteles társa három évtizeden keresztül. Ez a gyönyörű, állandó napsugárban fürdő kapcsolat a mai – erkölcsében, értékszempontjában kaotikussá vált – világunkban példaértékű volt, sőt misszióknak is felfogható. Szálljon ezért dicséret, köszönet és hála a szerető Isten felé! Együttérzéssel va-

¹⁷³ Barbócz Sándor (1952–2018), népzeneész, a békéscsabai Bartók Béla Szakgimnázium népivónos-, furulya-, cimbalom- és koboztanára, a Békés Banda alapítója és prímása.

gyunk most Veled, és az örök élet reménységével kívánunk el
nem fogyó vigasztalódást és békességet, baráti szeretettel: *Rózsi-
ka néni, Lali bácsi.*

Tóth Levente és Kakas Réka esküvőjén

Köszöntő, elhangzott Szentendrén, 2019. szeptember 21-én

Hálaadással és örömmel a szívemben köszöntelek benneteket ezen a jeles napon. Ahogy most nézlek titeket, lelketek tükrében, szemeitek csillogásában látom a Teremtő, a Nagy Szobrászművész szelíd mosolyát is, aki vésőjével, kalapácsával emberré, szép-pé és a szerelem varázsában egymásnak formált benneteket. Én is egy derűs jövőképet szeretnék festeni és átadni nektek, de attól félek, mivel én már egy letűnt század, egy süllyedő világ képviselője vagyok, hogy ecsetemet festékes palettámon már csak illúziók színeibe mártogathatom. Ezért, hogy szavaim hitelessége megmaradjon, csaknem egy teljes évszázadot átölelő életem, 61 éves házasságunk történetének lényeges vonásait vázolom fel.

Szilárd alapokon nyugvó, kettős identitástudattal – mennyivel és földivel – találtunk egymásra. Isten Jézusban felénk nyúló szeretete és annak elfogadása, a magyar haza, szülőföldünk, nyelvünk, történelmünk, kultúránk szeretete, ez az az erős gát, két part, amely között még mindig halad életünk folyója, viszi magával a család, a közösségépítés, az egészségügy, a pedagógia, a zeneművészet, az Istenről való nyílt vallástétel szolgáltat, és vitte hűen eszményeinkhez még a számunkra legválságosabb történelmi helyzetekben is. Volt, mikor alacsony volt a víz állása, sima tükrében a nap fénye tündökölt, de volt, amikor nagy sodrással csapkodta a partokat a sikertelenség, a ballépések, jóvátehetetlen mulasztások, nagy betegségek, sok-sok imádság örvényében kavarodva. De a partokat sohasem tudta megrongálni, áttörni, mert az Istentől kapott és elfogadott élő szeretet eltéphetetlenül fűzött egymáshoz bennünket és gyermekeinket.

Kedves Réka, Levente, ha ti, a 21. század gyermekei az imént hallott szavakból, a lényeges vonásokkal felfestett képből valamit szépnek és megszívlelendőnek találtok, fogadjátok el, vigyétek magatokkal az előttem álló hosszú ismeretlen útra, legyen ez a mi szívből fakadó ajándékunk.

Ti nemcsak fogékonyak vagytok a művészetre, hanem egymást segítve, tehetséggel művelitek is azt. Ti a szemetekkel ragadjátok meg, ami a természetben, a társadalomban, a mindennapi emberi életben szép, különleges, érdekes vagy drámaian nagyszerű, és azt próbáljátok a művészet magasságába emelni. A művészet „...a szépség, nagy ráadás a világban, szent örömszerzés, diadalmas kiengesztelődés, egy boldog Isten boldog tékozlása. Ingyen ajándék a legkedvesebbeknek szánva”¹⁷⁴ – e szavakkal Ravasz Lászlót idéztem. Ti vagytok a legkedvesebbek, akik ezt az ajándékot ingyen kaptátok, és boldogok lehetnek azok, akiknek ezt a szellemi kincset saját személyiségeteken átszűrve tovább tudjátok adni.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében köszöntelek benneteket. Gondoljunk most – köszönettel és tisztelettel – szeretteitekre, élőkre és holtakra, drága szüleitekre, nagyszüleitekre, családodok tagjaira és tanítóitokra, tanáraitokra is, akik felneveltek benneteket. Isten áldása kísérjen benneteket utatokon, otthonotokban legyen gyermekkacagás, harmónia és megelégedettség! Küldetéseteket, nehéz elhivatottságotokat pedig példásan úgy éljétek meg, hogy körülöttetek is szebb és boldogabb legyen a világ.

Isten éltesen benneteket!

¹⁷⁴ Ravasz László: *Gondolatok*; Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása, 1938, 187.

Kertész Annamária és Sipos Nándor esküvőjén

Köszöntő, elhangzott Nagybörzsönyben, 2016. december 10-én

Kedves Ifjú Pár, Annamária, Nándor!

A meghívótokon azonnal megakadt a szemem az esküvői kártyák szokványos mottóitól lényegesen eltérő idézetén, a népszerű francia író gondolatán. Ez így hangzik: *„Szeretni egymást nem azt jelenti, hogy egymás szemébe nézünk, hanem, hogy együtt nézünk ugyanabba az irányba”*¹⁷⁵.

Az Erosz hatalmában, vágyakozó szívvel egymás szemébe nézni: az a szerelem megható gyönyörűsége. A 21. században a példák zöme azt bizonyítja, hogy sokan hiába nézik egymást tüzes ragyogással, házasságuk, kapcsolatuk mégis rövid időn belül válságosra fordul. Ti nem az álmodozás bódult irrealitásával, hanem komoly tudatossággal ápoljátok kapcsolatotokat, egymás iránti szerelmeteket, szereteteket, és így építitek házasságotok szilárd fundamentumát. Így néztek egy irányba, sőt – hangsúlyosabban mondva – ugyanabba az irányba. Ti nemcsak nézitek, hanem – távlatosan – látjátok is egymást. Látásmódotok jelenti fiatal életetek múltjának, családotok sorsának, szellemének és annak a bonyolult világnak ismeretét is, ami körülvelt és ma is körülölel benneteket.

Ez is hozzájárul gondolataitok, sajátos érzelmvilágotok fokozatos összehangolásához, a legszebb emberi erények: az alázat, a szelídség, a türelem, a hűség, az alkalmazkodás, az áldozathozatal ébren tartásához. Így tudtok együtt tervezni közös

¹⁷⁵ Idézet Antoine de Saint-Exupéry *Az ember földje* című könyvéből.

célokért, ha kell, áldozatokat hozni, családot alapítani. Így tudtok ugyanabba az irányba nézni, sőt ennél többet is – szeretve látni. Az előttetek álló ismeretlen jövőben mi minden kerülhet a szemetek elé ugyanabban az irányban! Történelmi fordulatok, társadalmi mozgások, személyes, emberi sorsok, örömök, nyomorúságok. A szeretet azonban tud sebeket bekötözni, gyógyítani, merész drámai kérdésekre, helyzetekre feleletet, megoldást adni, sőt képes a gonoszt is legyőzni. Ennek a szívetekben élő győzedelmes szeretetnek, meggyőződésem, hogy Isten a kiapadhatatlan forrása. Az Ő áldását kérem most reátok, szüleitekre, s azokra a szeretteitekre, akik csak lélekben lehetnek most itt veletek.

Isten áldjon, éltesen benneteket és kedves mindannyiónkat!

Magamról

Légy hű mindhalálig

Megjelent: Őrségben, Zalaegerszegi Reformátusok Lapja,

2006. május

A hűség gondolata vezérelt életutamon. Hű akartam maradni minden körülmények között Istenhez, hazához, ahhoz a szellemi, erkölcsi örökséghez, amelyet szüleimtől, tanítóimtól, tanáraitól és attól az élő gyülekezeti közösségtől kaptam, amelybe beleszülettem.

Nagyszalontai apai nagyapám, Kertész Gábor (1855–1936) úgy ismerte a Bibliát, s különösen az Ószövetséget, mint egy lelkész. A Biblia üzenete mindennapi tápláléka volt. Sokgyermekes családját Isten szavával és élete példájával kormányozta. Esténként a nehéz paraszti munka után harmóniumán kérges, bütykös kezével játszogatta a zsoltárokat, s áhítattal dudorászott, énekelgetett is hozzá. Mivel a tanyáról, a nagy távolság miatt, a göröngyös dűlőkön – különösen nagy melegben vagy hidegben – nehéz, fáradalmas volt a város megközelítése, a család inkább csak ünnepek alkalmával vett részt az istentiszteleten a hatalmas szalontai református templomban. Azonban minden vasárnap felvették az ünneplőt, úgy ülték körül az asztalra helyezett kis rádiót, és meghallgatták a budapesti Kálvin térről közvetített istentiszteletet, igehirdető géniuszunk, Ravasz László prédikációját. A nyári szünetek alkalmával a román királyság alatt egy-egy hónapot a tanyán töltöttem, így többször magam is részese lehettem ezeknek a különös vasárnapi istentiszteleteknek.

Ebből a mélyen etikus, paraszti közegből került édesapám, Kertész Lajos (1899–1974) – kitűnő gimnáziumi osztályzat-tal – Debrecenbe, az ősi kollégiumba, ahol a hazulról magával

hozott kincseihez való hűsége újabb táplálékot, erősítést kapott. Itt a parasztfiú zenei tehetsége minden előképzettség híján bámulatos gyorsasággal megmutatkozott, és kifejlődött olyannyira, hogy amikor mint kezdő tanító Gyulára került, már jól orgonált, és megalapította a református énekkart, amelyet az évek folyamán országos rangra emelt.

Vannak, akik meg tudják mondani, hogy mikor tértek meg. Én nem. Engem az Isten éltető, biztonságot adó szeretete áthatott már az anyaméhben, imádkozó, éneklő édesanyám ölében. Ez a kapott és fokozatosan tudatosuló szeretet a család fészekmelegében azzal a magától értetődő természetességgel töltött el, mint az éltető levegő, amelyet tudombe szívok anélkül, hogy gondolnék rá.

Édesapám cserkészparancsnoka is volt a református elemi iskola Méliusz csapatának. Még alig tudtam megfogni 4-5 éves koromban a forró levestől átmelegedett csajka fülét, de már beálltam a sorba a nagyok közé. A korán kezdett táborozások szerettették meg velem az erdőt, a Köröst, annak iható, hús vizét, az alföldi táj színes szépségét, a magyar anyaföldet. A tábori zászló felvonása, az imádkozás, a zsoltárok, a Himnusz éneklésének élménye a hűséget erősítette bennem mindahhoz, ami ott a gyermekközösségben, egymás iránti felelősségben, szeretetben, a nagy élményben nekem jutott. A nyolcosztályos gimnázium éveiben hitemnek újabb lendületet adott a Soli Deo Gloria diákszövetség helyi csoportja, annak tartalmas, lüktető élete, közösségi szelleme. Ezt nevelő tanáromnak, Nagy Sándornak, a kiváló, mély hitű igehirdetőnek is köszönhetem. A gyülekezet házában, annak udvarán labdarúgás vagy pingpongozás közben kiélhettük fiatalságunk féktelen erejét, játékkedvét. A gyülekezeti házban rendezett és nagy érdeklődéssel fogadott színielőadá-

sainkban, melyeknek nemcsak szereplője, hanem egy alkalommal témája is voltam, megmutathattuk szerény művészi, színészi adottságainkat, amellyel a lányoknak is igyekeztünk imponálni. A gimnáziumi „csendes napok”, az erdei kirándulások, a természet templomában az áhítatok, a budapesti, debreceni virágvasárnapi konferenciák hívő magyar embert formáló erejét nem lehet eléggé méltányolni.

Hitoktatóm, Nagy Sándor mint hetedik gimnáziumi osztályt végzett tanulót, elküldött Balatonszárszóra, a népi írók konferenciájára.¹⁷⁶ Itt személyesen ismerhettem meg Németh Lászlót, Veres Pétert és az akkori szellemi élet sok kiválóságát. A sok magas szintű előadás között az elcsendesedésre is szakítottunk időt. Az evangélium elhivatott szolgálóinak irányításával kerestük a magunk és népünk bűneire a bocsánatot, és a szorító történelmi helyzetben a fenyegető, nemzeti tragédiából való szabadulás isteni útmutatását. A konferencián töltött napok hatalmas, életre szóló élménye hitem horizontját is kitágította.

Közben tekintetem a zenei pálya felé fordult. Hosszú megszakítás után ismét elkezdtem zongorázni, már nem apai kényszer, hanem a zene iránt váratlanul fellobbanó szerelem (Beethoven, Bartók) hatására. Annyi tudásom még nem volt, hogy felvételt nyerhettem volna az Akadémiára. Valami más felsőfokú iskolát kellett választanom. Ifjúságom addigi múltjából pedig az következett, hogy ez csak a teológia lehet. Így kerültem Debrecenbe, az egyetem hittudományi karára. A nagy hírű Debreceni Zenede kiváló tanárai pedig garanciát adtak arra, hogy az egyetemmel párhuzamosan eredményesen folytathassam zenei tanulmányaimat is.

¹⁷⁶ A nevezetes 1943-as konferenciáról van szó, amely bevonult a magyarság történetébe. Kertész Lajoson kívül ma már kevés élő tanúja lehet ennek az eseménynek (Szerk.).

Másodéves voltam, amikor októberben elért bennünket a háború. Az orosz tüzéség pokolian lármás lövedékei, aknáik között sodródtam Budapestre, ahol a kemény bombázást egy budai pincében éltem át. Minden este két gyertya között, kezemben a Bibliát tartva, Isten segítségét várva erősítettem a lelket csaknem félszáz emberben. A háború alatt sokszor jártam szakadék szélén, nagy veszélyben, de Isten oltalmában. Teológiai tanulmányaim befejeztével, 1948-ban ismét felmerült a nagy kérdés: hogyan tovább? Voltak, akik szolgálatra hivatott igehirdetőt láttak bennem, de ugyanakkor a zenében is olyan fokra jutottam, hogy 1948-ban Budapesten, a következő évben pedig Debrecenben megnyertem az országos ifjúsági zongoraversenyt. Hihetetlennek tűnt akkor, hogy lelkészi diplomával – mint a klerikális reakció képviselőjét – fölvettek a Zeneakadémiára.

Zongora főszakos tanárom, Antal István nagyszerű és széles műveltségű művész volt. Még az első évben történt, hogy abban a teremben, ahol Bartók is tanított, én ültem a zongoránál. Azok a fővárosi tanárok, növendékek, akiket érdekelt professzorom érdekes, magas szintű tanítása, a tanteremben körben foglaltak helyet. Tanítás közben nézeteltérés támadt közöttünk, mire én felálltam a zongora mellől, és a hallgatóságot meglepetéssel bátorsággal közöltem a magam álláspontját. Megfagyott a levegő, s mindenki arra gondolt, hogy repülök a főiskoláról. De ez nem következett be, sőt később tanárom egyik legkedvesebb növendéke, majd barátja lettem.

A Főiskolán a marxizmustól megrészegedett hangadók – mint klerikalist – eleinte ferde szemmel néztek. Volt, aki meg akart téríteni: egyik szobatársam, aki később nagy hatalmú állást töltött be zeneéletünkben, könyvet adott nekem azzal a naivitással, hogy annak elolvasása után rájövök, hogy félrevezettek,

s belőlem is jó ateista válik. Vasárnaponként eltűntem a kommunista szellemű kollégiumból. Társaim azt gondolták, nő van a dologban, és nem szimatoltak utánam. Én pedig egy félreeső budai kis gyülekezetben kántorkodtam, sőt énekkart is szerveztem, vezettem.

A Főiskola református hallgatói közül páran egy kisebb közösséget alkottunk. Tombolt Rákosi terrorja, de mi titokban össze-összejöttünk, és a Biblia fölé hajolva kerestük Isten aktuális üzenetét. Az V. év végét a Zeneakadémia nagytermében tartott szólóhangversennyel zártam, melyet Kodály Zoltán és Fischer Annie is meghallgatott. Nem sokkal ezután kinevezést nyertem a budapesti Konzervatórium zongora főszakára. Itt több mint négy évtizedig tanítottam. Majd később a Zeneakadémia Tanárképzőjének¹⁷⁷ is tanára lettem. Ennek a megkezdett művész-pedagógus pályának mindjárt az elején nagy eseménye volt a forradalom. A forradalom szellemének az intézetben én voltam a legmarkánsabb képviselője. A tantestület előtt beszédemben a történelmi fordulat nagyszerűségét és az egymás iránti szeretetet és megbecsülést hangsúlyoztam. A gyűlölködés lángját nem engedtem fellobbanni, s talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a későbbiekben nem esett bántódásom. Ismét megtapasztaltam: ha Isten velem, ki lehet ellenem!

Tanárságom idején a hosszú Kádár-korszakban a pasaréti gyülekezet istentiszteletének voltam résztvevője Joó Sándor és Cseri Kálmán pástorsága alatt. Majd nyugdíjazásom előtt tizenkét évet töltöttem aktív tagként Farkas József Gyulai Pál utcai gyülekezetében¹⁷⁸. Itt értek a legfrissebb szellemi hatások: a

¹⁷⁷ Hivatalos nevén: a Zeneművészeti Főiskola Zenetanárképző Intézete budapesti tagozata (Semmelweis utca).

¹⁷⁸ Az egyházközség hivatalos neve: Budapest-Klauzál téri Református Gyülekezet.

gyülekezeti közösség légköre, az elhangzott prédikációk szüntelenül azt a boldog érzést táplálták bennem, hogy szeret az Isten. Hangversenyeket szerveztem, vezettem, párszor magam is zongoráztam, sőt – már mint keszthelyi lakos – később prédikáltam is. Iskoláim nem figyeltek egyházi tevékenységemre, azt talán ez esetben még megengedhetőnek is tartották. A marxizmust tanító kolléga egyik óráján még előadást is tarthattam a hallgatóknak Liszt két Szent Ferenc-legendájáról, és elő is adtam azokat. Egy előadás megtartására még Farkas József lelkipásztort is elhozhattam.

Küldetéstudattal jártam életem útját. A dobogón is olyan műveket játszottam a kommunizmus ideje alatt és ismerttettem is – különösen a vidéki hangversenyeken megjelenő ifjúság előtt –, amelyekkel a magyar tudatot, az Istenbe vetett hitet erősíthettem. A Pesti Vigadóban megtartott utolsó szólókoncertemen zsúfolt ház előtt játszottam el Bach két orgona-korárelőjátékát (Nun komm der Heiden Heiland, Wachet auf, ruft uns die Stimme) Busoni¹⁷⁹ átiratában, majd ezt követően Liszt *Két legendáját*¹⁸⁰ és az *Alleluját*¹⁸¹, majd a második részben Muszorgszkij¹⁸² *Egy kiállítás képei* című művét. Tehát egymás mellett szólaltattam meg a protestáns, a katolikus és a pravoszláv keresztyénség zenei hitvallását: a nyugati és a keleti keresztyénség hangját.

Ahhoz, hogy hű tudtam maradni őseimtől átvett örökségemhez, nagy segítséget kaptam feleségemtől, akit első elemiben ugyancsak édesapám tanított, tehát ugyanabból a református

¹⁷⁹ Ferruccio Busoni (1866–1924), zongoraművész, zeneszerző; nagyszabású zongoraátiratok szerzője és kiadója.

¹⁸⁰ Liszt: *Deux légendes*, S. 175, azaz Két legenda Assisi Szent Ferenc és Paulai Szent Ferenc egy-egy csodájáról.

¹⁸¹ Liszt: *Alleluja* S. 183–1.

¹⁸² Modeszt Petrovics Muszorgszkij (1839–1881), orosz zeneszerző; nevezett műve a zenetörténet egyik legismertebb kompozíciója.

iskolából, szellemi légkörből hozta az útravalót, mint én. Önzetlen, áldozatos életével, hitével mindig mögöttem és gyermekeink mellett állt. Leányaim az ő meleg, érzékeny szívét örökölték, akik – az elesettek, elhagyottak védelmében, megmentésükért időben, türelemben, munkában, anyagi segítségben, sok aggodalomban és imádságban – nekem is példát mutatnak. Isten mindig olyan társakat, közösséget, helyzeteket adott nekem, amelyek, ha hitem gyertyalángja pislákolni kezdett, mindig életre lobbantották azt. Voltak nagy szomorúságaim, próbáim, de ezek nem lázadásra, tiltakozásra, hanem önvizsgálatra, bűnbánatra készítettek. Isten annyira szeret engem, hogy megadta: a feltámadott Krisztusba vetett hittel járhattam mind a mai napig életem útját.

Soli Deo Gloria.

Visszaemlékezés a kiscserkész-életre

Naplójegyzet 2000-ből

Gyermekkorom, ifjúságom sok színes emléke él a múltat oly sokszor felidéző képzeletemben. Felejthetetlenek azok, amelyek a gyulai Városerdőhöz, a Fekete- és a Fehér-Köröshöz és a két más-más színű folyó találkozási pontjához, a Szanazughoz fűznek. Szülőföldem varázslatos képe, a nyári napfényben aranyló búzatáblák, a hatalmas kiterjedésű tölgyerdők, a zöldellő kukoricarengeteg, a szétszórt tanyák akácosai alatt pihenő állatok, a magas, zöld pázsitos gátak közé parancsolt tiszta vizű folyók mind-mind a hazám: szerelmem ez az alföldi táj. A nyári szünetek szabadban töltött ideje, a horgászások, baráti kirándulások emlékei elevenen élnek bennem ma is.

De ennél is féltettebb kincsem – a Fekete-Körös közvetlen szomszédságában tartott többhetes városerdei táborozások – a kiscserkészlet tündérvilága. Édesapám volt a Méliusz kiscserkész csapat parancsnoka. Mi mindenre megtanított bennünket nevelői, tanítói tehetségével a Debreceni Kollégiumban szerzett felkészültségével, szigorú, de szeretettől áthatott következetes fegyelmezéssel! Az önállóság, a személyes és közösségi felelősség, a szó és a tett hitelességének alapjait vetette meg bennünk, munkálta az Isten és haza tiszteletét, életre szóló szeretetét. Erre adott egyszerű lehetőséget a nyári táborozás is.

Ezt megelőzően – az iskolai év folyamán – a rendszeres heti cserkészórákon tanulgattuk a keresztyén-magyar cserkész személyiségének nélkülözhetetlen karakterjegyeit, viselkedési formáit. Az iskola udvarán különböző csoportos játékokban fejlesztettük küzdőképességünket. A Gyula határában tett ki-

rándulásokon a természettel és annak titkaival ismerkedtünk. Közben gyakoroltuk a villámgyors sorba rendeződést, a fordulatokat, a ritmikus egyszerre lépést, s mindezek vezényszóra történő formáit. Az utcán hangos, tömör énekszóval olyan fegyelmetten meneteltünk, hogy kivívtuk a járókelők érdeklődését, megbecsülését is. Ezeken a kirándulásokon volt alkalmunk arra, hogy megtanuljuk, hogyan kell szalonnát sütni. Milyen tűzön kell a többnyire egyenes fűzfavesszőre tűzött szalonnát forgatni úgy, hogy a mellettünk ülőt meg ne égessük. Hogyan kell vigyázni arra, hogy a nyárs vége lángot ne kapjon, a szalonna meg ne égjen, feketedjék, hanem fokozatosan pirosodva, a zsírja egyenletesen csepegjen a hagymával borított nagy szelet kenyérre. A falatozásnál ajánlatos – ha van – paradicsomot is fogyasztani. A szalonnasütés szertartásának végeztével a forró hamut összerendeztük, bő vízzel lelocsoltuk, és a tűzmentességet két keresztbe tett száraz ággal biztosítottuk, hitelesítettük.

Végre elérkezett a nagy nap, a táborozás kezdete. Lovas kocsi, társzekér állt be az iskola udvarára, és elkezdődött a pakolás: a gondosan előkészített tábori kellékek, főzőedények, szerszámok, tartós élelmiszerek, lócák, asztalok felhelyezése, és mi minden még, ami a tábori életben nélkülözhetetlen. Mi pedig cserkész ruházatunkban büszkén és boldogan, nótázással indultunk el a hét kilométerre fekvő táborhelyünk felé, át a Fehér-Körös hídján a gondozott, virágzó tanyákkal szegélyezett országúton egészen a Fekete-Körösig. A folyó magas gátjáról lefelé már rövid volt az út az erdőbe. Hurrá, megérkeztünk!

Az erdő megfelelő, kiszemelt helyén elkezdtek a bokrok kivágását, a száraz avarlevelek, lehullott ágak, gallyak összegyűjtését. A nagyobb fiúk a szomszédos tanyán megtölték az alvásra szánt zsákokat friss, illatos szalmával. Felállítottuk a cserkészbo-

tokra feszülő sátrakat, tábori ásóval kiástuk az esővíz-levezetőt úgy, hogy a táborozás végeztével a gyeptéglákat vissza tudjuk helyezni. A konyhasátor, a tűzhely, a padok, asztalok is megtalálták a helyüket. A tábor közepére került egy magas rúd a nemzeti lobogónak, amelyet ünnepélyes keretek között reggel felvontunk, este leengedtünk ének és imádság kíséretében. Az eddig leírt munkák már mind igazságosan, megosztott közösségi felelősséggel történtek, jókedvvel, lendületesen, amely a továbbiakban is biztosította a tábori élet zökkenőmentességét.

A tüzeléshez szükséges száraz tuskókat, ágakat mi gyűjtöttük össze az erdőben. A főzésben is szorgoskodtunk, a zöldségfélék, a nagy mennyiségű krumpli megpucolásával. Mindig éhesek voltunk, pedig édesapám, aki a konyha főnöke és szakácsa is volt, bőséges, finom, változatos ételeket főzött. Ebédeléskor ettünk levest, főzeléket, sült vagy főtt burgonyát különböző süttekkel, savanyúsággal, még csirkepaprikás is volt, no meg túrós csusza, mákos tészta, gyümölcs. Reggelikre, uzsonnákra mézes, lekváros, hófehér mangalicaszíros kenyeret kaptunk, és friss tejet, amelyet a közeli tanyás gazdák tehenei adtak. Természetesen a tábor, a körzet csinosítása, tisztán tartása is a mi feladatunk volt. Nem kis izgalmat jelentett a képzeletünket is lázban tartó éjjeli őrség, a tábor őrzése, az alvók nyugalmanak biztosítása, a szolgálati idő leteltével a váltás pillanataiban a titkos jelszó átadása.

A napok fénypontja a fürdés volt. Ez függött az időjárástól, a Körös vízállásától, sodrása erejétől. Szerencsénkre, ha nem voltak sorozatos, nagy esőzések Erdélyben, akkor a folyó csendes folyású és sekély volt. Medre fokozatosan mélyült, mind nagyobb fövenyes szakaszt hagyva maga mellett. Ez a finom szemcsés homok kiválóan alkalmas volt a napozásra, a féktelen hempergésre. Édesapám három cserkészbotot leszárt ott, ahol

a Körös mélysége gyerekek számára még biztonságos volt. Ezt a határvonalat vízbe menetelünk esetén senki sem léphette túl. Ellenkező esetben megszólalt a parancsnoki sípszó, és a szabályt megszegőnek azonnal ki kellett jönni a vízből, és aznap többé már nem is mehetett vissza. A Körös vizével, az életünkkel nem lehetett játszani. A folyó vizével már reggel is érintkeztünk. Félmeztelenül, törülközővel, szappantartóval, fogkefével a kezünkben, vidám nótaszóval mentünk mosakodni. Tédig erő vízben frissültünk fel a kristálytisza folyótól, mely magát dezinficiálta úgy, hogy iható volt, a kannáinkat is mindig megtöltöttük. Én nagyon sokszor jóízűen ittam belőle.

A legérdekesebb, legvonzóbb csoportos játékunk a számháború volt. Csapatunk őrsői nagy komolysággal, gondossággal készítették elő a csatát. Előzőleg a háború terepét, környékét kellett feltérképezni kémeink jelentése alapján. A támadás módját, a stratégiát és annak alternatíváit is előre ki kellett dolgozni. Maga a háború nagyon fárasztó és izgalmas volt, sok gyaloglással, állandó figyelemmel, sőt sok földön kúszással is. A harcban a sapkánkon levő jól olvasható számot az ügyes ellenségnek hangosan kellett leolvasni, és ha ez sikerült neki, akkor az a megtámadott halálát, elestét jelentette. A háború a győztesek ujjongással kísért táborba vonulásával ért véget.

Az esti tábortűzek eseményszámba mentek. Az összegyűjtött lobogó rőzsét körbeültük és tekintetünkkel elmerültünk a perzselő lángok mágikus szépségében. Még nem tudtuk szavakba önteni, de éreztük a természet tágasságát, a hatalmas minden-ség egységének harmóniáját. Az ég felé mutató lángnyelvek, a röpködő, csillogó szikrák mintha üzengettek volna a felettünk vibráló csillagmilliárdoknak. Közben tele torokkal harsogtuk a nótákat, egyiket a másik után. Alkalmunk volt arra, hogy ki-ki

a maga tehetségét, komoly témában, vagy humoros ötletekben megcsillogtathassa. Kiderült, milyen sok talentumunk van, s milyen sokszínűek vagyunk. Mikor már a virgoncan pattogó rőzse parazsa elálmosodott, mi is elcsendesedtünk, a szemünk kezdett leragadni, fáradt izmainkat, friss élményektől terhes lelkünket várta a kemény szalmazsák, a befűzött sátor melege, az éjszakai erdő titokzatos csendjének andalító zenéje.

Mire a táborozás ideje lejárt, talán már bennünk volt a szereteteink és az otthon utáni vágyakozás. A tábort a visszarendezés, elpakolás után úgy hagytuk ott, hogyha attól egy idegen az erdőben csak tíz méterre is megállt, már nem vette észre, hogy ott heteken keresztül húsz-harminc eleven gyerek tartózkodott. A tábor helye eltűnt, de a gyakorlati életre nevelő lecke, melyet a hatalmas fák susogó lombkoronája alatt kaptam, mindmáig megmaradt. Az erdővel, a Körös selymes vizével, a csillagos éggel, a viharfelhőkkel való közvetlen kapcsolatom, a társaimmal megélt együvé tartozás, a közösségi felelősség ébredező érzése fontos alkotó elemévé vált az életemet átfogó mennyei és földi identitástudatomnak, a hitemen és meggyőződésemen nyugvó Isten- és hazaszeretetemnek. A kiscserkész-élet varázslatos hangulatát féltve őrzöm a szívemben.

Hargitai Imre: A 70 éves Kertész Lajos köszöntése

Köszöntő írás, Parlando, XXXVIII. évfolyam, Budapest, 1996. 2.

Lajos Bátyám!

Frissen megjelent CD-felvételedet hallgattam. Játékod energikus, gondolatokkal teli. Felidézte Békéstarhost, az elmúlt júniust, amikor olyan nehezen tudtunk lépést tartani Veled. Már korán reggel sétálni, beszélgetni hívtál, egész nap a versenyt követted nem szűnő érdeklődéssel. Mindenről volt véleményed, mindenkiért izgultál. Este pedig csillogó szemmel ültél le a „fiatalok” közé a vidéki élet szépségeiről anekdotázni, így vezetve le az egész napi feszültséget. Derűs, fáradhatatlan és igazán fiatal voltál. Az idő múlását csak az jelzi, hogy növendékeid növendékei is tanítják már a zenei dédunokákat.

A zongoratanszak vezetésében utódodként tudom csak igazából felmérni, hogy mennyi mindenre volt időd, mi mindenre terjedt ki a figyelmed. Hivatalos dolgok megbeszélése közben mindig tudtál gondjaink felől is érdeklődni, jelezni azt, hogy fontosak vagyunk Neked! Célodat, hogy kollégáid baráti közösségben dolgozzanak együtt, sikerült elérned. Gondolataiddal, melyeket magával ragadó erővel, hittel fogalmaztál meg, sok tanítványodnak adtál útavalót. Az ügy fontosságának tudatában szervezted a Kodályra emlékező márciusi hangversenyeket. Hány kolléga hálás utólag azért, hogy rá tudtad beszélni Kodály-művek megtanulására! Magam is őrzöm emlékét egy közel

húsz évvel ezelőtti zongoraórának, melyen Bartók *Induló*¹⁸³-jának magyarságáról beszéltél nekem.

Eddigi „földi pályád” összefoglalását adva szeretettel köszöntünk 70. születésnapod alkalmából. Tudom, hogy a kitüntetések-nél is többet jelent számodra az a szeretet, amellyel tanszakod köszöntött, és az az őszinte öröm, amellyel növendékeid keresik a találkozást Veled.

Sok boldogságot, jó egészséget kívánok!

¹⁸³ Bartók: *Mikrokozmosz*, VI. füzet, 147. *Induló*.

Ugrin Gábor: A 80 éves Kertész Lajos köszöntése

*Köszöntő írás, A Magyar Kodály Társaság Hírei, Budapest,
2005/3.*

„Víg örömmel, nagy örömmel Téged mostan köszöntünk!”

80 év! Egészségesen megérni rendkívüli ajándék, ritka kegyelem. Kiváltképp az, ha a szellem töretlen ragyogásával és a még termékeny jövő ígéretével párosul. A kérlelhetetlen idő Vele kivételt tett, nem talált Rajta fogást. Mintha a „senectus molesta”¹⁸⁴ megtorpant volna ennyi ifjúi hevület, értékeinek pazar bősége előtt.

Rá nem illik az „*Oly árvaák ők, mind az öregek*”¹⁸⁵ kategóriája, hiszen rengeteg tanítványán keresztül az egész ország szeretete veszi körül. Rá nem néz „*idegenül a napsugár is*”, hanem ragyogva, éltetően. Ő nem „*bottal bandukol*”, szíjas termete, ruganyos mozgása, haja sötétje mit sem változott.

A Magyar Kodály Társaságnak alapításától kezdve elnökségi tagja, a kodályi küldetést apostoli lelkülettel felvállaló, generációkat művészetre, tisztességre, honszeretetre nevelő tanár, főként a nagy magyar triászt – Lisztet, Bartókot, Kodályt – hitelesen, az összejtig lehatoló artikulációval megszólaltató zongoraművész, a veretes, hibátlan mondatokban hitvallást tevő szónok, és mindezek elő- és háttérében drága, melegszívű barát, alázatos, de érényeit, ha kell, dacosan felmutató „*vir justus*”¹⁸⁶.

¹⁸⁴ A nevezetes latin nyelvű diákdal egy sorából (post molestam senectutem) visszafejtve: „nyűggel teli öregség”.

¹⁸⁵ A nyitó verssor Weöres Sándor *Öregek* című verséből; a bekezdés a vers további egy-egy sorát idézi.

¹⁸⁶ *Vir iustus* (lat): erős férfi.

Miben rejlik a titka ennek a bámulatos életműnek? Megközelítőleg (mert a nagy emberek felett mindig lebeg valami megnevezhetetlen szféra), azt hiszem, abban, hogy mindennapjait az örökkévaló törvények szabják meg, azokhoz minden körülmények között hűséggel ragaszkodik. Örökölt és szívós munkával szerzett „vagyonát”, dús kincseit boldogan és önzetlenül osztja meg másokkal. Nem lehet Vele úgy találkozni, hogy ne kapnánk valamit: zenélésének, beszédeinek magaslatait, vagy akár egy jóleső tekintetet, egy bölcs gondolatot, egy szép gesztust. Szeretében megfürdeti mindazokat, akik kapcsolatba kerülnek Vele. Ezért teremthette és őrizhette meg testi-lelki egyensúlyát, létének példamutató harmóniáját számunkra okulásul, tiszteletre és követésre méltóan.

Isten tartson meg Téged, kedves Lajos, sokáig, mindnyájunk épülésére és örömére!

„Vagy mint tenger csöppjei, sík mezőnek fűvei, Oly nagy bőven szálljanak rád égnek áldási!”

Solymos Péter: Ajánlás Kertész Lajos Bartók–Kodály-CD-jéhez

*Budapest, 1994. február 2.*¹⁸⁷

Kertész Lajos a nagyon ritka előadóművészek egyike, akik Bartók és Kodály, valamint Liszt kései műveit anyanyelvi szinten interpretálják. Zeneakadémiai nagytermi hangversenyeinek műsorai mindenkor a tudatos, megalkuvás nélküli közönségnevelés szándékát tükrözték. Hogy hallgatói mennyire tudták értékelni meggyőző művészi megnyilatkozásait, azt a nagytermet mindig szépen megtöltő közönség tanúsította.

Kertész Lajost a mindenre, az igazi értékekre kevésbé figyelő „műsorpolitika” megfosztotta attól, hogy hallgatói tábora számára további élményeket nyújthasson. Én mindenesetre úgy érzem, fontos volna, hogy zenekultúránk számára Kertész Lajos művészetének hangzó nyoma is maradjon.

¹⁸⁷ Az ajánlás szerzője Solymos Péter (1910–2000) zongoraművész, egyetemi tanár; 1948-tól a Zeneakadémia tanára, az 1970–80-as években évekig tanított Japánban.

Szokolay Sándor: Ajánlás Kertész Lajos Bartók–Kodály-CD-jéhez

*Támogató sorok¹⁸⁸ a lemez készítéséhez anyagi támogatást kérő
beadványhoz*

Kertész Lajos zongoraművészt a tiszta magyar szellemiség nagy példájának tartom. Jelentőségét Kodály Zoltán fedezte fel. Művészi missziói feladatát ugyancsak fékezte a múlt, mivel református teológiát is végzett, és – világnézeti elfogultsággal – lelkesítő képességét tekintették szerepeltetése ellenérvének. Meggyőződésem, hogy Kertész Lajos retorikus kiműveltsége teszi zongorázását igazán „beszédessé”.

Egész életére árnyékot vetett múltja, pedig egyik legkiválóbb zongoraművészünk. Küzdelmes pályája megérdemelné, hogy most, még erejének teljében „elmondhassa” zenében azt az egyéni üzenetét, melyet helyette senki sem mondhat el. Bartók és Kodály művészetének e hiteles tolmácsolója – a mai hanglezgyártási anomáliák idején támogatás nélkül – önerőből nem mondhatja el művészi vallomását. A zene nemzeti üzenetének tolmácsolása a világban szétszórt magyarság nemzetrészecskéihez szólhatna olyan összekaroló erővel, melyre a zene csodája még képes. Kertész Lajos biztatást sok helyről kapott ehhez. A Hungaroton költségtámogatás segítségével, de más lemezkészítők igazi eredményt mutatnának fel Kertész Lajos CD-lemezével. Kertész Lajos minden támogatásra rászolgál.

Mély hittel és tisztelettel ajánlom e kemény tartású művész egyéniség messzemenő támogatását.

¹⁸⁸ Szokolay Sándor (1931–2013), kétszeres Kossuth-díjas zeneszerző, a Magyar Kodály Társaság első elnöke.

Bónis Ferenc: Lemezkritika

*Rádió-előadás, elhangzott 2000. július 22-én a Kossuth és 23-án
a Bartók Rádióban*

Kertész Lajos egyike a magyar zenei előadó-művészet „búvópatakjainak”. Időnkint föltűnik egy-egy figyelemre méltó produkcióval, azután évekre eltűnik.

Harmincesztendősen részese volt már a Magyar Rádió első zenei összkiadásának, a „Bartók összes zongoraművei”-nek, olyan kiválóságokkal együtt, mint Fischer Annie, Kadosa Pál, Sebők György és Kurtág György. Azután hosszú időn át remek pedagógusi tevékenységének kelt híre, mint a Bartók Konzervatórium, illetve a Liszt Főiskola Tanárképző Intézetének tanáré. Néhány esztendeje igen figyelemreméltó Bartók–Kodály-lemezével hallatott magáról. Azután megint nevelő célzatú kazetta-kiadványával, mint „Zongorás nagypapa”.

Legfrissebb lemeze azonban csak a szó átvitt értelmében mondható pedagógiai publikációnak. Amennyiben a legnemesebb művészet nemcsak gyönyörködtet, hanem példájával nevel is. Ezen az új lemezen Liszt-műveket játszik, de semmit sem a világhíró virtuóz csillogó bravúrdarabjaiból. Kertész Lajos a középkorú és idős Liszt drámai kompozícióiból válogatott hetvenöt percnyi koncertműsort: az élet és halál kérdésein tündő mester műveiből. Mily természetes gondolattársítás, hogy a Bach nyomán írt gyászzenét, a *Weinen, Klagen...* variációkat kései, magyar darabjaival egészítette ki. A halott kortársak emlékéét idéző *Magyar történelmi arcképekkel*, a *Dacos csárdással*, a Szózat-hoz és Himnuszhoz fűzött zenei kommentárokkal. Nemcsak a

halál és magyar sors témája teremt egységet a darabok között, hanem a szerkezet, a felépítés hasonlósága is.

Az *ostinato*¹⁸⁹ basszusra épülő variációs szerkesztést nemcsak Bachtól vehette át Liszt, hanem idő előtt elment magyar zeneszerző barátjától, Mosonyi Mihálytól is. Tőle nem csupán a *Gyászzene Széchenyi halálára* magyar ostinatóját vette át és használta föl saját Teleki-portréjában, hanem a darab teljes programját: a temetési harang stilizált szavát, a közeledő és távolodó gyászmenet vízióját. Még a *Dacos csárdás* elképzelése is idevág. Hiszen az eredeti francia cím, *Csárdás obstiné* a felépítés ostinato jellegére utal: egy rövid motívum sokszori ismétlődésére és alakváltására. Ezek a művek, mondtuk, nem csillogó társalgási darabok. Alaphangjuk sötét. De épp e sötét alapszint csak igazi költő tudja szuggesztív módon elénk idézni. Aki megfelel a művek hihetetlenül nagy technikai követelményeinek, és aki nemcsak a leírt kotta hangjait akarja lejátszani, hanem aki meg akarja ismerni a csoda mibenlétét is. Hogy mit miért írt Liszt. Aki tudja, hogy a sötétség akkor érvényesül igazán, ha sikerül érzékeltetni a mennyei hangzatokat. A világos variációkat is, a kontrasztokat. És aki gondot fordít a hangulatváltások minden egyes eszközének kifejezésére. A fokozásokra, hangsúlyokra, kiemelésekre.

Kertész Lajos nem csupán félelmetes technikai tudás birtokosa, de mélyen gondolkodó és mélyen érző, alázatos poéta is, aki a műsorára tűzött Liszt-darabokban ugyanazt keresi, amit a zeneszerző: a Mindenség titkát, a sors ígértét, a megváltás hitét. Játékának e kettőssége teszi emlékezetessé új Liszt-lemezét is.

¹⁸⁹ *Ostinato* (olasz): makacsul, dacosan; a zenei szaknyelvben állandóan (azaz makacsul) ismétlődő dallam- vagy ritmusfigura megjelölése.

Kocsis Zoltán: Levél Kertész Lajoshoz

*Magánlevél, Budapest, 2015. május 20.*¹⁹⁰

Kedves Lajos Bátyám!

Csak a legteljesebb lelkesedéssel tudok írni a meghallgatott három CD-ről. Igazi „kemény” zongorázás ez, tökéletesen méltó a bartóki szellemhez. Háromszor hallgattam meg az anyagot – mindháromszor nyugodt körülmények között, jó berendezésen, nem autóban –, és azt mondhatom, sokat tanultam. Legjobban a *Mikrokozmosz* darabjai tetszettek, beleértve a VI. füzetet is. A tempókat nemcsak érzetté tetted, de mélyen hitelessé is: ha más a tempó, akkor már más a darab is. Külön örülök annak, hogy valakinek még ilyen fontosak a metronóm-számok, amelyekről beszélnek összevissza mindenfélét (ti. hogy Bartók metronómja rossz volt, ő maga sem vette komolyan saját tempójelzéseit stb.) olyanok, akik a tűz, az igazság közelébe sem jutottak. Sajnálom, hogy nem játszod a Kis szvit *Máramarosi táncát*, igaz, ezt Bartók csak később illesztette be másodikként a sorozatba (a Boosey & Hawkes kiadásában már benne van, egyébként Bartók maga is játssza a Continental-lemezen). Szívesen emlékszem vissza az *Oroszos* és a *Scherzo* (Feleségem olyan tiszta) pattogására, az *Induló* meg eszembe juttatta Pilinszky egy csodálatos versét, amit tökéletesen a darabra illőnek érzek: *Merre, hogyan? / Mit tudom én. / Amerre a katonák. / Ahogyan a tenger. / Amerre a katonák a vereségben. / Ahogyan a tenger az összetört szentségtartóban.*¹⁹¹

¹⁹⁰ Kocsis Zoltán (1952–2016) kétszeres Kossuth- és Liszt-díjas zongoraművész, karmester; a 20. századi magyar zene- és előadó-művészet egyik legjelentősebb alakja.

¹⁹¹ Pilinszky János: *Merre, hogyan?* (vers).

Szóval gyönyörű az egész. Ugye kiadja a Naxos ezt a még kiadatlan lemezt is? Vagy csak a tanulmányi célzatú darabok érdeklík őket? Mint a kiadókat? Haldoklik a kottakiadás is, már csak letöltések vannak, de a lemezpiacot is megöli a YouTube. Reméljük, hogy csak egyelőre.

Néhány vitatható hang:

1.) A *Gyermekeknek* I. füzetének 10. darabjában (Gyermektánc) a 19. ütem bal kéz harmadik nyolcada vitatható. Maga Bartók ezt jól hallhatóan, de mégis valamiféle bizonytalansággal játssza az 1945-ös felvételen (Kossuth Rádió, New Jersey). Szinte biztos, hogy előtte volt a kotta, de az csak egy régi kotta revideált példánya lehetett. Az első verzióban nincs előjegyzés, a másodikban van egy kereszt, ami szükségtelenné teszi a sok-sok fisz kereszttekkel való ellátását a dallamban. Az első strófa kíséretében azonban csak egyetlenegyszer jelenik meg az egyvonalas f, ami az előjegyzés nélküli első változatban nem kapott kisegítő módosítójelet, viszont a hangjegy a maga két pótvonalával együtt változatlanul átkerült az új verzióba, és az én hipotézisem szerint Bartók egész egyszerűen elfelejtette kitenni a feloldójelet. A majdani összkiadásban ez biztosan szerepelni fog a jegyzetanyagban, de az újabb szerkesztésű összkiadások már a szerzői interpretációt – ha egyáltalán létezik – is figyelembe veszik. Esetünkben a kérdés: mit tekintünk „utolsó kézjegy”-nek, Bartók előadását vagy a nyomtatott kottát?

2.) A *Kolindák*¹⁹² II. füzet 4. darabjának utolsó ütemében viszont biztosan „b” van a jobb kéz első nyolcad hangján, a bé módosítójel lemaradt. Ez egyértelműen kiderül az Anhangban található, „felnőtteknek szóló” verzióból (18. o. 4. szisztéma, utolsó ütem).

¹⁹² Bartók: *Román kolindadallamok zongorára*, BB. 67.

3.) A *Mikrokozmosz* régi kiadása tele van sajtóhibákkal. Ezt többen próbálták meg orvosolni, köztük jómagam is. Úgy képelem, hogy Bartók Péter csapata az új kiadásban ezek nagy részét kijavította, de sajnos abban is találni hiányzó szünetet, át-kötőívet, fölösleges módosítójeleket, rossz durata-adatokat. Itt is az összkiadás – ami egyelőre nagyon távolinak tűnik – fogja kimondani a végső szót.

Szeretettel üdvözöllek és kellemes nyarat, jó pihenést kívánok: Zoli

Ittzés Mihály: A 90 éves Kertész Lajos köszöntése

*Köszöntő írás*¹⁹³, megjelent: *Magyar Kodály Társaság Hírei*, 36.
évf., 2015/4.

„A kodályi örökség megőrzésén, ápolásán fáradoztam”

November 14-én a Nádor-teremben a család, hajdani tanítványok, kollégák, barátok, tisztelők népes köre köszöntötte Kertész Lajos zongoraművészt, a budapesti Konzervatórium nyugalmazott tanszakvezetőjét, a Zeneakadémia Zenetanárképző Intézetének volt tanárát, református lelkészt. A köszöntéseknek természetesen a hangverseny adott keretet Bachtól Bartókig és kortárs szerzőkig terjedő műsorral, közös énekléssel.

A műsorlap az ünnepelt saját szavaival ismertette életpályáját, mely 1925. november 2-án Gyulán kezdődött. A kezdeti zenei tanulmányok keretét a család adta: első zongoratanára a tanító, iskolaigazgató és sokoldalú muzsikus édesapa volt. A cserkész táborok és a Soli Deo Gloria-alkalmak érlelték a fiatal diákot közösségi emberré, a nemzet ügyéről felelősen gondolkodóvá. 1943-tól a debreceni egyetem hittudományi karán készült a református lelkész hivatásra, s közben a Debreceni Zenedében folytatta zenei tanulmányait. 1949-ben már országos versenyek első helyezettjeként léphetett a Zeneakadémia hallgatói közé. Főtárgy-tanára Antal István volt, de tanárai között tudhatta Kodály Zoltánt, Banda Edét, Bartha Dénest, Járdányi Pált, Szabolcsi Bencét. 1954-ben Liszt Haláltáncának szólistájaként debütált. Elképzelésének megvalósítását, hogy „szószék és dobogó”,

¹⁹³ Ittzés Mihály (1938–2018), zenetanár, zenetörténész; a Kodály-kutatás egyik legjelentősebb szakembere, élete végén évekig a Magyar Kodály Társaság elnöke.

„palást és frakk” egyaránt az élete része legyen, a kommunizmus megerősödése lehetetlenné tette. A Bartók Konzervatórium tanáráként, koncertező művészként szolgálta hosszú évtizedeken keresztül a magyar zenekultúrát, zenei nevelést. *„1956-ban, mint a Konzervatórium Forradalmi Bizottságának tagja, hitet tettem a nemzet szabadságáért vívott küzdelem és annak értékei mellett”* – írja a rövid pályaképben. Az 1970-es és ’80-as években Japánban, illetve Ausztriában tartott kurzusokat, zongoraművészként pedig több európai országban és az Egyesült Államokban népszerűsítette a magyar muzsika mestereinek műveit. A Liszt Ferenc Társaságban gyakran szerepelt előadásokkal és zongorajátékkal Budapesten és vidéken. Az ifjúság zenei neveléséből szélesebb körben, ahogy maga mondja: népművelőként is kivette részét azzal a szándékkal, hogy sajátos koncertprogramjaival, a művek ismertetésével erősítse a fiatalokban a nemzeti tudatot és a magyar zene szeretetét. Hivatalos tanári működését 1995-ben fejezte be. Kertész Lajos egész életében jól, eredményesen „kertészkedett” művészként és tanárként. A nyugdíjas évek sem teltek tétlenül: 1999-től újra végzett lelkészi szolgálatot, és négy unoka szerető nagyapjaként is az élet sűrűjében maradt.

A születésnap ünnepségen a család nevében öccse, Kertész Attila karnagy, a Pécsi Tudományegyetem tanára köszöntötte, közös emlékeket idézve, a családot összetartó szeretetet hangsúlyozva, s egy unoka is megszólalt a bölcs szóval segítő nagyapa képét rajzolva meg. E sorok írója azt az embert, művészt, pedagógust méltatta, aki testben, lélekben, szellemiekben mindig egyenes tartással, eszméihez hűen helytállva nyilatkozik meg. Karsay Eszter református lelkész a gyülekezetben sokáig kényszerűen csak világi tisztségviselőként jelenlévő, hitével, emberség-

gével példát mutató, sokszor humorral megnyilatkozó kollégát köszöntötte.

Végezetül idézzük Kertész Lajos vallomását a mi tágas, népes közösségünkben végzett munkájáról, elkötelezettségéről: „A Magyar Kodály Társaságnak alapító és tiszteletbeli tagja vagyok. Részt vállaltam hosszú éveken keresztül az elnökség munkájában. A kodályi örökség megőrzésén, ápolásán fáradoztam szóval, írással, zongorajátékkal.”

Köszönjük, kedves Tanár úr! Adjon Isten további szép esztendőket!

Születésnapi zárógondolatok

Köszönő beszéd, elhangzott a 90. születésnap alkalmából rendezett ünnepségen Budapesten, 2015. november 14-én a Nádor-teremben

Tisztelt Kedves Mindannyian!

Elfogódottan, újabb és újabb arcok felismerésével köszön-telek benneteket: családom tagjait, akik különböző városokból sereglettek össze, kollégáimat, növendékeimet, barátaimat, ezt a szeretettől áthatott közösséget, amelynek most a közepébe kerültem.

Úgy érzem, nemcsak az én kezemet fogjátok most, hanem egymás kezét is megszorítjátok a találkozás, az együvé tartozás örömeivel. Egy hosszú út megtétele után – a 90. határkőnél – ez a rendkívüli fogadtatás gyönyörű születésnapi ajándék. Elsősorban Istennek tartozom hálaadással az életért, a 90 esztendőért, azért, hogy méltatlan voltom, sok emberi gyarlóságom ellenére is mindennap az Ő végtelen szeretetében, kegyelmében élek. Ezzel a reményteljes hittel nézek most is előre az örökkévalóság útján.

Most pedig családom felé fordulok. Feleségem áldozatos hűségének, 57 esztendőn keresztül értem hozott szolgálatának, két leányom, vejeim, négy unokám, még élő testvérem és élő három sógornőm, unokatestvéreim és családjuk szeretetének melegében élek. A nagy Kertész család összetartása és összetartozása sem érdem, hanem kegyelmi ajándék. Leányaim – részben sikerült titoktartással – úgy gondolták, hogy azok, akik valamilyen formában hozzám tartozónak érzik magukat, ne a temetésemen, hamvaim urnája előtt gyűljenek össze, hanem azt megelőzően most és itt. Nem szomorkodni, hanem az életnek örülni.

Kedves rokonaim, barátaim, volt növendékeim, köszönöm, hogy időt, fáradságot nem kímélve eljöttetek. Köszönöm azoknak, akik áldozatos segítségükkel, építő gondolataikkal, szívből fakadó művészi muzsikálásukkal ezt az alkalmat szépségében, meghittségében számomra felejthetetlenné varázsolták. Isten adjon nektek, mindannyiótoknak egészségben és törhetetlen hitben gazdag életet! Isten áldjon benneteket! Mindezek után pedig további kellemes beszélgetést, falatozást, vidám poharazgatást kívánok!

Röpgalambok: egy gyermekkori álom megvalósulása

Naplójegyzet, Szentendre, 2020

Kisgyermek voltam, amikor ha sétálás közben felnéztem a háztetőkre, itt-ott tollászkodó, a levegőben repdeső galambokat láttam. Ez akkor természetes volt. A későbbiek folyamán, hogy milyen indíttatással kezdődött – a gyermekekre annyira jellemző olthatatlan vágygal – a galambok utáni érdeklődésem, nem tudom. Arra emlékezem, hogy 8-9 éves körül lehettem, amikor nagy boldogságomra édesapám egy galambokat tartó ismerőstől kaptam két párat. Fészküket nemrég elhagyó galambokról volt szó. Nem tudtam még akkor, hogy a galambok megtartása, új helyhez szoktatása tudást, sok tapasztalatot igényel. Az a dúc, amit édesapám csinált, egyáltalán nem nyerte el a galambok tetszését. Bizony, az éjszaka leple alatt a távozni akaró madarakat nagy izgalommal tudtuk csak megfogni a háztetőn és újra birtokba venni. Ezért döntöttünk úgy, hogy a fánkamra (volt istálló) padlása lesz a galamboknak megfelelő ház. A padlásnak volt egy szabadra néző, ablaknyi nagyságú nyílása, ahhoz létrát lehetett támasztani, azon közlekedtem hozzájuk éveken keresztül. Ezt a nyílást természetesen bekeretezett dróthálóval láttam el.

Gyulán is, mint más helységekben, a profi galambászoknak volt egy megszokott kis társasága. Vasárnap délutánonként találkoztak, ellátogattak egymáshoz, megtekintették állományaikat, tapasztalatokat, galambokat cserélgettek. Én is kapcsolatba kerültem velük, többször velük tartottam, sok mindent tanultam tőlük. A vezetőjük egy Gyulán népszerű tanító volt, aki már szakított a galambászat hagyományos szokásaival. Udvara közepén

volt egy, kizárólag a galambok számára fából készített galambház. Ez a modern megoldás kényelmesebbé, gyakorlatiasabbá tette a galambok kezelését, és megkönnyítette tisztán tartásukat. Nekem nem volt pénzem galambokat venni, adás-vevésre sosem volt hajlamom. Máig sem tudom, honnan volt nekem máltaim, angol begyesem, angol karrierem, magyar pávám, pajzsos pávám, strasszerem; és ezek mind többnyire nem párban voltak. Emlékezetem szerint csak egy alkalommal adtam pénzt galambért, egy szép vörös strasszer híméért. Édesapámmal mentem érte egy kemény téli estén, úgy tudom, nagy pénzt (öt pengőt) fizettünk érte. A strasszer volt az idő tájt a legnépszerűbb: különféle színekben, megszabott rajzzal és fajtajegyekkel. Akkor még ez a karcsú, szívós, jól repülő, jól költő fajta volt divatban, nem a mai túlsúlyos típusok. A galambászok is ezt a fajtát kedvelték, később párban nekem is ebből lett több.

A galambok padlását rendszeresen takarítottam, az itatójuk friss vízébe mindig tettem egy kis fertőtlenítőt. Akkor még a betegségek nem hódítottak úgy, mint ma, nem voltak kókadó, beteg galambjaim. Egy alkalommal nem várt kép fogadott a padláson. Éjszaka patkány vagy görény garázdálkodott. Már nem emlékszem, hogyan védekeztem ellenük, csak azt tudom, hogy többet nem fordult elő. Fokozatosan kezdtem a leckéből tanulni, mi mindenre kell figyelni, az alapszabályokat betartani. Amikor már szaporulat is volt, azokat a fiókákat, amelyeket hiányos fajtajegyei miatt nem gondoltam megtartani valónak, levágtam, és édesanyám ízletes levesben vagy ropogósra sütvé tette a család asztalára. A galambhús finom, akkoriban a „lebetegedő”¹⁹⁴ asszonyoknak a galambleves volt az erősítő csemegéje.

¹⁹⁴ *Lebetegedni*: a régi magyar nyelvhasználatban azt jelenti, hogy gyermekszülés miatt néhány napig ágyban maradni.

Galambot sokan azért tartottak, amiért a csirkét: hogy vasárnap tálba kerülhessen.

Galambjaimat füttyüléssel irányítottam, tartottam össze. Ismerték zenéjét, ritmusát, valósággal bezuhantak utánam vállam és fejem felett a padlásra, ha etetésre hívtam őket. Az udvaron lesepert helyen vagy a padlástérben etettem őket. Széjjelszórtam az eleséget, így tudtam igazán számon tartani őket és gyönyörködni bennük. Akkor még a galambok számára készített etetők, itatók nem voltak divatban.

Mire kezdtem hasznos tapasztalatokat, ismereteket szerezni hobbim szakszerűségében, jött az érettségi, az egyetemi évek. Abba kellett hagynom. De 75 év távlatából is emlékszem egy tökéletes rajzú, alakzatú, csillogó fekete színű strasszer hímemre, még álmodtam is róla. Kár, hogy egyetemista koromban nem tudtam, hogy a dogmatikaprofesszorom, Török István¹⁹⁵ a Magyar Galamb Szövetség elnöke volt. Brünni begyeseket tartott. Milyen érdekes lett volna professzor és diák viszonylatában, ha a galambokról is beszélgetést folytathattunk volna. S milyen fonák helyzetek születtek a történelem kegyetlen szakaszában: mint dogmatikatudós, nem mehetett külföldre, de mint a Szövetség elnöke, igen. Itt jegyzem meg: később szereztem tudomást arról, hogy Antonín Dvořák, kiváló cseh zeneszerző is a madarak szerelmese volt, egyben szenvedélyes galambtenyésztő. A galambászat nosztalgiája továbbra is bennem maradt, életem utolsó szakaszában így kerülhettem vele ismét kapcsolatba.

Nyugdíjba menésem után Keszthelyen családi házban laktunk. Itt lehetőség nyílt arra, hogy hobbim fonalát még megmaradt ismereteim, emlékeim alapján bátran ismét felvehessem.

¹⁹⁵ Török István (1904–1996), 1941–1950 között a debreceni egyetem, 1950–1968 között a Teológiai Akadémia tanára.

Olyan fajtára gondoltam, amelyik jó repülő, s formája klasszikus galambforma. Így került elképzelésem középpontjába a „budapesti magas röptű keringő”. Ez a fajta képes öt órát is levegőben tartózkodni, ebből egy órát olyan magasságban, amikor már nem lehet látni. Házunk melléképületeinek az elhelyezkedése segített abban, hogy kialakíthattam számukra egy jól izolálható helyet, amely fészekrakásra és mozgásra is megfelelő volt. 2000-ben a galambászok már modern megoldásokkal éltek, de nekem jobban tetszett az, amit én mindenféle deszkákból összeeszkábáltam. (Valószínűleg a több évszázados múlt háttérével rendelkező galamboknak is megfelelt...)

Zalaegerszegről, egy tekintélyes tenyésztőtől hoztam három párat. A költés idejét meg kellett várnom, addig szó sem lehetett kirepülésükről. Közben alakígtattam a helyüket, sokat kalapáltam, mindent kitaláltam, hogy jó legyen nekik, hogy tudjanak pihenni, a költőhelyek is el legyenek elkülönítve egymástól, hogy minden pár nagyobb csatározás nélkül találja meg a számára alkalmas helyet, ahol nyugodtan tud költeni, tojásokon ülni, és a növekedő, kikelt kis galambok sem esnek ki a fészekből. A galambház száraz, védett, de levegős volt, a talaja elkopott kavicsos, amit időnként homokkal szórtam le. Gyermekkorom óta nagyot romlott a galambok egészségi állapota, szüntelenül védekezni kellett a különböző betegségek ellen, sokszor állatorvosi beavatkozással. Egy alkalommal egy székely galambász fiával beszélgettem, és ő ajánlotta, hogy tegyek fokhagymát a vizükbe. Megfogadtam a tanácsát. Kétnaponként az itatójukba tettem egy-két gerezd fokhagymát. Ez a módszer bevált, attól kezdve nem voltak beteg galambjaim, jóízűen itták a fokhagymás vizet.

Ahogy tavaszodott, a nemi ösztön erősödésével megindult a mozgás, a turbékolás. Szalmaszálakat, száraz, hosszú fűszálakat

szórtam szanaszéjjel, és ezt a hímek összeszedgették a fészek-rakáshoz. A hímek sokszor harcok árán elfoglalták párjuknak a fészket, nagy volt az izgalom, a pázás ideje bő egy hétig tartott, s közben a hímek a tojókat állandóan kergették a fészek felé. Még mielőtt tojás került volna a fészekbe, fészektálat helyeztem el, melyeket a szorgos anya-apa galamb kibélelt. De a tojó még később is igazított rajta, gazdagította, ha azt szükségesnek találta. Mindig hagytam, hogy a fészek helyét maguk válasszák ki, foglalják el, én csak szükség esetén avatkoztam be. Mindig figyeltem arra, hogy öröklött szokásaik megmaradjanak, erősödjenek. A galambok a pázás első aktusa után már összetartozónak érzik magukat, és hűek lesznek egymáshoz. Ettől kezdve közösen építik családi életüket, a feladatokat megosztják. A tojó délelőtt (kb. 10 óra körül) átadja fészket a hímnek, az délután 2–4 óráig ül a tojásokon. De a fiókák nevelésében is osztoznak. Egy hétig csak begytejet kapnak tőlük, később már fokozatosan magvakat is. A kisgalambok, ha egészségesen fejlődnek, akkor már egy hét elmúltával tollasodni kezdenek, de először csak tollcsévéket lehet látni rajtuk. Körülbelül tíz napig még melegítik őket a szülők, azután már csak a tojó, az is csak éjjel. A galambszülők két hét elteltével elkezdik életük következő fejezetét, hasonlóan a leírtakhoz, mert a tojó egy másik fészekben újra tojásokat rak. A fiókák etetésében mind nagyobb szerepet kap a hím. A kisgalambok lassan önállósulni kezdenek. Profi tenyésztők a fiókákat leválasztják az idősektől és egy időre új otthonban helyezik el őket. Én másképpen csináltam. Levettem őket a fészekből, az éhesek és elevenebbek állandóan követték a talajon az apjukat, és etetésre kényszerítették. Volt hímem, amelyik egy ilyen helyzetben az erőszakos idegen fiókákat is megetette. Én azt láttam jónak, hogy a fészküket elhagyó fiókák maradjanak az idősek

között. Természetesen voltak nehézségeik, de fokozatosan ellessék az evés-ivás módját, és kiharcolták maguknak azt, ami jár, tehát belenőttek a közösségbe. Ezzel is ösztöneiket, életrevalóságukat erősítettem.

Az újonnan kapott vagy szerzett galambok – akár a repüléssel próbálkozó saját költésű kisgalambjaim – kirepülése mindig érdekes volt és izgalmat jelentett. Hamar megszokták a galambház körüli ki-berepülést, a röpdeszkan való közlekedést, és mindig visszajöttek. Ilyenkor a füttyölésem is segítségükre volt.

Fölmerült a kérdés, hogy nagyon szeretett *Foltos* kutyánk nem lesz-e féltékeny a galambokra, mivel látta, hogy nagyon sokat foglalkozom velük. Odajött velem a galambházhoz, kezemmel felemeltem egy pálcát, és mondtam neki, hogy: „Foltos, vigyázz, galambok!” Ettől a perctől kezdve egyszer sem fordult elő, hogy hűséges kutyánk szemet vetett volna a galambokra, kölcsönösen megszokták egymás jelenlétét.

Kialakítottam galambjaim repülési programját is. A nyári hónapokban már 5–6 órakor a levegőben voltak, közepes magasságban nagy köröket tettek, mindig láthatóak voltak. Idegen helyen sohasem szálltak le. 3–4 órányi repülés után a házunk tetején kötöttek ki. A környék lakói is figyelték őket, sokan gyönyörködtek bennük. Volt, amikor a kört kitágították, és nagy távolságra repültek el, de mindig csoportban maradtak. Megérkezésük után ettek és ittak. Sokszor még délután is repültek egy-két órát. Zavar csak akkor támadt közöttük, ha ragadozó madarat észleltek, ha héja vagy karvaly csapott közéjük. Ilyenkor a bolyból szétrobbantak, teljesen elveszítették a fejüket, és egy időre tájékozódó képességüket is. Ilyen eset nagyon ritkán fordult elő, a ragadozók tavasszal már inkább az erdők felett köröznek. Ezért én a galambjaimat csak áprilisban engedtem ki,

és ez a szabadságuk egészen október közepéig tartott. Egy-egy ilyen, ragadozó okozta zűrzavar után volt, hogy csak egyenként jöttek vissza, különböző időeltérésekkel. Az évek folyamán csak két-három galambom veszett oda.

Olyan is adódott azonban, amikor a ragadozó járt pórul. Egy napsugaras késő nyári délutánon a kertben tevékenykedtem. Egyszer csak látom, hogy az egyik „keleti pergő” galambom valami szokatlan módon, sebesen – nem is repül, hanem valósággal fut az éppen nyitott garázsba. Közben a lakás felől ismétlődő, szokatlan zajt hallottam. Galambom különös viselkedése már nem is érdekelt, eldobtam kezemből a kerti szerszámot, én is elkezdtem sietni, de nem a garázsba, hanem a szokatlan zaj irányába. Ahogy beléptem lakásunk üvegezett, zárt előterébe, a nyitott ajtót magam után, ösztönös mozdulattal azonnal behúztam. Váratlan kép fogadott: nagy megrökönyödésemre egy vadmadár erős szárnyaival csapkodva akart az üvegfalon át a szabadba visszatörni. Nem sokat tétováztam, sikerült a kétségbeesett betolakodót kézbe kaparintanom. A vergődő madarat az ajtó és a fal segítségével bekerítettem úgy, hogy egy kézzel megfoghattam, amint a galambokat is szoktam: a szárnya tövénél, hogy se csőre, se karma el ne érje a kezemet. Talán meggondolatlan voltam, mert az én „vadászatom” alakulhatott volna másképpen is. Meg is kaptam a magamét később, amikor feleségem megrémülve meglátta a kezemben vehemensen kapálózó, éles körmű, ismeretlen betolakodót. A madár nem is maradhatott azután már testi közelségben velem, elzártam a galambok számára fenntartott üres ketrecek egyikébe. A madárról – egy közel lakó tanár galambász barátom segítségével – kiderült, hogy karvaly; egy páratlan méretű példány, a galambok réme és a levegő „kiskirálya”. Az történhetett, hogy a repülő vadász a biztos siker reményében,

harci láza hevében elszámította magát, és bevágódott lakásunk dús levelű fügefánk árnyékolta előszobájába. Így a megrémült galambom megmenekült, hatalmas támadója pedig fogságba került. A szabadságát elveszített karvaly egy rövid időre életünk szereplőjévé vált, sőt közönséget is kapott unokáimban és néhány utcai szomszédomban. Ez az élményt jelentő esemény az-
zal ért véget, hogy a kudarcot vallott ragadozó madárnak vőm Keszthely határában visszaadta a szabadságát.

A köd is veszélyt jelentett. Egy alkalommal ragyogó kora reggel repültek ki galambjaim, és rá egy órával váratlanul sűrű köd ereszkedett le. Amikor észrevettem (ez szeptember utolsó napjai egyikén lehetett), azonnal felmértem a könnyelműséget. Sajnos elég sok idő telt el, mire a nap ismét ragyogott és eloszlatta az ég páncéljáról a homályt. Féltem attól, hogy a galambok elveszítik egymást, elkóvályognak, vagy ragadozó madár csap közéjük, mivel nem tudnak védekezni. Nem tévedtem. A köd feloszlása után zavartan és veszteséggel jöttek vissza, volt, amelyik párja nélkül csak estefelé talált haza. Így tanultam meg sok mindent a saját káromon, azt is, hogy erős szélben sem szabad őket kiengedni.

Nagy mozgásigényű galambjaimat nem akartam hat hónapra a galambházban zárva tartani. Mások tanácsára találtam is megoldást. Egy fiatal asztalossal, akinek az édesapja is galambász volt, csináltattam egy röpdét (voiler), amely szorosan kapcsolódott a galambházhoz. Drótháló zárta a körülbelül 8 négyzetméternyi területet. A tetején a drótháló egy szakaszon elhúzható volt, ha eljött annak az ideje, galambjaim itt repülhettek ki és be. Különböző magasságokban, vízszintes helyzetben polcokat, deszkákat helyeztem el, így tudtak repdesni egyik helyről a másikra. A talaj föld volt, itt helyeztem el az itatójukat és etetőjüket. A többlyukú

itatóba úgy dughatták be a fejüket, hogy nem zavarták egymást ivás közben, és az etetőben hasonlóan, mert 4 cm távolságban elhelyezett rácsokkal biztosítottam a nyugodt étkezést. Hús galamb ehetett egymással szemben egyszerre.

Nekem húsz-harminc galambnál sohasem volt több, így mindegyiket ismertem, még a tulajdonságaikat is. Minden galamb egyéniség, felismerhető karakterjegyekkel. A bibliai hasonlattal élve: „szelídek, mint a galambok”. Igen, olyanok, mint mi, emberek: a galambok viselkedési formáit is elsősorban a kapott gének határozzák meg. Ennek következtében nemcsak szelídek tudnak lenni, hanem – mint mi magunk – ellenséges indulatúak, sőt kegyetlenek is. A galambok csőrüket, szárnyukat fegyverként használják, ha verekedésre kerül sor. Természetük kiismerhető a párzás, a fészekfoglalás, a repülés, az evés-ivás, a fiókák nevelése idején. Volt egy „keleti pergő” vörös hímem, amely annyira verekedős volt, hogy feldúlta a közösség nyugalalmát. Meg kellett tőle szabadulnom, mert a gyengébbeket elüldözte az etetőtől.

Minden galambnak más a temperamentuma. A párban lévő hímek féltékeny büszkeséggel próbálják leverni párzás közben a tojókról a másik hímét. Ugyanakkor ezek a hímek (jóllehet eleget tesznek hitvesi kötelezettségüknek), míg a tojójuk a fészekben ül, bizony-bizony sokszor félrelépnek, ha van rá lehetőségük. A kiscalambok gondviselésének az időtartamában, minőségében, fejlődésük menetében is lemérhetők a különbségek.

A galambok szeretnek fürödni, nemcsak a melegben, de a tél évszakában is. Egy kis fürdőkádat tartottam fenn a számukra. Ezt a röpde talajára tettem olyan vízmennyiséggel, hogy belőle az ázott szárnyukkal is ki tudjanak jönni. A galambok mindig óvatosan, nagy körültekintéssel léptek a kád széléről a vízbe. A galamboknak itt is megkülönböztethető szokásaik voltak. Volt,

amelyik felborzolt tollal egyszer-kétszer megmártózott és már ki is jött a kádból, volt, amelyik tovább időzött benne.

A táplálkozásukra is nagy gondot fordítottam. Biciklivel jártam egy távoli termelő üzembe eleségért. Gabonaféléket, olajos magvakat, hüvelyeseket kaptak – zöldet is –, sőt szerettek kertünk gyepén is füvet és egyéb növényeket vagy azok magvait csipegetni. Nyáron kétszer, télen csak egyszer kaptak enni. Nem voltam híve annak, hogy az etetőjükben visszamaradjon valamilyen eleség, ezért csak a megszokott időben juthattak táplálékhoz. Így is tudták a fiókákat etetni. Itatójukat, etetőjüket rendszeresen fertőtlenítettem. A házukat takarítottam, a deszkákat, a falat időnként lemeszeltem. A trágyájuk sokat ért a virágoskertben, de csak mértékkel volt szabad használni. Egyszer arra jöttem rá, hogy egerek nyalják ki az etetőt. Ettől kezdve egérfogással és az egerek utáni nyomozással is foglalkoztam, eredménnyel.

Egy készthelyi galambkiállításon megismertem a Galambok¹⁹⁶ községben lakó Bedike Józsefet, aki szobafestő volt, református, sőt presbiter is az ottani gyülekezetében. Nagyon megszerettem, jó barátok lettünk. Ő már kiforrott galambász volt. Kaptam tőle még akkor, a kiállításon egy pár keleti vörös pergőt. Nagyon megtetszett ennek a fajtának az alakja, no meg abban bíztam, hogy jól repül, sőt a levegőben peregni is fog. Az ősei még bizonyára akrobaták voltak a levegőben, de sajnos ők már nem. A zárt tenyésztéssel, a versenyekre való készüléssel, amelyeken a fajta alakjának, színének, előírt szabályoknak kellett megfelelni, a generációk váltásában elvesztették a fajta eredeti röpképességét. Volt aztán később keleti pergőm feketében, fehérben, sárgában, de ezek sem szerettek repülni, csak a tetőn tollázkodni. Jóska barátomtól kaptam még bécsi keringőt is,

¹⁹⁶ Község a nagykanizsai járásban (Zala megye).

gyönyörű, hófehér, fekete farkú mordint és hófehér bakui pergőt. Időközben a budapesti magasröptűek elfogytak, az új galambja-
im gyönyörűek voltak a szemnek, de lusták. Nem repültek, nem
pörögtek, és elment tőlük a kedvem.

90. életévem felé közeledve fáradékonyabb lettem, és köz-
ben felmerült magas korunk indokával az is, hogy Szentendrére
költözünk, ahol Anna leányomék laknak. A nagyszerű, értékes
családi házunkat is kezdtük már árulni, így megérett a helyzet
arra, hogy hobbit, ami annyi örömet szerzett, abbahagyom, és
kedves madaraimtól el kell válnom. Az állományomat és a ga-
lambászattal járó felszerelésemet mind-mind Bedike Jóska ba-
rátomnak adtam, akitől annyi figyelmességet, segítséget kaptam
az évek folyamán. Így a galambászat lezárása megnyugtatóan
sikerült. Amikor ezt a visszaemlékezést írom, már nyolc év telt
el galambászatom felszámolása óta, de sok-sok emléke, szépsége
továbbra is elevenen él bennem.

Függelék

Kitüntetések:

- A Szocialista Kultúráért (1972)
- Kiváló Munkáért (1982)
- Pedagógus Szolgálati Emlékérem (1991)
- Braille Emlékérem – Arany fokozat (1993)
- Németh László Díj (1994)
- Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt (1995)
- Trefort Ágoston Díj (Pro Renovanda Cultura Hungariae 2007)
- Patronus Arts Alapítvány zeneművészeti díja (2015)
- Elismerő Oklevél művésztanár kategóriában (Magyar Művészeti Akadémia 2019)
- Művészeti életpálya elismerés (Emberi Erőforrások Minisztériuma 2019)

Lemezek:

- Bartók-, Kodály-zongoradarabok (Hungaroton Classic – 1995)
- Zongorás Nagyapa (kazetta – 1997)
- Liszt-zongoraművek (Hungaroton Classic – 1999)
- Bartók: Zongoramuzsika (dupla CD, Naxos – 2014)

Internetes Bartók-kiadások:

- Gyermeknek I–IV. fürete (Naxos – 2012)
- Mikrokozmosz I–VI. fürete (Naxos – 2012)
- Kezdők zongoramuzsikája (Naxos – 2012)
- Tíz könnyű zongoradarab (Naxos – 2012)

- Négy siratóének (Naxos – 2012)
- Kolindák I–II. sorozata (Naxos – 2012)
- Három csíkmegyei népdal (Naxos – 2012)

Tanulmányaim és pályám kezdetén előjátszottam Kodály Zoltánnak, Böszörményi Nagy Bélának, Fischer Annie-nak, Pásztory Dittának, Kurtág Györgynek, Kadosa Pálnak, Solymos Péternek.

Pályán maradt kiváló zongora főtanszakos növendékeim:

- Delley József zongoraművész
- Dobozy Borbála csembaloművész
- Elekes Zsuzsa orgonaművész
- Homor Zsuzsanna zongoraművész
- Joó Árpád karmester
- Kassai István zongoraművész
- Keönch Boldizsár énekművész
- Németh Tamás zongoraművész
- Papp Gyula rockzenész
- Rédei József zongoraművész
- Somogyi-Tóth Dániel karmester, orgonaművész

Kötelező zongora szakos növendékeim:

- Bánfalvi Béla hegedűművész
- Járdányi Gergely nagybőgőművész
- Eredics Gábor népzene
- Kovács Imre fuvolaművész
- Pócs Katalin zeneszerző

Kertész Lajos a gyulai református templom szószékén

A REFORMÁTUS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI FÜZETEK megjelent kötetei

1. Emlékbeszéd Kálvin János felett. Tartotta Genfben Merle d' Aubigné. Fordította Balogh Ferenc, Debrecen, 1878. (2009)
2. Imre Mihály: Szenci Molnár Albert arc(kép)másai (2009)
3. Csernák Béla: Kalauz az Istenhez vezető úton. Konfirmációi káté gyermekeknek (2009)
4. Siderius János: Kisdéd gyermekeknek való KATEKIZMUS, Várad, 1642. (az eredeti szöveg fotómásolatával, 2010)
5. Dr. Rózsai Tivadar: Az egyház jövője. Tanulmányok a református keresztyén nevelés kérdéseiről (2014)
6. Dr. Tóth Kálmán (1906–1997) református lelkész-tanár emlékezete (2016)
7. Dr. Horkay László: A magyar nyelvű filozófia története a XVII. század közepétől a XIX. század végéig. Bevezetés a magyar filozófiai gondolkodás történetébe (2018)
8. Szoboszlai Pap István: Könyörgések és prédikációk a kolera-járvány idején, Debrecen 1831 (2020)
9. Oláh Róbert: Kálvin műveinek recepciója a 16-17. századi Magyarországon (2020)